

ნანა გელაშვილი

ჩინეთის ისტორიული დედაქალაქები

გამომცემლობა „ოქროსი სანთელი“
თბილისი, 2023

NANA GELASHVILI

**HISTORICAL CAPITALS
OF CHINA**

GOLDEN FLEECE Publishing
Tbilisi 2023

წინამდებარე ნაშრომში მონოგრაფიულად შესწავლილია ჩინეთის ისტორიული დედაქალაქები. კერძოდ, ქრონოლოგური თანმიმდევრობით განხილულია მათი წარმოშობის და განვითარების ისტორია საუკუნეთა ჭრილში, ჩინური ქალაქთმშენებლობის ტრადიციები, პრინციპები და არქიტექტურის სპეციფიკური მახასიათებლები, ასევე წარმოდგენილია ქალაქების უმთავრესი ისტორიული ძეგლები. პარალელურ რეჟიმში, ნაშრომში გაანალიზებულია თითოეულ ქალაქთან დაკავშირებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური, კულტურული და იდეოლოგიური პროცესები ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. რამდენადაც წარმოდგენილი ნაშრომი ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ამ პროფილის პირველ მონოგრაფიას წარმოადგენს, ვფიქრობთ, ის სათანადო ინტერესს გამოიწვევს როგორც ისტორიკოსებში და აღმოსავლეთმცოდნე მკვლევარ-სპეციალისტებში, ისე თემატიკიდან გამომდინარე, მკითხველთა ფართო წრეში. იმავდროულად, ნაშრომი მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს შესაბამისი მიმართულების (უპირველეს ყოვლისა, ჩინეთმცოდნეობის) სტუდენტებს, რათა სიღრმისეულად გაეცნონ ჩინეთის ისტორიული წარსულის კონკრეტული სფეროს საინტერესო ფურცლებს.

რედაქტორი: ფილოლოგიის აკადემიური დოქტორი,
პროფესორი **მარინა ჯიგლაძე**

რეცენზენტი: ისტორიის აკადემიური დოქტორი
ნათია დემურიშვილი

ISBN 978-9941-8-5462-0

© გამომცემლობა ოქროს საწმისი, 2023

სარჩევი

წინასიტყვაობა.....	7
ჩინეთის ისტორიული ქალაქების სავაჭრო-საბაზო-საპროდუქციო მახასიათებლები.....	13
უძველესი ქალაქი-სახელმწიფო შანგი/ინი.....	27
ანიანგი.....	36
ჟოუს სახელმწიფო.....	43
ცინის იმპერია.....	49
ხანის დინასტიის პერიოდის საქალაქო ცენტრები.....	58
ჩინეთის ისტორიული ქალაქები VII-IX საუკუნეებში.....	64
ჩანგანი (თანამედროვე სიანი) – ცამეტი დინასტიის დედაქალაქი.....	78
ლუოიანგი.....	99
სუნის იმპერია და მისი დედაქალაქები.....	110
ქაიფენგი.....	115
ხანგჟოუ.....	126
ქალაქების ეკონომიკური მდგომარეობა და საქალაქო ცხოვრება შუა საუკუნეების ჩინეთში.....	142
კუანგჟოუ (იგივე – გუანჯოუ).....	173
ნანკინი.....	189
პეკინი.....	201
HISTORICAL CAPITALS OF CHINA.....	223
გამოყენებული ლიტერატურა.....	227

წინასიტყვაობა

მსოფლიოში და კონკრეტულად, საქართველოში ამჟამად მიმდინარე დინამიური პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და სხვა პროცესების ფონზე, სულ უფრო ნათლად იკვეთება ცოდნის არეალის გაფართოების აუცილებლობა დრო-ჟამსა და სივრცეში როგორც გეოგრაფიული კუთხით, ისე თემატურად. ამაში, უპირველეს ყოვლისა, მოიაზრება საქართველოსგან ტერიტორიულად დაშორებული ქვეყნების სიღრმისეულად და კომპლექსურად შესწავლა, მათი სპეციფიკური მახასიათებლების წარმოჩენა, ურთიერთშეჯერება და სათანადო ანალიზი. ამ თვალსაზრისით, ყველა არსებული პარამეტრებით (ცივილიზაციური მონაპოვართ, შორეულ წარსულში და უახლეს პერიოდში სამეცნიერო-ტექნიკურ სფეროებში მიღწევებით, ეკონომიკური განვითარების მაღალი დონით და სხვა) საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა. ეს განპირობებულია არა მხოლოდ დიდი ინტერესით ამ ჭეშმარიტად ზესახელმწიფოს მიმართ, არამედ ასევე მისი სულ უფრო მზარდი პოტენციალით და როლით მსოფლიოს გლობალური საკითხების გადანწყვეტაში. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ჩინეთი ერთ-ერთ ცენტრალურ მოთამაშეს წარმოადგენს მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე, რომელიც სწრაფი ტემპით მიიწევს წინ და თამამად ეგება ახალ გამოწვევებს. თუმცა, იმავდროულად, ჩინელი ხალხი სათუთად უფრთხილდება თავის უძველეს ცივილიზაციურ მონაპოვარს და ტრადიციებს, რომელთა ისტორია შორეულ წარსულში იღებს სათავეს. ამ კონტექსტში მოვიხმობ ერთ ძველ ჩინურ ბრძნულ გამონათქვამს: „როდესაც წყალს სვამ, მის სათავეზე იფიქრე“ ანუ აწმყო არ არსებობს წარსულის გარეშე, ის მომდინარეობს და სათავეს იღებს ისტორიული წარსულიდან, ამიტომაც ის დავინყებას

არ ეგების. სწორედ ამას ქადაგებდა დიდი ჩინელი მოაზროვნე და ფილოსოფოსი კონფუცი (ძვ. წ. 551-479), რომლის ერთ-ერთი ფრთიანი ფრაზა იყო შემდეგი: „ანმყოს პრობლემების გადაჭრის გასაღები წარსულში, მივიწყებულ ძველ სიბრძნეში უნდა ვეძებოთ“. ასე რომ, ისტორიული წარსულის ცალკეული სეგმენტების შეწავლისა და გათვალისწინების გარეშე, შეუძლებელია ანმყოში მიმდინარე მოვლენების ადეკვატურად გააზრება ან სათანადოდ შეფასება.

ჩინეთი საუკუნეების მანძილზე სრულიად დამოუკიდებლად ვითარდებოდა როგორც თვითმყოფადი და უნიკალური ცივილიზაციის კერა, რომელიც თავად წარმოადგენდა ეტალონს და მისაბამს მთელი აზიის რეგიონისთვის. სწორედ ჩინეთიდან გავრცელდა მეზობელ ქვეყნებში მატერიალური და სულიერი კულტურის სხვადასხვა ელემენტები, ხელოვნების და ხელოსნობის არაერთი დარგი, ფილოსოფიურ-რელიგიური მოძღვრებები (კონფუციზმი და ტაოიზმი), გადაღებულ იქნა სახელმწიფოს მართვის სისტემა და ინსტიტუტები, ქალაქთმშენებლობის პრინციპები და სხვ. ძველ ჩინელებს იმთავითვე კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული თავიანთი განსაკუთრებული როლი იმჟამინდელ სამყაროში და ამიტომაც მიაჩნდათ, რომ ჩინეთი წარმოადგენდა სამყაროს ცენტრს, ცისქვეშეთს, ცა კი უზენაეს ღვთაებად იყო აღიარებული. თვით ჩინეთის სახელწოდებაც – ჭუნგკუო ანუ შუა, ცენტრალური სახელმწიფო, საკითხისადმი ამგვარი მიდგომის ნათელი დასტურია.

როგორც ცნობილია, საქართველოსა და ჩინეთს შორის დიპლომატიური, სავაჭრო-ეკონომიკური და სამეცნიერო-კულტურული ურთიერთობების საკმაოდ მყარი ტრადიციები არსებობს. ამ კონტექსტში ხაზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ ჩინეთმა ერთ-ერთმა პირველმა აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა და 2022 წელს ორ მეგობარ ქვეყანას შორის დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარების 30 წელი შესრულდა. თანამედროვე ეტაპზე ქართულ-ჩინური პოლიტიკურ-დიპლომატიური დიალოგის უმთავრეს ქვაკუთხედს სავაჭრო-ეკონომიკურ სფეროში მჭიდრო

თანამშრომლობა წარმოადგენს. ამ კუთხით განსაკუთრებით აღსანიშნავია საყოველთაოდ ცნობილი ე. წ. „სარტყელისა და გზის“ მასშტაბური პროექტი, რომელშიც საქართველო, თავისი განსაკუთრებული გეო-სტრატეგიული ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე, აქტიურადაა ჩართული, როგორც ევრაზიის შემაერთებელი სატრანსპორტო-სატრანზიტო ჰაბი.

საქართველო-ჩინეთის ურთიერთობებზე საუბრისას, საგანგებო აღნიშვნას იმსახურებს ასევე საქართველოში ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის საელჩოსა და საქართველოს სინოლოგთა ასოციაციის დიდი ყურადღება ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სინოლოგიის მიმართულების მიმართ. კერძოდ, ჩვენთვის – აღნიშნული მიმართულების პროფესორ-მასწავლებლებისთვის და სტუდენტებისთვის დიდი სტიმულის მომცემი იყო 2015 წელს ჩინეთის საელჩოსა და კომპანია „ჰუავეის“ ფინანსური მხარდაჭერით, უნივერსიტეტში „ჩინური ენისა და კულტურის კაბინეტის“ გახსნა, რომელიც აღიჭურვა უახლესი კომპიუტერული ტექნიკით, სასწავლო-სამეცნიერო ლიტერატურით და სასწავლო პროცესისათვის საჭირო სხვადასხვა ნივთებით. აქვე სიამოვნებით აღვნიშნავ, რომ არაერთმა ჩვენმა სტუდენტმა და კურსდამთავრებულმა, გრძელვადიანი სტაჟირება გაიარა ჩინეთის წამყვან უნივერსიტეტებში (მიმწვევი მხარის სრული დაფინანსებით), რომლებიც ამჟამად წარმატებით საქმიანობენ როგორც საქართველოში, ისე ჩინეთში სახელმწიფო და კერძო სტრუქტურებში.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სავსებით ბუნებრივია, რომ საქართველოში ინტენსიურად მიმდინარეობს ჩინეთის ისტორიული წარსულის და უახლესი პერიოდის, მისი საერთაშორისო ურთიერთობების, ჩინური ენის, კულტურის, ეკონომიკური მიღწევების და სხვა ასპექტების აკადემიურ სამეცნიერო დონეზე შესწავლა და კვლევა. მითუმეტეს, რომ ქართულ ენაზე ლიტერატურა ჩინეთის შესახებ შედარებით მცირეა, მოთხოვნილება მასზე კი – სულ უფრო მზარდი. სწორედ ამ მიზანს ემსახურება წინამდებარე ნაშრომი, რომელშიც მთავარი ყურადღება ფოკუს-

სირებულია ჩინეთის ისტორიულ დედაქალაქებზე. კერძოდ, განხილულია მათი წარმოშობის და განვითარების ისტორია საუკუნეთა ქრილში, ქალაქთმშენებლობის ტრადიციები და პრინციპები, მათი ინფრასტრუქტურის და არქიტექტურის სპეციფიკური მახასიათებლები, ასევე წარმოდგენილია მათი უმთავრესი ცივილიზაციური მონაპოვარი. ნაშრომის შექმნის მიზანი და აქტუალობა, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია საქართველოში ჩინეთის შესახებ ცნობადობის ასამაღლებლად – ამ შემთხვევაში ისტორიული დედაქალაქების გაცნობის საშუალებით. რამდენადაც ზოგადად, ქალაქი და უპირველეს ყოვლისა, დედაქალაქი, მუდამ უშუალო კავშირში იყო წარსულში და არის ამჟამად ქვეყანაში მიმდინარე სასიცოცხლო პროცესებთან, ის უამრავი მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენისა თუ ფაქტის მომსწრე და საინტერესო ინფორმაციის შემცველია. იმავდროულად, ქალაქი არის მძლავრი დინამიური ძალა, ყველანაირი პროგრესის ბურჯი და სიახლეების წყარო, ასევე ეროვნული კულტურის ფორმირების და განვითარების ცენტრიც. აქედან გამომდინარე, ნაშრომში წარმოდგენილი ქალაქები განხილულია არა განყენებულად, არამედ საუკუნეთა მანძილზე კონკრეტულ ისტორიულ-პოლიტიკურ რეალობასთან და გარემოებებთან კავშირში.

ბუნებრივია, რომ ისეთ უზარმაზარ სახელმწიფოში, როგორიც ჩინეთია, უამრავი ღირსშესანიშნავი ისტორიული ქალაქია, რომელთა ერთობლივად წარმოჩენა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ამიტომაც წინამდებარე ნაშრომში განხილულია მხოლოდ თავად ჩინურ ისტორიოგრაფიაში აღიარებული ის ისტორიული ქალაქები, რომლებსაც სხვადასხვა დინასტიების მმართველობის დროს დედაქალაქის სტატუსი ჰქონდათ და შესაბამისად, მათ განსაკუთრებულად ღირებული წვლილი შეიტანეს არა მარტო ჩინეთის, არამედ მსოფლიო კულტურის საგანძურში თავიანთი უნიკალური არქეოლოგიური მასალით, არტეფაქტებით, არქიტექტურული ძეგლებით და სხვა. ძველი ჩინური ქალაქთმშენებლობის ძირითადი პრინციპების და ტრადიციების მიმოხილვის შემდეგ, ნაშრომში ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით წარმოდგენილია

შემდეგი ისტორიული დედაქალაქები: ანიანგი, ჭენგჭოუ – უძველესი შანგის სახელმწიფოს დედაქალაქები, ლუოიანგი, ჩანგანი (თანამედროვე სიანი), ქაიფენგი, ხანგჭოუ, ნანკინი, პეკინი. მათ რიცხვს ემატება ასევე ჩინეთის საერთაშორისო ვაჭრობის უმნიშვნელოვანესი სანაესადგურო ქალაქი – გუანგჭოუ (რომელიც ევროპაში კანტონის სახელით გახდა ცნობილი). თითოეული ქალაქის განხილვას დასასრულს თან ერთვის ფართოდ ცნობილი უძველესი ჩინური ეგზოტიური სიმბოლოების ნიმუშები.

ნაშრომი ეფუძნება წლების მანძილზე ჩინეთის შესახებ მოძიებული მრავალრიცხოვანი სამეცნიერო ლიტერატურის, პერიოდულ გამოცემების (რომლის ნუსხა თან ერთვის ნაშრომს), ვიზუალური მასალის და არტეფაქტების შესწავლა-ანალიზს. ამ კუთხით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ასევე 2018 წელს ჩინეთში ვიზიტის დროს მიღებულმა დაუვინყარმა შთაბეჭდილებებმა. ცხადია, რომ საკუთარი თვალთ ნანახმა და განცდილმა გადააჭარბა იმ ვირტუალურ ცოდნას, რაც ჩინეთის შესახებ წიგნებიდან გამაჩნდა. რამდენადაც წარმოდგენილი ნაშრომი ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ამ პროფილის პირველ მონოგრაფიას წარმოადგენს, ვფიქრობ, ის ინტერესს გამოიწვევს როგორც ისტორიკოსებში და აღმოსავლეთმცოდნე მკვლევარ-სპეციალისტებში, ასევე, თემატიკიდან გამომდინარე, მკითხველთა ფართო წრეში. იმავდროულად ნაშრომი სათანადო დახმარებას გაუწევს შესაბამისი განხრის სტუდენტებს, რათა სიღრმისეულად გაეცნონ ჩინეთის ისტორიული წარსულის კონკრეტული სფეროს საინტერესო ფურცლებს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩინური ენის სპეციფიკური მახასიათებლებიდან გამომდინარე, ცალკეული ტერმინები, ბგერები, საკუთარი სახელები და გეოგრაფიული სახელწოდებები ქართულ მედიაში, პრესაში თუ სამეცნიერო პუბლიკაციებში ხშირად არასწორადაა თარგმნილი და გამოყენებული (რუსული და ევროპული ენების გავლენით). ამჟამად უკვე არსებული „ტრანსკრიფცია-ტრანსლიტერაციის სახელმძღვანელო წესების გზამკვლევის“ საფუძველზე, წინამდებარე ნაშრომში ჩინური ტერმინოლოგია მაქსიმალურად მიახლოებულია დედნის ენასთან.

დასასრულს, სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია მადლობა მოვახსენო წიგნის რედაქტორს, ფილოლოგიის აკადემიურ დოქტორს, ქალბატონ მარინე ჯიბლაძეს საგულისხმო რჩევებისთვის და თანადგომისათვის; წიგნის რეცენზენტს, ისტორიის აკადემიურ დოქტორს, ქალბატონ ნათია დემურიშვილს ნაშრომის ყურადღებით გაცნობისათვის და დადებითი რეცენზიისათვის, ასევე განსაკუთრებული მადლობა საქართველოს სინოლოგთა ასოციაციას მხარდაჭერისთვის.

ჩინეთის ისტორიული ქალაქების სპეციფიკური მახასიათებლები

საისტორიო მეცნიერება საგანგებო ყურადღებას უთმობს ქალაქების და განსაკუთრებით ძველი ქალაქების სხვადასხვა ჭრილში (ისტორიულ, გეოგრაფიულ, სავაჭრო-ეკონომიკურ, კულტურულ, დემოგრაფიულ და სხვ.) შესწავლას. დაარსების დროიდან მოყოლებული, ქალაქი მუდამ განსაზღვრავდა ამა თუ იმ საზოგადოების ცხოვრების დონეს და მაჯისცემას, რეალურად წარმოაჩენდა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ვითარებას. აქედან გამომდინარე, ისტორიული ქალაქების კომპლექსურად შესწავლა ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენს იმისათვის, რომ სიღრმისეულად იქნას გააზრებული კონკრეტული ქვეყნის ძველი და შუა საუკუნეების პოლიტიკური, კულტურული, საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფერო, მისი განვითარების სპეციფიკა და ტენდენციები.

მსოფლიო ცივილიზაციებში (მათ შორის შორეულ აღმოსავლეთში) ქალაქის ისტორიული მისია და ფუნქცია მუდამ გამორჩეულად მნიშვნელოვანი იყო. ის აღიქმებოდა არა როგორც სტიქიური ან შემთხვევითი სეგმენტი, არამედ განასახიერებდა სიმბოლოს, რომელიც იმთავითვე მონოდებული იყო იმისათვის, რომ აერეკლა სამყაროს მინიერი და კოსმიური წესრიგი. ქალაქი წარმოადგენდა მძლავრ დინამიურ ძალას, ყველანაირი პროგრესის ბურჯს და სიახლეების წყაროს. იმავდროულად ის იყო ეროვნული კულტურის ჩამოყალიბების და განვითარების კერა. ამჯერად ჩვენი შესწავლის ობიექტს წარმოადგენს ჩინეთის ისტორიული დედაქალაქები, რომლებიც მთელი რიგი სპეციფიკური და ორი-

გინალური მახასიათებლებით გამოირჩევიან. ეს ეხება როგორც მათ დაგეგმარებას, არქიტექტურას და ინფრასტრუქტურას, ისე საქალაქო ყოფა-ცხოვრებას და კულტურას.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ჩინეთი მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს სახელმწიფოს და უმდიდრესი ცივილიზაციის კერას წარმოადგენს, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე ვითარდებოდა, როგორც თვითმყოფადი და უნიკალური მახასიათებლების მქონე ქვეყანა. ჩინეთის ცივილიზაცია 5 ათას წელზე მეტი ხნისაა. იმ დროს, როცა მისი მეზობელი ეთნოსები და სამეფოები ჯერ კიდევ ქვის ხანის საფეხურზე იმყოფებოდნენ, ჩინეთი უკვე მაღალგანვითარებულ მძლავრ იმპერიას წარმოადგენდა, რომელიც ეტალონად იქცა ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ხალხთათვის. ჩინეთის გავლენა აისახებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროზე, მათ მატერიალურ და სულიერ კულტურაზე, მისი ნიშნით მიმდინარეობდა სახელმწიფო მართვის ინსტიტუტების ფორმირება, საკანონმდებლო აქტების ჩამოყალიბება, სამეცნიერო დარგების, სწავლა-განათლების სისტემის, ფილოსოფიურ-რელიგიური მოძღვრებების (კონფუციზმი, ტაოიზმი), ქალაქთშენებლობის, არქიტექტურული სტილების და ა. შ. განვითარება. ჩინელი ხალხის უამრავ გამოგონებათა შორის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია: ქაღალდი, ფრანი, დენთი, ფეიერვერკი, კომპასი, აბრეშუმი, ფაიფური, საბეჭდი ტექნოლოგიები და მრავალი სხვა. ამ ყველაფრის დამზადება და გამოყენება მხოლოდ საუკუნეების შემდგომ ათთვისა დასავლურმა თუ აღმოსავლურმა სამყარომ. ძველ ჩინელებს იმთავითვე კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული თავიანთი როლი და მნიშვნელობა არა მხოლოდ რეგიონის, არამედ მსოფლიოს მასშტაბით, ამიტომაც თავიანთ ქვეყანას შუა ანუ ცენტრალური სახელმწიფო (ჩინურად – ჭუნგკუო) უწოდეს [Harrison, 1972: 14]. მათი წარმოდგენით, ჩინეთი სამყაროს ცენტრს წარმოადგენდა, მის საზღვრებს მიღმა არსებული ყველაფერი კი დაბალი განვითარების მქონე ბარბაროსებით დასახლებულ ტერიტორიებად იყო მიჩნეული.

ძველ ჩინეთში უზენაეს ღვთაებად მიჩნეული იყო ცა, ამიტომაც წერილობით წყაროებში ჩინეთი „ცისქვეშეთის“ სახელწოდებითაც მოიხსენიება. დიდი ჩინელი მოაზროვნე და ფილოსოფოსი კონფუცი (ძვ. წ. 551-479) თავის მოძღვრებაში ცას უმაღლეს არსებად, ყველაფრის შემქმნელად და ადამიანის ცხოვრების წარმმართველად მიიჩნევდა [Семенико, 1987: 23]. რამდენადაც აღიარებული იყო იმპერატორის ციური წარმომავლობის იდეა, ის ცის ანუ უზენაესი ღვთაების შვილად და ცისქვეშეთის მფლობელად აღიქმებოდა. იმპერატორს იმავდროულად მიეწერებოდა მაგიური ძალა – ტე, რაც მას შუამავლად ხდიდა ცასა და დედამიწაზე მცხოვრებ მოკვდავ ადამიანებს შორის. ცასთან ერთად, ძველ ჩინეთში ეთაყვანებოდნენ მზეს და სხვა ციურ მნათობებს, ასევე წინაპართა სულებს, მიწას, მთებს და წყლებს [Силичев, 1998: 60].

რამდენადაც ჩინეთის ისტორია ათასწლეულებს ითვლის, შესაბამისად, მისი ქალაქების ისტორიაც შორეულ წარსულში იღებს სათავეს. საისტორიო წყაროების თანახმად, პირველი დასახლებები ჩინეთის ტერიტორიაზე 5000-ზე მეტი წლის წინ გაჩნდა. თავისი ხანგრძლივი არსებობის მანძილზე ჩინეთში მრავალი დინასტია ენაცვლებოდა ერთმანეთს. ბუნებრივია, ამ პროცესს თან ახლდა დედაქალაქების მონაცვლეობაც. ახლად ფორმირებული დინასტიების მმართველები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ თავიანთი რეზიდენციებისთვის შესაფერისი ადგილმდებარეობის შერჩევას. საამისოდ გამოცდილი სპეციალისტები იგზავნებოდნენ გარემომცველი ლანდშაფტის დეტალური ტოპოგრაფიული და ჰიდროლოგიური გამოკვლევს ჩასატარებლად. დედაქალაქის ადგილმდებარეობის შერჩევისას, უპირველეს ყოვლისა, მთავარ კრიტერიუმს წარმოადგენდა კონკრეტული იმპერატორის სტრატეგიული, პოლიტიკური და სამხედრო მისწრაფებანი. არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო წყალმომარაგების (სასმელი, მებაღეობისთვის და მიწათმოქმედებისათვის) საკითხი და წყალსავალი გზების სიახლოვე, რათა დედაქალაქში სხვადასხვა პროდუქციის ტრანსპორტირება შეუფერხებლად მომხდარიყო.

ამასთანავე, ტერიტორია უნდა ყოფილიყო ქარისგან მთებით დაცული, ბუნებრივად არსებული განიავეების პირობებით და იმავედროულად – მზიანიც [Funio, 2017: 730-737]. საუკუნეთა მანძილზე ქალაქები იცვლიდნენ თავიანთ სტატუსს (კონკრეტული ქალაქი ხან დედაქალაქი იყო, ხან რიგითი პროვინციული ქალაქის რანგში აგრძელებდა არსებობას), სახელწოდებას, იერ-სახეს, ან სულაც ნადგურდებოდნენ, დავიწყებას ეძლეოდნენ, გარკვეული ხნის შემდეგ ზოგიერთი მათგანი ფერფლიდან აღდგებოდა ხოლმე და ახალ სიცოცხლეს იწყებდა. ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩინეთის თითოეული ისტორიული ქალაქი თავისი თვითმყოფადობით, უნიკალური არტეფაქტებით და ღირსშესანიშნაობებით, გამორჩეული და განუმეორებელია.

ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, ჩინეთშიც კონკრეტული ეპოქა და რეგიონალური თავისებურებები თავის კვალს ამჩნევდნენ ქალაქების იერ-სახეს. კერძოდ, ჩრდილოეთის დაბლობზე, არსებული უძველესი ტრადიციების თანახმად, ქალაქებს, როგორც წესი, მკაცრად განსაზღვრული და სწორხაზოვანი დაგეგმარება ჰქონდათ. სამხრეთის ქალაქები კი, მათი მოგვიანო წარმოშობისა და სამხრეთის მთაგორიანი რელიეფის გამო, უფრო თავისუფალი დაგეგმარებით გამოირჩეოდნენ, ხშირად – ქაოტური განაშენიანებითაც. ამ კონტრესტში აღსანიშნავია, რომ სამხრეთის ქალაქების გარკვეული ნაწილი არხებზე იყო აგებული და ხალხი ჯონკებით ან სამპანებით (ტივის მსგავსი ტრანსპორტი) გადაადგილდებოდა, ზოგიერთი ოჯახი კი საერთოდაც ამ ტიპის ტივებზე ცხოვრობდა. აღსანიშნავია, რომ ამგვარი საცხოვრებლისთვის შესაბამისი წესები და ნორმები იყო დაკანონებული. ჩინეთის სამხრეთ რეგიონების განვითარება-აყვავება IV საუკუნიდან დაიწყო, როდესაც ჩრდილოეთში მომთაბარე ტომების ინტენსიური შემოსევები მიმდინარეობდა და იქაურმა მოსახლეობამ სამხრეთში დაიწყო გადასახლება. თავისი მასშტაბებით და სოციალური შედეგებით ეს იყო ჩინეთის ისტორიაში ყველაზე გრანდიოზული მიგრაცია [Крюков и др., 1984: 58]. ჩრდილოეთიდან იძულებით გადაადგილებულებმა თან მოიყოლეს უფრო მაღალგანვითარე-

ბული ხელოსნური ნაწარმი და ხელოვნების დარგები, სრულყოფილი ტექნიკური საშუალებები და სხვ. ყოველივე ამის შედეგს წარმოადგენდა ის, რომ IV-VIII საუკუნეების მანძილზე ქვეყნის მთავარი ეკონომიკური ცენტრები და დანიშნულებული ქალაქები უკვე სამხრეთში იყო კონცენტრირებული. ადრეულ საუკუნეებში კი პირიქით – ჩრდილოეთ ჩინეთის პროვინციები გამოირჩეოდნენ ეკონომიკური პროგრესით, სოფლის მეურნეობის და ხელოსნური წარმოების განვითარებით [Eberhard, 2005: 178-180].

ამთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ძველ ჩინეთში ქალაქის ტიპურ ნაგებობათა მთავარი მახასიათებელი იყო კარკას-სვეტებიანი არქიტექტურული სტილი, რომელიც შუა ჩინეთის დაბლობზე ჯერ კიდევ ნეოლითის ეპოქაში ჩამოყალიბდა. საამისოდ გამოიყენებოდა ხის მასალა, თიხის პლატფორმაზე მაგრდებოდა ხის ბოძები, რომლებზეც გარდი-გარდმო განთავსებული იყო კოჭები. ამ ბოძებს კი კრამიტით გადახურული სახურავი ებჯინებოდა. ჩინური არქიტექტურული ნორმების თანახმად, სახურავის სიმძიმე ბოძებს აწევებოდა და არა კედლებს, რადგან ამ უკანასკნელთა ჩამოშლის შემთხვევაში, სახურავი, ბოძების წყალობით, არ ჩამოიშლებოდა [Крюков и др., 1983: 213-214]. ასე რომ, კედლებს ეკისრებოდა ტიხრების და არა კონსტრუქციული ფუნქცია. ამიტომაც მათი ამოშენება მშენებლობის დასრულებისას ხდებოდა. ნაგებობათა მშენებლობის კარკასული სისტემა საშუალებას იძლეოდა თავისუფლად დაპროექტებულიყო სახლის ფანჯრების და კარების ზომები, რომლებიც ბამბუკისგან მზადდებოდა.

ჩინური არქიტექტურის აღნიშნული კონსტრუქცია ძირეულად განსხვავდებოდა შენობების აგების დასავლური პრინციპებისგან, სადაც ნაგებობათა აშენება კედლებით იწყებოდა, სარკმელების და კარების ლიობები კი კედლების აშენებისას კეთდებოდა. რაც შეეხება კაპიტელს, ჩინურ არქიტექტურაში ის არა მხოლოდ ხის საყრდენის როლს ასრულებდა, არამედ სახურავის კარნიზის გაჭიმვის საშუალებასაც იძლეოდა და წვიმიანი ამინდის შემთხვევაში, კედლებს წყლის პირდაპირი ჭავლისგან იცავდა. სახურავის წინ გამოშვერილი კარნიზის მიერ შენობაში ბუნებრივი განათე-

ბის შეზღუდვის თავიდან ასაცილებლად კი, კეთდებოდა ე. წ. მფრინავი კარნიზები ანუ კიდეებში ზემოთ აზნექილი სახურავები, რომლებიც ერთდროულად დეკორატიულობასაც ანიჭებდნენ შენობას და ინტერიერის განათების გამაძლიერებელ საშუალებასაც წარმოადგენდნენ [უთურაშვილი, 2007: 84].

ძველი ჩინური ხუროთმოძღვრების ერთ-ერთი მახასიათებელი იყო ნაგებობების საგულდაგულო, დეტალური მხატვრული დამუშავება, რაც მათ განსაკუთრებულ დეკორატიულობას ანიჭებდა. იმისათვის, რომ შენობა ვიზუალურად ეფექტური და შთამბეჭდავი ყოფილიყო, მშენებლები კოჭებსა და კარნიზებზე ცხოველების და ყვავილების გამოსახულებებს კვეთდნენ, ან კიდევ იეროგლიფური წარწერებით ფარავდნენ. ანალოგიური მოხატულობებით იყო გაფორმებული სახლის ბოძები, ფანჯრები და კარნიზები. რაც შეეხება ფერთა გამას, ხუროთმოძღვრებაში აქტიურად გამოიყენებოდა მკვეთრი ფერის საღებავები, განსაკუთრებით დომინირებდა ყვითელი და ლურჯ-მწვანე ფერები, რომლებიც შეხამებული იყო შავ-თეთრ ფონთან. როგორც წესი, დიდებულთა საცხოვრებელი ნაგებობები გადახურული იყო ყვითლად დაფერილი კრამიტით, კარნიზი იღებებოდა ლურჯ-მწვანე საღებავით, კედლები, ბოძები და კარები კი – წითლად. დიდებულთა სასახლეებში დაგებული იყო თეთრი ან მუქი ფერის კერამიკული ფილები [Hung, 1995: 35]. ცხადია, რომ ამგვარი მდიდარი ფერთა გამა შთამბეჭდავი ვიზუალური ეფექტის დემონსტრირებას ახდენდა. აქვე ხაზგასასმელია, რომ ჩინეთის ტერიტორიაზე მრავალი ქალაქია, რომელსაც ძველი არქიტექტურა დღემდე უცვლელად აქვს შემონახული, მათ გვერდით კი დიდი რაიონებია ულტრათანამედროვე ნაგებობებით, რაც მთლიანობაში განსაკუთრებულ ხიბლს ანიჭებს ქალაქის იერ-სახეს.

ძველი ჩინური ქალაქმშენებლობის პრინციპები ჩამოყალიბებულია ტრაქტატში „ჭოუ ლი“ (ჩინურად ნიშნავს – „ჭოუს ეპოქის რიტუალები“, სხვა თარგმანია – „ჭოუს მოხელეთა კანონი“), რომელიც შეიქმნა ჭოუს ეპოქაში (ძვ.წ. XI-III სს). მის ავტორად მიჩნეულია ჭოუს პერიოდის ერთ-ერთი უფლისწულის რეგენტი

ჭოუ კუნგი. სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა ტრაქტატის შექმნის ზუსტ თარიღთან დაკავშირებით, ივარაუდება დაახლოებით ძვ.წ. I ათასწლეულის II ნახევარი. „ჭოუ ლი“-ში თავდაპირველად განხილულია დიდი ჩინელი მოაზროვნეების – ლაო წის და კონფუციის ფილოსოფიური დოქტრინები, შემდეგ გადმოცემულია ქალაქთმშენებლობის ძირითადი პრინციპები, ქალაქების ფორტიფიკაციის, დაგეგმარების და კეთილმოწყობის ნორმები, კერძოდ, ქალაქის კედლის, ქუჩების, გზებისა და სხვადასხვა ნაგებობების ზომების და განთავსების ზუსტი მითითებით. „ჭოუ ლის“ თანახმად, ზოგადად ქალაქი ჰარმონიულად მოწყობილი სამყაროს სიმბოლოს განასახიერებდა. ტრაქტატში განხილულია ასევე ადმინისტრაციული მოწყობის, საკანონმდებლო საკითხები და სხვადასხვა რიტუალების სპეციფიკური მახასიათებლები [Васильев, 1995: 126]. საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს სუნგის დინასტიის პერიოდის (960-1278) სწავლულის დ სახელმწიფო მოღვაწის ლიძიეს (1060/65-1110) მიერ შედგენილი სამშენებლო ნორმატივების და წესების კრებული „სამშენებლო სამუშაოების პრინციპები“. მასში წარმოდგენილია ჩინური არქიტექტურის ნორმები, ნახაზები და ნახატები, აღწერილია სხვადასხვა სამშენებლო მასალის დამზადების მეთოდები, მას ასევე თან ერთვის ტექნიკური ტერმინების ლექსიკონი. თავისი განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო, ხსენებული ნაშრომი 1103 წელს იმპერატორის ბრძანებით გამოიცა. რამდენადაც ლიძიეს ფუნდამენტური ნაშრომი სამშენებლო საქმის შესახებ ამომწურავი ინფორმაციის შემცველია, ის ამ დარგში მსოფლიოს ერთ-ერთ პირველ სახელმძღვანელოდაა აღიარებული.

ჩინეთში, ნებისმიერ საალმშენებლო საქმიანობაში, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ფილოსოფიური მცნებების – ინისა და იანგის პრინციპების დაცვას. აქედან გამომდინარე, უპრიანია, აქვე მოკლედ განვმარტოთ მათი ძირითადი არსი. ცნობილია, რომ ინი და იანგი ჩინეთში ჯერ კიდევ უძველესი მითოსური აზროვნებიდან იყვნენ ცნობილნი, როგორც ურთიერთდაპირისპირებული ძალები. მათი ურთიერთქმედება აღიარებულ იქნა ბუნებაში მი-

მდინარე ყოველგვარი ცვალებადობის მიზეზად და განვითარების საწყისად. სწორედ ინისა და იანგის ურთიერთზემოქმედების და ბრძოლის პროცესში იშვა ხუთი პირველსაწყისი ელემენტი, რომელსაც ძველმა ჩინელებმა „უსინგი“ უწოდეს. ესენია: წყალი, ცეცხლი, ხე, ლითონი და მიწა, რომელთაგანაც შეიქმნა მთელი მატერიალური სამყაროს მრავალფეროვნება, ადამიანის ჩათვლით [Демин, 1992: 209-215; Марков, 2003: 19-25]. ჩინური ფილოსოფიის განვითარების კვალდაკვალ გამოიკვეთა ინ-იანგის სიმბოლური დატვირთვა. კერძოდ, ინი – სიბნელის, მთვარის, ღამის, სიცხის და მდებრობითის სიმბოლოს განასახიერებდა; ხოლო იანგი – სინათლის, მზის, დღის, სითბოს და მამაკაცური საწყისის სიმბოლოს. მართალია, ისინი ურთიერთსაწინააღმდეგო ენერგიის მატარებელი ძალებია, მაგრამ იმავდროულად, მათ შორის მჭიდრო კავშირია და ისინი ერთმანეთს აბალანსებენ [გელაშვილი, 2018: 89]. ამასთან, ეს კავშირი ძალზე მყიფეა და გავრცელებული ძველი რწმენის თანახმად, ადამიანის მიერ ინ-იანგს შორის არსებული წონასწორობის ოდნავი დარღვევაც კი სტიქიური და სხვა უბედურებების მიზეზს წარმოადგენდა. ამის გათვალისწინებით ჩინელი მშენებელი ოსტატები და ხუროთმოძღვრები მუდამ ცდილობდნენ, რომ მშენებლობის დროს არ დაერღვიათ მდინარეების ბუნებრივი დინებები, ლანდშაფტის იერ-სახე და ზოგადად, ბუნების განონასწორობულ მდგომარეობაში რაიმე სახის დისონანსი არ შეეტანათ. ამიტომაც იყო, რომ ჩინეთში დიდი სიფრთხილით და გულისყურით ეკიდებოდნენ ქალაქებისა თუ სხვადასხვა ნაგებობების ასაშენებელი ადგილების შერჩევას. აქვე შევნიშნავთ, რომ ინ-იანგის შესახებ შექმნილმა წარმოდგენებმა მომდევნო ხანებში ფართო სპექტრის გამოყენება ჰპოვეს ჩინური ტრადიციული მედიცინის, საბრძოლო ხელოვნების, მუსიკის და სხვა სფეროების თეორიული საფუძვლების შემუშავებაში.

ძველთაგანვე ჩინეთის ქალაქების ერთ-ერთი მთავარი თანმდევი კომპონენტი იყო გარშემორტყმული კედლები და გალავნები. საუკუნეთა მანძილზე მომთაბარე ტომების ხშირმა თავდასხმებმა ჩინეთის ტერიტორიაზე, გამაგრებული ციხე-ქალაქების მშენებლო-

ბის აუცილებლობა განაპირობა. ქალაქების კედლები, ტრადიციულად, მასშტაბური ნაგებობები იყო, რომლებიც გამოირჩეოდნენ როგორც მონუმენტურობით, ისე თავიანთი სიგრძე-სიგანით. კედლების ზემო ნაწილში ერთმანეთისგან გარკვეული მანძილის დაშორებით, საგუშაგო კოშკები და ყაზარმები იყო განთავსებული ჯარისკაცებისათვის. იქვე ინახებოდა სხვადასხვა სახის იარაღი, შემოსეული მტრისგან თავდასაცავად [Cai, 2010: 17]. კოშკურებზე დანყობილი იყო უზარმაზარი ქვები და ლოდები, რომლებსაც, ომიანობის შემთხვევაში, ჯარისკაცები ზემოდან ესროდნენ მომხდურებს [Грэх, 2006: 19]. ამასთან ერთად, გალავნები იცავდნენ იმ ტერიტორიებსაც, სადაც სასოფლო-სამეურნეო კულტურები მოჰყავდათ ქალაქების და მათი შემოგარენის მოსახლეობისთვის. ქალაქებში ინტენსიურად მიმდინარეობდა ასევე ჰიდროტექნიკური ნაგებობების აგება, რაც ხელს უწყობდა სოფლის მეურნეობის განვითარებას. როგორც წესი, კედლის თითოეულ მხარეში დატანებული იყო 3-3 კარიბჭე, რომლებიც ერთმანეთს სწორხაზოვანი ქუჩებით უკავშირდებოდა. ყველაზე საპატიოდ ითვლებოდა სამხრეთის კარიბჭეები, რომლებიც იმპერატორისთვის და მისი ოჯახის წევრებისთვის, ასევე მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელეებისთვის იყო განკუთვნილი.

დედაქალაქის აღმშენებლობის დანყებისას, უპირველეს ყოვლისა, მის ცენტრალურ ნაწილში გამოიყოფოდა ადგილი სასახლისთვის, რომლის მარჯვენა მხარეს იგებოდა ე. წ. მიწიერი ტაძარი, მარცხნივ კი – წინაპრების ტაძარი. როგორც ზემოთ აღინიშნა, „ჭოუ ლი“-ში განსაზღვრული იყო გალავნების სიმაღლე და სიგრძე, ქუჩების ზომები, ნაგებობათა განლაგება და ა.შ. სწორედ ხსენებული ტრაქტატის მიხედვით, ქალაქის მშენებლობის სქემა კვადრატული ფორმის იყო, რომელიც თავის მხრივ, კიდევ დაყოფილი იყო მცირე ზომის კვადრატებად – ჭადრაკის დაფის პრინციპით [Funo, 2017: 739-743]. აღსანიშნავია, რომ ქუჩებს აუცილებლად უნდა ჰქონოდათ კეთილზმოვანი სახელწოდებები, მაგალითად: სიკეთის, სიყვარულის, ბარაქის, ასი შვილიშვილის, ათასი შვილიშვილის, დღეგრძელობის, დრაკონის (რომელიც ძველ-

თაგანვე ჩინელების საყვარელი არსებაა), ნეტარების, სიმშვიდის, ათი ათასი წარმატების ქუჩები. ასევე იყო ქუჩები რიგითობის ნუმერაციით, კერძოდ: პირველი ქუჩა, მეორე ქუჩა, მესამე ქუჩა და ა. შ.

ძველი ჩინეთის ქალაქები რამდენიმე ტიპად იყოფოდა და ყოველ მათგანს შესაბამისი ზომები ჰქონდა: I. ქალაქი-თავშესაფრები, რომელთათვისაც განსაზღვრული იყო გარეთა კვადრატი 875 მ სიგრძის გვერდებით, შიდა კვადრატი – 375 მ. ეს ტერიტორია კიდევ იყოფოდა თანაბარი ზომის კვადრატებად – თითოეული 125 მ (1/4 ლი). გარეთა კვადრატის ტერიტორია 7 ასეთ მოდულად იყოფოდა. II. საშუალო ზომის ქალაქები – მათი გარე კვადრატის სიგრძე იყო 1250 მ, შიდა კვადრატის – 500 მ, მოდულების რიცხვი კი – 13. III. ქალაქი – ადმინისტრაციული ცენტრი, რომლის გარეთა კვადრატი 1625 მ იყო, შიდა – 625 მ, მოდული კი – 13 მ. ქალაქის ქუჩების სიგანე საშუალოდ 5 მ იყო, საცხოვრებელი კვარტლების – 60*60 მ. ნაგებობათა ფასადები მიმართული იყო სამხრეთის მიმართულებით. ქალაქის მშენებლობის ამგვარი პრინციპები აღწერილია ჩინელი ფილოსოფოსის მენგ წის (ძვ. წ. 372-289), ასევე მემატიანის – სმა ციენის (ძვ. წ. 145-86) ნაშრომებში. აღსანიშნავია, რომ ხსენებული იდეალური სქემები დროთა ვითარებაში ირღვეოდა, რადგან მოსახლეობა ქალაქებში ძალიან სწრაფად მატულობდა და შესაბამისად, მათი დაგეგმარებაც იცვლებოდა. უამრავი სოციალური თუ ბუნებრივი კატაკლიზმები, როგორიცაა: ამბოხებები, ფეოდალური შიდა ომები, მომთაბარეთა თავდასხმები, წყალდიდობები, მიწისძვრები და სხვა, ქალაქების ნგრევას იწვევდა. ზოგიერთი ძველი ქალაქი კვლავ აღდგებოდა და აღორძინდებოდა ხოლმე ისტორიული განვითარების კონკრეტულ პერიოდში. ასეთთა შორის იყო, მაგალითად: ლუოიანგი, ჩანგანი, პეკინი.

ჩინეთის ქალაქთმშენებლობაზე და არქიტექტურაზე საუბრისას, აუცილებლად უნდა შევეხოთ რელიგიის ფაქტორს. ამ კუთხით განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბუდიზმი, რომელმაც ყველგან, სადაც კი შეაღწია (მათ შორის ჩინეთში), მეტად მნიშვნელოვანი როლი

შეასრულა არა მხოლოდ იდეოლოგიურ, არამედ პოლიტიკურ და კულტურის სფეროებში. ბუდიზმმა ინდოეთიდან ჩინეთში ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში შეაღწია. მის შესახებ ინფორმაციის პირველი გამავრცელებლები იყვნენ ვაჭრები, რომლებიც ცენტრალური აზიიდან, აბრეშუმის დიდი გზის მეშვეობით, ჩინეთში ხვდებოდნენ, სადაც თავიანთ ფაქტორიებს აარსებდნენ. ჩვენთვის საინტერესო საკითხებთან დაკავშირებით ხაზგასასმელია, რომ ბუდიზმმა მთელი რიგი ინოვაციური ელემენტები შეიტანა ჩინურ არქიტექტურაში და ხუროთმოძღვრებაში. ამიტომაც უპრიანია, აქვე მოკლე ისტორიული წილსვლა გავაკეთოთ ჩინეთში ბუდიზმის გავრცელების თაობაზე. უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ ბუდიზმს თავდაპირველად ჩინეთში უძველეს ცივილიზაციასთან და ადგილობრივ ფილოსოფიურ-რელიგიურ მოძღვრებებთან – კონფუციზმთან და ტაოიზმთან მოუხდა შეჯახება. ამიტომაც ბუნებრივია, რომ საწყის ეტაპზე მას გარკვეული დაბრკოლებების გადალახვა მოუხდა. ბუდიზმის მთავარ მოწინააღმდეგეებად კონფუციანელები გამოდიოდნენ, რომლებიც ბრალს სდებდნენ ბუდისტ ბერებს ჩინეთში დამკვიდრებული წესრიგის და ნორმების დარღვევაში. შესაბამისად, ისინი უპირისპირდებოდნენ ბუდიზმს ისევე, როგორც ზოგადად, ჩინეთში უარყოფილი იყო ყველაფერი უცხოური ანუ „ბარბაროსული და უკულტურო“ [Сидихменов, 1987: 200-201]. თუმცა, თვით კონფუცი ამბობდა, რომ კარგი რამ ბარბაროსებისგანაც შეიძლება ისწავლოთ [Семенов, 1987: 45]. ბუდიზმის გავრცელებას აბრკოლებდა ასევე ის გარემოება, რომ ჩინური ენა სრულიად განსხვავებული იყო ძველი ინდური ენისგან – სანსკრიტისგან. ეს კი, თავის მხრივ, რელიგიური ლიტერატურის თარგმნისა და ბუდისტური ნორმების ადეკვატურად აღქმის პრობლემას ქმნიდა.

ბუდიზმის სტატუსში კარდინალური ძვრები ჩინეთში ხანის დინასტიის დამხობის შემდეგ (ახ. წ. 220 წ.) გამოიკვეთა. იმხანად შექმნილმა ქაოსურმა პოლიტიკურმა ვითარებამ ადგილობრივი ტრადიციული იდეოლოგიის კრიზისი გამოიწვია, რამაც ხელი შეუწყო ბუდიზმის მომძლავრებას ჩინეთის მიწა-წყალზე. მის

მთავარ ცენტრებად იქცნენ დიდი ქალაქები: ლუოიანგი, ჩანგანი, ნანკინი და სხვ. [გელაშვილი, 2013: 93-94]. საბოლოო ჯამში, რელიგიათაშორისი და კულტურათაშორისი დიალოგის საფუძველზე, ბუდიზმმა ჩინეთში პოზიციები გაიმყარა და აღმასვლით დაიწყო განვითარება. ჩინეთის ხელისუფალნი ბუდიზმს უკვე აღიქვამდნენ არა როგორც უცხო მოძღვრებას, არამედ როგორც მძლავრ იდეოლოგიურ იარაღს და საიმედო დასაყრდენ ძალას ქვეყნის ცენტრალიზაციის მიმართულებით [გელაშვილი, 2018: 102]. ამის შედეგი იყო ის, რომ IV საუკუნეში ბუდიზმმა ჩინეთში სახელმწიფო რელიგიის სტატუსიც მიიღო. თუმცა, აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩინეთში თავისი ძლიერების ზენიტში ყოფნის დროსაც კი, ბუდიზმმა მონოპოლიური მდგომარეობა ვერ მოიპოვა – კონფუციზმთან და ტაოიზმთან ერთად, ის სამი მოძღვრების სინკრეტულ ტრიადას ქმნიდა, სადაც თითოეული მათგანი გარკვეული დოზით ერთმანეთს ავსებდა [Сидихменов. 1987: 221].

ჩინეთში ბუდიზმმა სახეცვლილება განიცადა და გარკვეული დოზით ადგილობრივი იდეოლოგიურ-კულტურული ელემენტები გაითავისა. ეს ეხება როგორც საკულტო ნაგებობების არქიტექტურას, ისე ბუდისტური ღმერთების პანთეონს. უკვე III-IV საუკუნეებში ჩინეთის ქალაქები ფერად-ფერადი პომპეზური იერ-სახის ბუდისტური ტაძარ-მონასტრებით, პაგოდებით და ბუდისტურ ღვთაებათა მონუმენტური ქანდაკებებით მოიფინა, რომლებიც მთელი რიგი დეტალებით განსხვავდებოდნენ თავიანთი ინდური პროტოტიპებისგან. ხაზგასასმელია, რომ სწორედ ჩინურ რეალობაში ჩამოყალიბდა და შემდეგ აზიის სხვა ქვეყნებშიც დამკვიდრდა ბუდისტური საკულტო ნაგებობების კლასიკური არქიტექტურული სტილი, რომელიც მალე საერო ნაგებობების და სასახლეების მშენებლობაშიც გავრცელდა. ამ სტილის უმთავრესი მახასიათებლები იყო სწორკუთხოვანი ფორმის შენობები, დახრილი სახურავები, რომლებსაც ზემოთ აპრეხილი კიდეები ჰქონდათ, მკვეთრი ფერების პალიტრა, სიმეტრიულობა, გარემომცველ ბუნებასთან ჰარმონიული ბალანსი და ძველ ჩინურ ფილოსოფიურ პრაქტიკასთან შესაბამისობა [Wu, 1995: 35-37].

როგორც წესი, ტაძრები ისეთი მასალით იგებოდა, რომელიც უძლებდა სტიქიურ უბედურებებს, მიწისძვრის რყევებს და გარკვეულწილად უზრუნველყოფდა შენობა-ნაგებობების ნგრევის თავიდან აცილებას. ბუდისტური სატაძრო კომპლექსი ერთი ან რამდენიმე რომბისებური დაბალი ნაგებობისგან შედგებოდა, რომლებიც არაპროპორციულად დიდი სახურავებით იყო გადახურული. გარემომცველ ლანდშაფტთან გეომეტრიული ბალანსის დაცვის მიზნით, დამკვიდრდა დახრილი სახურავები დეკორატიული კარნიზებით. ტაძრების ერთ-ერთ მთავარ კომპონენტს წარმოადგენდა ხის მასიური საყრდენი ბოძები, რომლებიც ეზოს ირგვლივ შემოვლებულ გალავანთან და კედლებთან ერთად, წითლად იღებებოდა. ტაძრის შესასვლელთან ლომის წყვილი ქანდაკება იდგმებოდა. აღსანიშნავია, რომ ლომის გამოჩენა სკულპტურაში ჩინეთში ბუდიზმის გავრცელებას უკავშირდება, რომლის სიმბოლიკაში ლომი კანონების დამცველი და წმინდა ტაძრების გუშაგია [გელაშვილი, 2013: 96].

ჩინურ არქიტექტურაში სიახლეს წარმოადგენდა ასევე პაგოდების გამოჩენა, რომლებიც ინდოეთში გავრცელებულ ფილებს ჩაენაცვლა ჩინეთის მიწა-წყალზე. კენტი რაოდენობის სართულე-ბიანი ეს ლამაზი კოშკურები (კენტი რიცხვები ბუდიზმში სასიკეთო სიმბოლოდ ითვლება), რომლებიც ბუდისტური რელიქვიების შესანახად იყო განკუთვნილი, ბუდისტური სატაძრო არქიტექტურის აუცილებელ კომპონენტად იქცა არა მხოლოდ ჩინეთში, არამედ აზიის ყველა ბუდისტურ ქვეყანაში [Cai, 2010: 83]. პაგოდის არქიტექტურული სტილი მეტად ნატიფი და ორიგინალურია – ქვემოდან ზემოთ მიმართულებით ის თანდათან სიმეტრიულად ვიწროვდება და უმეტეს წილად წვეტით ბოლოვდება. უფრო დეტალურად პაგოდების და ბუდისტური ტაძრების შესახებ საუბარი იქნება ცალკეული ისტორიული ქალაქების განხილვისას.

ჩინეთის კონკრეტული ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარების შუქზე, ქვემოთ წარმოდგენილია ისტორიული დედაქალაქების წარმოშობის და განვითარების ისტორია, მათი ძირითადი სპეციფიკური მახასიათებლები, სტატუსი – ისტორიული განვითარე-

ბის სხვადასხვა ეტაპზე, არქიტექტურული იერ-სახე, საქალაქო კულტურა და უმთავრესი კულტურულ-ისტორიული ძეგლები. გამომდინარე იქიდან, რომ ჩინეთის უზარმაზარ ტერიტორიაზე, რომელიც მოიცავს აზიის კონტინენტის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილებს, უამრავი ისტორიული ქალაქია (რომელთა ერთობლივად და კომპლექსურად წარმოჩენა შეუძლებელია), წინამდებარე ნაშრომში შემოვიფარგლეთ ჩინურ ისტორიოგრაფიაში ისტორიულ დედაქალაქებად აღიარებული, მრავალმხრივ გამორჩეული ქალაქების განხილვით. ესენია: ანიანგი – შანგის პროტოსახელმწიფოს დედაქალაქი და სხვა უძველესი იმჟამინდელი საქალაქო ცენტრები. შემდეგ, ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით წარმოდგენილია ჩინეთის სხვადასხვა დინასტიების დედაქალაქები და მათი ისტორიის საინტერესო ფურცლები, კერძოდ: ჩანგანი ანუ თანამედროვე სიანი (ჭოუს, ცინის, ხანის, სუეის და თანგის დინასტიების დედაქალაქი), ლუოიანგი (გვიანი ხანის და ვეის სახელმწიფოთა დედაქალაქი), ქაიფენგი (ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის დედაქალაქი), ხანგჭოუ (სამხრეთ სუნგის სახელმწიფოს დედაქალაქი) ნანკინი (მინგის იმპერიის დედაქალაქი), პეკინი (იუენის, მინგის და ცინგის დინასტიების დედაქალაქი), აღნიშნულ სიას ემატება ასევე კუანგჭოუ (იგივე გუანჯოუ) – ჩინეთის საერთაშორისო ვაჭრობის უმნიშვნელოვანესი ისტორიული საპორტო ქალაქი.

შპველესი ქალაქი-სახელმწიფო შანგი/ინი

ძვ.წ. II ათასწლეულის შუა ხანებში ჩინეთის დიდი დაბლობის ტერიტორიაზე, მდინარე ხუანგხეს ჩრდილოეთის ველზე წარმოიშვა პირველი ადრეკლასობრივი ქალაქი-სახელმწიფო შანგი (ძვ. წ. 1600-1045, სამეცნიერო ლიტერატურაში სახელდება სხვა თარიღიც – ძვ. წ. 1650-1027). არქეოლოგიური მასალით დადგენილია, რომ მას ეკავა ხენანის პროვინციის ჩრდილოეთი ნაწილი, შანსის პროვინციის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ტერიტორია და ასევე მიმდებარე პროვინციების გარკვეული ნაწილი. შანგის პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური ვითარების და ქალაქების შესახებ ყველაზე სრულყოფილ ცნობებს გვანვდის ჩინეთის ისტორიის „მამად“ წოდებული სახელოვანი ჩინელი მემკვიდრე, ასტროლოგი და პოეტი სმა ციენი (ძვ. წ. 145-86) თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „ისტორიული ჩანაწერები“ („ში ძი“). იქიდან გამომდინარე, რომ სმა ციენი საიმპერატორო კარის ისტორიკოსი და არქივარიუსი იყო, მას ხელი მიუწვდებოდა ოფიციალურ დოკუმენტებზე და წყაროებზე. ამიტომაც მისი ნაშრომი ძვირფას პირველწყაროს წარმოადგენს ძველი ჩინეთის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით [Кривош, 1970]. ამ კუთხით აღსანიშნავია ასევე საისტორიო თხზულებები „ბამბუკის ანალები“, რომელიც ძვ. წ. V-III საუკუნეებით თარიღდება და „დოკუმენტების ნიგნი“ („შუ ძინგი“), რომელიც მოიცავს ჭოუს და წინა დინასტიების მეფეების და გამოჩენილ პეროვნებათა ისტორიებს.

ძველი გადმოცემების თანახმად, ძვ. წ. III ათასწლეულის ბოლოს ტომობრივ კავშირთა შორის მიმდინარე ომებში ლიდერი პოზიციები შანგის და სიას ტომებს ეკავათ. საბოლოოდ, გამარჯვება შანგმა მოიპოვა, რის შედეგადაც წინამორბედი სიას დინასტია

(ძვ. წ. 2070-1600) დაემხო. სწორედ შანგის სახელს უკავშირდება პირველი ადრეკლასობრივი სახელმწიფოს ფორმირება ჩინეთის ტერიტორიაზე, რომლის ფუძემდებლად მიჩნეულია შანგ თანგი [Bai, 2002: 56-58]. თავად დინასტიის სახელწოდება სათავეს იღებს იმ ადგილიდან, სადაც შანგის ტომი სახლობდა. თავდაპირველად ხსენებული ტერმინი ტომის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა, შემდეგ კი – სახელმწიფოსი. მოგვიანებით, შანგის დინასტიის დამხობის შემდეგ (ძვ. წ. XII ს.), მისი სახელწოდება და ასევე შანგის მოსახლეობაც, გამოისახებოდა იეროგლიფით – 殷 ინი. ამიტომაც, ეს უკანასკნელი გახდა შანგის სინონიმი და როგორც ჩინურ, ასევე უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებულია ორი სახელწოდება – შანგი და ინი [Адамчик и др., 2004: 29]. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენც ვიყენებთ ხსენებულ ორ სახელწოდებას.

სანამ უშუალოდ შანგის შესახებ დავიწყებდეთ საუბარს, მოკლედ შევეხოთ მისი წინამორბედი ეპოქის – სიას ბოლო პერიოდის კულტურულ მემკვიდრეობას. 1959 წელს ხენანის პროვინციაში, მდ. ლუოს სამხრეთ სანაპიროს მიდამოებში არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს კულტურის ნაშთები, რომელსაც ადგილმდებარეობის მიხედვით, ეწოდა ერლითოუს კულტურა.¹ ქრონოლოგიურად ის მოიცავს დაახლოებით ძვ. წ. 2100-1800 წლებს. ერლითოუს კულტურის შესწავლა ცხადყოფს, რომ იმხანად ჩინეთში უკვე არსებობდა გარკვეული სამშენებლო ტრადიციები. კერძოდ, ხენანის პროვინციაში აღმოჩენილია ფუნდამენტის ნაშთები, რაც ნაგებობებით საკმაოდ დატვირთული დასახლებული პუნქტების არსებობას ადასტურებს. 2011 წელს კი ჩინელმა მეცნიერებმა აღმოაჩინეს სასახლის ნაშთები (სავარაუდოდ, სიას დინასტიის მმართველის), რომელიც ძვ. წ. 1700 წლით იქნა დათარიღებული [დემურიშვილი, 2017: 9]. თვით ერლითოუს ნაქალაქარი განთავსებული იყო თანამედროვე ჭენგჭოუსთან ახლოს, სადაც შემორჩე-

¹ ტერმინი „ერლითოუს“ მომდინარეობს იმ ადმინისტრაციული ერთეულის სახელწოდებიდან, სადაც ნეოლითის და ადრებრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური მასალა იქნა აღმოჩენილი.

ნილია მიწატკეპნილი პლათფორმა, კედლის ნაწილთან და სვეტების კვალთან ერთად. ივარაუდება, რომ ეს იყო სასახლის ტიპის ნაგებობები. ერლითოუს ნაქალაქარი ჩრდილოეთიდან სამხრეთით 2 კმ-ს შეადგენდა, აღმოსავლეთიდან დასავლეთით – 1.5 კმ-ს. საკუთრივ ერლითოუს თავდაცვითი კედელი არ ჰქონდა, თუმცა ამ კულტურის სხვა ძეგლების უმეტესობა ხასიათდება დასახლებების ირგვლივ დატკეპნილი მიწის თავდაცვითი კედლით [ჩინეთის ისტორია, 2022: 42]. საყურადღებოა, რომ იმ პერიოდში უკვე გამოიყენებოდა ბრინჯაო, რასაც ადასტურებს სამარხებში აღმოჩენილი სხვადასხვა ფორმის ბრინჯაოს ჭურჭელი, დანები, მახათები, ზარები, მათთან ერთად – ძვლისგან დამზადებული სათევზაო ანკესები, ნეფრიტის და სერდოლიკის ნაკეთობები. იმავდროულად ერლითოუს ნაქალაქარში არის ისეთი სამარხებიც, რომლებშიც არანაირი ნივთები არ არის ჩატანებული, მხოლოდ ძვლებია სხვადასვა პოზებში, რომლებსაც ხშირად აკლია სხეულის რომელიმე ნაწილი ან თავი [Maccioni, 1989: 216-217]. აღნიშნული განსხვავება სამარხებს შორის მოწმობს, რომ იმხანად უკვე მიმდინარეობდა საზოგადოების ფენებად დაყოფის პროცესი – მდიდრებად და ღარიბებად, ბელადებად და ქურუმებად, რაც უფრო ხელშესახები გახდა მომდევნო ისტორიულ პერიოდში – შანგის ეპოქაში.

შანგის შესახებ უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს მის ტერიტორიაზე – ხენანის პროვინციაში, ქ. ანიანგის რაიონში (სიაოთუნის დასახლების სიახლოვეს) აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა. იმ ეპოქიდან ჩვენამდე დიდი რაოდენობის მატერიალური კულტურის ძეგლებია მოღწეული, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბრინჯაოს და კერამიკის ნაკეთობები: დოქები, თეფშები, სასმისები, ფიალები, სამუშაო და საბრძოლო იარაღები [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 95]. საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს შანგ/ინის დასახლების ტერიტორიაზე აღმოჩენილი წარწერებიანი ძვლები, რომელთა შესწავლა ადასტურებს, რომ იმხანად – ძვ. წ. მე-14 საუკუნეში ძველი ჩინური დამწერლობა უკვე ჩამოყალიბებული და გამართულიც იყო (მისი ჩასახვა კი

უფრო ადრეულ ხანაში მოხდა), წერა ხდებოდა ზემოდან ქვემოთ, მარჯვნიდან მარცხნივ მიმართულებით. თავდაპირველად წერის ნიშნების უმეტესი ნაწილი პიქტოგრამებით იყო წარმოდგენილი [Chen, 2003: 23-24]. თითოეული მათგანი იმ საგანთან მსგავსებას განასახიერებდა, რომლის შესახებაც წერისას იყო საუბარი. წარწერები სრულდებოდა რაიმე ბასრი საგნით, შემდეგ საღებავით იფერებოდა, რათა უფრო კონტრასტული გამხდარიყო ძვლის ან სხვა საწერი მასალის ფონზე.

დამტკიცებულია, რომ აღნიშნული წარწერები წარმოადგენს მკითხაობის ჩანაწერებს, კერძოდ, ეს არის კითხვა-პასუხები ზედა ფენის წარმომადგენლებსა და მკითხავ-მარჩიელებს შორის. ისინი უხვ და საინტერესო ინფორმაციას შეიცავენ შანგის პერიოდის ადამიანთა ყოფა-ცხოვრების, პოლიტიკური სისტემის, ცალკეული მმართველების, სხვადასხვა ტომებს შორის მიმდინარე ომების, რწმენა-წარმოდგენების და სხვა ასპექტების შესახებ, ძვირფას წყაროს წარმოადგენენ ასევე ჩინური კალიგრაფიის ისტორიის შესწავლისათვის [Chen, 2003: 27-28]. ამ ტიპის წარწერებს, რომლებიც შესრულებულია სხვადასხვა ცხოველთა ძვლებზე და კუს ბაკნებზე, ეწოდება ძიაკუენი. ქრონოლოგიურად ისინი განეკუთვნება ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებს [Harrison, 1972: 19-20; Кривош и др., 1978: 215-216]. ცოტა მოგვიანებით ჩნდება წარწერები ბრინჯაოზე – ძინვენი.

სწორედ ხსენებული ძვლების წარწერების მეშვეობით ირკვევა, თუ როგორ აღიქმებოდა ძველ ჩინელთა მიერ გარემომცველი სამყარო. კერძოდ, მათი აზრით, სამყარო წარმოადგენდა კვადრატს (ჰორიზონტის 4 მხარის შესაბამისად), რომლის ცენტრში მდებარეობდა ცენტრალური შანგი ანუ მათი სახელმწიფო. ანალოგიური კონცეფცია ფიქსირდება მომდევნო – ჭოუს დინასტიის პერიოდშიც, როდესაც ჩინეთი მოიხსენიებოდა, როგორც ცენტრალური სახელმწიფო (ჩინურად – ჭუნგკუო). დროთა ვითარებაში ამ სახელწოდების შინაარსობრივი დატვირთვა უფრო გაფართოვდა და მრავალფუნქციური გახდა ანუ ჩინეთი აღიქმებოდა უკვე მთელი სამყაროს როგორც გეოგრაფიული, ისე კულტურული

ცენტრი. ეს იდეა საუკუნეთა მანძილზე ლაიტმოტივად გასდევდა ჩინეთის სხვადასხვა დინასტიებს და შესაბამისად, ღრმადაა გამჯდარი ჩინელი საზოგადოების მსოფლმხედველობაში.

თავდაპირველად შანგის დედაქალაქი იყო სიაოთუნი. მის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია სპილენძის, ბრინჯაოს ნაკეთობები, იარაღი, ჭურჭელი, დანები, ნემსები, დახვეწილი ოსტატობით შესრულებული ხელოსნური ნაწარმი, საიდანაც ჩანს, რომ საკმაოდ მაღალ დონეზე იყო საწარმოო ძალთა განვითარება. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საამისო ნანამძღვრები უკვე ჩაისახა წინამორბედ ერლითოუს ხანაში. შანგ-ინის დედაქალაქის შემორჩენილი რუინები მიუთითებს, რომ მას ზუსტი დაგეგმარება ჰქონდა, გარშემორტყმული იყო მასიური გალავნით. ქალაქის ცენტრში, ამაღლებულ ადგილას მმართველის (ჩინურად – ვანგი) სასახლე იყო განთავსებული, რომელიც ხის სვეტებს ებჯინებოდა. სასახლის კედლები კი მოხატული იყო ფრესკებით, რომლებზეც წითელი, შავი და თეთრი ფერები დომინირებდა. როგორც ირკვევა, სასახლე და სხვა ნაგებობებიც იყო ხის და მხოლოდ ფუნდამენტი იყო ქვის. განსაკუთრებულად მაღალ დონეზე იყო განვითარებული მეთუნეობა, საამისოდ სხვადასხვა სახეობის თიხა მოიპოვებოდა ქვეყანაში. კერამიკის ხელოსნური ნაწარმი, თავისი ორნამენტებით და გაფორმებით, ოსტატობის ნატიფ მხატვრულ შემოქმედებას წარმოაჩენდა. ამ ნაკეთობათა ორნამენტების მოტივებს შორის განსაკუთრებით მრავლადაა სხვადასხვა ცხოველების, დრაკონების, მორიელების და თევზების სტილიზებული გამოსახულებები [Массон. 1989: 216].

სიაოთუნგის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ადამიანების, ცხოველების და ფრინველების ქანდაკებები, რომლებიც, სავარაუდოდ, არქიტექტურული ანსამბლების კომპონენტებს წარმოადგენდნენ. ქალაქის რუინებში ნაპოვნია ცხვრის, ხარის, ღორის, ძაღლის და თხის ძვლები. ძვლების წარწერებში მოხსენიებულია სპილოს და ირმის მოშინაურებაც. როგორც ჩანს, შანგის მოსახლეობა სპილოებს იყენებდა როგორც სამეურნეო სამუშაოებში, ისე სხვა ტომებთან ომების დროს, როგორც საომარ ძალას. სპილოს ძვალი

კი გრავირებისათვის და სხვადასხვა ნივთების გასაფორმებლად გამოიყენებოდა. იმხანად განსაკუთრებით წარმატებით ვითარედებოდა მეაბრეშუმეობა, შესაბამისად, ინტენსიურად ხდებოდა თუთის ხეების გამოზრდა. სამკითხაო ძელების წარწერებში ხშირად ფიქსირდება აბრეშუმის ჭიის, აბრეშუმის ძაფის და კაბების გამოსახულებები. საერთოდ, აბრეშუმის ჭია დიდი პატივით სარგებლობდა ხალხში, მათი სულების პატივსაცემად მსხვერპლშენიერვის რიტუალებიც ტარდებოდა [Адамчик и др., 2004: 31-32]. ხსენებულ პერიოდში მეურნეობის პრიმიტიულ ფორმებს – ნადირობას და თევზაობას თანდათან ჩაენაცვლა მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა, მოჰყავდათ ხორბალი, ჭვავი, ბრინჯი, წინიბურა, ხოლო მიწის დასამუშავებლად უკვე გამოიყენებოდა მეტალის იარაღები.

შანგის პერიოდში კიდევ უფრო გამოიკვეთა ერლითოუს პერიოდში დაწყებული კლასობრივი დიფერენციაცია. პარალელურ რეჟიმში სულ უფრო რთულდებოდა საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა, რომელიც იყოფოდა ერთმანეთის მიმართ დაპირისპირებულ ფენებად როგორც მატერიალური უზრუნველყოფის, ისე ზოგადად, ცხოვრების წესის თვალსაზრისით. ამაზე, უპირველეს ყოვლისა, უწინდებურად, სამარხების შიგთავსი მეტყველებს. ცხადია, რომ მდიდრებისთვის და ღარიბებისთვის, ასევე, მონებისათვის განკუთვნილი საფლავები ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავდებოდა. სამკითხაო ძელების წარწერების თანახმად, იმ პერიოდში მონების შრომა ძირითადად გამოიყენებოდა მიწათმოქმედებასა და მესაქონლეობაში, ასევე მსხვერპლშენიერვის ცერემონიების დროს (იგულისხმება შესაწირი პირუტყვის მოვლა და დაკვლა), მათი შევსების წყაროს კი დაპყრობილი ტომების ტყვეები წარმოადგენდა [დემურიშვილი, 2017: 9-10]. ზედა ფენის წარმომადგენელთა სამარხები აღჭურვილი იყო უამრვი ძვირფასი ნივთით, საფლავში მათ თან აყოლებდნენ ასევე მსახურებს და მონებს. სოციალური დიფერენციაცია ვლინდებოდა ასევე იმაში, რომ შეძლებული ფენა ქვის ფუნდამენტიან სახლებში ცხოვრობდა, ღარიბები კი – მიწურებში. განსხვავებული იყო ჩაცმულო-

ბაც. მაგალითად, წარჩინებულები აბრეშუმის სამოსს იცვამდნენ, სამკაულებს და ქუდს ატარებდნენ, რომელიც ძვირფასი ქვებით იყო განწყობილი, დაბალი ფენის წარმომადგენლებს კი ბამბის და კანაფის უხეში ქსოვილის სამოსი ეცვათ.

შანგის პერიოდის საქალაქო დასახლებებს შორის განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს 1951 წელს, ჩინეთის ცენტრალურ ნაწილში, ხენანის პროვინციის ქალაქ ჭენგჭოუს მიდამოებში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად, აღმოჩენილი ანტიკური ქალაქის ნაშთები, რომლის საერთო ფართობი 20-25 კვადრატული კილომეტრია. სპეციალისტების მტკიცებულებით, ის მიეკუთვნება ე. წ. ერლიკანგის არქეოლოგიურ კულტურას, რომლის სავარაუდო ქრონოლოგიური ჩარჩო ძვ. წ. 1600-1400 წლებს მოიცავს. აღნიშნული პერიოდი სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა სახელით მოიხსენიება: ადრეული ინის, ჭენგჭოუს და ერლიკანგის სახელწოდებით. ნებისმიერ შემთხვევაში, ერლიკანგის პერიოდის ადრეული ინის სახელმწიფოს უმსხვილეს ცენტრს წარმოადგენდა დედაქალაქად აღიარებული ჭენგჭოუ [Maccou, 1989: 218]. ქალაქის ფართობი იმხანად იყო 3.2 კმ². შემონახულია მისი გარემომცველი მასიური კედლის გარკვეული ნაწილი, რომლის სიმაღლე 9 მეტრია, მისი სიგანე საძირკველში 20 მ-ს აღემატებოდა. კედლის შიდა ტერიტორიაზე დიდი რაოდენობის არქიტექტურულ ნაგებობათა ნარჩენებია, მათი საძირკველის ქვეშ კი ადამიანების თავის ქალებია აღმოჩენილი – სავარაუდოდ, ეს რიტუალური მსხვერპლთშენირებების კვალი უნდა იყოს. ნაქალაქარის სხვა ნაწილებში აღმოჩენილია უბრალო საცხოვრებლების დატკეპნილი მიწის იატაკები და ძაღლების სამარხები. ჭენგჭოუს გარეუბანში განთავსებული იყო მრავალრიცხოვანი სამეწარმეო სახელოსნოები, სადაც კერამიკის, ბრინჯაოს და ძვლის ნაკეთობების დამზადება ხდებოდა. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ბრინჯაოს სარიტუალო დანიშნულების უზარმაზარი ჭურჭელი, რომელიც მხატვრული რელიეფებით იყო გაფორმებული. ამ ტიპის ჭურჭლის წონა 60-80 კგ-ს აღწევდა [Maccoh. 1989: 219; Ebrey, 2009: 11].

არქეოლოგიური კვლევებით დადგენილია, რომ ჭენგჭოუს მოქალაქეთა სოციალური და ქონებრივი დიფერენციაციის პროცესმა განაპირობა პოლარული განსხვავების გაჩენა ცხოვრების წესში. გამოყოფილი იყო კვარტლები, რომლებშიც სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ. კერძოდ, ქალაქის კედლის ჩრდილოეთ ნაწილში არსებულ დასახლებათა რაიონში, სამარხებში აღმოჩენილია ბრინჯაოს დიდი სარიტუალო ჭურჭელი, ასევე მიცვალებულთან ერთად, ძალადობრივად ცოცხლად დამარხული ადამიანების ნაშთები. მსგავსი არაფერია ქალაქის კედლის სამხრეთით, სადაც საცხოვრებელთა ტიპით და საფლავების სახეობიდან გამომდინარე, მოსახლეობის ღარიბი ფენა ცხოვრობდა. სატახტო ქალაქის უზარმაზარი ცენტრი ნათლად მიუთითებს, რომ უკვე ჩამოყალიბებული იყო მმართველობის საკმაოდ რთული იერარქიული სისტემა, ხელისუფლების სათავეში მდგომი პირის ხელში კი კონცენტრირებული იყო სამხედრო, იდეოლოგიური და ადმინისტრაციული ძალაუფლება [Eberhard, 2005: 45-49]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რამდენადაც ჭენგჭოუს ანტიკური ნაქალაქარი ფაქტობრივად, თანამედროვე დიდი ქალაქის ტერიტორიაზე მდებარეობს, არქეოლოგები შეზღუდულნი არიან ფართო მასშტაბიანი სამუშაოების ჩატარებაში და გათხრები მეტად ფრთხილად მიმდინარეობს. ასე რომ, ახალი და საინტერესო აღმოჩენები ჭენგჭოუს ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ წინაა.

ჭენგჭოუს მიდამოებში, მისგან სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობს უძველესი მონუმენტური არქიტექტურული კომპლექსი – ე. წ. „ცისა და მიწის ცენტრი“, რომელიც 2010 წლიდან შეტანილია იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლთა ნუსხაში. ეს არის 40 კმ²-ზე განთავსებული 8 ისტორიული ძეგლი, რომლის მშენებლობა 9 დინასტიის ზეობის ხანაში მიმდინარეობდა. მის შემადგენლობაშია: ტაძარ-მონასტრები, პაგოდები, ბიბლიოთეკა და ობსერვატორია. მონასტრებს შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია მთის ძირში მდებარე შაოლინის მონასტერი, რომელიც საყოველთაოდ ცნობილია არა მხოლოდ როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ბუდისტური მონასტერი, არამედ როგორც ჩი-

ნური საბრძოლო ხელოვნების – კუნგ ფუს უძველესი ცენტრი [Абаев, 1990: 150-153; Best of China, 2008: 360].

ამჟამად ჭენგჭოუ წარმოადგენს ხენანის პროვინციის ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური ცენტრს. ქვეყნის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ-კულტურულ ცენტრთან ერთად, ის არის პროვინციის მთავარი სარკინიგზო, საავიაციო, ტექნოლოგიური, ეკონომიკური და სგანმანათლებლო მეგაპოლისი.

ანიანგი

ერლიკანგის კულტურის შემდგომ ჩინური ცივილიზაცია და კონკრეტულად, საქალაქო ცივილიზაცია თავისი განვითარების ახალ, უფრო მაღალ ეტაპზე ადის. ძვ. წ. 1388 წელს შანგის დინასტიის მეფე ფან კენგმა (ძვ.წ. 1401-1373) დედაქალაქი გადაიტანა ინში. ხსენებული პერიოდიდან მოყოლებული, შანგის დინასტიის დამხობამდე, ორნახევარი საუკუნის მანძილზე (ზუსტად – 273 წელი) ინი სახელმწიფოს დედაქალაქის ფუნქციას ასრულებდა. ის მდებარეობდა სიაოთუნგის რაიონში – ანიანგთან ახლოს ანუ რეალურად, ეს იყო თანამედროვე ანიანგის ტერიტორია, რომელიც ინის სახელით იყო ცნობილი [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 92-93]. ამიტომაც, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, შანგის ეპოქას ჰქონდა მეორე სახელწოდება – ინი. ქალაქი 12 მეფის ზეობის მანძილზე იყო დედაქალაქი, სანამ ჭოუს ტომი დაამხობდა შანგის დინასტიას. ძველი ჩინური წყარო „შუ ძინგი“ („დოკუმენტების წიგნი“)¹ გვაუწყებს, რომ დედაქალაქის ინ-ში გადატანამ მეფის ქვეშევრდომების უკმაყოფილება გამოიწვია, რადგან მათ არ სურდათ ახალ ადგილას გადასახლება. ამის შესახებ აღნიშნავს ასევე მემატიანე სმა ციენი თავის „ისტორიულ ჩანაწერებში“. მეორე მხრივ, ცნობილია, რომ დედაქალაქის შეცვლამ პოზიტიური გავლენა მოახდინა ქვეყნის პოლიტიკურ ვითარებაზე, ხელი შეუწყო ეკონომიკის და სანარმოო ძალების

¹ „შუ ძინგი“ – ძველი ჩინური კლასიკური წერილობითი წყარო, რომელიც შედის კონფუციზმის „ხუთწიგნეულის“ შემადგენლობაში. „შუ ძინგი“ შეიცავს ძველი ჩინეთის (სიას, შანგის და ჭოუს პერიოდების) ისტორიის დოკუმენტებს. მისი რედაქტირება კონფუცის (ძვ. წ. 551-479) მიეწერება, თვით ნაშრომის შექმნის ზუსტი თარიღი კი უცნობია.

შემდგომ განვითარებას, მოწესრიგდა სახელმწიფო აპარატის ფუნქციონირება, დაიწყო ხელოსნური წარმოების და სოფლის მეურნეობის აღმავლობა. საამისოდ ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნიდნენ ნაყოფიერი ნიადაგი და წყლის მდიდარი რესურსები. მიწათმოქმედების აღმოჩენილი იარაღებიც ნათლად მოწმობს, რომ ეს სფერო წარმატებით ვითარდებოდა [Ce, 2020: 5]. როგორც ჩანს, ძველი ჩინელები იმხანად უკვე ფლობდნენ ტექნიკური დამუშავების ინოვაციურ საშუალებებს.

ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ ძველ ჩინეთში დედაქალაქის შეცვლა რაიმე იშვიათ მოვლენას არ წარმოადგენდა. კერძოდ, ფან კენგამდე შანგის დედაქალაქი ხუთჯერ შეიცვალა (მათ შორის იყო ჭენგჭოუ, ერლიკანგი...). ამის ზუსტი მიზეზი უცნობია; მკვლევართა ერთი ნაწილი ამას ძველ ადგილას ხშირ წყალდიდობებს და სხვა ბუნებრივ კატაკლიზმებს უკავშირებს, მეორე ნაწილი – სოციალურ პრობლემებს. კერძოდ, ამაში იგულისხმება შიდა დაპირისპირებები შანგის მონათმფლობელურ საზოგადოებაში, რაც ძვ. წ. XIV საუკუნეში საგრძნობლად გამწვავდა, გახშირდა მწარმოებელი ფენის აჯანყებებიც. ჩვენი აზრით, დედაქალაქების ხშირი შეცვლის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო ჩინეთში ძველთაგანვე არსებული რწმენა იმის თაობაზე, რომ თითქოს იმ ადგილას, სადაც გარდაცვლილი მმართველის სული ტრიალებდა ან ავადმყოფობებით, მკვლევლობით და რაიმე სხვა უბედური შემთხვევების გამო წაბილწული იყო, ნეგატიური ენერგეტიკა იბუდებდა და სახიფათო იყო საცხოვრებლად. აქედან გამომდინარე, დღის წესრიგში დგებოდა ახალი სატახტო ქალაქისთვის ისეთი ადგილის მოძიება, რომელიც ყველა პარამეტრებით მისაღები იქნებოდა სამეფო კარისთვის. საამისოდ კი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, შერჩეული ადგილის მეტად სერიოზული წინასწარი გამოკვლევა ტარდებოდა.

ჩინეთის ისტორიაში ერთ-ერთ უძველეს დედაქალაქად აღიარებულია ანიანგი, რომელიც ხენანის პროვინციის ჩრდილოეთ ნაწილში, მდ. ხუანგხეს ქვემო დინების ოდნავ ჩრდილოეთით (თანამედროვე სიაოთუნგთან) მდებარეობს. სამეცნიერო

ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისის თანახმად, სწორედ ამ ადგილას მდებარეობდა სახელმწიფოს დედაქალაქი ინი, რომელიც იდენტიფიცირებულია ანიანგთან. ქალაქი, უპირველეს ყოვლისა, განთქმულია ნეოლითის ხანის არქეოლოგიური მასალის დიდი ოდენობით, რომელიც ძვ. წ. II ათასწლეულს განეკუთვნება [Ebrey, 2009: 10]. აღნიშნულ რაიონში არქეოლოგიური სამუშაოები XX საუკუნის 20-იანი წლების მიწურულს დაიწყო. 1928-1937 წლების არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, აღმოჩენილ იქნა ბრინჯაოს ხანის ინის ნაქალაქარი, გამოქვაბულთა ნაგებობები, სამარხები და უამრვი რაოდენობის წარწერებიანი სამკითხაო ძეგლები (150 ათასი ერთეული). ამ აღმოჩენებით საფუძველი ჩაეყარა შანგის ეპოქის არქეოლოგიის განვითარებას. ზემოთ ხსენებული ძეგლების წარწერების ანუ ძიაკუვენის გარკვეული ნაწილის გაშიფვრამ შესაძლებელი გახადა ჩინეთის შორეული წარსულის არაერთი საკვანძო საკითხი გარკვეულიყო. მაგალითად, მკვლევართა მიერ დაზუსტებით იქნა დადგენილი, რომ გვიანი ინის მთელი ცივილიზაცია, როგორც პოლიტიკური გაერთიანება და მისი ადმინისტრაციული ცენტრი, აღინიშნებოდა ტერმინით – შანგი, ხოლო დასახელება – ინი მიესადაგებოდა კულტურულ ცენტრს ანიანგში.

დღესდღეობით ანიანგი წარმოადგენს ძველი სატახტო ქალაქის შემორჩენილ რუინს, სადაც თავის დროზე უბრალო საცხოვრებელ ნაგებობებთან ერთად, მრავალი მონუმენტური კომპლექსიც არსებობდა. მშენებლობაში გამოიყენებოდა დატკეპნილი მინის ტრადიციული მეთოდი. შენობების საშუალო სიმაღლე 30.5 მ-ს აღწევდა და თითოეულ მათგანს საკმაოდ დიდი ფართობი ეჭირა, რაც პლათფორმების ნაშთებით დასტურდება. ანიანგში აღმოჩენილი პლათფორმების ზომები იყო 85*14.5 მ., რომლებზეც შემორჩენილია ხის სვეტების ნარჩენები. არქიტექტურის უძველესი კანონების თანახმად, სასახლის ტიპის შენობები სწორკუთხოვანი იყო, რომლებსაც მთავარი ფასადის გასწვრივ წაგრძელებული ფორმები ჰქონდათ [Kyurep, 1977: 110-111]. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დადგენილია, რომ შორეულ წარსულში

ანიანგი საკმაოდ მასშტაბური ზომის დასახლებას წარმოადგენდა. შანგის დინასტიის 23-ე მეფის – უ ტინგის ზეობის დროს (ძვ. წ. XII საუკუნის დასაწყისი) მისი ფართობი 15 კმ² შეადგენდა, დინასტიის არსებობის მინურულს კი ეს მაჩვენებელი 24კმ²-მდე გაიზარდა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 78].

აღსანიშნავია, რომ ქალაქის გალავნის კვალი არ არის აღმოჩენილი, მაშინ როცა გაცილებით ადრეული ხანის დასახლებები შემოფარგლული იყო დამცავი კედლით, მათ შორის ზემოთ ხსენებული – ქ. ჭენგჭოუ. სამაგიეროდ, ანიანგის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი რუინები მისი იერ-სახის მეტნაკლები დოზით დაზუსტების საშუალებას მაინც იძლევა. კერძოდ, ქალაქი და მისი შემოგარენის ტერიტორია რამდენიმე რაიონად ყოფილა დაყოფილი: დიდი ნაგებობების რაიონი (სადაც, სავარაუდოდ, ხელმწიფის რეზიდენცია მდებარეობდა), სატაძრო რაიონი, სამარხების და სამენარმო რაიონები. ნაგებობათა გარშემო კი ისევ და ისევ დიდი რაოდენობის სამკითხაო ძვლებია აღმოჩენილი [Васильев, 1995: 103-105]. ამასთან, ისინი განსხვავდებიან შანგის ადრეული პერიოდის წარწერებიანი ძვლებისგან, რომლებსაც უკეთებოდა ხვრელები. მკითხაობის დროს ცალკეული ხვრელების ადგილმდებარეობა ძვალზე, კონკრეტული ინფორმაციის შემცველი იყო. აღსანიშნავია, რომ გვიანი ინის ანუ ანიანგის პერიოდში ხსენებული ხვრელები უკვე აღარ ფიქსირდება და ძვალზე მხოლოდ წარწერებია, რომლებიც ძალზე ლაკონურია, კერძოდ, დაფიქსირებულია მხოლოდ შეკითხვა და მასზე გაცემული პასუხი, მკითხაობის თარიღის მითითებით. ზოგჯერ ძვლებზე იყო ინფორმაცია იმის შესახებაც, ახდა თუ არა, ესა თუ ის წინასწარმეტყველება [Масон. 1989: 223].

ანიანგის არქეოლოგიურ აღმოჩენებს შორის განსაკუთრებით საინტერესოა სამარხების რაიონი. საზოგადოებრივი დანიშნულების ნაგებობების – სასახლეების და ტაძრების სიახლოვეს განთავსებული იყო აკლდამები, რომლებიც არა მხოლოდ იმ პერიოდის რწმენა-წარმოდგენების და ტრადიციების შესახებ შეიცავენ ინფორმაციას, არამედ მიცვალებულთან ჩატანებული

არტეფაქტების წყალობით, ისინი ძვირფას წყაროს წარმოადგენენ კონკრეტული ისტორიული პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური, და პოლიტიკური ვითარების, ასევე კულტურის და ტექნოლოგიების განვითარების შესახებ. დასაკრძალავ ნივთებს შორის განსაკუთრებით დიდი რაოდენობითაა ნეფრიტის, ბრინჯაოს, კერამიკის, ხის ნაკეთობები, იარაღი, რომლებიც ჩინელი ოსტატების მაღალმხატვრულ დონეს და დახვეწილ გემოვნებას წარმოაჩენენ. მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე პირებს, ხსენებულ აქსესუარებთან ერთად, საფლავში აყოლებდნენ მსხვერპლად შეწირულ როგორც ცხოველებს (მათ შორის სპილოც კი ფიქსირდება), ისე ადამიანებს, ზოგ მათგანს იძულებით, ზოგს კი ისეთებს, რომლებმაც თავისი ნებით ისურვეს თან გაჰყოლოდნენ გარდაცვლილს იმქვეყნად, რათა დაეცვათ ის ავი სულებისგან. სამარხების ტიპი ისეთივე იყო, როგორიც ერლითოუს ხანაში ჩამოყალიბდა. სამარხის ცენტრში, ხის კუბოში აწვენდნენ დიდგვაროვანს ან მეფეს, ირგვლივ კი მის ამალას (ცოლები, მსახურები და სხვ.). ანიაგში აღმოჩენილია ამ ტიპის 187 საკულტო სამარხი, რომლებშიც 852 ადამიანი იყო მოთავსებული, 15 ცხენი, 10 ხარი, 17 ცხვარი და 35 ძაღლი [Maccoh, 1989: 222]. განსაკუთრებით საყურადღებოა, რომ სამეფო აკლდამებში აღმოჩენილია ცხენებშებმული ეტლებიც, რაც უნიკალურ აღმოჩენად ითვლება.

ანიაგის მრავალრიცხოვანი სამარხების უმეტესი ნაწილი ჯერ კიდევ ადრეულ ხანაში გაიძარცვა. ერთადერთი სამარხი, რომელმაც ხელუხლებლად მოაღწია დღევანდლამდე, ეკუთვნის შანგის ზემოთ ხსენებული მეფის, უ ტინგის ხარჭას – ფუ ხაოს. საფლავი 1976 წელს იქნა აღმოჩენილი ინის სასახლის რუინებში [Best of China, 2008: 31]. ეს ქალბატონი ისტორიიდან ცნობილია, როგორც მეტად ჭკვიანი და ნიჭიერი პიროვნება, რომელიც აქტიურად იყო ჩართული სახელმწიფოს მართვაში, საბრძოლო ოპერაციებშიც კი იღებდა მონაწილეობას, განსწავლული იყო რელიგიური რიტუალების შესრულებაში [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 97]. ფუ ხაოს სამარხში სულ ჩატანებულია 1928 ნივთი: ნეფრიტის, ბრინჯაოს, ძვლის, თიხის ნაკეთობები, საყოფაცხოვრებო ნივთები,

რომლებიც გაფორმებულია სხვადასხვა ცხოველთა გამოსახულებებით. ცალკეა კიდევ მარგალიტის და ფირუზის თელები, 6800 წყლის ნიჟარა. ფუ ხაოს სამარხში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ნივთების საერთო წონა 1600 კგ-ია, თითოეული მათგანი საოცარი ოსტატობით და დახვეწილი ტექნოლოგიური მეთოდებითაა შესრულებული [Меликсетов, 2004: 14-15; Kuo, 2013: 7].

ანიანგის ცივილიზაციის კერამ დაახლოებით 2-3 საუკუნე იარსება – ძვ. წ. XIV-XI საუკუნეებში, ანუ ჭოუს ტომის მიერ შანგის დინასტიის დამხობამდე. შანგსა და ჭოუს შორის მიმდინარე ბრძოლების ქარცეცხლში ანიანგი განადგურდა და გარკვეული ხნის მანძილზე მივიწყებას მიეცა. ასეთ მდგომარეობაში რჩებოდა ის ე. წ. გაზაფხულისა და შემოდგომის – ჩუნციოუს (ძვ. წ. 770-476) და მებრძოლ სამეფოთა – ჭანკუს (ძვ. წ. 475- 221) პერიოდებამდე, როდესაც ამ რაიონმა აღდგენა და გამოცოცხლება დაიწყო [Kuo, 2013: 4]. იმ დროიდან მოყოლებული, ანიანგის ბედი შემდეგნაირად წარიმართა: ცინის სამეფოს მიერ ჩინეთის გაერთიანების შემდეგ (ძვ. წ. III ს.), ანიანგი მის შემადგენლობაში მოექცა, ანიანგის სამაზროს სტატუსით. მოგვიანებით, „სამმეფიანობის ხანაში“ ის ვეის სამეფოს (ახ. წ. 220-280) სატახტო ქალაქს წარმოადგენდა. საუკუნეთა მანძილზე ქალაქი ხელიდან ხელში გადადიოდა, პერიოდულად დედაქალაქიც ხდებოდა. ამიტომაც ჩინელმა ხალხმა ანიანგს „შვიდი დინასტიის დედაქალაქი“ უწოდა. XX საუკუნეში, 1911-1912 წლების სინხაის რევოლუციის შემდგომ, ჩინეთის რესპუბლიკის შექმნის დროიდან, ქალაქს ამჟამინდელი სახელი – ანიანგი ეწოდა (როგორც ზემოთ აღინიშნა, ადრე ის უმეტეს წილად ინის სახელით მოიხსენიებოდა). ჩინეთის სამოქალაქო ომში კომუნისტების გამარჯვების შედეგად, 1949 წლის აგვისტოში ანიანგი პროვინციული დაქვემდებარების ქალაქი გახდა, იმავდროულად ანიანგის სპეციალური რაიონი შეიქმნა (რომელიც 6 მაზრისგან შედგებოდა) ხენანის პროვინციის შემადგენლობაში.

დღესდღეობით ანიანგი წარმოადგენს ინდუსტრიულ ქალაქს, მაღალგანვითარებული როგორც მსუბუქი, ისე მძიმე მრეწველობით და რაც მთავარია, უმდიდრესი ისტორიული მონაპოვარით.

ზემოთ ხსენებულ სიძველეთა გვერდით, ანთანგში უამრავი სხვა ღირსშესანიშნავი და საინტერესო ძეგლია: ნატიფი ორნამენტებით და ფანტასტიკური ცხოველების (დრაკონი, ფენიქსი და სხვ.) გორელიეფებით დამშვენებული ბუდისტური და ტაოისტური ტაძრები, პაგოდები, ე. წ. 10 000 ბუდას გამოქვაბული, ადრეული ხანის იმპერატორთა მავზოლეუმები და სხვა [Меликсетов, 2004: 15-16]. ქალაქში არსებულ მუზეუმებს შორის უნიკალურია ცხოველთა ძვლებზე და კუს ბაკნებზე შესრულებული წარწერების (რომელთა შესახებ ზემოთ გვქონდა საუბარი) მუზეუმი.

პაგოდებს შორის გამორჩეულია ანიანგის სიმბოლოდ აღიარებული ვენფენგის ბუდისტური პაგოდა, რომელიც ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს. ის ცნობილია თავისი უნიკალური – ქოლგისებური ფორმით, რომლის მსგავსი ძალზე იშვიათია ჩინეთის ძველ პაგოდებს შორის. ვენფენგი აიგო 952 წელს. მოგვიანებით, მინგის დინასტიის პერიოდში – 1614 წელს მას რესტავრაცია ჩაუტარდა იმპერატორ ვან ლის ძალისხმევით. ტაძარი 13-სართულიან ნითელი აგურით ნაშენებ რვაკუთხოვან ნაგებობას წარმოადგენს, რომლის სიმაღლე 52 მეტრია (მისი ქვის ფუნდამენტი 2 მ-ს შეადგენს). პაგოდა გაფორმებულია ბუდისტური შინაარსის წარწერებით, ბუდას და ბუდისტური ღვთაებების – ბოდჰისატევების ბარელიეფური გამოსახულებებით. მის თითოეულ სართულზე ბრინჯაოს ზარებია განთავსებული [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 101; Kuo, 2013: 10]. ანიანგიდან 2 კმ-ის დაშორებით, ჩრდილო-დასავლეთით მდებარეობს შანგის დედაქალაქის – ინის რუინები. ამ მასშტაბური არქიტექტურული მასივის არქეოლოგიური გათხრები 1899 წელს დაიწყო და მას შემდეგ ამ ტერიტორიაზე ინტენსიურად მიმდინარეობდა კვლევითი სამუშაოები. (სწორედ აქ მდებარეობს ზემოთ ხსენებული ფუ ხაოს ცნობილი სამარხიც). 1980-იანი წლებიდან აღნიშნული ტერიტორია ფართო საზოგადოებისათვის გაიხსნა მუზეუმ-პარკის სახით.

ჭოუს სახელმწიფო

შანგის დინასტიის მმართველობის მიწურულს სახელმწიფოს პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისის პირველი ნიშნები გამოიკვეთა. კერძოდ, გახშირდა შიდა ომები, შეტაკებები მეზობელ ტომებთან, დაბალი ფენების აჯანყებები და ა.შ. როგორც ჩანს, შანგის სახელმწიფოში არსებული კრიზისული სიტუაციის შესახებ კარგად იყვნენ ინფორმირებული გარეშე მტრები, რადგან დაიწყო მათი პერმანენტული მარბეველი ლაშქრობები შანგის კუთვნილ ტერიტორიებზე. მათგან განსაკუთრებით სახიფათო აღმოჩნდა ჭოუს ტომი, რომელიც დაჟინებით ცდილობდა ბოლო მოეღო შანგის სახელმწიფოსათვის. ჭოუს ტომი ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეებში გამოჩნდა ჩრდილო-დასავლეთ ჩინეთში და თანდათან ძლიერდებოდა. მოგვიანებით ეს ხალხი მდ. ვეის ველზე, აღმოსავლეთ ჩინეთში დასახლდა. თავდაპირველად ისინი მომთაბარეები იყვნენ, ხოლო შემდგომ ბინადარ ცხოვრებაზე გადავიდნენ, ისინი მისდევდნენ მინათმოქმედებას, მესაქონლეობას, იცოდნენ მეტალის გამოდნობა, ძაფის რთვა, საფეიქრო საქმე, ფლობდნენ ხელოსნობის სხვადასხვა დარგებს [Ebrey and others, 2006: 16].

ხანგრძლივი ბრძოლები ორ დაპირისპირებულ ძალას – შანგსა და ჭოუს შორის, საბოლოოდ ძვ. წ. 1045 წელს მუიეს ველზე (ხენანის პროვინციაში) გამართული გადამწყვეტი ბრძოლით დაგვირგვინდა, რომელშიც გამარჯვება ჭოუს ტომმა მოიპოვა [Bai, 2002: 63]. ამ შეტაკების შესახებ ვრცლად მოგვითხრობს მემამულიანე სმა ციენი თავის „ისტორიულ ჩანაწერებში“. მისი გადმოცემით, შანგის ლაშქარში 70 ათასი მეომარი ყოფილა, ჭოუს არმიაში კი,

რომელსაც თავად მათი მეფე უ სარდლობდა, 30 ათასი მეომარი იყო [Harrison, 1972: 36-37]. სწორედ ამ ბრძოლების ქარცეცხლში განადგურდა შანგის დედაქალაქი ანიანგი, რომლის რუინებშიც აღმოჩენილ იქნა სხვადასხვა უნიკალური არტეფაქტები.

ამრიგად, ჩინეთში დასრულდა შანგის დინასტიის მმართველობა და დაიწყო ჭოუს ეპოქა. შანგის დინასტიის დამხობით ჩინეთში დასრულდა მონათმფლობელური წყობილება და ქვეყანა გადავიდა მომდევნო – ფეოდალური წყობილების საფეხურზე. ჭოუს ეპოქა მთლიანობაში მოიცავდა ძვ.წ. XI-III საუკუნეებს, რომელიც ორ პერიოდად იყოფა – დასავლეთ ჭოუს (ძვ. წ. 1045-771) და აღმოსავლეთ ჭოუს (ძვ.წ. 771-256) პერიოდებად [Bai: 2002, 63]. ეს უკანასკნელი კიდევ ორ ქვეპერიოდადაა დაყოფილი: ე. წ. გაზაფხულის და შემოდგომის პერიოდი (ძვ. წ. 770-476) და მეგრძოლ სამეფოთა ხანა (ძვ. წ. 475-221). ერთიანი ჭოუს სახელმწიფოს პირველი დედაქალაქი იყო ხაო (თანამედროვე სიანთან ახლოს, შაანსის პროვინციაში). ახალი დინასტიის მთავარი ცენტრები გახდნენ ქალაქები ხაოძინგი და ტუნგტუ. ჭოუს ხელთ აღმოჩნდა უზარმაზარი ტერიტორიები: ჩრდილო-დასავლეთით კანსუს პროვინციიდან და სამხრეთ-დასავლეთით სჩუანიდან ვიდრე ყვითელ ზღვამდე აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთიდან კი – შაანსის პროვინციიდან სამხრეთში მდ. იანგძიმდე. დასავლეთ ჭოუ იმხანად ჩინეთის ტერიტორიაზე ყველაზე უფრო დანიშნულებულ და მძლავრ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღიარებულია, რომ ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული განვითარების დონით, მას ბადალი არ მოეპოვებოდა. ამიტომაც იყო, რომ მეზობელი სამეფოებიდან ბევრი ხალხი გადადიოდა ჭოუს სახელმწიფოში უკეთესი ცხოვრების საძებნელად [Адамчик и др., 2004: 48].

ჭოუს სახელმწიფოს შესახებ საუკეთესო პირველწყაროებია ზემოთ ხსენებული „დოკუმენტების წიგნი“, ძველი ჩინეთის მატიანე „გაზაფხული და შემოდგომა“ („ჩუნციოუ“), რომელიც აშუქებს ძვ. წ. 722-781 წლების მოვლენებს და ეპიკური ხასიათის ნაშრომი

„სიმღერების ნიგნი“ („შიძინგი“) [Федоренко, 1958].¹ ჭოუს მმართველობის სისტემაში ინის პერიოდის ტრადიცია გრძელდებოდა – ხელისუფლების სათავეში იყო მეფე – ვანგი, როგორც უზენაესი ხელისუფალი, ცის შვილი და ცისქვეშეთის (როგორც ძველი ჩინელები უწოდებდნენ თავიანთ ქვეყანას) მფლობელი. ხაზგასასმელია, რომ ხსენებული პერიოდი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში რადიკალური ძვრებით აღინიშნა: ინტენსიურად მიმდინარეობდა აღმშენებლობა, იგებოდა ჰიდროტექნიკური ნაგებობები, აღმოცენდა ახალი სავაჭრო და ადმინისტრაციული ცენტრები, საგრძნობი აღმავლობა დაეტყო ხელოსნობა-ვაჭრობის განვითარებას, გაიზარდა ქალაქების მოსახლეობის რაოდენობა. შემოღებულ იქნა დასახლების ახალი ერთეული – „ი“ (ანუ – დასახლება). მაღალ დონეს მიაღწია მეტალის დამუშავებამ. აღსანიშნავია, რომ ძვ. წ. VI საუკუნეში ჩინეთში პირველად გამოჩნდა მეტალის ფული, რომელიც მიმოქცევაში შევიდა მონეტების სახით. გვიანი ჭოუს პერიოდში წარმატებით ვითარდებოდა ასევე ხელოვნების სხვადასხვა დარგი. განსაკუთრებით პოპულარული გახდა ოქროთი და ვერცხლით ინკრუსტირებული ბრინჯაოს ნივთები, ნეფრიტისა და ლაქის სხვადასხვა დანიშნულების ნაკეთობები [დემურიშვილი, 2017: 15]. მნიშვნელოვანი სიახლეები იყო იდეოლოგიის სფეროშიც. ძვ. წ. VI-V საუკუნეებში ჩამოყალიბდა ისეთი ფუნდამენტური ჩინური ფილოსოფიურ-რელიგიური მოძღვრებები, როგორიცაა კონფუციზმი და ტაოიზმი.

ზემოთ ხსენებულ აღმასვლით მიმდინარე პროცესებს და ქვეყნის წინსვლას საგრძნობლად აფერხებდა განუწყვეტელი ომები მომთაბარე ტომებთან, ასევე ხშირი აჯანყებები, რამაც საბოლოო ჯამში ჭოუს დასუსტება განაპირობა. ძვ. წ. 771 წელს მომთაბარე ტომებთან შეტაკების დროს მოკლულ იქნა დასავლეთ ჭოუს უკანასკნელი მეფე იოუ ვანგი (ძვ. წ. 781-771), რის შედეგადაც

¹ „სიმღერების ნიგნი“ წარმოადგენს უნიკალურ ინფორმაციულ წყაროს ძველი ჩინეთის სხვადასხვა რეგიონების ტრადიციების, რწმენა-წარმოდგენების, ენის, ეთიკის და სხვა ასპექტების შესახებ. ნაშრომი შეიცავს სხვადასხვა ჟანრის 305 სიმღერას და ლექსს, რომლებიც იქმნებოდა ძვ. წ. XI-VI საუკუნეების მანძილზე.

სახელმწიფო დამოუკიდებელ სამეფოებად დაიშალა. იოუ ვანგის ვაჟმა, ფინგ ვანგმა მომხდურებისგან თავის დაღწევა მოახერხა და აღმოსავლეთ ჩინეთს შეაფარა თავი, სადაც საფუძველი ჩაუყარა აღმოსავლეთ ჭოუს სახელმწიფოს, დედაქალაქად კი გამოაცხადა ლუოი (შემდგომში – ლუოიანგი) [Адамчик и др., 2004: 63].

ფინგ ვანგის ხელისუფლების სათავეში მოსვლით (ძვ. წ. 770-720), ჩინეთის ისტორიაში დაიწყო ახალი ეტაპი – აღმოსავლეთ ჭოუს ხანა. ახალ რეალობაში ქვეყანამ თანდათან აღორძინება დაიწყო, ამალლდა სანარმოო ძალთა განვითარების დონე, რაც პირდაპირ კავშირში იყო რკინის იარაღების ფართოდ გამოყენებასთან, გაუმჯობესდა და დაიხვეწა ხელოსნური წარმოების ხარისხი, რაც თავის მხრივ, სტიმულს აძლევდა ვაჭრობის განვითარებას. ყოველივე ამის კვალდაკვალ, გაჩნდა ახალი სავაჭრო ცენტრები, ბევრი ქალაქის მოსახლეობა ნახევარ მილიონს აღწევდა [Силичев, 1998: 62]. რამდენადაც ქალაქები ვაჭრობის ცენტრებად იქცნენ, საგრძნობლად ამალლდა ვაჭართა როლი და სტატუსი საზოგადოებაში. შესაბამისად, ისინი უკვე პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად ერთვებოდნენ და სახელმწიფო სამსახურში მაღალ თანამდებობებსაც იკავებდნენ. გარკვეული აღმასვლის შემდგომ ძვ. წ. VII-VI საუკუნეებში აღმოსავლეთ ჭოუს სახელმწიფომ თანდათან დასუსტება დაიწყო და საბოლოოდ 150-მდე სამეფოდ დაიშალა. მათ შორის 5 ძლიერი სამეფო გამოიკვეთა. ამიტომაც იმ პერიოდმა მიიღო სახელწოდება „5 ჰეგემონის ხანა“ (ჩინურად – უ პა) [Bai, 2002: 82-83]. დანაწევრებულ სამეფოებს შორის გაუთავებელი ბრძოლა მიმდინარეობდა პირველობის მოსაპოვებლად, რამაც უკიდურესად დაასუსტა ქვეყანა, განადგურდა ქალაქები, გაჩანაგდა მეურნეობა და ა. შ. თავად ჭოუს ხელისუფლება კი იმდენად იყო დასუსტებული, რომ მხოლოდ უმნიშვნელო ტერიტორიასლა განაგებდა.

ჩინეთის ისტორიის მომდევნო ხანას ეწოდება ჭანკუო ანუ მეგრძოლ სამეფოთა პერიოდი – ძვ.წ. 475-221 წლები. როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, იმხანად პერმანენტული ბრძოლები მიმდინარეობდა სხვადასხვა სამეფოებს შორის. თუმცა, გარკვეულწი-

ლად მაინც შეინიშნებოდა წინსვლა ვაჭრობა-ხელოსნობაში და ეკონომიკაში. წინა პერიოდთან შედარებით, გაცილებით მაღალ დონეს მიაღწია მეტალის დამუშავებამ, სწრაფი ტემპით ვითარდებოდა ხელოსნობის დარგები, განსაკუთრებით – მეაბრეშუმეობა, ხის, ლაქის, კერამიკის ნაკეთობების დამუშავება, მეთუნეობა. დახვეწილი ოსტატობით გამოირჩევა არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, სამარხებში აღმოჩენილი ბრინჯაოს, სპილენძის და რკინის ნაკეთობები: სარკეები, ჭურჭელი, იარაღები (როგორც შრომის, ისე საბრძოლო), ასევე თევშები, ფიალები, ჭიქები და სხვ. მებრძოლ სამეფოთა ეპოქა ძველი ჩინეთის კულტურის ისტორიაში კლასიკურ პერიოდად ითვლება. მართლაც, ქვეყანა არნახულ სულიერ და ინტელექტუალურ აღმავლობას განიცდიდა, სწრაფი ტემპით მიიწევდა წინ სამეცნიერო ცოდნის განვითარება, შეიქმნა მზე-მთვარის კალენდარი, ვარსკვლავთა კატალოგი, მოხდა მთვარის დაბნელებების გამოთვლა, ჩამოყალიბდა ციური მნათობების მოძრაობის კონცეფცია, წარმატებით ვითარდებოდა მათემატიკა, ლიტერატურა, იქმნებოდა ტრაქტატები სხვადასხვა სფეროში (მათ შორის ზემოთ ხსენებული ფუნდამენტური ნაშრომი „ჭოუ ლი“ [Сянь-цзи, 1998: 62]. ჭანკუოს ეპოქა აღიარებულია ასევე ჩინური ფილოსოფიის ოქროს ხანად. სწორედ იმხანად ჩამოყალიბდა ძირითადი ფილოსოფიური მოძღვრებები – კონფუციზმი, ტაოიზმი, ლეგიზმი და მოიზმი.

აღსანიშნავია, რომ ხსენებულ პერიოდში ჩინეთის სხვადასხვა სამეფოში ერთმანეთისგან განსხვავებული მეტალის ფული იჭრებოდა: დანის, ნახევარმთვარის, ნიჩბის ფორმის და მრგვალი, რომელსაც შუაში ხვრელი ჰქონდა. ასევე განსხვავებული იყო სხვადასხვა სამეფოში ზომა-წონის ერთეულები. სამეფოებს შორის განთავსებული იყო საბაჟო საგუშაგოები, რომლებიც ვაჭრებისგან მაღალ გადასახადს იღებდნენ. ცხადია, რომ მთელი ქვეყნის მასშტაბით არსებული განსხვავება ფულის და ზომა-წონის ერთეულებში, სავაჭრო-ეკონომიკური და ფულადი ურთიერთობების განვითარებას ამუხრუჭებდა. მიუხედავად ამისა, ძვ. წ. V-III საუკუნეებში საგრძნობლად გაძლიერდა კომერციული კავშირები

როგორც ჩინეთის სხვადასხვა სამეფოებს შორის, ისე მეზობელ ტომებთან. ჩრდილოეთის და დასავლეთის ტომებისგან ჩინელები ყოფილობდნენ მონებს, ცხენებს, მსხვილფეხა საქონელს, ტყავს, შალის ქსოვილებს, სამხრეთელი ტომებისგან – სპილოს ძვალს, საღებავებს, ოქროს, ვერცხლს, მარგალიტს [Адамчик и др. 2004: 99-100]. წერილობითი წყაროები ხაზს უსვამენ ხსენებულ პერიოდში ქალაქთა რაოდენობრივ ზრდას და მათ ტერიტორიულ გაფართოებას.

ძვ. წ. IV საუკუნის მეორე მეოთხედიდან დაწინაურება დაიწყო ჩინეთის ჩრდილო-დასავლეთში, მდ. ხუანგხეს აუზში მდებარე ცინის სამეფომ, რომელიც სულ უფრო ძლიერდებოდა. გამოიკვეთა ერთიანი ჩინური იმპერიის კონტურები და საბოლოოდ სწორედ მის ხელში აღმოჩნდა ქვეყნის გაერთიანების სადავეები. ძვ. წ. III საუკუნის შუა ხანებში ცინის არმიამ ზედიზედ რამდენიმე გამარჯვება მოიპოვა მოწინააღმდეგე ძალებთან ბრძოლაში, დამაგვირგვინებელი გამარჯვება კი ხსენებული სამეფოს გავლენიანი წარმომადგენლის – ინგ ჭენგის (ძვ.წ. 246-210) სახელს უკავშირდება, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ცინის იმპერიას.

ცინის იმპერია

ცინის იმპერიის (ძვ. წ. 221-206) ფუძემდებელმა ინგ ჭენგმა, ჯერ კიდევ ძვ. წ. 246 წელს, მამის გარდაცვალების შემდეგ, მიიღო ცინის სამეფოს ვანგის (ანუ მეფის, მონარქის) ტიტული, როდესაც ის 12 წლის იყო. ცხადია, რომ ამ ასაკში მას დამოუკიდებლად არ ძალუძდა ქვეყნის გაერთიანება და უზარმაზარი იმპერიის შექმნა. მას მხარში ედგნენ და ქმედით დახმარებას უწევდნენ თავისი სანათესაოს უფროსი წარმომადგენლები, ქვეყნის ფაქტობრივი მმართველი კი მდიდარი ვაჭარი და მინათმფლობელი ლიოუ პუვეი გახდა. ის ჯერ კიდევ ინგ ჭენგის მამასთან იყო დაახლოებული, მისი გარდაცვალების შემდეგ კი ინგ ჭენგის მეურვე გახდა და სამეფო ტახტის დაკავებაშიც სწორედ ის დაეხმარა. მემკვიდრე სმა ცინის გადმოცემით, იმხანად გავრცელებული ხმების თანახმად, სწორედ ლიოუ პუვეი იყო ინგ ჭენგის ნამდვილი მამა [Сима Цянь. 1984: 296-297]. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სამეცნიერო დონეზე აღნიშნული ვერსია დასაბუთებული არ არის.

ძვ. წ. 221 წელს ქვეყნის გაერთიანების და ხელისუფლების სათავეში მოქცევის შემდეგ, მადლიერების ნიშნად, ინგ ჭენგმა ლიოუ პუვეი კანცლერად დანიშნა, რომელიც ერთგულად ემსახურებოდა ახალგაზრდა იმპერატორს. თუმცა, მალე ინგ ჭენგმა მართვის სადავეები მთლიანად თავის ხელში მოაქცია და დამოუკიდებლად შეუდგა ქვეყნის მართვას, ლიოუ პუვეი კი სახელმწიფო საქმეებს ჩამოაშორა და თან შორეულ სამეფოში გადაასახლა. თუმცა, ამ უკანასკნელმა, იმპერატორის მხრიდან კეთილგანწყობის დაკარგვის გამო, გზაშივე სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა [Ebrey, 2009: 36-37].

ინგ ჭენგი ისტორიიდან ცნობილია, როგორც უაღრესად სასტიკი და დესპოტი მმართველი, თუმცა, სწორედ მან ჩაუყარა საფუძველი ჩინეთის ისტორიაში პირველ ცენტრალიზებულ იმპერიას. ამჯერად ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს ინგ ჭენგის ზეობის განხილვა. აღენიშნავთ მხოლოდ, რომ მან გაატარა ძალზე მნიშვნელოვანი რეფორმები (საფინანსო, ადმინისტრაციული, სამხედრო, აგრარული, ზომა-წონის, დამწერლობის) [Chang, 2007: 43-44]. შემუშავდა ერთიანი ფულადი სისტემა. ფული იყო ორი სახის: ოქროს და სპილენძის მონეტები. ამავდროულად, აიკრძალა იასპის, კუს ბაკნების და ვერცხლის გამოყენება ფულის ფუნქციით. მათი გამოყენება ნებადართული იყო მხოლოდ მოსაკაზმ საშუალებად. სპილენძის მონეტებს ჰქონდა მრგვალი ფორმა, შუაში კვადრატული ხერელით [ჩინეთის ისტორია, 2022: 130]. დაწესდა უმკაცრესი კანონები და სასჯელები კანონის დამრღვევთათვის (ცხვირის მოჭრა, მუხლების დამტვრევა, შუაზე გახლეჩვა, ნეკნების ამოგლეჯა, ცოცხლად დამარხვა), თავის მოკვეთა ყველაზე მსუბუქ სასჯელად ითვლებოდა. განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისთვის კი ისჯებოდა არა მხოლოდ დამნაშავე, არამედ მთელი მისი სანათესაოს სამი თაობა.

ამგვარ სისასტიკეს საფუძველს უმაგრებდა იმპერატორის იდეოლოგიური პოლიტიკა. კერძოდ, ინგ ჭენგმა კონფუციზმს დაუპირისპირა ლეგიზმი¹, რომელიც ქადაგებდა სახელმწიფოს მართვის ძალადობრივი მეთოდების და უმკაცრესი კანონების შემოღების აუცილებლობას [Clements, 2015; გელაშვილი, 2018: 93-94].

უზარმაზარი სახელმწიფოს სათავეში მოქცევის შემდეგ, ინგ ჭენგისთვის უკვე მიუღებელი გახდა ძველი სახელწოდება – ვანგი (იმ დროისთვის სამეფო ტიტული) და ამ ტერმინმა დევალვა-

¹ ლეგიზმი – ჩინური ფილოსოფიურ-რელიგიური მოძღვრება, ჩამოყალიბდა ძვ. წ. IV საუკუნეში, რომელიც მოიხსენიება ასევე, როგორც კანონიკური სკოლა (ფაძია). დამოუკიდებელი სახით მან ძვ. წ. II საუკუნემდე იარსება, რის შემდეგაც მისი დოგმების უმეტესი ნაწილი კონფუციზმს შეერწყა. ლეგიზმის თანახმად, ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს შესაქმნელად აუცილებელი იყო კარგად შეიარაღებული სამხედრო ძალა, უმკაცრესი კანონები და დისციპლინა, კანონის უზენაესობის დაცვა.

ცია განიცადა. იმპერატორმა თავისთვის ახალი ტიტული დაან-
სა – ხუანგტი (იმპერატორი), მისი სრული წოდება კი გახდა
– ცინ შიხუანგტი (ანუ ცინის პირველი უზენაესი იმპერატორი).
ინგ ჭენგმა დედაქალაქად სიენიანგი გამოაცხადა (შაანსის პრო-
ვინცია, ქ. სიანთან) და მის ხელახლა განაშენიანებას შეუდგა
[Best of China, 2008: 182]. ამ უძველეს ქალაქს დაახლოებით 4
ათასი წლის ისტორია აქვს და შესაბამისად, მეტად მდიდარია
კულტურულ-ისტორიული ძეგლებით. განსაკუთრებით აღსანიშ-
ნავია დღემდე შემონახული იმპერატორთა აკლდამები, კერძოდ,
უ ტის (ძვ. წ. 141-87) და პოპულარული ქალი იმპერატორის
– უ წეთიენის (686-705) დიდებული მავზოლეუმები, ასევე სხვა
არტეფაქტები [Цян, 2018: 184]. ცინ შიხუანგტიმ ახალ დედაქა-
ლაქში იძულებით ჩაასახლა მდიდარი და წარჩინებული ოჯახები
მის მიერ დაპყრობილი სამეფოებიდან (სულ 120 ათასი ოჯახი),
რათა ისინი მუდმივი კონტროლის ქვეშ ჰყოლოდა, ასევე ხე-
ლოვნების მოღვაწეებიც, რათა იქაურობა კულტურის ცენტრად
ქცეულიყო და ქალაქს დიდებული იერ-სახე მისცემოდა. ვინც ამ
ბრძანებას შეენიანაღმდეგებოდა, იმპერატორი სასტიკად სჯიდა,
მათი ოჯახის წევრები კი სახელმწიფო მონები ხდებოდნენ. დე-
დაქალაქში ახლად ჩასახლებული ელიტა სამეფო კარის მკაცრი
კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდა.

ცინის პერიოდში მთელ ქვეყანაში გაიშალა არნახული მასშ-
ტაბის ინფრასტრუქტურული სამუშაოები, სადაც მილიონობით
მუშახელი იყო მობილიზებული. დიდი ყურადღება ექცეოდა გზე-
ბის მშენებლობას, რასაც განსაკუთრებული ეკონომიკური და
სამხედრო-სტრატეგიული დატვირთვა ჰქონდა. იმხანად გაყვანი-
ლი გზების საერთო სიგრძე 7 500 კმ-ს აღწევდა. ეს იყო 15 მ
სიგანის სამზოლიანი გზები, რომლის ცენტრალური ზოლი იმპე-
რატორის ეტლის მიმოსვლისთვის იყო განკუთვნილი. ინგ ჭენგმა
ახალი გზები გაიყვანა და საფოსტო სადგურები ააგო ასევე დე-
დაქალაქის დანარჩენ ოლქებთან დაკავშირების და კომუნიკაციის
გაადვილების მიზნით [The Cambridge History of China, 1986:
11-13] სიენიანგის გასალამაზებლად ის არაფერს იშურებდა. ძვირ-

ფასი ქვები და მეტალები, ხის საუკეთესო ჯიშები (ვარდისფერი და მწვანე), სამშენებლო მასალა, მცენარეები და ყვავილები – ეს ყველაფერი სასახლის გასაფორმებლად მისი ბრძანებით, ქვეყნის სხვადასხვა კუთხიდან ჩამოჰქონდათ.

ქვეყნის დედაქალაქი განთავსებული იყო მდინარე ვეიხეს ორივე მხარეს, რომელზეც ორიგინალური კონსტრუქციის ხიდი იყო გადებული. მდინარის ჩრდილოეთით თვით ქალაქი მდებარეობდა მრავალრიცხოვანი ქუჩებით, ხეივნებით, პარკებით და სასახლეებით, მათ შორის გამორჩეული იყო იმპერატორის რეზიდენცია. მდინარე ვეიხეს სამხრეთით იყო საყოველთაოდ ცნობილი იმპერატორის პარკი – უზარმაზარი ნაკრძალი, სადაც ისვენებდნენ იმპერატორი, მისი ოჯახის წევრები და დაახლოებული პირები. აქვე შევნიშნავთ, რომ საიმპერატორო პარკების განაშენიანების ტრადიცია ჩინეთში შორეულ წარსულში იღებს სათავეს, მათგან უძველესად აღიარებულია ძვ. წ. XI საუკუნეში – ჭოუს დინასტიის პერიოდში გაშენებული უზარმაზარი პარკი. იმ დროიდან მოყოლებული, კლასიკური ჩინური პარკები საუკუნეთა მანძილზე, ყველა დინასტიის მმართველობის პერიოდში იგებოდა, რომლებიც მასშტაბურ ტერიტორიებს იკავებდნენ [Cai, 2010: 113]. მემატიანეთა გადმოცემით, ინგ ჭენგის პარკში იყო სასახლე, რომელიც ფუფუნებით აღემატებოდა იმას, რაც კი მანამდე შექმნილიყო ჩინეთში. მის სიდიდეზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ სასახლის ცენტრალური დარბაზი თურმე 10 000 ადამიანს იტევდა. ამ სასახლის აშენებაში 700 000 მონა მონაწილეობდა. ზოგადად, ინგ ჭენგი სასახლეებს ჩინეთის სხვადასხვა მხარეში იშენებდა. წყაროების თანახმად, მთლიანობაში მან 700-ზე მეტი სასახლე ააგო.

საგარეო პოლიტიკის ასპარეზზე ინგ ჭენგმა წარმატებული ლაშქრობები განახორციელა ძვ. წ. 215-214 წლებში ჩრდილოეთით – ჰუნების და სამხრეთი – იუეს სახელმწიფოს წინააღმდეგ. სწორედ ჰუნების განდევნის შემდეგ, მომთაბარე ტომებისგან თავდაცვის მიზნით, წამოიწყო მან გრანდიოზული მშენებლობა – ეს იყო ჩინეთის დიდი კედელი, რომელმაც ქვეყნის მთელი

ჩრდილეთ საზღვარი მოიცვა. მშენებლობა დაახლოებით 214 წელს დაიწყო და მისი ძირითადი ნაწილი სწორედ ინგ ჭენგის ზეობის პერიოდში აშენდა. შემდგომ ხანებში, ყოველი მომდევნო დინასტიის მმართველი აგრძელებდა დიდი კედლის აღმშენებლობას ან მის შეკეთებას ახდენდა. საბოლოოდ მისი მშენებლობა მინგის დინასტიის ზეობის (1369-1644) მიწურულს დასრულდა.

დიდი კედელი მსოფლიოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს და უდიდეს არქიტექტურულ ძეგლადაა აღიარებული, რომელიც ჩინეთის ეროვნული კულტურის სიმბოლოს წარმოადგენს. ის გადაჭიმულია დაახლოებით 6000 კმ სიგრძეზე, კანსუს პროვინციიდან (ქ. შანხაიკუანიდან ლიაოტუნგის ყურემდე). თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კედელი იმდენად გრძელია, რომ მისი ზუსტი სიგრძე დადგენილი არ არის. კედელს ყოველ 100-150 მეტრში დატანებული ჰქონდა კვადრატული ფორმის საყარაულო კოშკები შიდა კიბეებით, რომელთა საერთო რაოდენობა 20 000-ს აღემატება. ამ კოშკებში ცხოვრობდნენ მესაზღვრე გუშაგები, რომლებსაც დროულად უნდა ეცნობებინათ ხელისუფლებისთვის მტრის მოახლოების შესახებ. კედლის სიმაღლე დაახლოებით 10 მეტრია, ხოლო სიგანე ფართო გზატკეცილის ტიპის, რომელზეც, სათანადო გათვლების მიხედვით, თავისუფლად უნდა გაევიდო ერთმანეთის გვერდის ავლით 6 მხედარს. ეს სრულიად საკმარისი იყო საბრძოლო ეტლებისა და ქვეითი ჯარის სწრაფი და შეუფერხებელი გადაადგილებისთვის [E, 2011: 76-77].

თავდაპირველად, კედელს დატკეპნილი, თიხით შელესილი უზარმაზარი მიწაყრილის ფორმა ჰქონდა, რომელიც ქვედა ნაწილში მორებით და ლერწმით იყო გამაგრებული. შემდგომში მოპირკეთება ხდებოდა ლია ნაცრისფერი ქვითა და გამომწვარი აგურით. განსაზღვრულ ადგილებში კედელს დატანებული ჰქონდა კარიბჭეები, მეზობელ მომთაბარე ტომებთან სავაჭრო ურთიერთობებისთვის. კედელი ასევე იცავდა ქვეყანას გარეშე ზეგავლენისგან და პირიქით – ჩინური ცივილიზაციის მონაპოვარს უცხო თვალისათვის დაფარულს და ჩაკეტილს ხდიდა. დიდი კედლის მშენებლობა ინტენსიურად მიმდინარეობდა, მუშაობა არ წყდებ-

ბოდა არც დღე და არც ღამე. მშენებლობაზე უამრავი ადამიანი (წყაროების თანახმად, ორი მილიონი) იყო დაკავებული, ესენი იყვნენ: ჯარისკაცები, სამხედრო ტყვეები, დამნაშავეები და მონები, რომლებსაც უმძიმეს პირობებში უხდებოდათ მუშაობა, დახოცილებს იქვე კედელში მარხავდნენ. [Evance, 2006: 3-4]. აქვე შევნიშნავთ, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა სხვადასხვაგვარად მოიხსენიებდა ჩინეთის დიდ კედელს, მაგალითად: ჩინეთის სახელმწიფოს გამაერთიანებელი ძაფი, ცრემლის და მწუხარების კედელი, მსოფლიოს ყველაზე დიდი სასაფლაო, გაშეშებული დრაკონი და სხვ. 1987 წელს ჩინეთის დიდი კედელი შეტანილ იქნა იუნესკოს მსოფლიოს კულტურულ მემკვიობათა ნუსხაში.

არანაკლებ დიდებული და საოცარი არქიტექტურული ძეგლია საყოველთაოდ ცნობილი ცინ შიხუანგტის სამარხის კომპლექსი, რომელიც მდებარეობს ქ. სიანიდან (შაანსის პროვინცია) 30კმ-ის დაშორებით, იმპერიის იმჟამინდელი დედაქალაქის – სიენიანგის ტერიტორიაზე. სამხრეთიდან მას ლიშანის მთები ესაზღვრებოდა, ჩრდილოეთიდან – მდ. ვეიხე. აკლდამის ადგილმდებარეობა ყოველმხრივ მიესადაგებოდა ჩინურ გეომანტიულ ნორმებს და ფენგ-შუეის მოთხოვნებს, რაც გულისხმობდა ისეთი გარემოს შერჩევას, რომელიც აძლიერებდა ადამიანისთვის დადებითი ენერგეტიკული ნაკადის მიწოდებას. ასე რომ, ტერიტორია, რომელიც გარშემორტყმული იყო მდინარეებით და მთებით, იდეალურად ითვლებოდა იმპერატორების სამარხებისთვის, რომლებსაც სჯეროდათ, რომ იმქვეყნად ახალ ცხოვრებას დაიწყებდნენ [Cai, 2010: 54].

მავზოლეუმის აგება ინგ ჭენგის ტახტზე ასვლისთანავე დაიწყო და წლების მანძილზე გრძელდებოდა. იმპერატორის ჩანაფიქრით, მისი გარდაცვალების შემდეგ, აკლდამაში განთავსებულ არმიას მისი დაცვის ფუნქცია უნდა შეესრულებინა. ლეგენდის თანახმად, ინგ ჭენგს მოუთხოვია, რომ მისი გარდაცვალების შემდეგ 8 ათასი მეომარი ჩაეყოლებინათ საფლავში, მაგრამ ბოლოს მოხერხდა იმპერატორის დაყოლიება, რომ ცოცხალი ადამიანები ქანდაკებებით შეეცვალათ [Clements, 2015: 61-65]. თავისი დესპოტური მმართველობიდან გამომდინარე, იმპერატორს ბევრი მტერი

ჰყავდა, სამჯერ მოხდა მასზე თავდასხმა, რომლის გამოძიებასაც უამრავი უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე შეენირა. ამიტომ იმპერატორს გამუდმებით შეთქმულების შიში ჰქონდა, ყველგან მოლალატეები და მკვლელები ელანდებოდა. ამგვარმა პარანოიამ ინგ ჭენგი იქამდე მიიყვანა, რომ თურმე ორჯერ ერთ ადგილას ლამეს არ ათევდა და ყოველთვის მრავალრიცხოვანი ჯარისკაცებით გარშემორტყმული გადაადგილდებოდა. მისი მმართველობის პერიოდში უამრავი გვირაბი იქნა გაყვანილი, რათა იმპერატორს ხალხის თვალის უხილავად შეძლებოდა გადაადგილება.

ინგ ჭენგის მავზოლეუმი, რომელსაც მთლიანად 56.25 კმ² ფართობი უჭირავს, სასახლის ანალოგიური დიზაინით იყო აშენებული და მოიცავდა საკუთრივ აკლდამას (სადაც იმპერატორის განსასვენებელი იყო) და ას დამხმარე ნაგებობას. აკლდამა შემოსაზღვრული იყო ორი სწორკუთხოვანი კედლით, რომელსაც ოთხივე მხარეს კარიბჭეები ჰქონდა დატანებული. განსაკუთრებით შთამბეჭდავია სასახლის მთავარი დარბაზის ინტერიერი, რომლის ჭერი ძვირფასი ქვებისგან დამზადებულ ვარსკვლავებით მოჭედილ ცას წარმოადგენდა, იატაკი – ჩინეთის რელიეფის მაკეტს წარმოადგენდა, რომელიც მოხატული იყო მთების, ხეობების, მდინარეების და ტბების გამოსახულებებით. იმპერატორის სარკოფაგი მთლიანად სუფთა ოქროსგან იყო დამზადებული. მინისქვეშა სასახლე, რომელშიც აურაცხელ სიმდიდრე იყო, სხვადასხვა სახის ხაფანგებით იყო დაცული, რომ არცერთ მოკვდავს იქ ფეხი არ შეედგა და არ გაეტანა ის განძეული, რომელთან განშორება ცინ შიხუანგტის სიკვდილი შემდეგაც არ უნდოდა [E PLAN, 2011: 99-101; Cai, 2010: 54-55]. აკლდამის კომპლექსი დეტალურადაა აღწერილი სმა ციენის ნაშრომში „ისტორიული ჩანაწერები“ [Сима Цянь, 2003].

მრავალრიცხოვანი არმია, რომელსაც ცინ შიხუანგტი იმქვეყნად უნდა დაეცვა, 1974 წელს შემთხვევით იქნა აღმოჩენილი, როდესაც თანამედროვე სიენიანის სიახლოვეს, გლეხები ჭის გათხრის დროს, თიხის არაჩვეულებრივ ფიგურებს წააწყდნენ. ამის შემდგომ იქ არქეოლოგიური სამუშაოები დაიწყო და არქეოლოგების

წინაშე საოცარი სურათი გადაიშალა: ოთხი უზარმაზარი თხრილი, რომელიც სავსე იყო ნატურალური ზომების ჯარისკაცებით, ცხენებით, ეტლებით, იარაღებით, სხვადასხვა აღჭურვილობით. აღნიშნული კომპლექსი ისტორიაში შესულია ტერაკოტას არმიის სახელწოდებით, რადგანაც მასში აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა ტერაკოტასგანაა დამზადებული. არმია სულ 8100 მხედრისა და ფეხოსნისგან, 1000 ცხენებზემზადებული საომარი ეტლისგან შედგება. თითოელი მეომარი 180-185 სანტიმეტრი სმაღლისაა, რომლებიც ინდივიდუალურ პორტრეტს განასახიერებენ თავიანთი გამომეტყველებით, თვალებით, თმით, ჩაცმულობით და ა.შ., რაც მიუთითებს მათ ასაკზე, სოციალურ სტატუსზე, ანთროპოლოგიურ მახასიათებლებზე. ერთმანეთისგან განსხვავებულია მათი შეიარაღება და ჩაცმულობაც. სამარხში არსებული ცხენები, ასევე ეტლები წარმოდგენილია სრული აღკაზმულობით და ყველა წერილმანი დეტალის გათვალისწინებით. საყურადღებოა, რომ ფიგურების გარკვეულ ნაწილს შემორჩენილი აქვს საღებავები, ასევე ოქროს და ვერცხლის დეტალები [Li, 2004: 50-51; Плех, 2011: 100-103]. მთლიანობაში ტერაკოტას არმიამ მსოფლო გააოცა არა მხოლოდ გრანდიოზული მასშტაბებით, არამედ შესრულების მაღალმხატვრული ოსტატობით. ჩინელი ოსტატები, რომლებმაც ეს კომპლექსი შექმნეს, სკულპტურაში ჭეშმარიტად რეალიზმის ტრადიციების ფუძემდებლებად გვევლინებიან. 1987 წელს მსოფლიო ცივილიზაციის ეს საგანძური (ცინ შიხუანგტის აკლდამა და ტერაკოტას არმია) შეტანილ იქნა იუნესკოს კულტურულ მემკვიდრეობათა ნუსხაში.

ცინ შიხუანგტი ძვ. წ. 210 წლის სექტემბერში გარდაიცვალა. ამის მიზეზად წყაროებში სახელდება უკვდავების აბები, რომელიც ტყვიას შეიცავდა [Wright, 2001: 49]. ჩინეთის ისტორიიდან ცნობილია, რომ ინგ ჭენგი გამუდმებით ცდილობდა უკვდავების ელიქსირის მოპოვებას (რომლის არსებობა ტაოიზმის ერთ-ერთ მთავარ კონცეფციას წარმოადგენდა). საამისოდ ის თავის ქვეშევრდომებს შორეულ მთებში და მიუვალ ადგილებში აგზავნიდა. ინგ ჭენგის გარდაცვალების შემდეგ მის მიერ შექმნილმა იმპერიამ

სწრაფად დაიწყო დაღმასვლა. მისმა უმცროსმა ვაჟმა უფროსი ძმა მოკლა და სამეფო ტახტი ხელთ იგდო [Pcgggy, 2003: 30]. ის მამის სასტიკი და მკაცრი პოლიტიკის გამგრძელებელი იყო, რამაც კიდევ უფრო გაამძაფრა მოსახლეობის უკმაყოფილება და ძვ. წ. 209 წელს დაიწყო მძლავრი აჯანყება, რომლის მთავარი მიზანი იყო ცინის დინასტიის დამხობა. ამბოხებულები იკავებდნენ სოფლებსა და ქალაქებს, ხოცავდნენ ჩინოვნიკებს, ცეცხლს უკიდებდნენ მათ სახლებს. თავდაპირველად აჯანყებულებმა წარმატებას მიაღწიეს, მაგრამ მოგვიანებით მათ რიგებში განხეთქილებამ იჩინა თავი და სამთავრობო არმიამ აჯანყების ჩახშობა მოახერხა. ამის შემდგომ ბრძოლა ხელისუფლებისათვის უკვე არისტოკრატიული ფენის წარმომადგენლებს შორის გაჩაღდა. ერთ-ერთ ასეთ დაჯგუფებას სათავეში ედგა სოფლის გამგებელი ლიოუ პანგი, რომელმაც ძვ. წ. 206 წელს, თავის მრავალრიცხოვან მომხრეებთან ერთად, მონინალმდევე ძალები დაამარცხა და დედაქალაქი სიენიანგი დაიკავა, იმავდროულად მთლიანად გაიჟლიტა ცინ შიხუანგტის ოჯახი და საახლობლო. ამ დრამატული მოვლენების შესახებ ვრცლად მოგვითხრობს სმა ციენი თავის „ისტორიულ ჩანაწერებში“ [Bai, 2002: 120-121]. საბოლოოდ, ხელჩართული ბრძოლების შედეგად ცინის დინასტია დაემხო. ზემოთ ხსენებულმა ლიოუ პანგმა თავი ახალი დინასტიის იმპერატორად გამოაცხადა (ძვ. წ. 206-195), რომელსაც ეწოდა – ხანი. სახელწოდება მომდინარეობდა იმ ადგილის დასახელებიდან, რომელ რაიონშიც ლიოუ პანგი თავისი ლაშქრით, გამარჯვებამდე იყო დაბანაკებული. ახალი დინასტიის სატახტო ქალაქად ჩანგანი გამოცხადდა.

ხანის დინასტიის პერიოდის საქალაქო ცენტრები

ცინის დინასტიის დესპოტური მმართველობისგან განსხვავებით, ახალმა ხელისუფლებამ ლიბერალური პოლიტიკის განხორციელება დაიწყო. ხაზგასასმელია, რომ მას საკმაოდ მძიმე მემკვიდრეობა ერგო წინამორბედი დინასტიისგან: შიდაომებისა და აჯანყებების გამო, გაჩანაგებული იყო ქვეყნის ეკონომიკა, დანგრეული იყო ქალაქები და მოსახლეობა უმძიმეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა. მემკვიდრე სმა ციენი თავის ნაშრომში ხატონად აღწერს ქვეყანაში არსებულ კრიზისულ ვითარებას ხანის დინასტიის მმართველობის დასაწყისში. შექმნილი ვითარების გათვალისწინებით, იმპერატორმა ლიოუ პანგმა, უპირველეს ყოვლისა, ცინის მმართველობის დროინდელი უმკაცრესი კანონები გააუქმა, დაიწყო სოფლის მეურნეობის და ეკონომიკის სფეროებში მოსახლეობისთვის წამახალისებელი ღონისძიებების გატარება, დანგრეული ქალაქების აღდგენა, ჩატარდა გრანდიოზული საირიგაციო სამუშაოები. ყოველივე ამის შედეგად, ქვეყანა თანდათან ცხოვრების ჩვეულ რითმს დაუბრუნდა: გამოცოცხლდა საქალაქო ცხოვრება, მომრავლდა სხვადასხვა პროფილის სახელოსნოები, განსაკუთრებით გაიზარდა მარილის, მეტალის, საფეიქრო და აბრეშუმის წარმოება [Силичев, 1998: 66].

ჩინეთისთვის განსაკუთრებით მომგებიანი იყო აბრეშუმით ვაჭრობა. როგორც ცნობილია, აბრეშუმი და მებრეშუმეობა ჩინეთში ჩაისახა. ნატურალური აბრეშუმი ჯერ კიდევ ქალაქის გამოგონებამდე, მის ნაცვლადაც გამოიყენებოდა. კერძოდ, ნაშრომები აბრეშუმის ქსოვილზე იწერებოდა, აბრეშუმზე სრულდებოდა ფერწერული ნამუშევრები და პირველი ფულის კუპიურაც აბრეშუმისგან დამზადდა [უთურაშვილი, 2017: 31]. ჩინური

აბრეშუმი ძველთაგანვე დიდი მონონებით სარგებლობდა ქვეყნის საზღვრებს მიღმა. ხანის დინასტიის მმართველობის პერიოდში, კერძოდ, იმპერატორ უ ტის ზეობის დროიდან (ძვ.წ. 140-87) განსაკუთრებით ინტენსიური სახე მიიღო საგარეო სავაჭრო ურთიერთობებმა და მთავარ საექსპორტო საქონელს სწორედ აბრეშუმი წარმოადგენდა, რომელიც აბრეშუმის დიდი გზით გაჰქონდათ. ამიტომაც მიიღო ძვ. წ. II საუკუნეში გაკეალულმა ამ გზამ აღნიშნული სახელწოდება. შუა აზიაში, სპარსეთში, საქართველოს გავლით – შავი და ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებში. ხანის ხელისუფლებას განსაკუთრებით მჭიდრო სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა რომის იმპერიასთან, რომლის ტერიტორიაზეც, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილია დიდი რაოდენობის აბრეშუმის ქსოვილები. ამავდროულად ჩინეთში დიდი მონონებით სარგებლობდა რომის იმპერიის პროვინციებში წარმოებული მინის ჭურჭელი, ფუფუნების საგნები, ხალიჩები, ოქროს სირმებიანი აზბესტის ნაჭრები და სხვ. აღსანიშნავია, რომ ხანის იმპერიის ტერიტორიაზე ფიქსირდება რომაული მონეტები [მშვილდაძე, 2022: 45-46]. ეს ყველაფერი ნათლად ადასტურებს ორ იმპერიას შორის არსებულ სავაჭრო ურთიერთობების ფაქტს. ძველ რომში ჩინელებს უწოდებდნენ სერამის (ანუ ხალხი, რომელიც აწარმოებს აბრეშუმს), რაც მომდინარეობს ბერძნული ტრანსკრიფციიდან სიტყვისა – სპი ანუ აბრეშუმი [Адамчик и др., 2004: 193].

თვით ტერმინი „აბრეშუმის დიდი გზა“ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა გერმანელმა გეოგრაფმა და ისტორიკოსმა ფერდინანდ ფონ რიხტჰოფენმა (1833-1905), რომელმაც შვიდი ექსპედიცია მოაწყო ჩინეთში 1868-1872 წლებში და საფუძვლიანად შეისწავლა აბრეშუმის გზასთან დაკავშირებული საკითხები [Дреж, 2006: 14] ჩინეთში აბრეშუმის ძაფის რთვის ტექნოლოგიის დახვეწამ საგრძნობლად გააუმჯობესა ნართის და შესაბამისად, თავად აბრეშუმის ქსოვილის ხარისხი. ჩინელმა ხელოსნებმა გამოიგონეს საქსოვი დაზგა, რომელიც წყლის ბორბლის მეშვეობით, მოძრაობაში მოდიოდა და ერთდროულად 32 ძაფით ქსოვის საშუალებას იძლეოდა.

ჩინეთი დიდი ხნის მანძილზე იყო აბრეშუმის წარმოების მსოფლიო მონოპოლისტი. უცხო ქვეყნები ამაოდ ცდილობდნენ აბრეშუმის წარმოების ტექნოლოგიის საიდუმლოს ამოხსნას, რაც მკაცრად იყო გასაიდუმლოებული ჩინეთის ხელისუფლების მიერ. თუკი რომელიმე ოსტატი ამ საიდუმლოს გასცემდა, მას სასიკვდილო განაჩენი ელოდა. მხოლოდ შუა საუკუნეებში გახდა შესაძლებელი კონტრაბანდული გზით ჩინეთის საზღვრებს მიღმა აბრეშუმის პარკების გატანა. გადმოცემის თანახმად, პირველად ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ (527-565) მოახერხა აბრეშუმზე ექსპორტის კვრცხების ჩამოტანა ჩინეთიდან. საამისოდ მან ჩინეთში ფარული მისიით ორი ბერი გაგზავნა, რომლებიც ორი წლის შემდეგ დაბრუნდნენ და ბამბუკის ხელჯოხში დამალული აბრეშუმზე ექსპორტის კვრცხები ჩამოიტანეს. მოგვიანებით, როგორც ცნობილია, აბრეშუმი და აბრეშუმის წარმოება მთელ მსოფლიოში გავრცელდა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ხანის იმპერიის დედაქალაქი გახდა ჩანგანი. პოლიტიკურთან ერთად, ის ვაჭრობისა და ხელოსნობის ყველაზე მსხვილ ცენტრს წარმოადგენდა, სადაც ორი დიდი სავაჭრო კვრტალი იყო განთავსებული: აღმოსავლეთის და დასავლეთის, თითოეულ მათგანში რამდენიმე ბაზარი იყო. მსხვილი ეკონომიკური ცენტრები იყო ასევე: ჩენგტუ, ლინციუნი – სჩუანის პროვინციაში, ინიანგი და ნან-იანგი – ხენანში, იუენი – ხუპეიში, ლუოიანგი (ხენანის პროვინცია), სავაჭრო გზების შესაყარზე მდებარე ქ. ვანი. ქვეყნის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში დიდ როლს ასრულებდა ერთ-ერთი ძველი დედაქალაქი – იანგი, რომელზეც გადიოდა მონღოლეთში, სამხრეთ მანჯურიასში და ჩრდილოეთ კორეაში მიმავალი სავაჭრო გზები. ქალაქებში ცალკე არსებობდა მონათა ბაზრები, რისთვისაც სპეციალური შემოღობილი ადგილები იყო გამოყოფილი. მონებს, რომლებიც ოჯახებში მომსახურებისთვის და სტუმრების გასართობად იყვნენ განკუთვნილი, აბრეშუმის ლამაზ სამოსში რთავდნენ გაყიდვის დროს. ცალ-ცალკე ადგილები იყო გამოყოფილი მდიდრებისთვის მისაყიდი და უბრალო ხალხისთვის მისაყიდი მონებისათვის [Harrison, 1972: 147;

Адамчик и др., 2004: 197]. ხანის იმპერიის საგარეო ვაჭრობის არეალი განსაკუთრებით გაფართოვდა ძვ. წ. II საუკუნიდან, როდესაც ჩრდილო-დასავლეთის და სამხრეთის მიმართულებით წარმოებული წარმატებული დაპყრობითი ლაშქრობების შედეგად, ხანის იმპერიამ დიდი ტერიტორიები შემოიერთა. ამ გარემოებამ მეტად ფართო შესაძლებლობები გაუხსნა ჩინეთს დასავლეთის შორეულ ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობებისათვის. სმა ციენი „ისტორიულ ჩანაწერებში“ ასახელებს ხსენებულ პერიოდში ჩინეთის სავაჭრო ცენტრებში ყველაზე უფრო მოთხოვნად საქონელს: ხორბალს, ღვინოს, სანჯავს, ნავებს, ბრინჯაოს და ლაქის ნაკეთობებს, ტყავს, ბენვეულს, ხილს. მათთან ერთად ის მოიხსენიებს ასევე თევზს, ცხენებს, ცხვრებს და მსხვილფეხა რქიან საქონელს [Сыма Цянь, 2003; Адамчик и др., 2004: 194].

ვაჭრობის აყვავება ჩინეთში მჭიდრო კავშირში იყო ფულის მიმოქცევის სწრაფ განვითარებასთან. ხანის იმპერიის დაარსებისთანავე, მიმოქცევაში შევიდა წერილი ხურდა ფული, რომელიც გაცილებით უფრო მოსახერხებელი იყო ცინის პერიოდის ფულთან შედარებით. ცინ შიხუანგტის მიერ შემოღებული იყო მრგვალი ფორმის ოქროს და სპილენძის ფული, რომლის შუაგულში კვადრატული ჭრილი იყო (კვადრატი დედამიწის სიმბოლოს წარმოადგენდა, ხოლო წრე – ცის სიმბოლოს) [Адамчик и др., 2004: 171]. ხანის დინასტიის იმპერატორმა უ ტიმ კი დაიწყო ბანკნოტების გამოშვება, რომელსაც ამზადებდნენ იშვიათი თეთრი ირმის ჯიშის ტყავისგან. კვადრატებად დაჭრილ ასეთ ტყავზე ამოტვიფრული იყო სხვადასხვა გამოსახულებები. თითოეული მათგანი 400 ათას სპილენძის მონეტას უტოლდებოდა. გამოიყენებოდა ასევე სპილენძის და კალას შენადნობის მონეტები, ახ. წ. II საუკუნიდან მიმოქცევაში შევიდა განსაზღვრული წონის ოქროს ზოდები – ძინი (1 ძინი შეიცავდა 244 გრამ ოქროს და უტოლდებოდა 10 ათას სპილენძის მონეტას [Адамчик и др., 2004: 194-195]. კანონმდებლობით ზუსტად იყო განსაზღვრული ფულადი ერთეულების წონა და ხარისხი. ამ კანონის დამრღვევები მკაცრად ისჯებოდნენ. მიუხედავად ამისა, მაინც ხდებოდა

არასრულფასოვანი ფულის გამოშვება, რამდენადაც ეს მეტად სარფიან საქმიანობად იქცა და დიდ მოგებას იძლეოდა.

ხანის დინასტიის პერიოდის ჩინეთში ქალაქი უკვე საზოგადოებრივი ცხოვრების განუყოფელ კომპონენტს წარმოადგენდა. ქალაქების, როგორც ვაჭრობა-ხელოსნობის ცენტრების ზრდა, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებისა და სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების გაფართოების ერთ-ერთი მთავარი გამოხატულება იყო. საქალაქო ცხოვრების სპეციფიკა ხელს უწყობდა ძველ ჩინურ ტრადიციულ კულტურაში ახალი შტრიხების გაჩენას. აღსანიშნავია, რომ ხანის პერიოდის მსხვილ ქალაქთა უმეტესობა რამდენიმე საუკუნით ადრე აღმოცენდა – ჯერ კიდევ ჭანკუოს ანუ მეგრძოლ სამეფოთა ხანაში (ძვ. წ. 481-221). ხსენებული პერიოდის ქალაქების შესახებ პირველ ცნობებს სმა ციენი გვანულის. მისი მონაცემების თანახმად, ძვ.წ. II საუკუნის ბოლოს ქალაქები ძირითადად განთავსებული იყო შუა ჩინეთის დაბლობზე, თუმცა იმპერიის ტერიტორია იმ დროს უკვე თავის მაქსიმალურ ზომებს აღწევდა. სმა ციენის მიერ მოხსენიებული ქალაქები, რომლებსაც ზუსტი გეოგრაფიული ლოკალიზაცია ჰქონდათ, სამეცნიერო ლიტერატურაში სამ ჯგუფადაა დაყოფილი: პირველი რაიონი იყო დედაქალაქის მიდამო მდ. ვეიხეს ველზე, სადაც მდებარეობდა იმპერიის უმსხვილესი ქალაქი – ჩანგანი. მეორე რაიონი იყო ხეპეის, ხენანის და შანსის პროვინციების ტერიტორიებზე არსებული ქალაქები და მესამე რაიონი – შანტუნგის, ხუპეის და კიდევ უფრო სამხრეთის რაიონების ტერიტორიებზე განთავსებული ქალაქები, რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია კუანგჭოუ, ლუოიანგი, სუჭოუ, ვანი და ძიანლინგი [Кривош и др. 1983: 165-166].

ძველი ჩინეთის ქალაქების ფორმირება, უპირველეს ყოვლისა, ხდებოდა როგორც პოლიტიკური ძალაუფლების საყრდენი პუნქტებისა. ხანის დინასტიის პერიოდის ქალაქის ფუნქციონალური სტრუქტურა განსაზღვრებული იყო მის დაგეგმარებაში. ძირითადად ეს იყო სწორკუთხოვანი ფორმის ქალაქები, რომლებიც შემოსაზღვრული იყო კედლით და კარიბჭეებით. დაკანონე-

ბული ნორმების შესაბამისად, ქალაქის განსაზღვრულ ადგილებში განთავსებული იყო სხვადასხვა პროფილის ხელოსანთა რიგები, სავაჭრო პუნქტები, ბაზრები, სასახლეები, ტაძარ-მონასტრები, საზოგადოების მაღალი და დაბალი ფენების საცხოვრებელი ნაგებობები.

ჩინეთის ისტორიული ქალაქები VII-IX საუკუნეებში

თანგის დინასტიის მიერ ქვეყნის გაერთიანებამ (618 წ.) და სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების სტაბილიზაციამ, ხელი შეუწყო ჩინეთის ეკონომიკურ და კულტურულ აღმავლობას. VII-VIII საუკუნეთა მიჯნაზე უკვე გამოიკვეთა სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის აღმავლობა. მემკვიდრეობით მიღებული მყარი ტრადიციების საფუძველზე, თანგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში მოხდა მათი განზოგადება და მთელი რიგი ინოვაციების გაჩენა პოლიტიკურ და სამართლებრივ სისტემებში, სახელმწიფო აპარატის ფუნქციონირების მექანიზმში. საერთო ეკონომიკური აღმავლობის ფონზე, ახალი იმპულსები მიეცა ქალაქს და შესაბამისად, საგრძნობლად გამოცოცხლდა საქალაქო ცხოვრება. საზღვაო და სახმელეთო სავაჭრო გზებზე, მჭიდროდ დასახლებულ სასოფლო-სამეურნეო რაიონებში, დიდი ბუდისტური მონასტრების ირგვლივ, ქალაქის ტიპის ახალი დასახლებები იქმნებოდა, რომელთა უმრავლესობა შემდგომში ადმინისტრაციული ცენტრები და იმავდროულად, ვაჭრობა-ხელოსნობის და კულტურის ცენტრები ხდებოდნენ. ქალაქები, უპირველეს ყოვლისა, ვითარდებოდნენ სწორედ როგორც ვაჭრობის და ხელოსნობის ცენტრები. ეს განსაკუთრებით ეხება საპორტო ქალაქებს, რომელთა საშუალებით ჩინეთის საგარეო ვაჭრობა წარმატებით ხორციელდებოდა.

ამრიგად, თანგის დინასტიის მმართველობის პირველი ასწლეული ჩინეთში სოფლის მეურნეობისა და ეკონომიკის მძლავრი აღმავლობით აღინიშნა. ინტენსიურად მიმდინარეობდა საირიგაციო საშუალებების მშენებლობა, რაც მდინარეების – იანგწისა და ხუანგხეს აუზებს ქვეყნის მთავარ ბელელად აქცევდა. ქალაქებში

წარმოების სხვადასხვა ახალი დარგების განვითარება დაიწყო. მაგალითად, ტილოსთან და აბრეშუმთან ერთად, ბამბეულის მრავალგვარი სახეობის ქსოვილი მზადდებოდა. მაღალ დონეს მიაღწია ამ პროდუქციის მხატვრულმა დამუშავებამ, დაჩითვამ, შეღებვამ... VII-VIII საუკუნეებში ხელოსნური წარმოების ერთ-ერთი უმსხვილესი ცენტრი იყო ქ. ტინგჭოუ (ხეპის პროვინციაში). ამ ქალაქის მდიდარ ფეოდალს – ხე მინგიუენს თურმე აბრეშუმის სართავი 500 დაზგა ჰქონდა, რომლის მეშვეობითაც უმაღლესი ხარისხის პროდუქცია მზადდებოდა [Benn, 2002: 51-52]. იმხანად განთქმული იყო ასევე სჩუანის და იანგჭოუს დაჩითული აბრეშუმი და ფარჩა, შანგტუნგის თეთრი თხელი აბრეშუმი, რომლებიც საგარეო ბაზარზე გაჰქონდათ და დიდი მოწონებით სარგებლობდა. ქვეყნის შიგნით კი გაფართოვდა ჩაის წარმოება, მარილის, მეტალის (რკინის, ვერცხლის, სპილენძის), კალას მოპოვება და ამასთან დაკავშირებით, იმატა მეტალის იარაღების დამზადების რაოდენობამ. მარილის წარმოება-რეალიზაცია და სამთომადნო სფერო მთლიანად სახელმწიფოს მიერ იყო მონოპოლიზირებული. განსაკუთრებით დიდი მოგება ჰქონდა ხაზინას მარილისგან: კერძოდ, VIII საუკუნის პირველ ნახევარში მარილისგან მიღებული შემოსავალი შეადგენდა მთელი სახელმწიფო შემოსავლის ნახევარს, რაც იმპერატორის სასახლის, სახელმწიფო მოხელეთა აპარატის და ჯარის შენახვის ხარჯებს მთლიანად ფარავდა [Адамчик и др., 2004: 324-325].

განსახილველ პერიოდში საქალაქო ხელოსნური წარმოება ძირითადად ორიენტირებული იყო საიმპერატორო კარის, ჯარის და არისტოკრატის მომსახურებაზე, ასევე საგარეო ბაზარზე. ამიტომაც სახელოსნოები აწარმოებდნენ არა იმდენად პირველადი მოთხოვნილების პროდუქციას, რამდენადაც ფუფუნების საგნებს და უცხოეთში გასატან საქონელს. თანგის პერიოდის ჩინეთში სახელოსნო სანარმოთა უმეტესი ნაწილი სახელმწიფოს საკუთრებაში იყო მოქცეული. ასეთები იყო: ფულის მოჭრის, იარაღის და სასოფლო-სამეურნეო ინვენტარის დამზადების, მეტალის გამოდნობის, მეღვინეობის, შაქრის წარმოების, გემთმშენებლობის

საწარმოები. ამ საწარმოებში სამუშაოდ მხოლოდ მაღალკვალიფიციურ ხელოსნებს ღებულობდნენ, რომელთა შერჩევა ქვეყნის სხვადასხვა რაიონიდან ხდებოდა [Адамчик и др., 2004: 326]. ყოველწლიურად ამ მუშების ჩანაცვლება ხდებოდა ახალი ხუშახელით ანუ მათ თითო წელი ამუშავებდნენ, შემდეგ მათ ნაცვლად სხვებს ღებულობდნენ სამუშაოდ და ა. შ. მოგვიანებით ხელისუფლებამ აღნიშნული სამუშაო ვადა გაზარდა განსაკუთრებით წარმატებული და კვალიფიციური სპეციალისტებისათვის.

ჩინეთის ქალაქებში საშინაო და საგარეო ვაჭრობის აყვავების კვალდაკვალ, მატულობდა მსხვილი სავაჭრო ცენტრების რაოდენობა, სადაც ფარდულების გვერდით, გაჩნდა სავაჭრო სახლები, წვრილი ვაჭრების გვერდით კი – მსხვილი ვაჭრების ფენა. რამდენადაც ქალაქებში მთავარი ყურადღება სავაჭრო საქმიანობაზე იყო ფოკუსირებული, ძლიერი საგვარეულოების წარმომადგენლები და სახელმწიფო მოხელეები აშენებდნენ სავაჭრო ცენტრებს, საწყობებს და ქარვასლებს. სავაჭრო საქმიანობაში უდიდეს როლს ასრულებდა ე. წ. დიდი არხი, რომელიც აკავშირებდა მდინარეებს: ვეიხეს, ხუანგხეს და იანგძის ხანგჭოუს ყურესთან და ამდენად, უმნიშვნელოვანეს წყალსავალ სავაჭრო გზას წარმოადგენდა. დროთა ვითარებაში გაკვალულ იქნა კიდევ 11 არხი, რომლებიც ასრულებდნენ როგორც სატრანსპორტო და სავაჭრო არტერიების, ისე საირიგაციო ფუნქციას. VIII საუკუნის I ნახევარში ჩინეთის ქალაქებს შორის გამორჩეული ადგილი ეკავათ ჩანგანს და ლუოიანგს, როგორც ვაჭრობა-ხელოსნობის უმსხვილეს ცენტრებს მთელ აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. საშინაო ვაჭრობაში ერთ-ერთი გამორჩეული იყო ასევე ქ. ჩენგტუს (სჩუანის პროვინციაში) – ჩაის, შაქრის და ბამბეულის სავაჭრო ცენტრი.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საგარეო ვაჭრობაში უმთავრეს როლს ასრულებდნენ საპორტო ქალაქები. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია კუანგჭოუ (იგივე – კანტონი) და იანგჭოუ – მარილის სავაჭრო ცენტრები [Harrison, 1972: 218]. ნავსადგურებში განთავსებული იყო საბაჟოები, რომლებიც საბაჟო გადასახადს

იღებდნენ. მოსახლეობა ამ ქალაქებში ძალზე მრავალფეროვანი იყო, იქიდან გამომდინარე, რომ იქ უამრავი უცხოელი ვაჭარი იყრიდა თავს როგორც დასავლური სამყაროდან, ისე აღმოსავლეთიდან. სამხრეთ ჩინეთში დიდი რაოდენობის უცხოური სავაჭრო კოლონიები დაარსდა (უმთავრესად – სპარსელების, არაბების, შუა აზიელების, ებრაელების). ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ კუანგჭოუში მათი რაოდენობა იმდენად მრავალრიცხოვანი იყო, რომ მათმა ასიმილაციამ ადგილობრივ მოსახლეობასთან, ახალი ეთნიკური ჯგუფების ჩამოყალიბება განაპირობა. ყოველივე აქედან გამომდინარე, VII-IX საუკუნეებში ჩინეთის ქალაქებში უცხოურ რელიგიათა წარმომადგენლებიც მომრავლდნენ, კერძოდ: ზოროასტრიზმის, მაზდაქიზმის, ისლამის, ნესტორიანელობის, იუდაიზმის აღმსარებლები [Fuwei, 1996: 163]. საგულისხმოა, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება, თავის მხრივ, ხელგაშლილი ხვდებოდა ყველას და არც უცხოური რელიგიების გავრცელებას უქმნიდა რაიმე დაბრკოლებას.

ჩინეთს იმხანად საგარეო სავაჭრო, დიპლომატიური და კულტურული ურთიერთობები უკვე საკმაოდ ბევრ ქვეყანასთან ჰქონდა: კორეის სამეფოებთან, იაპონიასთან, ინდოჩინეთთან, მალაის არქიპლაგთან, შუა აზიასთან, სირიელი ნესტორიანელების შუამავლობით – სპარსელებთან და არაბებთან, ამ უკანასკნელთა მეშვეობით კი – ბიზანტიასთან [Ebrei, 2006: 73]. ჩინეთს უცხოეთიდან შეჰქონდა: სპილოს ძვალი, სანელებლები, სამკურნალო მცენარეები, ზოგიერთი მეტალი, მარგალიტი და სხვა ძვირფასი ქვები. ჩინეთიდან კი ძირითადად გაჰქონდათ: სხვადასხვა ლითონის ნაკეთობები, აბრეშუმი, ჩაი, ქალაღი, ფაიფური და ფუფუნების საგნები.

დიდი ქალაქების ხელოსნები და ვაჭრები გაერთიანებულნი იყვნენ სპეციალურ ორგანიზაციებში – ხანებში (ანუ გილდიებში), რომლებშიც ერთი კონკრეტული პროფილის ვაჭრები და ხელოსნები იყვნენ თავმოყრილნი. მათ სათავეში იდგა არჩეული მამასახლისი. მასთან ერთად, ხანებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა მაკლერი, რომლის მოვალეობაში შედიოდა მყიდვე-

ლების მოზიდვა, ფასებზე მოლაპარაკება, საჭიროების შემთხვევაში, ხელისუფლებასთან და მსხვილ ვაჭრებთან მოლაპარაკების წარმოება [История стран зарубежной Азии, 1970: 70]. ხანებს თავიანთი თვითმმართველობა და წესდება ჰქონდათ, თავად კი სახელმწიფო აპარატის მკაცრი კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდნენ. მათი რაოდენობა საკმაოდ დიდი იყო, მაგალითად, ჩანგანის მხოლოდ ერთ საბაზრო რაიონში 220 ხანი იყო, ლუოიანგში კი – 120.

ვაჭრობის განვითარების კვალდაკვალ დიდ ქალაქებში გაჩნდა საქონლის შესანახი სპეციალური ნაგებობები, ინოვაციები თამასუქების, ზედნადების სახით, ასევე ე. წ. „მფრინავი ფული“ – ასე უწოდებდნენ ჩინელები ქალაქის ფულს (რომლის დამზადება IX საუკუნის დამდეგს დაიწყო), მეტალის მონეტებთან შედარებით, მისი სიმსუბუქის გამო. დედაქალაქში ჩასული ვაჭრები ფულს ტოვებდნენ სპეციალურ დანესებულებებში ან მაღალი რანგის მოხელეთა სახლებში, თვითონ კი ფულის გარეშე მიდიოდნენ სავაჭროდ. სახელმწიფო დანესებულებიდან ფულის მისაღებად საჭირო იყო შესაბამისი საბუთის წარდგენა. ამ მომსახურებაზე სარგებლის მისაღებად, ხელისუფლებას დანესებული ჰქონდა გარკვეული გადასახადი. სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების ინტენსიური განვითარებას თან ახლდა მევახშეობის სწრაფი განვითარება. არსებობდა ასევე საგირავნო ტიპის ლომბარდებიც. ვისაც თავდებობა ჰქონდა, სესხს გირაოს გარეშე ღებულობდა, სხვა შემთხვევაში კი, სესხის მისაღებად რამდენიმე ასეული პროცენტის გადახდა იყო საჭირო. ზაზგასასმელია, რომ ქალაქების სავაჭრო-ეკონომიკური როლის განუხრელი ზრდის მიუხედავად, ამ პროცესს არ მოჰყოლია მათი პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ფორმირება. ფეოდალური ჩინეთის ქალაქს არც მაშინ და არც შემდგომ ასწლულებში თვითმმართველობა არ ჰქონია. იქიდან გამომდინარე, რომ ქალაქები სახელმწიფო მიწაზე იგებოდა, ისინი მთლიანად ექვემდებარებოდნენ ცენტრალურ ხელისუფლებას და არ იყვნენ დამოკიდებულნი ცალკეულ ფეოდალებზე [История стран зарубежного Востока, 1970: 220].

თანგის ეპოქის დროიდან შემონახული არქიტექტურული ძეგლებიდან ნათლად ჩანს, რომ მეტად მაღალ დონეზე იყო სამშენებლო საქმე. იმ დროისათვის უკვე საბოლოოდ ჩამოყალიბებული იყო ჩინური სტილი არქიტექტურაში, რომელშიც შეინიშნებოდა ძველი ეროვნული ტრადიციების ჰარმონიული შეხამება გარედან შეღწეული სასაზღვრო ირანისა და ჰუფთების დინასტიის ინდურ ხელოვნებასთან. დიდებულთა და მსხვილ ვაჭართა სახლები, გაფორმებული იყო შუა აზიური ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი ელემენტებით [Адамчик и др., 2004: 330]. ტრადიციულად, იმჟამინდელი კლასიკური ჩინური ნაგებობის ქვის ფუნდამენტს ხის ბოძები ებჯინებოდა, მათზე დამაგრებული იყო ფრიზი და კარნიზი, ბოლოში კი – ფერადი კრამიტის არაპროპორციულად დიდი სახურავი. ჩინეთში ბუდიზმის გავრცელების დროიდან დამკვიდრდა ნაგებობათა სახურავები აზნექილი კიდეებით (როგორც საკულტო, ისე საერო შენობებზე). ზოგადად, ჩინური არქიტექტურის მახასიათებელი იყო ყველა შემადგენელი კომპონენტის სიმეტრიულად განლაგება და კლასიფიცირება. ჩინელებს მოსწონდათ სწორხზოვანი ფორმები და წონასწორობის მდგომარეობა, როგორც საგნების, ისე იდეების სიზუსტით დაყოფა და რიცხობრივი კატეგორიები [Сяном, 1999: 113]. ჩინეთში დამკვიდრებული სამშენებლო პრინციპების თანახმად, შენობა-ნაგებობები ისე უნდა განლაგებულიყო ბუნებრივ ლანდშაფტში, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მაქსიმალური დოზით დადებითი ენერგეტიკის მიღება და უარყოფითის უკუქცევა. ამიტომაც იყო, რომ ნებისმიერი ქალაქისთვის ადგილის შერჩევა დიდი გულისყურით და ასტრონომიულ-გეომეტრიული გამოთვლების საფუძველზე ხდებოდა.

ზოგადად, თანგის პერიოდის არქიტექტურისთვის დამახასიათებელი იყო მონუმენტალიზმი, პომპეზურობა და საზეიმო იერ-სახე. ქალაქის თითოეული ნაგებობის, ქუჩების და მოედნების ზომები მკაცრად რეგლამენტირებული იყო. საზეიმო იერს კი ქალაქს აძლევდა ქვის და აგურის პაგოდები, ბალები, პარკები, ტრიუმფალური კარიბჭეები, რომლებიც მოჩუქურთმებული ბო-

ძებით იყო გაფორმებული, კიდევები კი აზნეჩილი ფერადი სახურავით იყო გადახურული. ასეთი კარიბჭეები იგებოდა ტაძრების, აკლდამების კომპლექსის, პარკების შესასვლელთან, ასევე მმართველების ან გამოჩენილი პიროვნებების საპატივცემულოდ [Культурология, 1998: 289].

როგორც ზემოთ აღინიშნა, თანგის დინასტიის მმართველობის პერიოდი ჩინური კულტურის ოქროს ხანადაა აღიარებული. იმპერატორები და ელიტარული საზოგადოება დიდ ყურადღებას აქცევდნენ ქვეყანაში კულტურის განვითარებას და უპირველეს ყოვლისა, ეს დედაქალაქებზე აისახებოდა, რომელთა განაშენიანება-გალამაზება ინტენსიურად მიმდინარეობდა. დედაქალაქებში იმართებოდა სხვადასხვა პომპეზური ღონისძიებები და დღესასწაულები. საიმპერატორო კარზე გამართულ დიდებულ წვეულებებს მუდამ თან ახლდა სახელოვანი პოეტების, მხატვრების, მუსიკოსების და ხელოვნების დარგების მოღვაწეთა შემოქმედების გაცნობა-დემონსტრირება. სასახლეში ხშირად იმართებოდა ასევე თეატრალური წარმოდგენები, სპორტული შეჯიბრებები, აკრობატების გამოსვლები და სხვ. ამ ყველაფერში ხელისუფლება უშურველად ხარჯავდა კოლოსალურ თანხებს [Benn, 2002: 59].

საქალაქო კულტურის შემდგომი განვითარების მიმართულებით სიახლეს წარმოადგენდა VII საუკუნიდან წიგნის ბეჭდვის დაწყება ქსილოგრაფიული მეთოდით (ხის ფირფიტებიდან), IX საუკუნეში ჩანგანში დაიწყო პირველი გაზეთების გამოშვებება. საისტორიო მეცნიერებაში წარმატებით ვითარდებოდა ის ტრადიციები, რასაც საფუძველი ჩაუყარა დიდმა ჩინელმა სწავლულმა და მემკვიდრე სმა ციენმა. კვლავაც მისი „ისტორიული ჩანაწერების“ ნიმუშით იქმნებოდა მატყიანები და ისტორიული ნაშრომები. ჩანგანში, საიმპერატორო კარზე სპეციალური საისტორიო კანცელარიაც დაარსდა. მნიშვნელოვანი პროგრესი აღინიშნებოდა სამეცნიერო-ტექნიკურ დარგების განვითარებაშიც: ასტრონომიაში, მათემატიკაში, მექანიკაში, გეოგრაფიაში და მედიცინაში [Культурология, 1998: 293]. მხატვრული ლიტერატურის და პოე-

ზიის განვითარებისთვის უშრეტ წყაროს წარმოადგენდა ხალხური შემოქმედების ნიმუშები. ჩინურ მწერლობაში აღწედა ასევე მონღოლეთის, ინდოეთის, ტიბეტის და სხვა ხალხთა ფოლკლორი, რაც ამდიდრებდა და უფრო მრავალფეროვანს ხდიდა ადგილობრივ ლიტერატურულ მონაპოვარს [Ebrey, 2006: 106].

აღსანიშნავია, რომ ხსენებულ პერიოდში ლიტერატურული შემოქმედების ცენტრებს წარმოადგენდნენ არა მხოლოდ საიმპერატორო კარი და მსხვილი ფეოდალების სახლები დედაქალაქში, არამედ ბევრი პროვინციული ქალაქი, ანალოგიურ ფუნქციას ასრულებდნენ სწავლულთა სახლები, მონასტრები და სკოლები [История стран зарубежного Востока, 1970: 78-79; Bai, 2002: 207-208]. სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების დღემდე შემონახული ნიმუშები მეტყველებენ ჩინელ ხელოვანთა დახვეწილ ოსტატობაზე, რომელთა შემოქმედებაში ჰარმონიულადაა შერწყმული ადგილობრივი ტრადიციები გარედან შეღწეულ ელემენტებთან. VII-VIII საუკუნეების ფერწერაში ძირითადად წარმოდგენილ იყო ბუდისტური თემატიკა, საერო მხატვრობაში კი მთელი ყურადღება ფოკუსირებული იყო მაღალი წრის საზოგადოების ყოფითი სცენების (წვეულებები, ნადირობა, თამაშები, სალონური შეკრებები და სხვ.), ასევე დიდგვაროვანი ლამაზმანების გამოსახვაზე. IX საუკუნიდან წინა პლანზე წამოიწია მონოქრომულმა ფერწერამ, სადაც სამი წამყვანი ჟანრი გამოიკვეთა: ადამიანთა პორტრეტული გამოსახულებები, პეიზაჟი და ყვავილები-ფრინველები [Культурология, 1998: 291].

ინტერესს იმსახურებს ქალაქური გართობები თანგის დინასტიის მმართველობის ხანაში, რასაც ადრეულ პერიოდებთან შედარებით, გაცილებით მეტი დრო და ყურადღება ეთმობოდა. ეს, უპირველეს ყოვლისა, მაღალი ფენის წარმომადგენლებს ეხებოდათ. ჩინეთში იმხანად სპორტის მრავალი სახეობა იყო პოპულარული, განსაკუთრებით: მშვილდოსნობა, ცხენბურთი, ნადირობა, ფეხბურთის მსგავსი თამაში „ცუძიუ“, მამლების და სხვადასხვა ცხოველების შერკინება, თოკის გადანევაში შეჯიბრება და სხვა. ელიტარულ საზოგადოებაში მოდური იყო სალონური შეკრებე-

ბის, პოეზიის საღამოების, ცნობილი მხატვრების გამოფენების მოწყობა, მსახიობების მონვენა და თეატრალური წარმოდგენების გამართვა თავიანთ რეზიდენციებში.

ქვეყანაში მონესრიგებული და განსაზღვრული იყო ასევე ოფიციალურ დასვენების დღეებთან დაკავშირებული საკითხები. კერძოდ, სახელმწიფო მოხელეებს ეკუთვნოდათ 30 დასვენების დღე სამ წელიწადში ერთხელ, თავიანთი მშობლების მოსანახულებლად (თუკი ისინი 1600 კმ-ის მანძილზე ცხოვრობდნენ) ან 15 დასვენების დღე, თუკი ისინი 269 კმ-ის დაშორებით ცხოვრობდნენ. მათ ერგებოდათ 9 დასვენების დღე შვილის ქორწილისთვის, ასევე 1, 3 ან 5 დღე ახლო ნათესავის ქორწილის დროს. ამასთან, გზაში დახარჯული დრო სათვალავში არ შედიოდა [Benn, 2002: 151-153]. რაც შეეხება დღესასწაულებს, იმხანად უნივერსალური იყო ტრადიციული ჩინური დღესასწაულები, როგორიცაა: ახალი წლის ანუ გაზაფხულის, ფანრების, დრაკონების, შუა შემოდგომის, ორმაგი ხუთიანის (როდესაც, სხვადასხვა თილისმები მზადდებოდა ავი თვალისგან დასაცავად) და სხვა დღესასწაულები. განსაკუთრებით პომპეზურად ტარდებოდა დღესასწაულები დედაქალაქ ჩანგანში. მათგან გამორჩეული იყო ფანრების დღესასწაული, რომლის დროსაც მთავრობა აუქმებდა ღამის კომენდანტის რეჟიმს სამი დღის მანძილზე. წყაროების ინფორმაციით, 628-758 წლებში საიმპერატორო კარი მთელი ქვეყნის მასშტაბით გრანდიოზულ ფესტივალებს ატარებდა განსაკუთრებული თარიღების აღსანიშნავად, როგორიცაა: სამხედრო გამარჯვებები, უხვი მოსავალი, ამნისტიის გამოცხადება, მემკვიდრე უფლიწულის დაანონსება და ა. შ. ასეთ შემთხვევებში პირდაპირ ქუჩებში იშლებოდა დიდი სუფრები ათასობით უბრალო მოქალაქეებისათვის [Benn, 2002: 173-174].

ურბანიზაციის ასპექტები. შუა საუკუნეების ჩინეთში ურბანიზაციის მნიშვნელოვან მაჩვენებელს ქალაქების აღმშენებლობის მასშტაბები წარმოაჩენდა. ქალაქთმშენებლობა უშუალოდ ასახავდა ქვეყნის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ტენდენციებს, ხოლო ფართო გაგებით – მთლიანად ჩინური ცივილიზაციის განვითარების დონეს. საუკუნეთა მანძილზე,

სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში ქალაქები იცვლიდნენ თავიანთ იერ-სახეს, ადგილმდებარეობას, ფუნქციებს და სტატუსს. მაგალითად, ხანის ეპოქა წარმოადგენდა ქვეყნის ცენტრალურ დაბლობზე ქალაქების ინტენსიური მშენებლობის პერიოდს, მომდევნო ასწლეულებშიც ქალაქები ანალოგიური ტემპით შენდებოდა მდ. იანძის შუა და ქვემო დინების მიდამოებში. მათგან განსხვავებით, უკვე თანგისა (618-907) და სუნგის (960-1278) პერიოდებში ურბანიზაციამ სამხრეთისკენ გადაინაცვლა. ამის მიზეზს ქვეყანაში შექმნილი კონკრეტული ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარება წარმოადგენდა. თანგის ეპოქაში სამხეთ-აღმოსავლეთ რაიონებში ინტენსიური ქალაქმშენებლობის შედეგად, ათვისებულ იქნა მრავალი ნაკლებად დასახლებული, ასევე დაუსახლებელი მთიანი რეგიონები [Кривош, 1984: 92]. სამხრეთ-დასავლეთ ჩინეთში ქალაქები უმთავრესად სავაჭრო გზებზე შენდებოდა. მათგან განსხვავებული იყო ჩრდილოეთ ჩინეთის ურბანიზაცია. მაგალითად, მომთაბარე ტანგუტები და კიდანები ხსენებულ რეგიონში ქალაქებს აგებდნენ ადგილობრივი ჩინელი მოსახლეობის მოსახერხებლად გაკონტროლების გათვალისწინების საფუძველზე.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ცალკეული ეპოქები, ასევე კონკრეტული რეგიონების სპეციფიკური მახასიათებლები შესაბამის გავლენას ახდენდნენ ქალაქების იერ-სახეზე. კერძოდ, ჩრდილოეთის დაბლობზე მდებარე ძველი ტრადიციების მქონე ქალაქებს, მკაცრად განსაზღვრული დაგეგმარება ჰქონდათ. სამხრეთის ქალაქები კი შედარებით გვიანი წარმოქმნისა და ბორცვიანი რელიეფის გამო, დაწესებული ნორმების დაცვით არ გამოირჩეოდნენ. მათთვის დამახასიათებელი იყო უფრო თავისუფალი, ზოგ შემთხვევებში იმპროვიზირებული არქიტექტურული სტილის მშენებლობები. მაგალითად, ასეთთა შორის იყო ხანგჭოუ, რომელიც VI-VII საუკუნეთა მიჯნაზე ხელახლა გაშენდა დიდი არხის სამხრეთ კიდეში. მართალია, მას, ტრადიციულად დაწესებული, ოთხკუთხედის ფორმა ჰქონდა, მაგრამ არქიტექტურული თვალსაზრისით, არანაირი პროპორციული ნორმები დაცული არ იყო. უფრო მეტიც, როდესაც ის სამხრეთის სუნგის დინასტიის დე-

დაქალაქი გახდა (1127 წ.), საიმპერატორო სასახლე, არსებული კანონების საპირისპიროდ, ქალაქის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში განთავსდა. გარდა ამისა, არც მისი ქუჩები ქმნიდნენ რაიმე სახის რეგულარულ სისტემას [Кривош и др., 1984: 93].

ჩინეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში გარდამავალ პერიოდს წარმოადგენდა VIII-X საუკუნეები, როდესაც მიმდინარეობდა ადრეულიდან განვითარებული შუა საუკუნეების ეპოქაში გადასვლის პროცესი. ამის კვალდაკვალ ახალი ეტაპი დაიწყო ჩინური ქალაქების ისტორიაშიც. თუ ადრეულ შუა საუკუნეებში საქალაქო ყოფის საფუძველს მთლიანად პოლიტიკური ასპექტი წარმოადგენდა, სუნგის პერიოდის დადგომისას (960 წ.), წამყვანი პოზიციები დაიკავეს საქალაქო ცხოვრების განვითარების ეკონომიკურმა იმპულსებმა. ჯერ კიდევ თანგის იმპერიაში არსებობდნენ დიდი ქალაქები, რომელთა წარმოქმნა სავაჭრო-სამეწარმეო საქმიანობის ბაზაზე მოხდა. ყველა მათგანი, სიანისა და ლუოიანგის გამოკლებით, მდებარეობდა ქვეყნის სამხრეთ ნაწილში და მოსახლეობის დიდი რაოდენობით გამოირჩეოდა. მაგალითად, ძიანგლინგში და იანგჭოუში 250 ათასამდე კომლი იყო, ჩენგტუში – 200 ათასამდე, გუანჭოუში – 100 ათასამდე და ა.შ. თანგის იმპერიის დასუსტების და დამხობის პერიოდში პროვინციული ქალაქების გარკვეული ნაწილი პროვინციების ცენტრებად გადაიქცა. ცენტრალური და სამხრეთ ჩინეთის სწრაფ სამეურნეო აღმავლობას მოჰყვა ახალი ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის თანდათან წინა პლანზე წამოწევა, რომელიც უკვე არსებული ტრადიციული ადმინისტრაციული ელემენტების თანაბარ დონეზე ვითარდებოდა, ზოგ შემთხვევებში კი უსწრებდა კიდევ მათ [Кривош и др., 1984: 93].

ახალ რეალობაში ეკონომიკური კავშირების სისტემაში რამდენიმე სტრუქტურული დონე გამოიკვეთა. საბაზრო ცენტრების იერარქიის ყველაზე დაბალ რგოლს მიეკუთვნებოდა ე.წ. ნაჩქარევი ანუ სახელდახელო ბაზრები (ჩინურად – ცაოში). ეს იყო სოფლის პერიოდული ბაზრები 2-6 დღიანი ციკლით, რომლებიც ეწყობოდა სავაჭრო გზებზე, მდინარეებთან, გზაჯვარედინებზე, ხიდებთან და მონასტრებთან. ასეთ ბაზრებში ახლომდებარე სოფლების

გლეხები სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებს ცვლიდნენ ქალაქებიდან ჩამოტანილ საქონელზე. განვითარებულ ცენტრალურ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ რაიონებში პერიოდული ბაზრების ქსელი მაქსიმალურ რაოდენობრივ სიმჭიდროვეს აღწევდა. მათ გვერდით იქმნებოდა მსხვილი სავაჭრო ცენტრები, რომლებსაც ეწოდებოდა „ში“ ანუ ბაზრები, ბაზრობები. ფუნქციონირებდა ასევე რეგულარული ბაზრობები, რომლებიც ზოგჯერ სპეციალიზირებული იყო რომელიმე კონკრეტული პროდუქციით ვაჭრობაზე. როგორც წესი, ასეთი ბაზრობები დიდი დღესასწაულების დროს იმართებოდა მონასტრებთან, მდინარეზე გადასასვლელებთან, ასევე ქალაქის შესასვლელთან.

ხელისუფლებამ დროულად მოაქცია თავის ხელში ფართო მასშტაბებით განვითარებული ვაჭრობა. უკვე IX საუკუნიდან ადგილობრივი სამხედრო მმართველები შესაბამის გადასახადს ახდევინებდნენ მოვაჭრეებს სასოფლო ბაზრებზე საქონლის შეზიდვაზე და გაყიდვაზე. ცოტა მოგვიანებით, სუნგის ხელისუფლებამ ერთიანი საბაჟო საგადასახადო სისტემა შემოიღო. სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, 1077 წლისათვის მთელ ჩინეთში საბაჟოების რაოდენობა ორი ათასს აღემატებოდა [Elvin, 1973: 167]. დროთა ვითარებაში ურბანიზაციის ხასიათში, ტემპებსა და განვითარებაში ძირეული ცვლილებები მოხდა, რაც პირდაპირ კავშირში იყო სოფლის მოსახლეობის ქალაქისკენ ლტოლვასთან და იქ მათ მოზღვაებასთან. ამის გამო არა მხოლოდ ახალი ქალაქები შენდებოდა, არამედ ელვის სისწრაფით იზრდებოდა ძველი ქალაქების ზომები.

გამომდინარე იქიდან, რომ ყველა მსურველს ქალაქი ვერ იტევდა, ამის გამო დასახლებები უკვე ქალაქის კედლის მიღმა მიმდინარეობდა და იქმნებოდა ე.წ. ქალაქი-თანამგზავრები. აღსანიშნავია, რომ ხანგჭოუს და სამხრეთის ზოგიერთი სხვა დიდი ქალაქების გარეუბნები თავისი ზომებითა და მოსახლეობის რაოდენობით არ ჩამორჩებოდნენ კედლების შიგნით არსებულ ქალაქებს, ზოგ შემთვევებში აჭარბებდნენ კიდევ მათ. მაგალითად, ხანგჭოუში XI საუკუნის 60-იან წლებში მხოლოდ

სამი კვარტალი იყო ქალაქის კედლის შიგნით, ხოლო მის გარეთ – 23. გარეუბნებში წარმოქმნილ ამ ტიპის დასახლებებს ხშირ შემთხვევებში ირგვლივ კიდეც ახალი კედელი უკეთდებოდა, რომლის საზღვრებშიც მოსახლეობის რაოდენობა სწრაფად მატულობდა [Кривош и др., 1984: 94-95]. რაც შეეხება ზოგადად ქალაქის მოსახლეობას, სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მონაცემების თანახმად, სუნგის დინასტიის პერიოდში ქალაქის მოსახლეობა შეადგენდა ქვეყნის მოსახლეობის 10%-ს. სამხრეთ-აღმოსავლეთ ჩინეთში კი მისი ხვედრითი წილი 25 და მეტ პროცენტსაც აღწევდა [Elvin, 1973: 176]. ე. წ. „საქალაქო ბუმი“, განსაკუთრებით გიგანტური საქალაქო აგლომერაციების გაჩენა შუა საუკუნეების ჩინეთში, იმხანად ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების უშუალო შედეგს წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, მათი მნიშვნელობის შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ ისტორიულ პერსპექტივაში, ურბანიზაციის პროცესის ყველა გარემოების და ტენდენციების გათვალისწინებით. აღსანიშნავია, რომ ინტენსიური ურბანიზაცია, განსაკუთრებით ჩინეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, ხელს უწყობდა სპეციალიზაციის განვითარებას სოფლის მეურნეობაში. გამოიკვეთა ბრინჯის და სხვა კონკრეტული პროდუქციის მწარმოებელი ძირითადი რაიონები, ზოგიერთი მხარის მაცხოვრებლები გადაერთნენ ჩაის, აბრეშუმის, ლაქის, ქაღალდის წარმოებაზე, რომლებიც დიდ ქალაქებს თავიანთი პროდუქციით ამარაგებდნენ. ჩამოყალიბდა ასევე საგარეუბნო ტიპის მეურნეობები – საბაღე, საბოსტნე, მეთევზეობის და სხვ.

ბუნებრივია, რომ შუა საუკუნეების ჩინეთის ქალაქების განვითარების გზა არ ჰგავდა იმავე ეპოქის ევროპული ქალაქებისას. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქალაქი ჩინეთში არ ესწრაფოდა დამკვიდრებულიყო, როგორც დამოუკიდებელი სეგმენტი, ის მთლიანად მონარქიული რეჟიმის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა. სუნგის დინასტიის მმართველობის დროიდან ხელისუფლებამ თავისებურად „აღიარა“ ქალაქი და მოქალაქეთათვის გადასახადების განსაკუთრებული სისტემა შემოიღო, თუმცა, იმავდროულად

უარს ამბობდა დაენახა მასში გამორჩეული სოციალური ჯგუფი. მთავრობა სარგებლობდა ქალაქების ჭარბმოსახლეობით და იჯარით გასცემდა შენობებს და მიწის ნაკვეთებს, თუმცა არაფრით არ აღიარებდა ქალაქის რაიმე სახის დამოუკიდებელი უფლებამოსილების არსებობას [Стужина, 1979: 90].

ჩანგანი (თანამედროვე სიანი) – ცამეტი დინასტიის დედაქალაქი

ჩანგანი ანუ თანამედროვე სიანი წარმოადგენს შაანსის პროვინციის ადმინისტრაციულ ცენტრს, რომელიც ჩინეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, მდ. ხუანგხეს შენაკადის – ვეის ნაყოფიერ დაბლობზე მდებარეობს. მისი ძველი სახელწოდება – ჩანგანი, ჩინურიდან ითარგმნება როგორც „ხანგრძლივი მშვიდობა“. ეს არის ჩინეთის ერთ-ერთი უძველესი ისტორიული ქალაქი, რომელიც არსებობის 3 ათას წელს ითვლის – ჭოუს პერიოდიდან ანუ ძვ. წ. მე-11 საუკუნიდან მოყოლებული, ის 13 დინასტიის დედაქალაქი იყო [Сяошань, 2018: 107]. აღსანიშნავია, რომ ჩანგანი წარმოადგენდა აბრეშუმის დიდი გზის საწყის პუნქტს, საიდანაც საქონლით დატვირთული ქარავნები შორეულ ქვეყნებში მიემართებოდნენ. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, სიანის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია უძველესი ადამიანის სადგომები, ნეოლითური ხანის დასახლებები, რაც იმის დასტურია, რომ ქალაქის შემოგარენი ჯერ კიდევ იანშაოს კულტურის ერთ-ერთ ცენტრს წარმოადგენდა [Best of China, 2008: 182].

ძვ. წ. III საუკუნეში იმპერატორმა ცინ შიხუანგტიმ ექვსი სამეფო შემოიერთა, მათ შორის სიანის მიმდებარე ტერიტორიები და დედაქალაქად სიანის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე სიენიანგი გამოაცხადა (რომლის შესახებ ზემოთ გვქონდა საუბარი), მოგვიანებით ეს უკანასკნელი სიანს შეუერთდა [Cheng, 2013: 13]. მომდევნო, ხანის დინასტიის ფუძემდებელმა, იმპერატორმა ლიოუ პანგმა თავისი მთავარი სასახლე-რეზიდენცია „მარადიული ბედნიერება“ ცინის იმპერატორთა ქალაქგარეთა სასახლის

ნანგრევების ადგილზე ააგო, რომლის განახლება და გაფართოება უკვე იმპერატორ ხუეიტის (ძვ.წ. 194-188) ზეობის დროს დაიწყო.

ჩანგანი იმხანად მსოფლიოს ერთ-ერთ უდიდეს ქალაქს წარმოადგენდა. ირგვლივ მას დიდი გალავანი ჰქონდა შემოვლებული, რომლის სიმაღლე 8 მ-ს აღემატებოდა, სიგანე დაახლოებით 3,5 მ. იყო. კედლის მშენებლობა ძვ. წ. 190 წელს დასრულდა. მას დატანებული ჰქონდა 12 კარიბჭე, რომელთა ადგილმდებარეობა დაზუსტებულია არქეოლოგიური გათხრების წყალობით [Кривош и др., 1983: 166-167]. ყველაზე მაღალი ნაგებობები ჩანგანში საიმპერატორო სასახლეები იყო, რომლებიც დედაქალაქის სხვადასხვა კუთხეში იყო განთავსებული. მათ ერთმანეთთან დახურული გადასასვლელები და დერეფნები აკავშირებდა, რომლითაც იმპერატორს და მის ამაღლას შეეძლოთ ერთი შენობიდან მეორეში გადაადგილება ისე, რომ ქალაქის მოსახლეობას ისინი არ დაენახა. ხსენებული დერეფნები იისფრად იყო შეღებილი, რაც კონტრასტს ქმნიდა სასახლეთა წითელ კარებებთან (წითელი ფერი – იმპერატორის სიმბოლოს წარმოადგენდა). სასახლეების სიახლოვეს განთავსებული იყო ყვითლად შეღებილი სამთავრობო დანესებულებები. როგორც წესი, მათ ოთხი კარი ჰქონდათ, დასავლეთის კარიდან უწყების ხელმძღვანელი შედიოდა, აღმოსავლეთის კარიდან კი – სხვადასხვა საჭირობოროტო საკითხზე მისული მთხოვნელები.

არსებული ტრადიციის თანახმად, ჩანგანს ოთხკუთხედის ფორმა ჰქონდა (აღმოსავლეთიდან დასავლეთით – 10 კმ, ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ – 9 კმ), მკაცრი გეომეტრიული დაგეგმარებით, რაც უძველესი დროიდან მომდინარეობდა. ქალაქი დაყოფილი იყო თანაბარი ზომის კვადრატებად, ჭადრაკის დაფის პრინციპით. ჩანგანში სულ 160 საცხოვრებელი კვარტალი იყო, რომლებიც ერთმანეთს სწორი და პირდაპირი ქუჩებით უკავშირდებოდნენ. თითოეულ ქუჩას ორივე მხარეს წყლის სადრენაჟო არხები მიუყვებოდა, რომელთა გასწვრივ ხეხილი და სხვადასხვა მცენარეები იყო დარგული. ქალაქის კვარტლები ერთმანეთისგან კარიბჭიანი კედლით იყო გამოიჯნული, რომელიც ღამით იკეტებო-

და [Cai, 2010:14]. ამიტომ ვინც დროულად არ დაბრუნდებოდა შინ, მას დილამდე გარეთ ყოფნა მოუწევდა.

აღსანიშნავია, რომ დედაქალაქის ყოველდღიური ყოფის თანმდევი მახასიათებელი იყო შავი სამყაროს ფართო ქსელის არსებობა; მათ შორის იყვნენ ყაჩაღები, ბანდიტები და ქურდები, რომლებიც ძარცვავდნენ და აყაჩაღებდნენ მოსახლეობას. ამის გამო შებინდებისას, უკვე სახიფათო იყო ქუჩებში სიარული, იმის მიუხედავად, რომ ქალაქში დღედაღამ ჯარისკაცები პატრულირებდნენ. ხანის პერიოდის მემატრიანის – პან კუს გადმოცემით, ძვ.წ. I საუკუნის მეორე ნახევარში ჩანგანში დაქირავებული მკვლელების ბანდები მოქმედებდნენ, რომლებიც თურმე კენჭს იყრიდნენ ერთმანეთში: ვისაც წითელი ბურთულა შეხვდებოდა, ხოცავდა სამხედროებს და ჩინოვნიკებს, შავი ვისაც ერგებოდა, სამოქალაქო პირებს ესხმოდა თავს, ხოლო ვისაც თეთრი ბურთულა შეხვდებოდა, თავიანთი გარდაცვლილი მეგობრები უნდა დაემარხა. დედაქალაქის ციხეები, რომელთა რაოდენობა რამდენიმე ათეულს აღწევდა, მუდამ სავსე იყო პატიმრებით. ციხეები არსებობდა უმაღლეს სასწავლებლებში და სასახლეებშიც კი. გადმოცემის თანახმად, ჩანგანის ოლქის უფროსს ძვ. წ. 16-12 წლებში აუშენებია ციხე, რომელსაც ხალხმა „ვეფხვის ბუნაგი“ შეარქვა. ეს იყო უზარმაზარი – 10 მ სიღრმის ორმო, რომელიც შიგნიდან აგურით იყო მოპირკეთებული, ზემოდან კი მასიური ქვის ფირფიტებით იყო გადახურული [Крюков и др., 1983: 168].

ჩანგანში ცხრა ბაზარი იყო, რომლებშიც მუდამ ხალხმრავლობა იყო. უცხოელი თუ ადგილობრივი ვაჭრებისგან იქ ყველანაირი საქონლის ყიდვა იყო შესაძლებელი. ბაზრების უმეტესობა ქალაქის კარიბჭეებთან იყო განთავსებული. სათვალთვალ კოშკურებიდან საგანგებოდ გამწესებული მოხელეები თვალყურს ადევნებდნენ, თუ რა ხდებოდა ბაზარში. ხელისუფლება მკაცრად აკონტროლებდა ბაზრების საქმიანობას, საამისოდ ინიშნებოდა ბაზრის უფროსი, რომელსაც თანაშემწეების და მეთვალყურეების საკმაოდ დიდი შტატი ჰყავდა. ამ უკანასკნელთა მოვალეობაში შედიოდა სავაჭრო გადასახადების აკრეფა, ნესრიგის დაცვა,

პროდუქტის ხარისხის, ფასების და სასწორების გამართულობის შემოწმება. აუცილებელი იყო მოვაჭრეთა დარეგისტრირება, რადგან ბაზარში დახლის ქონის უფლება მხოლოდ მას ჰქონდა, ვინც სპეციალურ „ბაზრის დავთარში“ დარეგისტრირდებოდა. როგორც წესი, ბაზარი ქალაქისგან კედლით იყო გამოყოფილი, მისი კარიბჭე შუადღეზე იღებოდა და შებინდებისას იკეტებოდა. ბაზრის გაღება და დაკეტვა მოსახლეობას ეცნობებოდა კოშკურებზე დროშის გამოფენით. მოგვიანებით, ახ. წ. I საუკუნეში ახალი წესი იქნა შემოღებული: ბაზრის გაღება-დაკეტვას დიდ დოღზე დარტყმით ატყობინებდნენ მოქალაქეებს. ბაზრებში არა მხოლოდ ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები მიმდინარეობდა, იქ ასევე საქმიანობდნენ მკითხავეები, პარიკმახერები, მსახიობები, ილუზიონისტები, სასიკვდილო განაჩენის აღსრულებაც ბაზრის მოედანზე ხდებოდა, სადაც დასჯილის გვამს გარკვეული ხნის მანძილზე ტოვებდნენ, რათა ყველას ენახა, თუ როგორი მკაცრი სასჯელი ელოდა დამნაშავეს [Кривош и др., 1983: 172]. ქალაქი და უპირველეს ყოვლისა, დედაქალაქი შეძლებული ფენისათვის მოდის კანონმდებელიც იყო. იმისათვის, რომ არ ჩამორჩენოდნენ დედაქალაქის მაჯისცემას, პერიფერიებში მცხოვრები შეძლებულთა ფენა ცდილობდა იქაური სიახლეების, ცხოვრების წესის, მოდის გადმოღებას. გადმოცემის თანახმად, იმხანად ქალაქებში მოდაში ყოფილა მაღალი ვარცხნილობები, სილამაზედ ითვლებოდა ქალების სქელი წარბები და ისინი ისე იხატავდნენ მათ, რომ თითქმის ნახევარ შუბლი იფარებოდა; ატარებდნენ გრძელსახელოიან სამოსს და ამიტომ სახელოებისთვის აბრეშუმის მთელი თოფები იხარჯებოდა.

ჩანგანის ისტორია ხანის დინასტიის დამხობის შემდეგ, სხვა ფორმატში გაგრძელდა. ხსენებული დინასტია ახ. წ. 220 წელს გლეხთა აჯანყების ქარცეცხლში დაემხო. სამ საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე ჩინეთში ქაოსური სიტუაცია იყო, რამდენადაც გაუთავებელი შიდა ომების ფონზე, სხვადასხვა დინასტიები ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს. ამას ზედ ერთვოდა მომთაბარე ტომების შემოსევები, გლეხთა აჯანყებები, სტიქიური უბედურებები

და სხვ. საბოლოოდ ქვეყნის გაერთიანება 581 წელს მოხდა, როდესაც მთავარსარდალმა იანგ ძიენმა საიმპერატორო ტახტი დაიკავა (581-604) და საფუძველი ჩაუყარა სუეის დინასტიას, რომლის არსებობის ისტორია მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა და მხოლოდ ორი იმპერატორის ზეობით შემოიფარგლა. იანგ ძიენმა დედაქალაქის რეკონსტრუქცია დაიწყო, იმავდროულად მას სახელი შეუცვალა და ტასინგი (ჩინურად ნიშნავს – დიდი აღტაცება) უწოდა.

ახალმა ხელისუფლებამ, უპირველეს ყოვლისა, ცენტრალური და ადგილობრივი სახელისუფლო ორგანოების რეორგანიზაცია მოახდინა, ამასთან, ბევრი რამ ხანის იმპერიის პოლიტიკური ინსტიტუტებიდან იქნა გადმოღებული. თავისი პოზიციების განმტკიცების მიზნით, მთავრობა პირველ ხანებში მოსახლეობის მიმართ ლიბერალურ პოლიტიკას ახორციელებდა: ცალკეულ რაიონებში შემცირდა გადასახადები და ბეგარა, ვაჭრობა-ხელოსნობის გასაუმჯობესებლად გატარდა ზომა-წონის და ფულის ერთეულის რეფორმა, შეკეთდა და გაყვანილ იქნა ახალი გზები და სხვ. ქვეყნის გაერთიანებამ და სანყის ეტაპზე მთავრობის მიერ გადაგმულმა წამახალისებელმა ნაბიჯებმა ხელი შეუწყო სოფლის მეურნეობის, ეკონომიკის, საქალაქო ცხოვრების აღორძინებას [История стран зарубежной Азии, 1970: 62-63; Bai, 2002: 184-185]. სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა, როდესაც საიმპერატორო ტახტი იანგ ძიენის ვაჟმა, სასტიკმა და დესპოტმა იანგ კუანგმა დაიკავა (604-617). მან შემოიღო სისხლის სამართლის უმკაცრესი ახალი კანონები, უზომოდ გაზარდა მშრომელთა მასების ექსპლოატაცია, გადასახადები, რამაც აჯანყებების ტალღა ააგორა ქვეყანაში. გამწვავებულ შიდა სოციალურ ვითარებას ზედ ერთვოდა ხელისუფლების მიერ წარმოებული წარუმატებელი საგარეო პოლიტიკა: კერძოდ, გაუთავებელი შეტაკებები თურქული მოდგმის ხალხთან, დამპყრობლური სამხედრო ექსპედიციები ინდოჩინეთის ნახევარკუნძულზე, კუნძულ თაივანზე. ყველაზე მძიმე და სამარცხვინო აღმოჩნდა ჩინეთისთვის კორეის ერთ-ერთ სახელმწიფოს – კოგურიოს წინააღმდეგ წარმოებული

ომების სერია 611-614 წლებში, რომლებიც ასევე იანგ კუანგის არმიის მარცხით დასრულდა. ასე რომ, საბოლოო ჯამში, სუეის დინასტია ესოდენ სწრაფად სწორედ წარუმატებელი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის გამო დაემხო [Ebrey, 2009: 76].

ჩანგანი თანგის დინასტიის მმართველობის ხანაში. თანგის დინასტიის მმართველობის პერიოდი (618-907) ჩინეთის ისტორიაში ყველა პარამეტრებით, ოქროს ხანადაა აღიარებული. 617 წელს ჩინეთის ჩრდილო-დასავლეთის მსხვილი ფეოდალები, ლი იუენის მეთაურობით, სუეის ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყდნენ და გამარჯვება მოიპოვეს. 618 წელს ლი იუენმა თავი ახალი დინასტიის იმპერატორად გამოაცხადა (618-627), რითაც ჩინეთში დაიწყო თანგის დინასტიის 300-წლიანი მმართველობა. რაც შეეხება ჩანგანს, ის მთავარ სატახტო ქალაქად რჩებოდა (მასთან ერთად, დედაქალაქებად ითვლებოდნენ ლუოიანგი და თაიიუენი). აღსანიშნავია, რომ იმავდროულად მას თავისი უწინდელი სახელწოდება ანუ – ჩანგანი დაუბრუნდა (მცირე ხნით მას ერქვა ტასინგჩენგი, რაც ჩინურად ნიშნავს – დიადი აყვავების ქალაქს). სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისის თანახმად, VII-IX საუკუნეებში ჩანგანი მსოფლოს ერთ-ერთ ყველაზე მჭიდროდ დასახლებულ მეგაპოლისს და კოსმოპოლიტურ ქალაქს წარმოადგენდა [Benn, 2002: 151-152].

ხელისუფლების სათავეში მოსვლისთანავე, იმპერატორი ლი იუენი დედაქალაქის რეკონსტრუქცია-აღმშენებლობას შეუდგა, რომელსაც, მისი ჩანაფიქრით, სამეფო ძალაუფლების სიძლიერე და დიდებულება უნდა წარმოეჩინა. აქვე შევნიშნავთ, რომ სწორედ თანგის პერიოდის ჩანგანი იქცა ქალაქმშენებლობის კლასიკურ ეტალონად არა მხოლოდ ჩინეთის მასშტაბით, არამედ მის საზღვრებს მიღმაც. ამ კუთხით განსაკუთრებით აღსანიშნავია იაპონია. კერძოდ, ტრადიციული ჩინური სტანდარტების მიხედვით აშენდა იაპონიის ისტორიული დედაქალაქები: ასუკა, ფუჯივარა, ნარა, ჰეიანი (თანამედროვე კიოტო). ამაში იგულისხმება ქალაქის დაგეგმარება, საცხოვრებელი და ადმინისტრაციული ნაგებობების, ტაძარ-მონასტრების განთავსება, ქუჩები, მოედნები და ა. შ.

ძირითადი განსხვავება იმაში მდგომარეობდა, რომ ჩინეთისგან განსხვავებით, იაპონურ ქალაქს ირგვლივ გალავანი არ ჰქონდა შემოვლებული, მხოლოდ სასახლეებს უკეთდებოდა სქელი კედელი. გარდა ამისა, იაპონიაში დიდი ხნის მანძილზე მშენებლობაში ქვა და აგური არ გამოიყენებოდა (მხოლოდ საძირკველის გასამაგრებლად გამოიყენებოდა ქვა). მთელი ქალაქი, სასახლის კომპლექსის, საკულტო და საცხოვრებელი ნაგებობების ჩათვლით, ხისგან იგებოდა. მართალია, ეს გამუდმებით ხანძარსაშიშ ვითარებას ქმნიდა, სამაგიეროდ, მიწისძვრების დროს ისინი ნაკლებად ზიანდებოდნენ [გელაშვილი, 2012: 94-95]. ამრიგად, ძველი ანუ ხანის ეპოქის დროინდელი ჩანგანის არქიტექტურული მახასიათებლები გარკვეული დოზით უარყოფილი იქნა, რადგან იმპერატორ ლი იუენს მიაჩნდა, რომ რვა საუკუნის მანძილზე ქალაქში ძლიერი ნეგატიური აურა დაგროვდა, მოხდა ბევრი უბედური შემთხვევა, ადგილი ჰქონდა სისხლისმღვრელ ბრძოლებს, სტიქიურ მოვლენებს და სხვ. ამასთანავე გავრცელებული ცრუ რწმენის თანახმად, თითქოსდა გარდაცვლილთა სულები ხელს უშლიდნენ ახალი დინასტიის წარმატებულ მმართველობას. იყო სხვა მიზეზიც დედაქალაქის ადგილმდებარეობის შესაცვლელად, კერძოდ, ძველი ჩანგანის კეთილმოწყობას და სრულფასოვან ვითარებას წყალმომარაგების პრობლემაც აბრკოლებდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ბევრი ფიქრისა და ძიების შემდეგ, ახალი დედაქალაქისთვის შესაფერისი ადგილი გამოინახა – ძველი ჩანგანის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ვაკე ადგილი, რომელიც მთებით იყო შემოსაზღვრული. არჩევანი სავსებით მიესადაგებოდა ჩინური ქალაქთმშენებლობის ტრადიციულ პრინციპებს, ახალ ადგილზე არ იყო სასმელი წყლის უკმარისობის პრობლემაც. ჩანგანს, უნინდებურად, კვადრატის ფორმა ჰქონდა, სამყაროს ოთხი მხარის მიხედვით: 10 კმ აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ, 9 კმ – ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ, მისი მთლიანი ფართობი 84,1 კმ²-ს შეადგენდა (ხანის დინასტიის პერიოდში კი – 36 კმ²). ქალაქს გარს ერტყა მაღალი კედელი რვა მონუმენტური ჭიშკრით, რომელიც, ისევე როგორც ადრე, ნაშე-

ნები იყო დატყეპნილი მიწის პრინციპით, ოღონდ მას ამჯერად ქვა და აგური დაემატა. კედლის სიგრძე შეადგენდა 9721 მ-ს აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ და 865 მ-ს ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ. მისი სიმაღლე 5,3 მ-ს აღწევდა, სისქე მერყეობდა 3-5 მ-დან 12 მ-მდე [Steinhard, 1990].

თანგის ეპოქაში, პირველად ჩინეთის ისტორიაში გაჩნდა დედაქალაქის სამ ნაწილად დაყოფის პრინციპი: 1. სასახლის ქალაქი – კუნგჩენგი, 2. საიმპერატორო ქალაქი – ხუანგჩენგი და 3. გარე ქალაქი – ვაიჩენგი. ეს უკანასკნელი განთავსებული იყო ქალაქის კედლის საზღვრებში და განკუთვნილი იყო რიგითი მოქალაქეების საცხოვრებლად. ქალაქის აგებულების სტრუქტურულ ჩონჩხს ქმნიდა ქუჩების სწორი კუთხით გადამკვეთი ბადე: 11 – მერიდიანული მიმართულებით და 14 – განედურად [Кривош и др., 1984: 89]. ახალი ჩანგანის ფართო და პირდაპირი ქუჩები არაფრით ჰგავდა ადრინდელს. განსაკუთრებით შთამბეჭდავად გამოიყურებოდა მთავარი ქუჩები, რომლებიც განკუთვნილი იყო ეკიპაჟების მოძრაობისათვის. ქუჩები დაფარული იყო თეთრი ხრეშით, მათ გასწვრივ ჩამწკრივებული იყო ხეები, ხეხილი და სხვადასხვა ჯიშის ყვავილები, ქუჩების განაპირა ზოლში კი გაყვანილი იყო 3 მ სიგანის წყალსადინარი არხები. ცენტრალური პროსპექტის სიგანე, რომელიც მანდემუნის კარიბჭიდან საიმპერატორო ქალაქისკენ მიემართებოდა, 150 მ-ს აღწევდა. რაც შეეხება პერიფერიული ქუჩებს, ისინი მთავარ ქუჩებთან შედარებით 3-ჯერ უფრო ვიწრო იყო [Boyd, 2003: 51-52; Cai, 2010: 14-15]. ქალაქის საერთო სურათს აგვირგვინებდა წყალსავალი გზების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფდა სასურსათო გადაზიდვებს.

თანგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში ჩანგანში მოსახლეობა (დაახლოებით ერთი მილიონი) არათანაბრად იყო განაწილებული: უფრო მჭიდროდ იყო დასახლებული ჩრდილოეთის კვარტლები, რომლებიც სასახლესა და ბაზრებს ესაზღვრებოდა. სამხრეთის განაპირა უბნები კი თითქმის დაუსახლებელი რჩებოდა და ძირითადად დაკავებული იყო ბალ-ბოსტნებით, სათამაშო-სავარჯიშო მოედნებით და სასაფლაოებით. საზოგადოების

ზედა ფენა ქალაქის დასავლეთ ნაწილში ცხოვრობდა, უბრალო ხალხი – აღმოსავლეთით. ამ უკანასკნელთ დედაქალაქის დასავლეთ ნაწილში გასვლის უფლება არ ჰქონდათ, შესაბამისად, იქაურ მაცხოვრებლებთან მათ არანაირი შეხება არ ჰქონდათ [Schäfer, 1963: 144]. მშენებლობაში ყველგან გამოიყენებოდა მსხვრევადი და სუსტი მასალა – მიწა, ხე, თიხა და კრამიტი. შენობები იგებოდა სახელდახელოდ და სწრაფად იცვლიდა თავის დანიშნულებას, საჭიროების მიხედვით.

თავდაპირველად ჩანგანის კომპოზიციური არქიტექტონიკა მკაცრ სიმეტრიას ექვემდებარებოდა – ცენტრალური ღერძის გასწვრივ ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით, რაც საერთოდ დამახასიათებელი იყო ჩინეთის ურბანული განვითარებისათვის. თუმცა, ეს სიმეტრია გარკვეული დოზით დაირღვა მას შემდეგ, რაც იმპერატორმა თაი წუნგმა (626-649) დედაქალაქის ჩრდილო-დასავლეთ კიდეში ააგო სასახლე – ტამინგკუნგი, რომელიც საცხოვრებელ და სარიტუალო ნაგებობათა კომპლექსს წარმოადგენდა. მისი აშენების შედეგად, რომელიც თანგის დინასტიის იმპერატორების მთავარი რეზიდენცია გახდა, ქალაქის კომპოზიციურმა ცენტრმა აღმოსავლეთისკენ გადაინია. აქედან გამომდინარე, ჩანგანის იერ-სახეში ტრადიციული ნორმებიდან გადახვევის სხვა ნიშნებიც გაჩნდა. კერძოდ, სასახლე უკვე უშუალოდ ეკვროდა ჩრდილოეთის კედელს, ხოლო სახელმწიფო დაწესებულებები თავმოყრილი იყო ერთ კვარტალში, მისგან სამხრეთით. ადრეულ პერიოდში არსებული წესების საპირისპიროდ, ბაზრები განთავსდა სასახლისგან არა ჩრდილოეთით, არამედ სამხრეთით. ქალაქის არქიტექტურის ახალ კომპონენტს წარმოადგენდა ბუდისტური და ტაოისტური ტაძრები [Крюков и др., 1984: 90]. ჩინეთში ბუდიზმის და ბუდისტური კულტურის აყვავების ზენიტს სწორედ თანგის დინასტიის მმართველობის ხანა წარმოადგენდა, ჩანგანი კი ბუდიზმის სულიერ ცენტრად იქცა. ამის დასტურია იმ პერიოდში შექმნილი მატერიალური კულტურის არაჩვეულებრივი ძეგლები, რომლებშიც ჰარმონიულად იყო შერწყმული ახლად აღმოცენებუ-

ლი არქიტექტურული სტილი და ელემენტები ძველ, ტრადიციული ჩინური კულტურის ელემენტებთან [გელაშვილი, 2018: 105].

თანგის დინასტიის დამხობა. VIII საუკუნის მიწურულიდან პოლიტიკური ვითარების გამწვავების გამო, თანგის იმპერიამ დასუსტება დაიწყო. გახშირდა აჯანყებები, რომლებიც მალე გრანდიოზულ გლახთა ომში გადაიზარდა. აღნიშნული ომი 874-901 წლებში მიმდინარეობდა, რომელსაც წერილი ვაჭარი ხუანგ ჩაო ხელმძღვანელობდა და ისტორიაშიც ის ხუანგ ჩაოს აჯანყების სახელით შევიდა. ჩინეთის სხვადასხვა ქალაქების დარბევის შემდეგ, 881 წლის 10 იანვარს აჯანყებულები დედაქალაქ ჩანგანში შეიჭრნენ და საიმპერატორო სასახლეზე მიიტანეს იერიში. იმპერატორმა თავის ამაღლასთან ერთად, გაქცევით უშველა თავს. ამბოხებულები არისტოკრატების და ფეოდალების სასახლეებს შეესივნენ და ყველაფერი მიწასთან გაასწორეს, აღებული ალაფი კი ლარიბ-ლატაკებს დაურიგეს. ხუანგ ჩაომ თავი იმპერატორად გამოაცხადა და ახალი დინასტიის – ცი-ს დაარსება დააანონსა (ასე ეწოდებოდა მის მშობლიურ მხარეს შანტუნგის პროვინციაში) [Eberhard, 2005: 190]. თუმცა, შექმნილი ხელსაყრელი ვითარება ამბოხებულებმა თავიანთ სასარგებლოდ ვერ გამოიყენეს, რადგანაც მათ სახელმწიფოს მართვის არანაირი ცოდნა და გამოცდილება არ გააჩნდათ, არც რაიმე სახის პროგრამა ან გეგმა ჰქონდათ შემუშავებული. ეს იყო ტიპური სტიქიური აჯანყება, რომელიც, ისევე როგორც შუა საუკუნეების სხვა ამბოხებები, განწირული იყო მარცხისათვის. დედაქალაქის დაკავების შემდეგ, აჯანყებულები აქტიურ ღონისძიებებს აღარ ახორციელებდნენ, არც გაქცეულ იმპერატორს დადევნებიათ. გარდა ამისა, მათ არ ჰქონდათ კოორდინირებული კავშირი ჩინეთის სხვა რაიონების აჯანყებულებთან. ყოველივე ამის შედეგი იყო ის, რომ მალე თანგის დინასტიის სამხედრო ძალებმა კონტრშეტევა განახორციელეს მათ წინააღმდეგ და გამარჯვებაც მოიპოვეს, ჩანგანი კი ამ შეტაკებების შედეგად ნანგრევებად იქცა. 884 წლის ივლისში დამარცხებულმა ხუანგ ჩაომ თავი მოიკლა [Bai, 2002: 213-

215]. თუმცა, საბრძოლო ოპერაციები კვლავ გრძელდებოდა 901 წლამდე.

მართალია, ხსენებული გლეხთა ომი მარცხით დასრულდა, მაგრამ მან უდიდესი როლი შეასრულა შუა საუკუნეების ჩინეთის ისტორიაში – სწორედ მან დააჩქარა თანგის დინასტიის დამხობა, რომელიც გლეხთა ომის დასრულების შემდეგ, რამოდენიმე წელი ნომინალურად აგრძელებდა არსებობას. ქვეყანაში არსებულ კრიზისულ ვითარებას ზედ ერთვოდა სტიქიური უბედურებები და ქალაქების (მათ შორის დედაქალაქის) ნგრევა გლეხთა ომის წლებში (874-901 წწ.), რის შედეგადაც ქვეყანა სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდა [Harrison, 1972: 243-245].

ამრიგად, თანგის დინასტიის მმართველობის მიწურულს, ჩინეთში მიმდინარე შიდა ომების ფონზე, ჩანგანმა უალრესად დიდი ზარალი განიცადა. ამიტომაც ქვეყნის დედაქალაქი ლუოიანგში იქნა გადატანილი. ჩანგანი ჩრდილში იყო მოქცეული ასევე ჩინეთში მონღოლთა მმართველობის პერიოდში (1271-1368), როდესაც დედაქალაქი პეკინი იყო. მოგვიანებით, მინგის დინასტიის გაბატონების დროიდან კი (1368-1644) ჩანგანმა თანდათან კვლავ აღორძინება დაიწყო. ხსენებულ პერიოდში მას, უპირველეს ყოვლისა, ახალი გალავანი გაუკეთდა, თხრილთან ერთად. ხაზგასასმელია, რომ სწორედ მინგის დინასტიის ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ ჩანგანს სახელი გადაერქვა და ეწოდა სიანი (ჩინურად ნიშნავს – დასავლეთის სამყაროს), როგორც მას ამჟამად ეწოდება.

სიანისთვის საბედისწერო აღმოჩნდა 1640-იანი წლების დასაწყისი. 1643 წელს ქალაქი მინგის დინასტიის მმართველობის წინააღმდეგ მიმართულმა აჯანყებულთა არმიამ დაიკავა, რომელსაც სათავეში ედგა ღარიბი გლეხი ლი ნიჩენგი (1606-1645). აღნიშნული აჯანყება მიმდინარეობდა 1639-1644 წლებში, რომელმაც თავდაპირველად ქვეყნის ჩრდილო-დასავლეთის რაიონები მოიცვა, შემდეგ თანდათან გაფართოვდა მისი მოქმედების არეალი და 1643 წლისთვის ამბოხებულებმა ქ. სიანი თავიანთ მთავარ ბაზად აქციეს. მათ იქ სახელმწიფოს მართვის ორგანოები

შექმნეს, ლი წიჩენგი კი იმპერატორად გამოაცხადეს, დანარჩენი თანამდებობები წინა ფეოდალური მონარქიების ნიმუშით გადანაწილდა [The Cambridge History of China, 1998: 517-519]. მინგის რეჟიმისგან განსხვავებით, ეს იყო უბრალო ხალხის ხელისუფლება, რომელიც გლეხების და ქალაქის ღარიბი მოსახლეობის ინტერესებს გამოხატავდა. ლი წიჩენგის არმიამ 1644 წლის 25 აპრილს პეკინის დაკავებაც მოახერხა. მინგის დინასტიის უკანასკნელმა იმპერატორმა მაშინ სასახლის პარკში თავი ჩამოიხრჩო.

ქვეყანაში შექმნილი ქაოსური ვითარებით ისარგებლეს გარეშე მტრებმა – მანჯურიელებმა, რომლებიც ხელსაყრელ მომენტს ელოდნენ ჩინეთში გასაბატონებლად და 27 მაისს მათ მასშტაბური იერიში მიიტანეს ამბებულებზე. შექმნილ ვითარებაში ლი წიჩენგი თავის მომხრეებითურთ, იძულებული გახდა უკან დაეხია. საბოლოოდ, მოღალატე ჩინელი ფეოდალების გადაბირებით, ასევე საერთო მტრის წინააღმდეგ ამბოხებულთა ერთიანი ფრონტის არარსებობის პირობებში, მანჯურიელები 6 ივნისს პეკინში შევიდნენ და ჩინეთის უზენაესი ხელისუფლება ხელთ იგდეს [История стран зарубежной Азии, 1972: 477-478]. ამიერიდან ჩინეთში მანჯურელთა ცინგის დინასტიის ხანგრძლივი მმართველობის ხანა დაიწყო (1644-1911). რაც შეეხება ჩვენთვის საინტერესო სიანს, ხსენებულ პერიოდში ის თითქმის ისეთივე იერ-სახეს ინარჩუნებდა, როგორც მინგის დინასტიის დროს, თუმცა, უკვე დედაქალაქის სტატუსის გარეშე.

მომდევნო ხანებში, 1911-1912 წლების სინხაის რევოლუციის დროს, როდესაც აჯანყებულ ჩინელთა გარნიზონმა მანჯურიელთა არმია გაანადგურა, საომარი მოქმედებებისგან მიყენებული ზარალის გამო, სიანი თითქმის დაცარიელდა. მნიშვნელოვანი ეტაპი ქალაქის ისტორიაში 1928 წელს დადგა, როდესაც კუომინდანგის მთავრობამ სიანი ჩინეთის რესპუბლიკის დროებით დედაქალაქად გამოაცხადა (თუმცა, მთავრობა იქ არ გადასულა). 1935 წელს კუომინტანგის მთავრობის ლიდერმა ჩანგ ქაიშიმ (1887-1975) სიანში საგანგებო შტაბი დააფუძნა წითელი არმიის წინააღმდეგ საბრძოლველად. თუმცა, როგორც ისტორიიდან ცნობილია, 1936

წელს ის სიანში დააპატიმრეს აჯანყებულმა გენერლებმა, რომლებიც კომუნისტებთან ზავის დადებას და იაპონიის წინააღმდეგ ერთიანი ფრონტით ბრძოლას მოითხოვდნენ [Адамчик и др., 2004:682-683; Ebrey, 2009: 440]. კომინტანგელები წლების მანძილზე ინარჩუნებდნენ სიანს, როგორც თავიანთ მთავარ ბაზას, მაგრამ 1949 წლის მაისში, სამოქალაქო ომის მსვლელობისას, სიანი კომუნისტების ხელში გადავიდა. იმავე წლის 10 დეკემბერს ჩანგ ქაიში, თავისი მომხრეებითურთ კუნძულ თავიანზე გადავიდა.

დღესდღეობით სიანი წარმოადგენს ჩინეთის ერთ-ერთ მსხვილ ეკონომიკურ, სამრეწველო (როგორც მსუბუქი, ისე მძიმე მრეწველობის) და კულტურულ ცენტრს, მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარულ ტურისტულ ქალაქს, სადაც უამრავი ისტორიული ძეგლი და ღირსშესანიშნაობაა თავმოყრილი. ეს არის კონტრასტების ქალაქი, სადაც უძველესი ისტორია და ტრადიციები ჰარმონიულადაა შერწყმული თანამედროვეობასთან. ყურადღებას ვამახვილებთ სიანის განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ისტორიულ ძეგლებზე.

სიანის (ჩანგანის) ღირსშესანიშნაობები. სიანის დღემდე შემონახულ უმთავრეს ღირსშესანიშნაობას წარმოადგენს მსოფლიო არქეოლოგიის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი აღმოჩენა ე. წ. ტერაკოტას არმია, რომელიც იმპერატორ ცინ შიხუანგტის გრანდიოზული მავზოლეუმის კომპლექსის ნაწილს წარმოადგენს. მასვე მიეწერება ძვ. წ. 214 წელს ჩინეთის დიდი კედლის მშენებლობის დაწყება, რომელიც ჩინეთის ეროვნული კულტურის სიმბოლოადაა აღიარებული. რამდენადაც აღნიშნული შედეგები ზემოთ უკვე იყო განხილული, მათ შესახებ საუბარს აღარ გავაგრძელებლეთ.

აღმოსავლეთ ხანის იმპერიის პერიოდში (ახ. წ. 25-220) ჩანგანთან ახლოს აიგო მსოფლიოში განთქმული ბუდისტური ტაძარი ფამენი, რომელიც ამჟამად სიანიდან დასავლეთით 120 კმ-ის დაშორებით, პატარა ქალაქ ფამენში მდებარეობს. საუკუნეთა მანძილზე ტაძარი არაერთხელ დაზიანდა (ბუდიზმის დაკნინების, სტიქიური უბედურებების და შიდა ომების გამო), მაგრამ ყო-

ველ ჯერზე მისი აღდგენა-რესტავრირება ხდებოდა. საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ფამენის ტაძრის პაგოდა და მუზეუმი. რვაკუთხოვანი ცამეტსართულიანი პაგოდა (აიგო 660 წელს) აღმართულია ტაძრის ეზოში, რომელშიც თითქოსდა ინახება ბუდა შაკიამუნის თითის ძვლის ნაწილი და სხვა ბუტისტური სინმინდეები. ამიტომაც მას „ჭეშმარიტი რელიქვიების დიადი პაგოდა“ ეწოდა [Zi, 2012: 69]. 1981 წელს არქიტექტორებმა შეამჩნიეს, რომ აღნიშნული პაგოდა თანდათან მიწის სიღრმისკენ მიიწევდა. ამის გამო 1987 წელს მთელი სატაძრო კომპლექსის რეკონსტრუქცია დაიწყო, რომლის დროსაც აღმოჩენილ იქნა გრანდიოზული მიწისქვეშა სასახლე საგანძურით და უამრავი ძვირფასეულობით. სამეცნიერო წრეებში მიღებული თვალსაზრისით, მიწისქვეშა სასახლე თანგის დინასტიის პერიოდს (618-907) განეკუთვნება. ის მთლიანად თეთრი მარმარილოსგან და კირის ფილებისგან იყო ნაშენები, მისი შიდა კედლები და ქვის კარიბჭე კი გრავიურებით იყო გაფორმებული ისტორიული დოკუმენტების თანახმად, სუეის (581-618) და თანგის პერიოდებში ფამენის ტაძარი საიმპერატორო რეზიდენციას წარმოადგენდა [Zi, 2012: 70-71]. იმხანად ჩინეთის იმპერატორებს სწამდათ, რომ ბუდას წმინდა ნაწილების (ამ შემთხვევაში ძვლების) შენახვა და პატივის მიგება ქვეყანას კეთილდღეობას და მშვიდობას მოუტანდა, ამიტომაც ჩაფლეს ძვალი საგანძურთან ერთად, მიწისქვეშა სასახლეში. რაც შეეხება ფამენის ტაძრის მუზეუმს, რომელიც 1988 წელს გაიხსნა, ის ტაძრის დასავლეთ ნაწილშია განთავსებული და რამდენიმე დარბაზისგან შედგება. მასში დაცულია ძვირფასი რელიქვიები, აბრეშუმის, ოქროს, ვერცხლის, ნეფრიტის, ფაიფურის უნიკალური ნაკეთობები, ძველი ხელნაწერები და ხელოვნების სხვა ნიმუშები. აქვე აღსანიშნავია, რომ 2014 წლის ოქტომბერში ფამენის ტაძარში გრანდიოზული ღონისძიება ჩატარდა – „მსოფლიოს ბუდისტების საძმოს“ 27-ე გენერალური კონფერენცია, რაც აღნიშნული ტაძრის საერთაშორისოდ აღიარებულ დიდ ავტორიტეტზე და პოპულარობაზე მიუთითებს.

სიანის მშენებაა ქალაქის სამხრეთ ნაწილში მდებარე ე. წ. გარეული ბატების ორი პაგოდა – დიდი და პატარა პაგოდები. გარეული ბატების დიდი პაგოდა 652 წელს აიგო და განკუთვნილი იყო ბუდისტური წმინდა ტექსტების და რელიქვიების შესანახად, რომლებიც ინდოეთიდან ჩინეთში ჩაიტანა ბუდისტმა ბერმა, ფილოსოფოსმა და მთარგმნელმა სიუენ ნანგმა (602-664). ინდოეთში პილიგრიმობის შემდეგ, 645 წელს ის ჩანგანში დაბრუნდა და მის მიერ ჩამოყალიბებულ მთარგმნელთა ჯგუფთან ერთად, სანსკრიტულიდან ბუდისტური ლიტერატურის თარგმნას შეუდგა. სწორედ სიუენ ნანგმა შესთავაზა იმპერატორ კაო ლუნგს (649-683) პაგოდის აგება, სადაც შესაძლებელი იქნებოდა ინდოეთიდან ჩამოტანილი წმინდა ტექსტების და ბუდისტური გამოსახულებების შენახვა. მისი წინადადება მიღებულ იქნა, რის შედეგადაც 652 წელს ხსენებული პაგოდა აიგო [Jy, 2010: 59]. ისტორიული წყაროების თანახმად, სიუენ ნანგმა ინდოეთიდან ბუდისტურ წმინდა ტექსტებთან ერთად, ბუდას ოქროს და ვერცხლის რვა ქანდაკება ჩამოიტანა. თუმცა, უცნობია, სადაა დამალული ეს საგანძური. 2007 წელს ჩატარებულმა აკუსტიკურმა გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ აღნიშნული პაგოდის ქვეშ მიწისქვეშა საცავია. სპეციალისტების აზრით, სწორედ იქ ინახება უძველესი საგანძური [Jy, 2010: 60].

აღნიშნული პაგოდის სახელწოდებასთან დაკავშირებით არსებობს ლეგენდა, რომლის თანახმად, ერთხელ ჩანგანის მიდამოებში გარეულმა დიდმა ბატებმა გადაიფრინეს, ერთი მათგანი ჩამოვარდა და დაიღუპა. იქვე მყოფი ბუდისტი ბერები ამ ამბავმა დააფიქრა და ბოლოს მათ გადაწყვიტეს, რომ გარდაცვლილი ბატი იყო ბუდას ერთ-ერთი განსახიერება. მათ ეს გარკვეულ მინიშნებად ჩათვალეს, ფრინველი დამარხეს, იმ ადგილას კი პაგოდა ააგეს, რომელსაც გარეული ბატების დიდი პაგოდა უწოდეს. პაგოდა 64,5 მეტრი სიმაღლის 7-სართულიან აგურის ნაგებობას წარმოადგენს, რომელიც განთავსებულია ქალაქის სამხრეთ ნაწილში. პაგოდის შიგნით ხის კიბეა, რომლის მეშვეობით შესაძლებელია ზემოთ ასვლა და ძველი ქალაქის ლამაზი პანორამის

დანახვა [Cheng, 2013: 15]. პაგოდა გარშემორტყმულია პარკით, სადაც ზემოთ ხსენებული ბუდისტი ბერის – სიუენ წანგის ქანდაკებაა აღმართული. თავისი გამორჩეულობის გამო, ხსენებული პაგოდა გამოსახულია ქალაქის გერბზე.

გარეული ბატიების პატარა პაგოდა დიდი პაგოდის სიახლოვეს – მისგან დაახლოებით 5 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს, რომელიც 707-709 წლებში შენდებოდა. მისი სიმაღლე 43 მეტრია [Majiora 1999: 66]]. ისევე როგორც მისი დიდი პროტოტიპი, პატარა პაგოდა გამორჩეულია ნატიფი არქიტექტურული სტილით, დამშვენებულია მის ირგვლივ განაშენიანებული ლამაზი პარკით, რომელიც მოფენილია უძველესი ხანის არტეფაქტებით. ბუდისტური არქიტექტურის ორივე ხსენებული საკულტო ნაგებობა შეტანილია იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლთა ნუსხაში (2014 წ.).

სიანის ისტორიულ ნაწილს წარმოადგენს მუსლიმური კვარტალი, საიდანაც უძველეს ხანაში იწყებოდა აბრეშუმის დიდი გზა (ეს გზა გაიკვალა ძვ. წ. II საუკუნეში), რომელიც დასავლურ სამყაროს აღმოსავლეთთან აკავშირებდა. არაბი, სპარსელი და ავღანელი ვაჭრების მეშვეობით, რომლებიც მე-7 საუკუნის შუა ხანებში ჩინეთში დასახლდნენ, ჩრდილო-დასავლეთ ჩინეთში ისლამმა დაიწყო გავრცელება [Mi & You, 2004: 2-3; Cai, 2010: 95-96]. ამას მოჰყვა ჩინეთის სხვადასხვა მხარეში მუსლიმური ყოფითი და კულტურის ელემენტების დამკვიდრება, გაიშალა მეჩეთების და მინარეთების მშენებლობა, რომლებშიც შერწყმული იყო მუსლიმურ და ჩინურ არქიტექტურულ სტილთა ნორმები. ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს ამ ტიპის მუსლიმურ საკულტო ნაგებობათა შორის, წარმოადგენს სიანში აგებული საკრებულო მეჩეთი, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე ძველი, დიდი და კარგად შემონახული მეჩეთია ჩინეთის მიწა-წყალზე. ქრონოლოგიური წარწერების თანახმად, რომლებიც განთავსებულია მის შიდა სვეტზე, მეჩეთი თანგის დინასტიის პერიოდში – 742 წელს აიგო. მისი ფართობი 12 000 კვადრატული მეტრია, მთელი ტერიტორია დაყოფილია ოთხ დიდ შიდა ეზოდ [Best of China, 2008: 184].

მეჩეთის არქიტექტურაში ჰარმონიულადაა შერწყმული ტრადიციული ჩინური და ისლამური დიზაინის ელემენტები. კერძოდ, მეჩეთის მინარეთს ჩინური პაგოდის ფორმა აქვს, არაბული წარწერები კი განთავსებულია ჩინური იეროგლიფების მსგავსად. საკრებულო მეჩეთი დღესაც მოქმედია, სადაც რეგულარულად ტარდება რელიგიური ღონისძიებები ადგილობრივი მუსლიმური მრევლისათვის

საყურადღებოა, რომ სიანში არსებობდა ნესტორიანელ ქრისტიანთა თემი. ამის შესახებ გვაუწყებს 781 წელს იქ აღმართული სვეტი, რომელიც აღმოჩენილ იქნა 1625 წელს კათოლიკე მისიონერთა მიერ. სვეტზე არსებული წარწერების თანახმად, სირიელი ნესტორიანელი მისიონერები ეპისკოპოს ალოპენის მეთაურობით, ჩანგანში 635 წელს სპარსეთიდან ჩავიდნენ. მათ იმპერატორ თაი წუნგისგან (626-649) ნებართვა მიიღეს დედაქალაქ ჩანგანში ტაძარი აეგოთ და ექადაგათ, ასევე ჩინურად ეთარგმნათ ქრისტიანული წმინდა წიგნები საიმპერატორო ბიბლიოთეკისათვის [Baum, 2003: 47; Cai, 2010: 104]. აღნიშნული სვეტი ბილინგვურია: წარწერის ძირითადი ნაწილი ჩინურ ენაზეა შესრულებული, მცირე ნაწილი კი – სირიულ ენაზე. აღსანიშნავია, რომ ნესტორიანელებმა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს საიმპერატორო კარზე, ალოპენმა მიიღო ტიტულები და მონასტრის აშენების უფლებაც [ჩინეთის ისტორია, 2022: 296]. IX საუკუნის შუა ხანებამდე ნესტორიანელობა თავისუფლად აგრძელებდა არსებობას ჩინეთში, მომდევნო ხანებში კი მას საიმპერატორო კარი უკვე აღარ უწევდა მფარველობას. კერძოდ, იმპერატორ უ წუნგის მიერ 845 წელს გამოცემული ედიქტის თანახმად, ყველა უცხოური ეკლესია უნდა დახურულიყო. შესაბამისად, ნესტორიანელობამ და ბუდიზმმაც იმ პერიოდში დიდი დარტყმა მიიღეს. ნესტორიანელობის კვლავ აღორძინება ჩინეთში მონღოლთა მმართველობის ხანაში (1271-1368) დაიწყო [Bays, 2011: 33-35].

სიანის კედელი ქალაქის ერთ-ერთ მთავარ ღირსშესანიშნაობას წარმოადგენს, რომელიც სუეისა და თანგის დინასტიების პერიოდში იგებოდა. ჩინეთის ყველა ქალაქის კედლებს შორის,

ის თითქმის პირვანდელი და ყველაზე სრულყოფილი სახითაა შემონახული. კედლის განახლება მინგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში (1368-1644) მოხდა, 1983 წელს კი ჩინეთის მთავრობამ მის გასამაგრებლად ფართომასშტაბიანი სამუშაოები ჩაატარა, იმავდროულად მის ირგვლივ რეკრეაციული ზონა შეიქმნა. მთლიანობაში, ეს არის უნიკალური საფორტიფიკაციო ნაგებობა, ნაშენებია ძალიან მყარად, ამიტომაც გაუძლო მან საუკუნეებს და ბუნების კატაკლიზმებს. კედლის სიმაღლე 12 მ-ია, სიგანე – 16მ. ოთხი მხრიდან მას მასიური კარიბჭეები აქვს, აღჭურვილია სახანძრო და სათვალთვალ კოშკურებით, ირგვლივ კი შემოსაზღვრულია თხრილით [Best of China, 2008: 183].

ფართოდ ცნობილი არქიტექტურული ძეგლებია სიანის ცენტრში – მუსლიმურ რაიონში მდებარე ზარების კოშკი (იგივე – სამრეკლო) და დოლების კოშკი, რომლებიც ერთიან არქიტექტურულ ანსამბლს ქმნიან და ორივე ქალაქის სიმბოლოებად ითვლება. კოშკები მინგის დინასტიის პერიოდში – მე-14 საუკუნეში აიგო. ზარების კოშკი, რომელიც ტრადიციულ ჩინურ არქიტექტურულ სტილშია აგებული, ერთ-ერთი ყველაზე დიდი კოშკია ჩინეთში. მისი სიმაღლე 36 მ-ია. მინგის დინასტიის პერიოდში სიანი სტრატეგიულად მნიშვნელოვან სამხედრო პუნქტს წარმოადგენდა, რაც ნათლად აისახა აღნიშნული კოშკის ზომებსა და კონსტრუქციაში. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მას არა მხოლოდ კულტურულ-ისტორიული ღირებულება აქვს, არამედ – მხატვრულიც.

სამრეკლო განთავსებულია კვადრატული ფორმის აგურის ფუნდამენტზე, ნაგებობას სამიარუსიანი მუქი მწვანე ფერის ხის სახურავი აქვს, ზემოთ აზნექილი კიდეებით, შიგნიდან გაფორმებულია ტრადიციული ჩინური ორნამენტებით. თავის დროზე კოშკზე დამაგრებული იყო უზარმაზარი ზარი (2,5 ტონა), რომელიც ქალაქის მოსახლეობას დილის დადგომას აცნობებდა. ამჟამად ეს ზარი უმოქმედოა და მის ნაცვლად, სამრეკლოზე მომცრო ზომის ზარია განთავსებული. საყურადღებოა, რომ სამრეკლოს აგებაში არცერთი ლურსმანი არაა გამოყენებული. მისი აგება უკავშირდება მინგის დინასტიის პირველი იმპერატორის ჭუ იუენჭანგის სახელს

(1368-1398), რომლის ბრძანებითაც 1384 წელს კოშკის მშენებლობა დაიწყო [Kuo, 2013: 19]. იმპერატორის ჩანაფიქრით, კოშკის მეშვეობით ის შეძლებდა თვალყური ედევნებინა გარემომცველი ტერიტორიისთვის და დროულად ყოფილიყო ინფორმირებული მტრის მოსალოდნელი თავდასხმის შესახებ. სიანის გაფართოების კვალდაკვალ, 1582 წელს ზარების კოშკმა ადგილი იცვალა და ქალაქის ცენტრში გადაინაცვლა (ანუ ამჟამინდელ ადგილას).

ზარების კოშკის (იგივე – სამრეკლოს) ჩრდილო-დასავლეთით მდებარეობს 1380 წელს აგებული დოლების კოშკი. ისიც კვადრატული ფორმის ორსართულიანი ნაგებობაა, გადახურულია სამიარუსიანი ფერადი სახურავით. მისი არქიტექტურული ფორმები თანგისა და მინგის პერიოდების სტილის ჰარმონიულად ნაზავ კომბინაციას წარმოადგენს. კოშკის ზემო ნაწილში განთავსებული იყო უზარმაზარი დოლი, რომლის საშუალებით მოქალაქეებს დღის დასასრული ეცნობებოდა და დაღამებამდე ყოველ საათში ერთხელ მისი ხმა ისმოდა. საგანგებო შემთხვევებში კი ის განგაშის სიგნალის ფუნქციასაც ასრულებდა. დოლის ხმა ასევე საზოგადოებრივი წესრიგის დასამყარებლად გამოიყენებოდა. კერძოდ, მისი სიგნალით მოქალაქეები სახლებში დროულად უნდა წასულიყვნენ, რადგან ამის შემდეგ ღამის პატრულირება იწყებოდა და ქუჩაში დარჩენილებს სათანადო სასჯელი ელოდათ. დროის ათვლა დოლების მეშვეობით მანჯურიელთა ცინგის დინასტიის დროს (1644-1911) გაუქმდა [Непомнящий, 2013]. კოშკის შიგნით განთავსებულია მუზეუმი, სადაც ძველი დოლების არაჩვეულებრივი კოლექციაა წარმოდგენილი. თავთავიანთი ფუნქციების შესაბამისად, ხსენებულ კოშკებს ადგილობრივი მისახლეობამ დოლის და საღამოს კოშკები უწოდა.

ლიშანის მთის ძირთან, სიანიდან 25 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს განთქმული ცხელი წყლების თერმული წყარო, რომელიც დაახლოებით 3000 წლის წინ იქნა აღმოჩენილი – დასავლეთ ჭოუს პერიოდში. თანგის დინასტიის მმართველობის ხანაში (618-907) იქ საიმპერატორო სასახლე აიგო, 757 წელს კი იმპერატორმა სიუენ წუნგმა (712-756) სასახლესთან კურორტი გააშენა,

რომელსაც ეწოდა „ხუაცინგჩის ცხელი წყლები“. ტერიტორიაზე 4 ცხელი წყაროა განთავსებული. იქაური წყლის შემადგენლობაში შედის ისეთი მინერალური და ორგანული ნივთიერებები, რომლებიც სხვადასხვა დაავადებათა სამკურნალოდ გამოიყენება, კერძოდ, რკინა, ცინკი, მარგანეცი, ფტორი, სპილენძი და სხვა. მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში აღნიშნული წყაროები დაზიანდა და 1959 წელს მოხდა მათი აღდგენა [History of seven ancient capital cities, 2009: 189]. ტერიტორიაზე სულ 100-ზე მეტი საბანაო და აუზია. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ლოტუსის აუზი, რომელსაც ამ ყვავილის ფორმა აქვს. ის განკუთვნილი იყო იმპერატორებისათვის. ცალკე იყო აუზი ხარჭებისთვის, მაღალი თანამდებობის პირებისთვის და ა. შ. ძალზე შთამბეჭდავია ე. წ. ვარსკვლავური ღია აუზი, რომელსაც არც კედლები აქვს და არც სახურავი [Jy, 2010: 61]. აუზების ჩრდილოეთით მდებარეობს ტრადიციულ ჩინურ სტილში აგებული ლამაზი პავილიონი, ზემოთ აზნექილი კარნიზებით, რომლის შესასვლელში ფენიქსის ბრინჯაოს ქანდაკება დგას. აუზების მთავარ ჭიშკარში გასვლისას, თვალწინ ულამაზესი სანახაობა იშლება – ე. წ. ცხრა დრაკონის ტბა.

სიანის კედლის სამხრეთ კარიბჭესთან განთავსებულია მეტად საინტერესო ქვის სვეტების მუზეუმი, რომელსაც ასევე უწოდებენ „ქვის სვეტების ტყეს (ჩინურად – პეილინ)“. თავდაპირველად ეს ნაგებობა კონფუციის ტაძარს წარმოადგენდა, მოგვიანებით მან სახე იცვალა და სუნგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში, 1087 წელს იქ მუზეუმი დაარსდა, უნიკალური ქვის სვეტების შენახვის მიზნით. მუზეუმის პირველ ექსპონატებს წარმოადგენდა 114 მემორიალური სვეტი, რომლებზეც ამოტვიფრული იყო ამონარიდები კონფუციის ნაშრომებიდან, მათ შორის მისი „20 კანონი“. საუკუნეთა მანძილზე ე. წ. „ქვის ტყის“ კოლექცია თანდათან ივსებოდა სხვა ისტორიული მნიშვნელობის ნარჩენებიანი სვეტებით, რომლებზეც აღნუსხულია გამოჩენილ ისტორიულ და პოლიტიკურ მოღვაწეთ გამონათქვამები, ბუდისტური სუტრები, ნაწყვეტები ძველი ჩინური კლასიკური ლიტერატურიდან, ასევე

დაფიქსირებულია სხვადასხვა ისტორიული ფაქტები და მოვლენები. მათ შორისაა ზემოთ ხსენებული 781 წლის ნესტორიანული სვეტი, რომელზეც ამოტვიფრულია ინფორმაცია აღმოსავლეთის ასირიული ეკლესიის მისიონერული მოღვაწეობის წარმატებების შესახებ თანგის პერიოდის ჩინეთში. სვეტის წვერზე ქრისტიანული ჯვარია აღმართული, რომელზეც დრაკონია შემოხვეული. ამჟამად მუზეუმში 3 ათასი მემორიალური სვეტია, რომლებიც შვიდ დარბაზშია განთავსებული. სვეტების გარდა, მუზეუმში გამოფენილია სხვადასხვა რელიგიური გამოსახულებები, ისტორიული დოკუმენტები, ძვირფასი ფერწერული ნამუშევრები, ძველი კალიგრაფიული ნიმუშები და სხვა [Kuo, 2013: 20]. მთლიანობაში ეს ყველაფერი ძველი ჩინური კულტურის მიღწევების დემონსტრირებას ახდენს და თვალნათლივ წარმოაჩენს ქვეყნის მდიდარ ისტორიულ წარსულს.

სიანის ღირსშესანიშნაობებზე საუბრისას, გვერდს ვერ ავუვლით ისტორიულ მუზეუმს (გაიხსნა 1991 წელს), სადაც სამი ათასზე მეტი უნიკალური ექსპონატი და არტეფაქტია დაცული – შანგის პერიოდიდან მოყოლებული (ძვ. წ. XVI-XI სს.) ოპიუმის ომების პერიოდამდე (XIX ს-ის 40-50-იანი წწ.). მათგან საგანგებო აღნიშვნას იმსახურებს ე. წ. პეკინელი ადამიანის ნაშთები, ტერაკოტას არმიის მეომართა ქანდაკებები, ასევე ბრინჯაოს უძველეს ნაკეთობათა უმდიდრესი კოლექცია და თანგის დინასტიის მმართველობის დროინდელი (618-907) ხელოვნების ნიმუშების უნიკალური კოლექცია.

ლუოიანგი

სანამ უშუალოდ ჩინეთის ერთ-ერთ უძველეს ქალაქზე – ლუოიანგზე დავიწყებდეთ საუბარს, მოკლე ისტორიული ნიაღვრით გავეცნოთ ჩინეთში იმხანად მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს. ხანის იმპერიის დასუსტების ფონზე, გლეხთა ანტი-დინასტიურ აჯანყებებს ფეოდალურ საგვარეულოთა შიდა ომი მოჰყვა (193-204 წწ.), რომლის ქარცეცხლშიც საბოლოოდ, 220 წელს ხანის დინასტია დაემხო. ომის დამასრულებელ ეტაპზე გამოიკვეთა სამი ძლიერი ფეოდალური საგვარეულო, რომელმაც ჩინეთის ტერიტორია გავლენის სფეროებად დაყო: ჩრდილოეთით ვეის სამეფო გაბატონდა, სამხრეთ-დასავლეთით – უ, სამხრეთ-აღმოსავლეთით კი – შუ. შესაბამისად, იმ პერიოდს ჩინეთის ისტორიაში „სამეფოების ხანა“ ეწოდა, რომელიც მოიცავდა 220-265 წლებს [Harrison, 1972: 182-184]. ხსენებულ დამოუკიდებელ სამეფოებს შორის გააფთრებული ბრძოლა მიმდინარეობდა პირველობის მოსაპოვებლად. ქვეყნის გაერთიანების მიზნით, თითოეული მათგანი რაც შეიძლება მეტი ტერიტორიის მიტაცებას ცდილობდა. საბოლოოდ ქვეყნის გამაერთიანებელი სადავეები ვეის სამეფოს ხელში აღმოჩნდა. 265 წელს სმას გვარის წარმომადგენელმა, მხედართმთავარმა სმა იენმა დანარჩენი ორი მოწინააღმდეგე სამეფო დაამარცხა და თავი ქვეყნის იმპერატორად გამოაცხადა (265-290). ამით ჩინეთში დასრულდა სამეფოების ხანა და საფუძველი ჩაეყარა ძინის დინასტიას (265-420). დედაქალაქად გამოცხადდა ლუოიანგი (ჩინურად ნიშნავს – მზიანი ქალაქი მდ. ლუოშუიზე) [Bai, 2002: 167].

ქვეყნის გაერთიანებამ ხელი შეუწყო მეურნეობის, ეკონომიკის, საწარმოო ძალების შემდგომ განვითარებას. თუმ-

ცა, გარკვეული პერიოდის შემდეგ თავი იჩინა იმპერიის შიდა არამდგრადობამ. 290 წელს, იმპერატორ სმა იენის გარდაცვალების შემდეგ სამოქალაქო ომი გაჩაღდა ფეოდალურ საგვარეულოებს შორის, სამეფო ტახტის დაუფლებისათვის. 301 წლიდან სხვადასხვა პროვინციებში გლეხთა პერმანენტული აჯანყებებიც დაიწყო, რამაც უკიდურესად დაასუსტა ძინის იმპერია. ასეთი ვითარებით მოხერხებულად ისარგებლეს ჩინეთის ჩრდილოეთ და ჩრდილო-დასავლეთ რაიონებში მცხოვრებმა მომთაბარე ტომებმა და 304 წელს ჩრდილოეთ ჩინეთს შეესივნენ. ისინი თავს ხანის დინასტიის მემკვიდრეებად თვლიდნენ და ამიტომაც პრეტენზიას აცხადებდნენ ჩინეთში გაბატონებაზე. რამდენიმე წელიწადში, კერძოდ, 311 წელს მომხდურებმა დედაქალაქი ლუოიანგი დაიკავეს, 316 წელს კი – ჩანგანიც [The Cambridge history of China, 2019: 189-193]. ამ დროიდან მოყოლებული, გამუდმებული ბრძოლები მიმდინარეობდა ჩრდილოეთში, სადაც მომთაბარე ტომები გაბატონდნენ. საქმე ის იყო, რომ თვით ეს ტომებიც ეომებოდნენ ერთმანეთს ქვეყანაში პირველობის მოსაპოვებლად. შექმნილი უმძიმესი ვითარებიდან გამომდინარე, დაიწყო ჩინეთის მოსახლეობის მიგრაცია ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით [Bai, 2002: 166-168]. სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისის თანახმად, ეს იყო ყველაზე გრანდიოზული მიგრაცია ჩინეთის ისტორიაში. შესაბამისად, ხანგრძლივი დროის მანძილზე ქვეყანა ორ ნაწილად იყო გათიშული: ჩრდილოეთ და სამხრეთ ნაწილებად. ჩრდილოეთში სხვადასხვა დინასტიები ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს, გაუთავებელი გლეხთა აჯანყებები და შიდა დაპირისპირება იყო, სამხრეთში კი მშვიდობიანობა სუფევდა, რამაც ამ რეგიონის ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობა განაპირობა.

რაც შეეხება უშუალოდ ლუოიანგს, შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, ძინის ხელისუფლებამ მდ. იანგნის გაღმა გადაინაცვლა და დროებით დედაქალაქად ნანძინგი გამოაცხადა (რომლის შესახებ ნაშრომის სათანადო ადგილას იქნება საუბარი). თავად ძინის დინასტიას, რომლის იურისდიქცია იმჟამად მხოლოდ

სამხრეთ ჩინეთში ვრცელდებოდა, აღმოსავლეთ ძინი ეწოდა და არსებობას აგრძელებდა 317-420 წლებში.

ლუოიანგმა სამართლიანად დაიმსახურა „წმინდა ქალაქის“ სახელწოდება, რამდენადაც ის ჩინური ცივილიზაციის ერთ-ერთ უმთავრეს კერას წარმოადგენს. საუკუნეთა მანძილზე ის 9 დინასტიის დედაქალაქი იყო. არსებობის ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე, ლუოიანგი სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებოდა (ტუნგტუ ანუ აღმოსავლეთის დედაქალაქი – თანგის დინასტიის დროს, სიძინგი ანუ დასავლეთის დედაქალაქი – სუნგის დინასტიის მმართველობის ხანაში, შენტუ ანუ ღვთიური დედაქალაქი – იმპერატორ უ ნეთიენგის ზეობის პერიოდში და სხვ.), მაგრამ მისი უმთავრესი და ყველაზე უფრო გავრცელებული სახელწოდებაა ლუოიანგი, რომელიც მომდინარეობს ფუძიდან „ლუო“ და უკავშირდება მდ. ლუოშუეის (მდ. ხუანგხეს შენაკადი) სახელს ანუ ნიშნავს – მზიანი ქალაქი მდ. ლუოშუეიზე. ლუოიანგი სწორედ ხსენებულ მდინარესთან მდებარეობს [Кравцова, 2010: 623-624]. მისთვის მოხერხებულ ადგილი იყო შერჩეული – ცენტრალურ ჩინეთში, ხენანის პროვინციის დასავლეთ ნაწილში (პროვინციის დედაქალაქ ჭენგჭოუსთან). ჩრდილოეთიდან ის მანშანის მთებით იყო შემოსაზღვრული, რომელიც ჩრდილოეთის ქარებისგან იცავდა მას, ხოლო სამხრეთით – მდ. ლუოზე მიედინებოდა – მნიშვნელოვანი სავაჭრო და სატრანსპორტო არტერია.

ძველი ლუოიანგი ჩინური კანონიკური დაგეგმარების სქემით იყო გაშენებული, რომელსაც საფუძვლად ედო კვადრატული ფორმა (ზემოთ ხსენებული ჭადრაკის დაფის სქემით). სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისის თანახმად, ლუოიანგი პირველი დედაქალაქი იყო, რომელიც განსაზღვრული გეგმის მიხედვით აშენდა, კოსმოლოგიური სემანტიკის ზუსტი ნორმების დაცვით [Меликсетов, 2002]. ქალაქის კედლის თითოეულ მხარეს დატანებული იყო 3-3 კარიბჭე, თვით ქალაქი სამი ნაწილისგან შედგებოდა: სასახლის, შიდა და გარეთა ქალაქისგან. სასახლის ქალაქში განთავსებული იყო საიმპერატორო რეზიდენციის კომპლექსი, შიდა ქალაქში – სამთავრობო დანესებულებები, გარეთა

ნაწილში კი – ჩინოვნიკების და უბრალო ხალხის საცხოვრებლები. ლუოიანგის საერთო ფართობი 100 კმ²-ს შეადგენდა. ისევე როგორც სხვა ძველ ჩინურ ქალაქებს, მასაც სწორხაზოვანი ქუჩები კვეთდა ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ და აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით, რომლებიც ქალაქს 24 სეგმენტად ყოფდნენ. მთავარი ქუჩების სიგანე 40 მ იყო, დანარჩენების – 20 მ. [History of seven ancient capital cities, 2009: 151].

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ლუოიანგის ისტორია შორეულ წარსულში იღებს სათავეს, წყაროებში ის პირველად მოიხსენიება ძვ. წ. 2070 წლის ამბებთან დაკავშირებით, როდესაც დღევანდელი ლუოიანგის შემოგარენის ტერიტორიაზე სიას დინასტია დაარსდა (ძვ. წ. 2070-1600). მისმა ლეგენდარულმა ხელმწიფემ – თაი ქანგმა მდ. ლუოხესთან (მდ. ხუანგხეს აუზი) ქალაქი გააშენა და უწოდა ჭენსიუნი. მოგვიანებით, როდესაც შანგის დინასტიამ სიას მმართველობა დაამხო, იქ თავისი რეზიდენცია დააფუძნა. ქალაქი ხელახლა ააგო ჭოუს დინასტიის ფუძემდებელმა ჭოუ კუნგმა ძვ.წ. XI საუკუნეში – 1048 წელს.

საუკუნეთა მანძილზე ლუოიანგი სხვადასხვა დინასტიების დედაქალაქი იყო: აღმოსავლეთ ჭოუს დინასტიის – ძვ.წ. 770-516 წწ, აღმოსავლეთ ხანის დინასტიის – ახ. წ. 25-220 წწ (ამ პერიოდში – 184 წელს ლუოიანგი აჯანყებულებმა დაიკავეს, რომელიც ისტორიაში ცნობილია „ყვითელთავსაბურჩანთა აჯანყების“ სახელით). ის დედაქალაქი იყო ასევე დასავლეთ ძინის დინასტიის (265-316), ჩრდილო ვეის დინასტიის (386-534), გვიანი თანგის დინასტიის – X საუკუნეში [Kuo, 2013:25]. სუნგის იმპერიის დაარსების შემდეგ (960-1271) ჩინეთის დედაქალაქი ქაიფენგი გახდა (რომლის შესახებ ქვემოთ იქნება საუბარი), ხოლო ლუოიანგი, შესაბამისად, ხენანის პროვინციის ადგილობრივი ხელისუფლების ადგილსამყოფელს წარმოადგენდა. აღსანიშნავია, რომ ხსენებულ პერიოდში ლუოიანგში დაარსდა ე. წ. „სახელმწიფოს მამულიშვილთა აკადემია“, რომელიც მაღალი რანგის ჩინოვნიკთა კადრებს ამზადებდა.

ლუოიანგს მეტად მძიმე პერიოდი დაუდგა XII საუკუნეში, როდესაც იქ მანჯურიის მცხოვრები ტუნგუსურ-მანჯურიული

ტომები – ჯურჩენები შეიჭრნენ (იმ დროისთვის ჩინეთის დედაქალაქი უკვე ქაიფენგი იყო) და სასტიკად ააოხრეს ქალაქი [Bai, 2002: 249-250]. ამის შემდგომ, საუკუნეთა მანძილზე ლუოიანგი პროვინციულ ქალაქად რჩებოდა. 1911-1912 წლების სინხაის რევოლუციის შემდეგ, ჩინეთში გატარებული ადმინისტრაციული სტრუქტურების რეფორმის საფუძველზე, ხენანის პროვინციის გამგებლობა გაუქმდა და 1923 წელს ადგილობრივიმა ხელისუფლებამ ლუოიანგში გადაინაცვლა. როდესაც XX საუკუნის 30-იან წლებში ჩრდილოეთ ჩინეთი იაპონიის ოკუპაციის ქვეშ მოექცა, ლუოიანგი დროებით ქვეყნის დედაქალაქის ფუნქციას ასრულებდა.

ლუოიანგის ხელახლა განაშენიანება-აღმშენებლობა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის შექმნის შემდეგ (1949 წ.) დაიწყო: გაყვანილი იქნა ახალი გზები და ქუჩები, ფართო პროსპექტები, აიგო სხვადასხვა ნაგებობები, განაშენიანდა პარკები, შეიქმნა რეკრეაციული ზონები და ა. შ. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ცალსახად ნათელია, რომ ლუოიანგი უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ ქალაქს წარმოადგენს, სადაც უამრავი უძველესი მატერიალური კულტურის ძეგლია შემონახული, კერძოდ: ქალაქის გალავანი, სასახლეები, ტაძრები, იმპერატორთა მავზოლეუმები, ნეოლითური კულტურების – იანგშოსა და ლუნგშანის, ინის ეპოქის და ძვ.წ. IV-III სს. ნამოსახლარები, ასევე დასავლეთ ჭოუს დროინდელი 200-მდე სამარხი, ხანის ეპოქის ათასზე მეტი ქვის აკლდამა, ბუდისტური სინმინდეები, კოშკები და სიძველეთა მუზეუმები. საყურადღებოა ასევე საიმპერატორო სასახლის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში აღმოჩენილი ბუდისტური ტაძრისა და პაგოდის ფუნდამენტი ბუდისტური ქანდაკებებითურთ, ძველი ქალაქის სამხრეთ ნაწილში განთავსებული ობსერვატორია – ლინტაი (აიგო ძვ. წ. 56 წელს), რომელიც აღიარებულია ჩინეთის ტერიტორიაზე დღემდე შემონახულ ყველაზე ძველ ობსერვატორიად. ლუოიანგის პეონების პარკში განთავსებულია ხანის დინასტიის დროინდელი 2 სამარხი – ქვაზე შესრულებული წარწერებითა და ბარელიეფებით [History of seven ancient capital cities, 2009: 150-152]. ლუოიანგის სიძველეთა სიმრავლიდან გამომდინარე, ყუ-

რადლებას ვამახვილებთ მხოლოდ განსაკუთრებით მნიშვნელოვან ისტორიულ არტეფაქტებზე.

როგორც ცნობილია, ჩინეთი ბუდიზმის მეორე სამშობლოდ ითვლება, ხოლო ლუოიანგი ჩინური ბუდიზმის უმნიშვნელოვანეს ცენტრს წარმოადგენს და ამიტომაც სწორედ ამ რელიგიას უკავშირდება მისი ისტორიული ძეგლების უმეტესი ნაწილი. კერძოდ, ლუოიანგის მთავარ ღირსშესანიშნაობად აღიარებულია მსოფლიოში სახელგანთქმული ლუნგმენის გამოქვაბულთა ბუდისტური ტაძრების კომპლექსი, რომელიც ქალაქიდან სამხრეთის მიმართულებით – 10 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს. ამთავითვე ხაზგასასმელია, რომ ზოგადად, ჩინეთის გამოქვაბულთა ტაძრები, ისევე როგორც მათი ინდური პროტოტიპები, მსოფლიო მნიშვნელობის შედეგებადაა აღიარებული. მართალია, მათ ცალკეულ არქიტექტურულ დეტალებში ინდური გავლენა შეინიშნება, თუმცა მთლიანი იერ-სახე ჩინური მხატვრული ტრადიციების დომინანტურობით გამოირჩევა [Yanxin, 2009: 86-87]. ლუნგმენის კომპლექსის შექმნის მოკლე ისტორია ასეთია: მისი მშენებლობა 494 წელს დაიწყო, ჩრდილოთ ვეის დინასტიის პერიოდში (როდესაც დედაქალაქი ლუოიანგში იქნა გადატანილა) და პერიოდული ინტერვალებით, 400 წლის მანძილზე გრძელდებოდა, მისი სიგრძე 1 კმ-ია, 673 წელს თანგის დინასტიის იმპერატორმა უ წეთიენმა (690-705), რომელიც ცნობილია უაღრესად სასტიკ ქალ იმპერატორად, ბრძანა რომ ლუნგმენის მღვიმეში აეგოთ ბუდა მაიტრეას გრანდიოზული ქანდაკება [E Лан, 2011: 109]. საინტერესოა, რომ თურმე ქანდაკებას პორტრეტული მსგავსება ჰქონია მის დამკვეთთან – თავად იმპერატორ უ წეთიენთან. კომპლექსის სიგრძე ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით ერთი კილომეტრია და მოიცავს დიდი რაოდენობით სვეტებსა და ნიშებს წარწერებით, 80-მდე პაგოდას, 10 000-მდე ბუდას და სხვა ღვთაებათა გამოსახულებებს. მათგან ყველაზე დიდია მჯდომარე ბუდას 17,14 მ სიმაღლის ქანდაკება, რომელიც განთავსებულია კომპლექსის ერთ-ერთ მღვიმეში – ფენგსიენში (მისი მოლოდ თავი 4 მ სიმაღლისაა, ყურის სიგრძე კი – 1,9 მ), ყველაზე მცირე ზომის ბუდა

კი 2 სმ ზომისაა [Li, 2004: 98-99; Cioჩ, 2010: 61]. კლდში ნაკვეთ ამ საოცარ ქანდაკებებს დღელამის სხვადასხვა მონაკვეთში განსხვავებული ელფერი და გამომეტყველება აქვთ. ლუნგმენის ტაძრების კომპლექსი, თავისი მაღალმხატვრული ღირებულების გამო, შეტანილია იუნესკოს მსოფლიოს კულტურულ მემკვიდრეობათა ნუსხაში (2000 წ.).

პირველი ბუდისტური ტაძრის აგება ჩინეთის მინა-წყალზე სწორედ ლუოიანგის სახელს უკავშირდება. ეს არის პაიმასჰი ანუ „თეთრი ცხენის ტაძარი“, რომელიც ჩინური ბუდიზმის აკვნად და წმინდა ადგილადაა აღიარებული. ტაძარი ლუოიანგიდან აღმოსავლეთით, დაახლოებით 12 კმ-ის მანძილზე მდებარეობს და მას 13 პა ფართობი უჭირავს [Сяоხაჩ, 2018: 61]. პაიმასჰი დღემდე პირვანდელი სახითაა შემონახული, თუმცა 1500 წელს ის თითქმის მთლიანად თავიდან აიგო.

ლეგენდის თანახმად, აღმოსავლეთ ხანის იმპერიის იმპერატორმა მინგ ტიმ (58-76) ერთხელ სიზმარში შარავანდედით მოსილი ოქროსფრად გასხივოსნებული ღვთაება ნახა. მეორე დღით მან მრჩეველებს ჰკითხა, თუ ვინ შეიძლება ყოფილიყო სიზმარში მის წინაშე გამოცხადებული არსება. მას უპასუხეს, რომ აღწერილობის მიხედვით, ეს ინდოელი დიდი მოძღვარი ბუდა იქნებოდა. მაშინ იმპერატორმა ბრძანა, რომ ინდოეთიდან მისთვის ბუდას გამოსახულება ჩამოეტანათ. ინდოეთში წარგზავნილები ახ. წ. 67 წელს დაბრუნდნენ და იმჟამინდელ დედაქალაქ ლუოიანგში თეთრ ცხენზე ატვირთული ბუდას გამოსახულებით და სხვა ბუდისტური სინწინდეებით შევიდნენ. იმპერატორი დარწმუნდა ბუდასა და სიზმარში ნანახი ღვთაების იდენტურობაში. ეს მან გარკვეულ მინიშნებად ჩათვალა და მისი ბრძანებით, ლუოიანგთან ბუდისტური ტაძარი აიგო [Cai, 2010: 78; გელაშვილი, 2013: 92-93]. რამდენადაც ჩინეთში ბუდისტური სინწინდეები თეთრი ცხენით ჩაიტანეს, ამიტომ მას თეთრი ცხენის ტაძარი ეწოდა. ეს არის წითელი ფერის, მცირე ზომის ნაგებობა, რომელიც შედგება რამდენიმე დარბაზისგან და უძველესი წმინდა ტექსტების საცავისგან. ტაძრის ეზოში თეთრი ცხენის ქვითაა ქანდაკებაა განთავსებული [Ling, 2004: 10-11]. აღსანიშნავია, რომ

ხსენებულ ტაძარში ითარგმნა პირველად ბუდისტური სუტრები ჩინურად. პირველი ბერი, რომელმაც ლუოიანგში ბუდიზმის ქადაგება დაიწყო, იყო პართიელი ბერი ან შიკაო. ის 148 წელს ჩავიდა ჩინეთში და ადგილობრივი მოხალისეების მცირე ჯგუფთან ერთად, ჩინურ ენაზე თარგმნა 30 ბუდისტური სუტრა.

პაიმასჰის ტაძრისგან ცოტა მოშორებით, აღმოსავლეთით – აღმართულია 13-სართულიანი პაგოდა. თავდაპირველად იმ ადგილას ხის პატარა სალოცავი იყო, რომელზეც სუტრების ტექსტები იყო ამოტვიფრული. ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის ზეობის მიწურულს სალოცავი მთლიანად დაინვა და 1175 წელს იქ ხსენებული პაგოდა აიგო, რომელიც მთლიანად აგურითაა მოპირკეთებული [Cioff, 2010: 62]. ამბობენ, რომ თუკი პაგოდის სამხრეთით 20 მ.-ის დაშორებით დადგება ადამიანი და ტაშს შემოჰკრავს, ნაგებობის კარნიზებიდან საოცარი ხმიანობის ექოს გამოძახილი ისმის.

თავდაპირველად ბუდიზმს, როგორც ჩინელებისათვის უცხო მოძღვრებას, გარკვეული დაბრკოლებების გადალახვა დასჭირდა, სანამ მყარ პოზიციებს დაიმკვიდრებდა ჩინეთში. მისთვის სასიკეთო ძვრები ხანის დინასტიის დამხობის შემდგომ (220 წ.) გამოიკვეთა. ახალი ხელისუფალნი ბუდიზმს უკვე აღიქვამდნენ არა როგორც უცხო მოძღვრებას, არამედ როგორც მძლავრ იდეოლოგიურ იარაღს ქვეყნის ცენტრალიზაციის მიმართულებით [გელაშვილი, 2018: 101-102]. აქედან გამომდინარე, ხელისუფლება ყველანაირად ხელს უწყობდა ბუდიზმის გავრცელებას და ბუდისტი ბერების საქმიანობას. შედეგად, ბუდიზმმა სწრაფად დაიწყო აღმასვლა ჩინეთში (კონფუციზმის და ტაოიზმის გვერდით). ჩრდილოეთ ვეის მმართველობის ხანაში (386-534) მხოლოდ ლუოიანგის შემოგარენში უკვე 1300 ბუდისტური ტაძარი და მონასტერი იყო. აღნიშნულ პერიოდში მთელი ჩინეთის მასშტაბით ინტენსიურად მიმდინარეობდა ფერადოვანი ტაძარ-მონასტრების, პაგოდების, ბუდას მონუმენტური ქანდაკებების და სხვა საკულტო დანიშნულების ნაგებობათა მშენებლობა. პარალელურად, სწრაფი ტემპით მატულობდა ბუდისტი ღვთისმსახურთა რაოდენობა და მათი უფლებამოსილებაც ფართოვდებოდა. ამასთან ერთად დაწესდა

ბუდისტური დღესასწაულების საზეიმოდ აღნიშვნა, ჩამოყალიბდა ბუდიზმის ძირითადი სკოლები და სხვ. [Haicheng, 2004: 12-13]. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩინეთში თავისი ძლიერების ზენიტში ყოფნის დროსაც კი (ანუ თანგის დინასტიის მმართველობის ხანაში), ბუდიზმმა ვერ მოიპოვა მონოპოლიური პოზიცია იდეოლოგიურ სფეროში. კონფუციზმთან და ტაოიზმთან ერთად, ის ე. წ. სამი მოძღვრების სინკრეტულ ტრიადას ქმნიდა, სადაც თითოეული მათგანი სათანადო ბერკეტებით და გავლენის სფეროებით იყო აღჭურვილი.

ლუოიანგის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, 50 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს მსოფლიოში კარგად ცნობილი შაოლინის მონასტერი, რომლის სახელი განუყოფლადა დაკავშირებული ჩინური საბრძოლო ხელოვნების განვითარებასთან. მან სახელი გაითქვა, როგორც უშუეს საბრძოლო ხელოვნების სამშობლომ, რომლისგანაც შემდგომში განვითარდა კუნგფუ. თავდაპირველად, IV საუკუნეში აღნიშნულ ტერიტორიაზე ტაოისტური სამონასტრო კომპლექსი აიგო. მოგვიანებით, როდესაც ჩინეთში ტაოიზმის დევნა დაიწყო, მას ბუდისტები დაეპატრონენ და იმპერატორ სიაო ვენგის (ჩრდილოეთი ვეის დინასტია) ძალისხმევით, 495 წელს იმ ადგილას ახალი ბუდისტური მონასტერი აიგო, კერძოდ, შაოშის წმინდა მთის – სუნგშანის (ჩინურად ნიშნავს – მომღერალი მთა) ფერდობზე. მონასტერს ეწოდა შაოლინი, რაც სიტყვასიტყვით ითარგმნება, როგორც „ტაძარი ტყეში შაოშის მთაზე“. VI საუკუნის დასაწყისში მონასტერში დასახლდა ინდოელი ბუდისტი მოძღვარი, ჩან-ბუდიზმის ფუძემდებელი ბოდჰიდჰარმა (440-528) [გელაშვილი, 2018: 108]. სწორედ მან ასწავლა იქაურ მონაზვნებს უშუეს პრაქტიკის მეთოდები და ვარჯიშების კომპლექსი, რომლებიც სრულდებოდა ძალების აღსადგენად ხანგრძლივი მედიტაციის შემდეგ. დროთა ვითარებაში უშუ-ს ვარჯიშებმა გარკვეული სახეცვლილება განიცადა და ხუთი ცხოველის საბრძოლო ტექნიკის სწავლებად ჩამოყალიბდა. ეს ცხოველებია: წერო, ვეფხვი, ავაზა, დრაკონი და გველი [Абаев, 1990: 148].

საუკუნეთა მანძილზე შაოლინის მონასტერი არაერთხელ იყო დარბევის ობიექტი, მაგრამ არსებობას მაინც აგრძელებდა. 1928 წელს, სამოქალაქო ომის დროს, მონასტერი მთლიანად გადანვეს და ნახევარი საუკუნის მანძილზე ის ნანგრევების სახით არსებობდა. შემდგომში მონასტერი აღდგენილ იქნა და დღეს ის წარმატებით ფუნქციონირებს, რომელიც მთელ მსოფლიოში განთქმულია საბრძოლო ხელოვნების არაჩვეულებრივი ოსტატებით. მონასტრის შესასვლელს 3 მეტრის სიმაღლის ქვის ლომების და ბუდა მაიტრეას (მომავლის, სიხარულის და ბედნიერების ბუდა, რომელსაც ჩინურად მილეფო ეწოდება) ქანდაკებები ამშვენებს. შაოლინის მონასტრის ირგვლივ სხვადასხვა საბრძოლო ხელოვნების სკოლებია განთავსებული, მის უკანა მხარეს მდებარეობს ე. წ. „პაგოდების ტყე“, სადაც უშუ-ს დიდი ოსტატების და მონასტრის წინამძღვრების საფლავების მემორიალური სვეტებია.

ლუოიანგის ერთ-ერთი ულამაზესი ადგილია პეონების ეროვნული პარკი. ჩინეთში პეონს ყვავილთა მეფეს უწოდებენ, იმავდროულად ის სილამაზის და ბედნიერების სიმბოლოდ ითვლება, ლუოიანგი კი განუყოფლადაა დაკავშირებული ამ ყვავილთან. 1982 წელს პეონი ლუოიანგის სიმბოლო გახდა და მომდევნო 1983 წლიდან ყოველ 15-დან 25 აპრილამდე (პეონის აყვავების პერიოდში) ლუოიანგის ცენტრალურ პარკში გრანდიოზული ფესტივალი იმართება – „პეონების ფესტივალი“, რომლის დროსაც მასშტაბური ღონისძიებები იმართება: თეატრალური წარმოდგენები, გამოფენები, სიმპოზიუმები, ბაზრობები და სხვა [Kuo, 2013: 28].

ჩინეთში პეონის მიმართ თავყანისცემა სათავეს შორეული წარსულიდან იღებს: გადმოცემის თანახმად, სუეის დინასტიის იმპერატორმა იანგ კუანგმა (604-618), რომელიც ისტორიიდან ცნობილია როგორც დესპოტი და ტირანი მმართველი, სასახლის ბაღის დასამშვენებლად თავის ქვეშევრდომებს დაავალა იშვიათი ჯიშის ყვავილებისა და ქვების მოძიება. მოტანილ ყვავილთა შორის მას ყველაზე მეტად პეონები მოსწონებია და ისინი სასახლის ბაღში დარგო, რის შედეგადაც ეს ყვავილი მეტად პოპულარული გახდა ჩინეთში. არსებობს მეორე ლეგენდაც, რომლის მიხედვით,

თანგის დინასტიის იმპერატორმა უ წეთიენმა (690-705), რომელიც ჩანგანში ცხოვრობდა, ზამთარის ერთ დღეს თავის ბაღში დარგულ ყვავილებს უბრძანა, რომ ღამით ყველა აყვავებულიყო, რათა მთელი წლის მანძილზე შეძლებოდა მათი ყურებით ტკობა. მეორე დილას მას ყველა ყვავილი აყვავებული დახვდა, მხოლოდ ამაყი პეონი არ დაემორჩილა მის ბრძანებას. მაშინ განრისხებულმა იმპერატორმა ურჩი ყვავილის განადგურება ბრძანა. მებაღეებმა ყვავილები მალულად გადაიტანეს ლუოიანგში და დარგეს, სადაც მათ საფრთხე არ ემუქრებოდათ და მშვენივრად შეეთვისნენ იქაურობას. მებაღეებმა პეონების გამრავლება დაიწყეს და ყოველ წელს ახალ-ახალი ჯიშები გამოჰყავდათ [Сяошань, 2018: 62]. ჩინელი ხალხისთვის პეონი ბედნიერების, კეთილდღეობის, აყვავების სიმბოლოს წარმოადგენს და ყვავილთა მეფედაა აღიარებული.

სუნგის იმპერია და მისი დედაქალაქები

სუნგის დინასტიის მმართველობა ჩინეთში. 901 წელს გლეხთა ომის დასრულების შემდეგ, ჩინეთში „5 დინასტიისა და 10 სამეფოს“ ხანა დაიწყო, რომელიც 907-960 წლებს მოიცავდა. ამ ხნის მანძილზე არსებულ დამოუკიდებელ სამეფოებს შორის პერმანენტული ბრძოლები მიმდინარეობდა ლიდერობის მოსაპოვებლად. X საუკუნის 40-იან წლებში ჩინეთს ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან საშიში მტერი გამოუჩნდა – მონღოლური ტომების – კიდანების სახით (იგივე – ხატაელები, ხიტანები), რომლებიც თავიანთ თავს კიტანებს უწოდებდნენ. სწორედ აქედან მომდინარეობს ჩინეთის რუსული დასახელება – კიტაი (Кита́й). 947 წელს მათ სასაზღვრო რეგიონში ლიაოს დინასტია დააარსეს, ჩინეთში შეჭრის შემდეგ კი, რამდენიმე ადგილობრივი სამეფო თავიანთ ვასალურ დაქვემდებარებაში მოაქციეს. ჩინელი ხალხი თავგანწირვით იბრძოდა დამპყრობლების წინააღმდეგ და საბოლოოდ ლიაოს დამარცხება 960 წელს მოხერხდა. ამის შემდგომ ჩინელთა ჯარის მთავარსარდალმა, ჩრდილოეთ ჩინეთის გავლენიანმა ფეოდალმა ჭაო კუანგინმა თავი იმპერატორად გამოაცხადა (960-976) და საფუძველი ჩაუყარა სუნგის დინასტიას (960-1278), რომელიც ხელისუფლების სათავეში ხანგრძლივი დროის მანძილზე იმყოფებოდა [Ebrey, 2006: 128-129].

სუნგის დინასტიის ისტორია 2 პერიოდად იყოფა: პირველი პერიოდი მოიცავს 960-1127 წლებს, როდესაც ქვეყნის დედაქალაქი ქაიფენგი (თავდაპირველად მას პიენი ეწოდებოდა) იყო და მეორე პერიოდი – 1127-1278 წლები, როდესაც დედაქალაქი იყო ხანგჭოუ. გარკვეული ხნის მანძილზე სუნგის იმპერიაში არსებულ სტაბილურ ვითარებას კრიზისული პერიოდი მოჰყვა. გა-

ზრდილი გადასახადების, ექსპულატაციის მძიმე ფორმების და სხვა სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გამო, ქვეყანაში გლეხთა აჯანყებების ტალღა აგორდა, ამას ზედ დაერთო წვრილ ვაჭარ-ხელოსანთა, ჯარისკაცთა ამბოხებებიც. XI საუკუნის II მეოთხედიდან ანტიფეოდალური გამოსვლების კერამ სამხრეთ-დასავლეთიდან (სჩუანის პროვინცია) ჩრდილოეთით გადაინაცვლა – ქვეყნის პოლიტიკურ ცენტრთან ახლოს: შანსის, შანსის, ხეპეის, შანტუნგის და ხუნანის პროვინციებში. XII საუკუნის 20-იან წლებში კლასობრივმა ბრძოლამ თავის აპოგეას მიაღწია. მასშტაბური აჯანყება 1120 წლის ნოემბერში დაიწყო, რომელმაც დაახლოებით ერთი მილიონი ადამიანი მოიცვა. მალე აჯანყებულთა ხელში აღმოჩნდა მთელი რიგი ქალაქები და სოფლები, 1121 წელს კი მათ ჩინეთის ერთ-ერთი უდიდესი ქალაქი – ხანგჭოუ დაიკავეს. მთავრობა იძულებული იყო კიდანებთან მეზრძოლი არმია ამ მიმართულებით გადმოესროლა და 15-თვიანი პერმანენტული ბრძოლების შემდეგ, აჯანყების ძირითადი კერები ჩაქრობილ იქნა. თუმცა, იმავდროულად სხვა პროვინციებში (ხენანი, შანტუნგი, ძიანგსუ) იფეთქა აჯანყებამ, რომელშიც გლეხებთან ერთად, მონაწილეობდნენ: მეზღვაურები და წვრილი ვაჭრები [Bai, 2002: 245].

ქვეყანაში არსებულ მძიმე საშინაო ვითარებას გარეშე საფრთხეც დაემატა. მართალია, ჩინეთის არმიამ ზემოთ ხსენებული კიდანები გაანადგურა, მაგრამ 1125 წელს ჩინეთის ტერიტორიაზე ჯურჩენები შეიჭრნენ – სამხრეთელი ტუნგუსურ-მანჯურიული ტომები, რომლებიც მანჯურიაში (ჩინეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში) ცხოვრობდნენ. 1127 წელს მათ სუნგის იმპერიის დედაქალაქი ქაიფენგი დაიკავეს, რის შედეგადაც დამპყრობლებმა დატყვევებული იმპერატორი და მისი ოჯახი მანჯურიაში გადაასახლეს, ასევე ათასობით ქალაქის მოსახლეობა, ოსტატ-ხელოსნები ტყვედ იგდეს. საბოლოოდ მთელი ჩრდილოეთ ჩინეთი ჯურჩენების ხელში აღმოჩნდა. იმპერატორის ერთ-ერთმა ვაჟმა – კაო წუნგმა თავის მომხრეებთან ერთად, გაქცევა მოახერხა და სამხრეთში შეაფარა თავი. შესაბამისად, სუნგის დინასტიამ ამიერიდან სამხრეთ ჩინეთში გააგრძელა თავისი არსებობა, სა-

დაც ახალ დედაქალაქად ხანგჭოუ (თავდაპირველად მას ლინ-ანი ერქვა) გამოცხადდა [Ebrey, 2006: 139]. კაო წუნგმა (1127-1162) თავი იმპერატორად გამოაცხადა, რითიც დაიწყო სუნგის დინასტიის II პერიოდი (1127-1278). ჯურჩენების მიერ დაპყრობილ ჩრდილოეთ ჩინეთში კი დედაქალაქად გამოცხადდა დღევანდელი პეკინი, 1161 წელს მას ქაიფენგიც დაემატა მეორე სატახტო ქალაქის სტატუსით.

XIII საუკუნის დასაწყისში ჩინელებსა და ჯურჩენებს საერთო მტერი გამოუჩნდათ – მონღოლების სახით. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, 1206 წელს ჩინგიზ ყაენმა (1156-1227) მონღოლთა იმპერიას ჩაუყარა საფუძველი, რომლის დედაქალაქად ყარაყორუმი გამოაცხადა. დიდ ყაენად გახდომისთანავე, ის დამპყრობლური პოლიტიკის განხორციელებას შეუდგა როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის მიმართულებით. აღმოსავლეთით, უპირველეს ყოვლისა, მან ყურადღება ჩინეთს მიაპყრო – მის მიზანს დიდი კედლის გარღვევა და ქვეყნის დაპყრობა წარმოადგენდა, რადგან ბევრი სმენოდა ჩინეთის ზღაპრული სიმდიდრისა და საოცარი მიღწევების შესახებ.

მონღოლთა ლაშქრობები ჩინეთში რამდენიმე ეტაპად მიმდინარეობდა. პირველი შეტევა 1209 წელს დაიწყო, რომელსაც თავად ჩინგიზ ყაენი მეთაურობდა. მონღოლებმა შეუფერხებლად გადალახეს დიდი კედელი (რადგანაც ჩინგიზ ყაენს კავშირი ჰქონდა საზღვართან მოსახლე ტომებთან, რომლებმაც მას ერთ-ერთი კარიბჭე გაუღეს), შემდეგ – მდ. ხუანგხე და ქვეყნის დარბევა-ძარცვას შეუდგნენ [JMN, 2005: 95]. ჩინეთში მონღოლების წინააღმდეგ ბრძოლის ხანგრძლივი პერიოდი დაიწყო, რომელიც ნახევარ საუკუნეზე მეტ ხანს გაგრძელდა, სანამ მომხდურები მთლიანად დაიპყრობდნენ ჩინეთს [გელაშვილი, 2018: 217-218]. ჩინგიზ ყაენმა კიდევ რამდენჯერმე ილაშქრა ჩინეთში, მისი ბოლო სამხედრო ექსპედიცია კი 1226 წელს მოეწყო ჩრდილო-დასავლეთ ჩინეთში – ტანგუტების სამეფოს წინააღმდეგ, რომელიც მონღოლთა გამარჯვებით დასრულდა. უკან დაბრუნებისას კი, ინგიზ-ხანი გზაში ავად გახდა და გარდაიცვალა (1227

ნლის აგვისტო). ყაენმა სიკვდილის წინ ახლობლებს დაუბარა, რომ მისი გარდაცვალება გარკვეულ ხანს არ გაეხმაურებინათ და არც ეგლოვათ, რათა ლაშქარი არ დაშლილიყო და არეულობა არ დაწყებულიყო. მან თავის ოთხ ვაჟს გაუწაწა დაპყრობილი თუ დასაპყრობი ტერიტორიები, ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის მმართველობა კი ანდერძით თავის მესამე ვაჟს – ულედის (1229-1241) დაუტოვა [The Cambridge History of China, 1994: 365-367; ქაშ, 2005: 223]. ამის მიუხედავად, დიდი ყაენის გარდაცვალების შემდეგ, მემკვიდრეებს შორის მაინც გაჩაღდა ბრძოლა.

საბოლოოდ, ხანგრძლივი შიდა ომების შედეგად, ჩინგიზ ყაენის შვილიშვილი, ყუბილაი თულუის ძე დაწინაურდა (ცნობილია, რომ ჩინგიზ ყაენს ის გამორჩეულად უყვარდა). აღსანიშნავია, რომ თულუის ის ნესტორიანელი ქრისტიანი ცოლისგან ჰყავდა. როგორც ჩანს, ამის გამო იყო, რომ თავისი მმართველობის ხანაში, ყუბილაი ყაენი შემწყნარებლობას იჩენდა ქრისტიანების მიმართ (ზოგადად, ის რელიგიური ტოლერანტობით გამოირჩეოდა). ყუბილაი და მისი ძმებიც ქრისტიანულ გარემოცვაში იზრდებოდნენ და შესაბამისად, ამ რელიგიის ადათ-წესებიც კარგად იცოდნენ. ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ მონღოლთა ხელისუფლების მხრიდან, ქრისტიანებთან ერთად, გარკვეული პრივილეგიებით და მფარველობით სარგებლობდნენ ასევე ბუდისტები, განსაკუთრებით – ტიბეტური ბუდიზმის ანუ ლამაიზმის მიმდევრები. კერძოდ, აკრძალული იყო მათთვის შეურაცხყოფის და რაიმე სახის ზიანის მიყენება, ამასთანავე ისინი განთავისუფლებულნი იყვნენ გადასახადებისგან [ცინცაძე, 1960: 189-190].

ყუბილაიმ ჩინეთის დიდი ნაწილის დაპყრობა მოახერხა, რის შემდეგაც მონღოლთა იუენის (ჩინურად ნიშნავს – დასაბამი, წყარო, დასაწყისი) დინასტია (1271-1368) დააფუძნა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩინეთის გარდა, ყუბილაიმ პარალელურ რეჟიმში მეზობელი ქვეყნებიც დაიმორჩილა: კორეა, ბირმა, კამბოჯა, თუმცა იაპონიაში მისი ლაშქრობები (1274 და 1281 წწ.) მარცხით დასრულდა [Wright, 2011: 77; გელაშვილი, 2018: 221].

რამდენადაც სამხრეთ ჩინეთში სუნგის დინასტია კელავ აგრძელებდა არსებობას, ყუბილაის მთავარ სამიზნეს სწორედ ეს რეგიონი წარმოადგენდა. მონღოლების წინააღმდეგ წარმოებული მძიმე ბრძოლების შედეგად, 1276 წლის თებერვალში სამხრეთ სუნგის დინასტიის დედაქალაქმა ხანგჭოუმ კაპიტულაცია გამოაცხადა. მონღოლებმა მთელი საიმპერატორო კარი დატყვევეს, თავად იმპერატორი კი ტიბეტში გადაასახლეს [Кадырбаев, 2009: 56-58]. მიუხედავად ამისა, ამით ომი არ დასრულებულა, რადგან ჩინელი პატრიოტული ძალები კელავ აგრძელებდნენ პარტიზანულ ბრძოლას დამპყრობლების წინააღმდეგ. ძალთა თანაფარდობის უთანასწორობის გამო, უპირატესობა აშკარად მონღოლებისკენ იხრებოდა. ამას ემატებოდა მოლაღატე ჩინელ ფეოდალთა მტრის მხარეს გადაპორტირება. 1278 წელს, მონღოლებმა ამ უკანასკნელთა ხელშეწყობით და დახმარებით, ჩინელ პატრიოტთა არმიის წინააღმდეგობის გატეხვა შეძლეს [The Cambridge History of China, 1994: 433; გელაშვილი, 2018: 221]. 1280 წელს წყალზე გამართულ ბრძოლებში მონღოლებმა ჩინეთის შეიარაღებული ძალების უკანასკნელი ნარჩენებიც გაანადგურეს. ამით დასრულდა სუნგის დინასტიის 300-წლიანი მმართველობა და ჩინეთში მონღოლთა სრულმასშტაბიანი ბატონობის ხანა დაიწყო 1369 წლამდე.

ქაიფენგი

XI-XIII საუკუნეები ჩინეთის ქალაქების ისტორიაში ტრანსფორმაციის – ე. წ. „საქალაქო რევოლუციის“ პერიოდადაა აღიარებული. ამ პროცესის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს ქალაქ ქაიფენგის მეტროპოლია წარმოადგენს, რომელიც მდებარეობს ხენანის პროვინციის აღმოსავლეთ ნაწილში, მდ. ზუანგხეს (იგივე – ყვითელი მდინარის) სამხრეთ სანაპიროსთან და ჩინეთის დიდი არხის შესარავთან.

ქალაქის ისტორია. ზემოთ განხილული ქალაქების მსგავსად, ქაიფენგი ჩინეთის ერთ-ერთ უძველესი კულტურის კერას წარმოადგენს, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე შვიდი დინასტიის დედაქალაქი იყო. ამიტომ მას „შვიდი დინასტიის სატახტო ქალაქსაც“ უწოდებენ ჩინეთში. რბილი ჰავა, მოხერხებული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა, ტბების და მდინარეების სიახლოვე და სიუხვე, ნაყოფიერი ნიადაგი – ამ ყველაფრის წყალობით, ქალაქი იმთავითვე იდეალურ ადგილსამყოფელს წარმოადგენდა როგორც ურბანული განვითარებისთვის, ისე საიმპერატორო რეზიდენციისათვის. ქაიფენგის ისტორია ძვ. წ. 364 წლიდან იღებს სათავეს, როდესაც ის გაშენდა, როგორც ვეის სახელმწიფოს დედაქალაქი. იმხანად მას ერქვა დალიანი [Best of China, 2008: 374]. ძვ. წ. III საუკუნეში ქალაქი დაარბია და გაძარცვა ცინის იმპერიის არმიამ (იმპერატორ ცინ შიხუანგტის მეთაურობით), რის შედეგადაც ის თითქმის მთლიანად განადგურდა. თავდაპირველად ცინის მოლაშქრეებმა თურმე ვერაფრით ვერ გაარღვიეს ქალაქის კედელი და ასეთ ხერხს მიმართეს: არხი გათხარეს და შიგ მდინარის წყლის ძლიერი ნაკადი მიუშვეს, რამაც ქაიფენგის დატბორვა გამოიწვია. მხოლოდ ამის შემდეგ მოახერხა მტერმა

ქალაქში შელწევა და მისი დარბევა-განადგურება [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 137]. ქაიფენგი აღდგენილ იქნა VII საუკუნის დასაწყისში – თანგის დინასტიის ზეობის პერიოდში (618-907) და მას ეწოდა პიენჭოუ. მომდევნო, სუნგის დინასტიის ხანაში (960-1279) ქაიფენგი კვლავ დედაქალაქი გახდა 1127 წლამდე (მას მაშინ პიენი ერქვა) ანუ ჯურჩენების შემოსევებამდე და ჩრდილოეთ ჩინეთში ამ უკანასკნელთა გაბატონებამდე. სუნგის ეპოქაში ქაიფენგს ჰქონდა კიდევ სხვა ოფიციალური სახელწოდება – ტუნგძინგი (ჩინაურად ნიშნავს – აღმოსავლეთის დედაქალაქი), ხალხში მას უწოდებდნენ აგრეთვე პიენძინგს [Bai, 2002: 241].

ეს უძველესი ქალაქი, ფაქტობრივად, მეორედ დაიბადა X საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც სუნგის იმპერიის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული, ეკონომიკური და კულტურული ცენტრი გახდა. მიუხედავად ხანდაზმულობისა, ქაიფენგს მემკვიდრეობით თითქმის არაფერი გადმოუღია წინამორბედი დინასტიების ქალაქებისგან. მისი არჩევა საიმპერატორო რეზიდენციად წმინდა პრაქტიკული მიზეზებით იყო განპირობებული. გარკვეულწილად, ეს ნაკარნახევი იყო სამხედრო-სტრატეგიული მოსაზრებებითაც, თუმცა, მთავარი როლი მაინც ქალაქის მოხერხებულმა ადგილმდებარეობამ ითამაშა. კერძოდ, ეს იყო ქვეყნის ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის მისი მთავარ სავაჭრო-სატრანზიტო გზაზე მდებარეობა. არანაკლებ მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენდა ასევე ის, რომ მასზე ოთხი მდინარე მიედინებოდა, რის საფუძველზეც ქალაქი უზარმაზარ სატრანსპორტო კვანძს ქმნიდა [Кривош и др. 1984: 96].

დედაქალაქის რანგში, ადრეული ხანის ქაიფენგი ქალაქის სტიქიური განვითარების თვალსაჩინო მაგალითს განასახიერებს, რაც გამოწვეული იყო ურბანიზაციის ეკონომიკური ფაქტორების ზეგავლენით. X საუკუნის შუა ხანებიდან ჩვენამდე მოაღწია ქაიფენგის აღწერილობამ, რომელიც საქალაქო ცხოვრების ახლებურ მაჯისცემას წარმოაჩენს. ეს უმთავრესად განპირობებული იყო დედაქალაქში უალრესად დიდი რაოდენობის ადგილობრივი

მოსახლეობის და უცხო ტომელთა კონცენტრაციით. ხელოსანთა, ვაჭართა და სხვა ხელობის წარმომადგენელთა სულ უფრო მზარდი მოზღვაეების გამო, გადასახადიც საცხოვრებელზე პროპორციულად მატულობდა, თუმცა, ეს გარემოება დედაქალაქისკენ ადამიანთა ლტოლვას მაინც არ აბრკოლებდა. ქალაქში შენობები იმდენად მჭიდროდ ეკვროდა ერთმანეთს, რომ თვით მთავრობასაც არ ჰქონდა საშუალება, რომ თავისი კანცელარიები სათანადო ადგილებზე განეთავსებინა. ქუჩები ისე იყო გადატვირთული შენობებით, რომ ეკიპაჟები გაჭირვებით ახერხებდნენ მოძრაობას ნაგებობებს შორის [Стужина, 1979: 15].

ხელისუფლების სათავეში მოსვლისთანავე, სუნგის მთავრობა შეეცადა რომ უფრო დიდი და ტევადი ახალი კედლის აშენებით, ქალაქის რეალური სახე ქალაქმშენებლობის ნორმებთან შესაბამისობაში მოექცია. საამისოდ ხელისუფლება ძალისხმევას არ იშურებდა; კერძოდ,, დაიწყო ქალაქის კედლის გაფართოება, იხვენებოდა დაგეგმარების მეთოდები, დედაქალაქში გაჩნდა სამსართულიანი სხვადასხვა დანიშნულების დანესებულებები და სასტუმროები, თუმცა უწინდებურად დომინირებდა დაბალი შენობები. სიახლეს წარმოაგენდა 995 წელს კვარტლების ძველი სახელწოდებების შეცვლა, რომლებიც ვულგარულად იქნა მიჩნეული, უფრო კეთილხმოვანი ჟღერადობის სახელებით, ახალი სახელწოდებები მიიღეს კარიბჭეებმაც. გაჩნდა სხვა ინოვაციებიც, თუმცა, მთავრობის მიერ განხორციელებული ღონისძიებები მაინც ვერ ეწეოდა ქალაქის დინამიური განვითარების ტემპს. მიახლოებითი შეფასებებით, 1021 წელს დაახლოებით 500 ათასი ადამანი ცხოვრობდა ქაიფენგის კედლის საზღვრებში და არანაკლებ 30-40 ათასი – მის შემოგარენში, ხოლო XI საუკუნის მიწურულს დედაქალაქის მოსახლეობა უკვე მილიონს აჭარბებდა [Kracke, 1975:65; Крюков и др. 1984: 97]. ამასთან, ტერიტორიით ქალაქი თითქმის ორჯერ პატარა იყო, თანგის დინასტიის დედაქალაქ ჩანგანთან შედარებით.

მოსახლეობის არაბუნებრივად მაღალი სიმჭიდროვე ქაიფენგში, იძულებულს ხდიდა მოქალაქეებს, რომ ქუჩების თითოეული

თავისუფალი მონაკვეთი აეთვისებინათ. კერძოდ, ისინი იტაცებდნენ მოედნების, ქუჩების, ხიდების, ასევე მონასტრების ეზოების ტერიტორიებსაც კი. ხაზგასასმელია, რომ ხელისუფლება სხვადასხვა საშუალებებით იბრძოდა დედაქალაქის სტიქიური ზრდის წინააღმდეგ: მაგალითად, 1035-1037 წლებში გამოიცა ედიქტები, რომლებიც უკრძალავდნენ სოფლის მაცხოვრებლებს მეტროპოლიაში ჩასახლებას, მაგრამ ეს აკრძალვები რეალურად არ მოქმედებდა. მთელი XI საუკუნის მანძილზე მთავრობა წარუმატებლად ცდილობდა აღეკვეთა თვითნებური მშენებლობები ქუჩების სავალ ნაწილზე. საბოლოოდ, მას მაინც უხდებოდა რეალობასთან გარკვეულ კომპრომისზე წასვლა. 1082 წლიდან მთავრობამ ქუჩების მონაკვეთების მიტაცებისთვის სათანადო გადასახადი დაანესა. 1078 წელს დედაქალაქის მორიგი რეკონსტრუქციის დროს, სამთავრობო დაწესებულებები და სამხედრო ყაზარმები საცხოვრებელი სახლების შუაგულში განთავსდა. ხელისუფლება იძულებული იყო იმასაც შეგუებოდა, რომ საიმპერატორო სასახლეს მჭიდროდ ეკვროდა გასართობი დაწესებულებები და სავაჭრო რიგები. მხოლოდ 1117 წლიდან ვაჭრებს უკვე აღარ უშვებდნენ სასახლის კედლებთან, ხოლო სავაჭრო დახლები და პუნქტები საბოლოოდ იქნა გაძევებული ცენტრალური პროსპექტიდან. ეს მოხდა ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის ბოლო იმპერატორის – ხუეი წუნგის ზეობის დროს [Суткина, 1979: 101]. ხუეი წუნგი ცნობილია თავისი ქველმოქმედებით. მისი ძალისხმევით, 1102 წელს შეიქმნა ახალი ორგანო, რომელიც სახელმწიფო ექიმებს აგზავნიდა სახლებში და საავადმყოფოებში ღარიბ-ღატაკთა სამკურნალოდ. 1104 წელს შეიქმნა დამკრძალავი ბიურო, რომელიც ღარიბების დაკრძალვის ხარჯებს იხდიდა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 321]. ხუეი წუნგის სახელთან დაკავშირებულია ასევე დედაქალაქში ორი მონუმენტური ნაგებობის აშენება: ქალაქის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში გაშენდა უზარმაზარი პარკი და სამხრეთ გარეუბანში – საიმპერატორო სკოლის 3 ათასი მოსწავლისთვის განკუთვნილი საცხოვრებელი კომპლექსი.

ქაიფენგი გაშენებული იყო სწორ ადგილზე, თუმცა სიმეტრიულობითა და დაგეგმარების სიზუსტით არ გამოირჩეოდა. როგორც ძველ გეოგრაფიულ აღწერილობებში შემონახული სურათებიდან ირკვევა, მას რომბისებური ფორმა ჰქონდა. თავდაპირველად ის შემოფარგლული იყო 11,4 კმ სიგრძის პერიმეტრის კედლით. 956 წელს მის ირგვლივ აიგო ახალი კედელი 18 მ სისქისა და 12 მ სიმაღლის. რეკონსტრუქციების შემდეგ კედლის სიგრძე უკვე 27 კილომეტრს აღწევდა. ტრადიციულად, მას ჰქონდა 12 კარიბჭე – 3-3 თითოეულ მხარეს. კარიბჭის შესასვლელს დამატებითი კედლების 2-3 რიგი იცავდა [Кривош и др., 1984: 98]. აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის დამცავი საფარები სუნგის დინასტიის პერიოდში დიდი ქალაქების უმრავლესობას ჰქონდა. კედლის ირგვლივ ფართე თხრილი იყო, რომლის გასწვრივ ტირიფები იყო დარგული. იქვე იყო განთავსებული სასახლეები და მრავალრიცხოვანი პარკები.

სატახტო ქალაქებისათვის დამახასიათებელი ტრადიციის თანახმად, ქაიფენგი სამ ნაწილად იყო დაყოფილი: სასახლის, საიმპერატორო და გარე ქალაქად. თუმცა, მის იერ-სახეში ქალაქმშენებლობის მთელი რიგი ორიგინალური ხერხებიც იჩენდა თავს. მაგალითად, სასახლის კომპლექსი, რომელსაც ძველი პიენჭოუს ტერიტორია ეკავა, განთავსებული იყო ქალაქის ცენტრში. ეს იყო სიახლე, რომელიც შემდგომ ტრადიციად იქცა. მართალია, დედაქალაქს კვარტლებისა და ქუჩების სწორხაზოვანი დაგეგმარების სისტემა ჰქონდა, მაგრამ სრული სიმეტრიულობის მიღწევა მაინც ვერ ხერხდებოდა, რადგან მისი დასავლეთ ნაწილის კვარტლების ფართობი აღემატებოდა აღმოსავლეთისას ანუ ქალაქის ცენტრალური ლერძი გადანეული იყო აღმოსავლეთისკენ [Kracke, 1975: 63; Steinhardt, 1999]. რაც შეეხება ადმინისტრაციულ ნაგებობებს, მაღალჩინოსანთა და მდიდართა სახლებს, ისინი ცენტრალურ კვარტლებში იყო თავმოყრილი, მაგრამ ჭარბი მოსახლეობის გამო, სრულად იზოლირებულნი დანარჩენი მოსახლეობისგან მაინც არ იყვნენ. სრულფასოვანი მონესრიგებული სისტემის შექმნას გარკვეულწილად ხელს უშლიდა ქალაქის

მთავარი სატრანსპორტო არტერია – პიენის არხი და რამდენიმე მდინარე, რომლებიც დამოუკიდებელ სამეურნეო სისტემას ქმნიდნენ [Kriokos, 1984: 98]. ასე რომ, ჩანგანთან შედარებით, ქაიფენგის ყოველდღიურობაში წყალსავალი გზები გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ და იმავდროულად მდინარეები ქალაქს ხიბლს მატებდნენ, მათზე გადებული ლამაზი აყურული ხიდებითურთ, რომელთა რაოდენობა ორმოცს აღწევდა.

ბუნებრივია, რომ ქალაქის სწრაფი ტემპით ზრდა (როგორც მოსახლეობის, ისე ზომების თვალსაზრისით) და ინტენსიური მშენებლობები ქალაქმშენებლობის დაკანონებული ნორმების ძირულ ცვლილებებს განაპირობებდა. განსახილველ პერიოდში ჩინურმა არქიტექტურამ დაკარგა მონუმენტურობა, რის შედეგადაც მან უფრო დახვეწილი და ნატიფი ფორმები მიიღო, სახე იცვალეს ბუდისტურმა პაგოდებმაც, რომლებიც უფრო მაღლები და ჰაეროვანები გახდნენ [Majiora, 1998: 71]. სიახლეს წარმოადგენდა ასევე ის, რომ სუნგის დინასტიის მმართველობის დასაწყისშივე გაქრა წინა პერიოდებში არსებული იზოლირებული კვარტლების სისტემა ანუ კვარტლებს შორის კედელი აღარ იგებოდა. ქაიფენგის კვალდაკვალ, თანდათან ანალოგიური ტრანსფორმაცია განიცადეს სხვა ქალაქებმაც როგორც ჩრდილოეთ, ისე სამხრეთ ჩინეთში. საქალაქო ცხოვრების ახალმა რეალობამ, თავის მხრივ, მოსახლეობის კონტროლის ინოვაციური მეთოდების წარმოქმნა განაპირობა. კერძოდ, დაიწყო ქალაქების დაყოფა სექტორებად (ჩინურად – სიან) რომლებსაც თავთავიანთი ადმინისტრაციული ორგანოები ჰქონდათ პოლიციის, სასამართლოს და სახანძრო დაცვის სამსახურის სახით. სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ქაიფენგში 1010 წელს რვა ასეთი სექტორი ყოფილა, ხანგჭოუში – ცამეტი [Стужина, 1979: 105].

ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის დამხობა (1127 წ.) უაღრესად მძიმე დარტყმა იყო ქაიფენგისათვის. მართალია, ის ქვეყნის ჩრდილეთ ნაწილში გაბატონებულ ჯურჩენტა ძინის დინასტიის მეორე დედაქალაქად კვლავ რჩებოდა, მაგრამ სამხრეთთან სავაჭრო კავშირების დაკარგვამ, ნგრევამ ომების დროს, ეპიდე-

მივბა, – ამ ყველაფრის შედეგად, ქაიფენგის დიდებულება და ხიბლი უკვე ისტორიის კუთვნილობას წარმოადგენდა. 1234 წელს ქალაქი მონღოლმა დამპყრობლებმა დაიკავეს, რამაც სერიოზულად დააზარალა მისი ეკონომიკა და მეურნეობა [Kuo, 2013: 30]. საუკუნეთა მანძილზე ქაიფენგმა უამრავი განსაცდელი გადაიტანა როგორც შიდა პოლიტიკური დაპირისპირებების, ისე გარეშე მტრების შემოსევების დროს, ასევე ქვეყანაში მიმდინარე სამოქალაქო ომების, გლეხთა აჯანყებების და სტიქიური უბედურებების გამო. კერძოდ, 1642 წელს მდ. ხუანგხეს ადიდების შედეგად, ქაიფენგი მთლიანად დაიტბორა და მოსახლეობისგან თითქმის დაიცალა – მისი მოსახლეობა 370 ათასიდან 30 ათასამდე შემცირდა. წყალდიდობას მაშინ გადაურჩა მხოლოდ საიმპერატორო სასახლის კედელი და სამთავრობო ნაგებობათა კედლები [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 145]. ანალოგიური ნგრევა და ზარალი განიცადა ქაიფენგმა 1852 წლის წყალდიდობის დროსაც. თუმცა, ყოველ ჯერზე მისი საფუძვლიანი რესტავრირება-აღდგენა ხდებოდა და დღესდღეობით ეს არის სიმწვანეში ჩაფლული ლამაზი ქალაქი, ქვეყნის მსხვილი სავაჭრო, სამრეწველო და კულტურის ცენტრი, სადაც მრავალი ისტორიული ძეგლია შემონახული.

ქაიფენგის ღირშესანიშნაობები. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქაიფენგმა თავისი ხანგრძლივი არსებობის მანძილზე უამრავი ქარტეხილები გადაიტანა, სტიქიური უბედურებები, ხანძრები, მინისძვრები, წყალდიდობები. განსაკუთრებით დიდ ზარალს განიცდიდა ქალაქი ე. წ. ყვითელი მდინარისგან (იგივე – ხუანგხესგან), რომელიც ხშირად დიდდებოდა და იცვლიდა კალაპოტს, რის შედეგადაც ნადგურდებოდა სოფლები და ქალაქები. ამის გამო ჩინელებს ხუანგხეს მიმართ ძველთაგანვე განსაკუთრებული კრძალვა და შიში ჰქონდათ. ჭირვეული ხასიათის გამო, ის სხვადასხვა სახელწოდებით მოიხსენიება, მაგალითად: ათასი უბედურების მდინარე, ჩინეთის დარდი, ცთომილი და მოხეტიალე მდინარე. სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, 2500 წლის განმავლობაში ხუანგხემ 9-ჯერ შეიცვალა კალაპოტი და პირვანდელი

შესართავიდან 700 კმ-ით გადაინაცვლა. 1938 წელს მან გაარღვია კაშხლები, შეუერთდა ჯერ მდინარე ხუაიხეს, შემდეგ კი – იანგნის. მომდევნო ხანებში კაშხლები აღადგინეს და და ხუანგხე ძველ კალაპოტს დაუბრუნეს. ხუანგხეს მსხვერპლთა შორის აღმოჩნდა ქაიფენგიც, სადაც მდინარის შემოტყევის დროს უამრავი ისტორიული ნაგებობა, ტაძრები, არტეფაქტები და უნიკალური ხელოვნების ნიმუშები ნადგურდებოდა. თუმცა, ზოგიერთ სასახლეებს და ტაძრებს ნაწილობრივ მათ ირგვლივ შემოვლებული სქელი კედლები იცავდნენ. შესაბამისად, წყლის ქავლი მათ ვერ ერეოდა და გვერდს უვლიდა ხოლმე.

ამ დიდებულმა ქალაქმა ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის არაერთი ძეგრფასი ნიმუში შემოინახა, ზოგი პირვანდელი სახით, ნაწილი კი – რესტავრირებული ან ხელახლად აგებული სახით. ქაიფენგის მთავარ ღირსშესანიშნაობად აღიარებულია XI საუკუნეში აგებული 8-კუთხოვანი 13-სართულიანი ბუდისტური პაგოდა, რომელიც ქალაქის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილშია განთავსებული. თავდაპირველად ის ხის მასალით აიგო, მაგრამ 1049 წელს მეხის დაცემის გამო დაზიანდა და ამის შემდეგ მისი ზედაპირი მუქი ფერის მოჭიქული აგურით იქნა მოპირკეთებული. შორიდან ის ძალიან ჰგავდა მეტალის ნაგებობას და ამიტომ „რკინის პაგოდა“ შეარქვეს. მისი სიმაღლე 55 მ.-ია, კედლები გარედან და შიგნიდან ბუდას და ბუდისტური ღვთაებების, ასევე დრაკონების და სხვა ცხოველების გამოსახულებებითაა გაფორმებული. თითოეულ იარუსზე 8 ნიშაა, რომლებშიც სხვადასხვა ქანდაკებებია განთავსებული. ნაგებობის შიგნით კი ხვეული კიბეა, რომლის ბოლოში – გუმბათის ქვეშ, ბუდას მონუმენტური ქანდაკება ეგებება მნახველებს [Best of China, 2008: 375; Kuo, 2013: 34]. პაგოდის კარნიზებზე ჩამოკიდებულია 104 ზარი, რომლებიც ნიავის დაბერვის დროს, საოცარი ჟღერადობის ხმას გამოსცემენ.

ქაიფენგის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარეობს 977 წელს აგებული პაგოდა პოთა. რამდენადაც ის პო-ს სახელწოდების ტერასაზე განთავსდა, ამის გამო ეწოდა პოთა (თა – ჩინურად ნიშნავს – პაგოდას). 30 მეტრი სიმაღლის ნაგებობის გარეთა კე-

დღებს სუნგის პერიოდის ოსტატთა მიერ შესრულებული ბუდისტური თემატიკის გამოსახულებები ამჟღავნებს. თავდაპირველად პოთა 9-სართულიანი იყო, მაგრამ მინგის დინასტიის მიწურულს (1644 წ.) მხოლოდ 3 სართულია იყო შემორჩენილი. შემდეგ მას თავზე დაადგეს 6-სართულიანი მინი პაგოდა, რითაც ნაგებობამ საოცრად ორიგინალური იერ-სახე მიიღო [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 149].

ძალზე შთაბეჭდავია ქაიფენგის პაკუენგის სატაძრო კომპლექსი. მის ტერიტორიაზე განთავსებულია სხვადასხვა დამხმარე ნაგებობები, ასევე 947 წელს აგებული 6-კუთხოვანი 9-სართულიანი პაგოდა, რომლის ინტერიერი მთლიანად ბუდისტური წმინდანების გამოსახულებებითაა გაფორმებული. აღნიშნას იმსახურებს ასევე უფრო მოგვიანო ხანაში – ცინგის დინასტიის პერიოდში (1644-1911) აგებული დრაკონის პავილიონი, რომელიც შემალღებულ ადგილასაა განთავსებული და მისგან ქალაქის ძველი ნაწილის ეგზოტიკური პანორამა იშლება.

ქაიფენგის ყველაზე ძველი ბუდისტური საკულტო ნაგებობაა 555 წელს აშენებული სიანგკუოს ტაძარი, რომელიც უფლისწულ სინლინგის რეზიდენციას წარმოადგენდა. მოგვიანებით ნაგებობა დაინვა და თანგის დინასტიის მმართველობის ხანაში იმ ადგილას ახალი ტაძარი აიგო, რომელსაც დიდი სიანგკუო ეწოდა. კომპლექსი რამდენიმე პავილიონს და დარბაზებს მოიცავს, თითოეული მათგანი უნიკალური ხელოვნების ნიმუშებით გამოირჩევა. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია რვაკუთხოვან დარბაზში განთავსებული ნეფრიტისგან დამზადებული ბუდას 7-მეტრიანი ქანდაკება, რომელსაც 1000 ხელი და ამდენივე თვალი აქვს, სხეული კი ოქროს ფურცლებით აქვს დაფარული. საოცარი სინატიფით გამოირჩევა მონყალების ქალღმერთის – კუანინის და სხვა ბუდისტური ღვთაებების გამოსახულებები. აღსანიშნავია ასევე პავილიონი დოლების კომპით და სამრეკლოთი. ამ უკანასკნელის ზარი 4 მეტრი სიგრძისაა და 5 ტონას იწონის [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009; 148; Kuo, 2013: 34].

ინტერესს იმსახურებს ქაიფენგში აღმოჩენილი სამი სტელა (1489, 1512 და 1663 წლების), რომლებიც ეძღვნება ქაიფენგში ებრაელთა ჩასახლების ისტორიას. კერძოდ, 1489 წლით დათარიღებულ სტელაზე არსებული წარწერის თანახმად, ებრაელები ჩინეთში აღმოსავლეთ ხანის იმპერიის პერიოდში (25-220) ჩავიდნენ ინდოეთიდან და სპარსეთიდან. ასევე აღნიშნულია, რომ მოგვიანებით მათ სუნგის დინასტიის იმპერატორისგან დედაქალაქ ქაიფენგში ცხოვრების ნებართვა მიიღეს, სადაც მათი კომპაქტურად ჩასახლება დაიწყო. ამასთან ერთად, ებრაელებს ფართო სპექტრის უფლებებიც მიენიჭათ. კერძოდ, მათ შეეძლოთ სავაჭრო-საფინანსო ოპერაციები ეწარმოებინათ, თავისუფლად გადაადგილებულიყვნენ ქვეყნის ტერიტორიაზე, აეშენებინათ სახლები, ექორწინათ ჩინელებზე, ნება ეძლეოდათ ყველა იუდეისტური რელიგიური ნორმები დაეცვათ [გელაშვილი, 2022: 64-65]. XII საუკუნეში, კერძოდ 1163 წელს კი ებრაელთა თემმა ქაიფენგში პირველი სინაგოგა ააგო [Xin, 2003: 158; Weisz, 2006: 17-19]. ხსენებული სტელები ამჟამად ქაიფენგის ისტორიულ მუზეუმში ინახება. აღსანიშნავია, რომ ქაიფენგში მდებარეობს მსოფლიოში განთქმული ებრაული კულტურის კვლევითი ცენტრი, რომელიც ჩინეთის ოთხი წამყვანი უნივერსიტეტის შვიდ ებრაისტიკის ცენტრს აერთიანებს. დაბოლოს, ქალაქს მწვანეში ჩაფლული პარკები და ბაღები ამშვენებს, რომელთაგან განსაკუთრებით გამორჩეულია უზარმაზარი პარკი, რომელიც სუნგის პერიოდის საიმპერატორო პარკის ზუსტ ასლს წარმოადგენს.

ქაიფენგი განთქმულია სხვადასხვა პირველალმოჩენებით და გამოგონებებით. მაგალითად, ქაიფენგელმა ტიპოგრაფმა პი შენგმა 1041 წელს გამოიგონა მოძრავი საბეჭდი ტექნოლოგიური მოწყობილობა, რამაც დააჩქარა ინფორმაციების გავრცელება და კულტურათა დიალოგი მთელი ჩინეთის მასშტაბით. მსოფლიოში პირველი მექანიკური საათიც ქაიფენგში შეიქმნა სუ სუნგის მიერ 1092 წელს. 10 მ სიმაღლის ქალაქის კოშკის ასტრონომიული საათი წყლის ენერგიაზე ამუშავდა გიგანტური წყლის ბორბლის მეშვეობით. სუ სუნგის აღნიშნული გამოგონების პრინციპი შემდ-

გომში საფუძვლად დაედო ევროპის პირველ მექანიკურ საათებს [Культурология, 1998: 294]. აღსანიშნავია ასევე, რომ ჩრდილოეთ სუნგის გამოჩენილმა სახელმწიფო მოღვაწემ და სწავლულმა შენ კუომ (ასევე ქაიფენგელმა) 30-ტომიანი ფუნდამენტური ნაშრომი შეადგინა, რომელიც მოიცავდა პოლიტიკის, ეკონომიკის, ფილოსოფიის, ისტორიის, სამხედრო საქმის, სამეცნიერო და ტექნოლოგიური თემატიკის ფართო სპექტრს. მან ასევე გამოიკვლია ნავთობი – მისი მახასიათებელი თვისებები და გამოყენების საშუალებები [Best of China, 2008: 375]. აღნიშნულ ნაშრომს, მისი შინაარსიდან გამომდინარე, დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალობა.

ხანგჭოუ

ხანგჭოუ ჩინეთის შვიდ უძველეს ისტორიულ დედაქალაქთა (ანიანგი, ლუოიანგი, სიანი, ქაიფენგი, ხანგჭოუ, ნანკინი, პეკინი) რიცხვშია მოქცეული. ის არის ჭეძიანგის პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი, რომელიც ჩინეთის დიდი არხის სამხრეთ ნაწილის დამასრულებელ პუნქტს წარმოადგენს. ქალაქის ისტორია შორეულ წარსულში იღებს სათავეს და დაახლოებით 2200 წელს ითვლის. ე. წ. გაზაფხულისა და შემოდგომის (იგივე – ჩუნციოუ, ძვ. წ. 770-476) და მეზრდოლ სამეფოთა პერიოდებში (იგივე – ჭანკუო, ძვ.წ. 475-221) ჭეძიანგის პროვინციის დიდი ნაწილი ეკუთვნოდა უეის სამეფოს, რომლის დედაქალაქი იყო დღევანდელი შაოსინგი. პროვინციის ჩრდილოეთი ნაწილი კი უს სამეფოს მფლობელობაში იყო მოქცეული, რომლის დედაქალაქი დღევანდელი სუჭოუ იყო. იმხანად ხანგჭოუ ხსენებულ სამეფოთა ჩრდილოეთით მხოლოდ სასაზღვრო ტერიტორიას წარმოადგენდა.

პირველი ისტორიული ცნობები ხანგჭოუს შესახებ ცინის დინასტიის პერიოდიდან ფიქსირდება [History of Seven Ancient Cities of China, 2009: 122]. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ძვ.წ. 221 წელს ცინის დინასტიის ფუძემდებელმა, იმპერატორმა ცინ ში-ხუანგტიმ ჩინეთის სხვადასხვა სამეფოების გაერთიანების შედეგად, მძლავრი იმპერია შექმნა. მან მთელი რიგი რეფორმები გაატარა, რომელთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო პრეფექტურებისა და ქალაქების დაგეგმარების სისტემის მოწესრიგება. კერძოდ, ადგილობრივი ადმინისტრაციული ერთეულები დაიყო 26 ოლქად, რომელთაგან ერთ-ერთი იყო ციენტანგის ოლქი. სწორედ მაშინ აღმოსავლეთ და დასავლეთ ჭეძიანგის, სამხრეთ ძიანგსუსა და ჩრდილოეთ ფუძიანის რაიონებში შეიქმნა

ქუაიძის პრეფექტურა, რომლის ტერიტორიაზეც აღმოჩნდა ამჟამინდელი ხანგჭოუ [Clements, 2015: 159-161]. 589 წელს სუეის დინასტიის იმპერატორმა იანგ ძიენმა (581-604) ზემოთ ხსენებულ ციენტანგის ოლქს სახელი შეუცვალა და მას ხანგჭოუ უწოდა. ქალაქის განსაკუთრებით სწრაფი ტემპით განვითარება VII საუკუნიდან დაიწყო, როდესაც ჩინეთის დიდი არხის მეშვეობით პირდაპირი სამდინარო გზა გაიხსნა ხანგჭოუსა და ლუოიანგს შორის (ეს უკანასკნელი სუეის დინასტიის პერიოდში ქვეყნის მეორე დედაქალაქად ითვლებოდა).

„5 დინასტიისა და 10 სამეფოს ხანაში“ (907-960), კერძოდ, 904-978 წლებში, ხანგჭოუ ვუიუეს სამეფოს მთავარ პოლიტიკურ ცენტრს წარმოადგენდა. იმ პერიოდში მას ფუნდამენტური რეკონსტრუქცია ჩაუტარდა: გაყვანილ იქნა ახალი ქუჩები, აიგო საცხოვრებელი ნაგებობები, ტაძრები, დიდი ბაზრები და სხვ. შედეგად, ქალაქის ეკონომიკამ და საგარეო ვაჭრობამ ნახტომისებრი ტემპებით დაიწყო განვითარება და ის თანდათან სავაჭრო დანიშნულების ქალაქად ჩამოყალიბდა. ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის პერიოდში (960-1127) ხანგჭოუ პროვინციული დედაქალაქის სტატუსით, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ჩინეთის ეკონომიკურ ცენტრად რჩებოდა. როგორც ზემოთ ითქვა, ჩინეთში ჯურჩენების (ტუნგუსურ-მანჯურიული ტომები) შემოსევებისა და მათ მიერ ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის დამხობის შემდეგ (1127 წ.), ერთ-ერთმა უფლისწულმა – კაო წუნგმა ქვეყნის სამხრეთ ნაწილში შეაფარა თავი და სამხრეთ სუნგის დინასტიას ჩაუყარა საფუძველი, რომლის დედაქალაქად ხანგჭოუ (ისტორიულ სახელი – ლინ-ანი, რაც ნიშნავს – დროებით მშვიდობას) გამოცხადდა. ის ამ სტატუსს 150 წლის მანძილზე ინარჩუნებდა – 1127-1278 წლები [Ebrey, 2009: 139].

ხანგჭოუსათვის ეს პერიოდი ჭეშმარიტად „ოქროს ხანას“ წარმოადგენდა. რამდენადაც იმხანად ქვეყნის ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ცენტრმა ჩრდილოეთიდან სამხრეთში გადაინაცვლა, დაიწყო ჩინელი მოსახლეობის მიგრაცია ამ მიმართულებით. იქაური ნაყოფიერი მიწების წყალობით, სწრაფად დაიწყო განვი-

თარება სოფლის მეურნეობამ, აყვავებას განიცდიდა ვაჭრობა, ხე-ლოსნობა. საგრძნობლად ამაღლდა განათლების სისტემის დონე, რამდენადაც ხელისუფლება განსაკუთრებულ ყურადღებას და მზრუნველობას იჩენდა ამ სფეროს მიმართ. ხანგჭოუში გაიხსნა როგორც საერო, ისე ბუდისტური და კონფუციური სასწავლებლები. საიმპერატორო კარის ბაზაზე დაარსდა სამი სასწავლო დაწესებულება: საიმპერატორო, სამხედრო ხელოვნების და რიტუალების სასწავლებლები. მათგან ყველაზე პრესტიჟული საიმპერატორო სასწავლებელი იყო, სადაც 1700-ზე მეტი მოსწავლე სწავლობდა. ხსენებული სასწავლებელი სამ დონედ იყო დაყოფილი: უმცროს, საშუალო და უფროს საფეხურებად. გარდა ამისა, იყო უამრავი საჯარო და კერძო სკოლა (ქალაქის, სოფლის, რაიონის...), სამედიცინო სასწავლებლები.

განათლების სისტემასთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბეჭდვითი საქმიანობა, რასაც საიმპერატორო კარი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა. შედეგად, ხანგჭოუ მთელი ქვეყნის მასშტაბით, ბეჭდვითი საქმიანობის ცენტრად იქცა, ინტენსიურად იბეჭდებოდა კლასიკოსების ათასობით ტომები, სახელმძღვანელოები, ენციკლოპედიები, წიგნები გრავირებული და მხატვრულად გაფორმებული ყდებით, ასევე მაღალი ხარისხის ქალაქში შესრულებული სასაჩუქრე ბარათები, რომლებიც მომრავლებულ წიგნების მაღაზიებში იყიდებოდა [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 127]. ცხადია, ეს ყველაფერი საგამომცემლო სფეროს მაღალი განვითარების დონესთან იყო დაკავშირებული. შესაბამისად, გამომცემლობების და მათი მფლობელების საქმიანობა მეტად პრესტიჟული და საპატივცემულო გახდა. მხოლოდ ხანგჭოუში ათეულობით პოპულარული და პრესტიჟული გამომცემლობა ფუნქციონირებდა, რომლებსაც მზარდი მოთხოვნებიდან გამომდინარე, სამუშაო არ ელეოდათ.

იმავედროულად, ხანგჭოუში ინტენსიური აღმშენებლობა მიმდინარეობდა, იხსნებოდა რესტორნები, ჩაის სახლები, გასართობი ცენტრები, იგებოდა ბუდისტური და ტაოისტური ტაძარ-მონასტრები, რის საფუძველზეც ის სულ უფრო მიმზიდველი და

პოპულარული ქალაქი ხდებოდა. ჩრდილოეთ ჩინეთიდან მიგრირებულითა წყალობით, მისი მოსახლეობა ხანმოკლე პერიოდში ერთ მილიონამდე გაიზარდა. ქაიფენგთან შედარებით, თავისი იერსახით, არქიტექტურით, კულტურის განვითარებით, ცხოვრების დონით, ხანგჭოუ გაცილებით უფრო მასშტაბურ და დიდებულ ქალაქად ჩამოყალიბდა [Franke, 1994: 17]. ახალ დედაქალაქში თავი მოიყარა მოსახლეობის ყველა სოციალურმა ფენამ: როგორც ელიტარულმა, ისე საშუალო და დაბალმა ფენებმა.

ხანგჭოუში, ისევე როგორც სხვა ქალაქებში, ცალკე იყო გამოყოფილი გასართობი კვარტლები, სადაც ხუთი დიდი გასართობი ცენტრი ფუნქციონირებდა, რომელსაც ჩინურად ეწოდება „ვაში“ (ასევე ეწოდება „ვაშე“, რაც ნიშნავს „სახლს კრამიტიანი სახურავით“). ქალაქის განაპირა უბნებში კი ანალოგიური, უფრო მცირე ზომის ოცი ცენტრი იყო განთავსებული, რომლებიც ძალზე პოპულარული იყო მოსახლეობის ყველა ფენაში. ვაშიებში მთელი დღე-ღამის მანძილზე გამოდიოდნენ პოპულარული მსახიობები, მუსიკოსები, მომღერლები, იმართებოდა თეატრალური წარმოდგენები. ვაშიების ირგვლივ კი უამრავი მაღაზია იყო ჩამწკრივებული, სადაც ნებისმიერი ნივთის და პროდუქციის შეძენა იყო შესაძლებელი. იქვე, ქუჩაში სანახაობრივ წარმოდგენებს მართავდნენ აკრობატები, მეთოჯინეები, დეკლამატორები და მეზღაპრეები, ამიტომაც ასეთ ადგილებში მუდამ უამრავი ხალხი ტრიალებდა [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 127].

სხვა დიდი ქალაქების ანალოგიურად, ხანგჭოუს თანმდევ კომპონენტს წარმოადგენდნენ ასევე შავი სამყაროს წარმომადგენლები, მანანნალები, თაღლითები, ბროკერები, გოგონების სხვადასხვა დანიშნულებისათვის გამჭირავებლები. საინტერესოა, რომ წვეულებების ორგანიზებისათვის დედაქალაქში ფუნქციონირებდა სპეციალური კომპანიები, რომლებიც მომხმარებელს ფართო სპექტრის მომსახურებას სთავაზობდნენ – ფართებს, წვეულების გასაფორმებელ დიზაინს, სკამებს, მაგიდებს, საკვებს, ჭურჭელს, დეკორაციებს და ა. შ. გარდა ამისა, არსებობდა უამრავი სახეობის კლუბები, მაგალითად: ფიტნესის, ბუდისტური, ჩაის, პოეზიის,

ოკულტიზმის, მეთევზეების, ახალგაზრდა გოგონების, ეგზოტიკური კვების, მცენარეების, ცხენოსნობის და მუსიკის შემსწავლელი ცენტრები. მთავრობა, თავის მხრივ, შესაბამის ყურადღებას იჩენდა დედაქალაქის უსაფრთხოების და წესრიგის უზრუნველყოფისათვის, ხანძრის სანინალმდევოდ გამწესებული იყო ორი ათასი ჯარისკაცი 14 სახანძრო სადგურში და უფრო მეტი – ქალაქის შემოგარენში [Ebrey, 2009: 139]. აღსანიშნავია ასევე, რომ ხელისუფლება სხვადასხვა ღონისძიებებს ახორციელებდა ქალაქში სიღარიბის აღმოსაფხვრელად, არიგებდა მოწყალეობას, აფუძნებდა საჯარო უფასო საავადმყოფოებს, მოხუცებულთა სახლებს, გამოყოფილი იყო ტერიტორიები ღარიბთა სასაფლაოებისათვის და სხვ.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ხანგჭოუ შუა საუკუნეების საქალაქო ცხოვრების საოცრად ცოცხალი რიტმისა და მრავალფეროვნების კლასიკურ განსახიერებას წარმოადგენდა. ფართო საერთაშორისო და სავაჭრო ურთიერთობების წყალობით, მალე ის საერთაშორისო მნიშვნელობის ქალაქად იქცა. ხანგჭოუში მოხვედრილი უცხოელები გაოცებულები და აღფრთოვანებულები იყვნენ მისი სილამაზით, იქაური ყოფა-ცხოვრებით, გართობებით და ეგზოტიკური გარემოთი.

ხანგჭოუს აყვავების ხანას ბოლო მოუღო 1276 წელს მონღოლთა ჯარის შეჭრამ, ყუბილაი ყაენის მეთაურობით, როდესაც დედოფალმა სიემ (1210-1283) ყუბილაის ვასალობა აღიარა და მონღოლებს სუნგის დინასტიის ბეჭედი გადასცა. ქალაქი, რომელიც 150 წელზე მეტი ხნის მანძილზე სუნგის დინასტიის უკანასკნელ ბასტიონს წარმოადგენდა, მიწასთან იქნა გასწორებული მონღოლთა მიერ. ამიერიდან ხანგჭოუმ სამუდამოდ დაკარგა ქვეყნის პოლიტიკური ცენტრის სტატუსი. მარცხის მიუხედავად, ჩინელი ხალხი თავგანწირულად განაგრძობდა ბრძოლას დამპყრობელთა წინააღმდეგ. საბოლოოდ, ეს ყველაფერი იმით დაგვირგვინდა, რომ 1280 წელს წყალზე წარმოებული შეტაკებების დროს, მონღოლებმა ჩინეთის შეიარაღებული ძალების წარჩენი ნაწილიც გაანადგურეს [Eberhard, 2005: 365-366]. სუნგის

დინასტიის საბოლოო დამარცხების შემდეგ, საიმპერატორო კარის ერთგულმა კანცლერმა ლუ სიოუფუმ იმისათვის, რომ ტყვეობის სირცხვილს განერიდებინა, მცირეწლოვანი იმპერატორი ჭაო პინგი ხელში აიყვანა და წყალში გადაშვა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 330]. ამით დასრულდა კიდეც მონღოლთა მიერ მთელი ჩინეთის დაპყრობის ხანგრძლივი პროცესი – მთლიანობაში, მონღოლებს საამისოდ 70 წელი დასჭირდათ. როგორც ცნობილია, ჩინეთის ისტორიაში მონღოლთა მმართველობის ხანა უმძიმეს პერიოდს წარმოადგენდა [გელაშვილი, 2018: 217-226].

რაც შეეხება ხანგჭოუს ბედს მომდევნო ხანებში, ჩინეთში გაბატონებიდან გარკვეული პერიოდის შემდგომ, თავად მონღოლები შეუდგნენ მათ მიერ განადგურებული ქალაქის აღდგენას. ამის მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ მონღოლმა მმართველებმა თანდათან გააცნობიერეს, რაოდენ მნიშვნელოვან საერთაშორისო სტატუსის მქონე ნავსადგურს წარმოადგენდა ხანგჭოუ საგარეო ვაჭრობისათვის. ასე რომ, ქალაქმა სავაჭრო და სახელოსნო, ასევე საფეიქრო მრეწველობის ერთ-ერთი მძლავრი ცენტრის სახელი კელავ აღიდგინა, განსაკუთრებით გაითქვა მან სახელი საუკეთესო ხარისხის აბრეშუმის წარმოებით. ამ კონტექსტში ხაზგასასმელია შემდეგი გარემოება: მართალია, მონღოლთა ბატონობას ჩინეთში თან ახლდა ადგილობრივი მოსახლეობის ეროვნული ჩაგვრა, სასტიკი ექსპლოატაცია და ზოგადად, ქვეყანაში სოციალური მდგომარეობის მკვეთრად გაუარესება, თუმცა, მეორე მხრივ, ისიც ფაქტია, რომ დიდი მატერიალური მოგების ხიბლით, ისინი ყველანაირად ხელს უწყობდნენ სავაჭრო ურთიერთობების არეალის გაფართოებას როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის მიმართულებით. ცხადია, რომ ამაში ლიდერ როლს სანავსადგურო ქალაქები ასრულებდნენ, მათ შორის გამორჩეული ადგილი კი ხანგჭოუს ეკავა [The Cambridge history of China, 1994: 454-456]. ამიტომაც მონღოლთა ბატონობის პერიოდში იქ არაბი, სპარსელი, ებრაელი, ინდოელი და ევროპელი ვაჭრების მოზღვავება იყო, რომლებიც თავიანთ სავაჭრო კოლონიებს აფუძნებდნენ ჩინეთში. მათ შორის იყო პოპულარული ვენეციელი მოგზაური და ვაჭარი

მარკო პოლო (1254-1324), რომელსაც ყუბილაი ყაენის კარზე მაღალი თანამდებობა ეკავა – მისი ერთ-ერთი მრჩეველი იყო. როდესაც მარკო პოლო ხანგჭოუში ჩავიდა, ქალაქის მშენიერებით მოხიბლულმა და აღტაცებულმა, ის შეაფასა, როგორც "მსოფლიოში ყველაზე ლამაზი და აყვავებული, ზეციური ქალაქი" [Πολι, 1955: 57].

მონღოლთა ბატონობის დამხობის შემდგომ (1368 წლის მიწურულს) – მინგისა და ცინგის დინასტიების მმართველობის ხუთასი წლის განმავლობაში, ხანგჭოუ ჭეძიანგის პროვინციის დედაქალაქს წარმოადგენდა. მოგვიანებით, 1860-იან წლებში ის ერთხანს ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყებულ თაიფინგელებს (1851-1864) ჰქონდათ დაკავებული. ჩინეთ-იაპონიის ომის (1894-1895) დასრულების შედეგად, 1895 წლის 17 აპრილს შიმონოსეკში დადებული ზავის თანახმად, ხანგჭოუ „ღია ნავსადგურად“ გამოცხადდა (მასთან ერთად, მდ. იანგნიზე და დიდ არხზე მდებარე კიდევ სამი ნავსადგურიც), სადაც ომში გამარჯვებულ იაპონიას ნება ეძლეოდა თავისუფალი ვაჭრობა ეწარმოებინა [Bai, 200: 423]. ხანგჭოუს ისტორიაში დრამატული მოვლენებით აღსავსე პერიოდს წარმოადგენდა 1930-იანი წლები, კერძოდ, იაპონია-ჩინეთის ომის დროს, 1937 წლის 24 დეკემბერს იაპონელებმა ქალაქის ოკუპაცია მოახდინეს და მას დიდი ზარალი მიაყენეს. ხანგჭოუ იპონელთა ოკუპაციაში რჩებოდა იაპონიის კაპიტულაციამდე 1945 წელს. საბოლოოდ, მან თავისუფლება მოიპოვა 1949 წელს, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკად გამოცხადების შედეგად.

ხანგჭოუ მეტად მდიდარია ისტორიული ძეგლებით, განსაკუთრებით – არქეოლოგიური მასალით. ამიტომ მისი ღირსშესანიშნაობების ჩამოთვლა სწორედ ამ სფეროთი ვინყებთ

ლიანგჭუს კულტურა. მე-20 საუკუნეში ჭეძიანგის პროვინციაში არქეოლოგებმა გვიანი ნეოლითის პერიოდის უამრავი იარაღი და ჭურჭელი აღმოაჩინეს, რომელიც მიეკუთვნება ლიანგჭუს კულტურას (რომელიც 5300-4000 წლის წინ ჩაისახა ქალაქ ხანგჭოუს მიდმოებში). გამოკვლევების შედეგად დადგენილია, რომ ეს უძველესი კულტურა წარმოადგენს ადამიანის ადრეული ურ-

ბანული ცივილიზაციის მოდელს, რომელიც ნათლად წარმოაჩენს ჩინეთის ცივილიზაციის ისტორიას. [Bin Liu and others, 2019: 11]. 1936 წელს ჩინელმა არქეოლოგმა ში სინგენგმა, რომელმაც პირველმა დაიწყო ლიანგჭუს კულტურის შესწავლა, ხანგჭოუს იუხანგის რაიონში აღმოაჩინა ლიანგჭუს კულტურის უნიკალური ნიმუშები. 2019 წელს ნაკრძალი მსოფლიოს კულტურული მემკვიდრეობის სიაში იქნა შეტანილი. ლიანგჭუს კულტურა ჩაისახა მის ნაქალაქარზე, რომლის საერთო ფართობი დაახლოებით 34 კვადრატული კილომეტრია. არქეოლოგიური გათხრების საფუძველზე დასტურდება, რომ ეს ტერიტორია დასახლებული იყო გვიანი ნეოლითის ხანაში, დაახლოებით 5300-4300 წლის წინ. სამარხებში აღმოჩენილია უამრავი ხელნაკეთი ნივთები. კერძოდ, მხოლოდ 11 სამარხში ნაპოვნი იყო 1273 ცალი ქვის, კერამიკის, ნეფრიტის, სპილოს ძვლისგან და სხვა მასალისგან დამზადებული უნიკალური არტეფაქტები. ამიტომაც ლიანგჭუს სამარხებს „სამეფო სამარხები“-ს სახელითაც მოიხსენიებენ.

არქეოლოგიური მასალა ადასტურებს, რომ აღნიშნულ ტერიტორიაზე უძველეს ხანაში ადამიანთა მთავარ საქმიანობას სოფლის მეურნეობა წარმოადგენდა, ასევე ვითარდებოდა ხელოსნობის დარგები, თიხისა და ხის დამუშავება. ლიანგჭუს კულტურის არტეფაქტებს შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნეფრიტის ნაკეთობები, რომლებიც საოცარი ოსტატობით არის დამუშავებული. ისინი დამშვენებულია სიმბოლური შინაარსის მქონე ორნამენტებით; ყველა მათგანზე იდუმალი არსებების სახეებია გამოსახული, რაც იმჟამად არსებული რწმენა-წარმოდგენების მანიშნებელი უნდა იყოს, კერძოდ, „ცისა და ადამიანის ერთიანობის“ გამომხატველი, რაც შემოდგომ ხანებში ჩინური ტრადიციული კულტურის ქვაკუთხედი გახდა [Bin Liu and others, 2019: 42]. სხვადასხვა სიმბოლური გამოსახულებებითაა დაფარული ასევე აღმოჩენილი თიხის ჭურჭელი. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, ეს უძველესი ჩინური იეროგლიფებია, რამდენადაც იმ ეპოქაში ჩინეთში უკვე არსებობდა იეროგლიფური დამწერლობის სისტემა, რომელიც შანგისა და ჭოუს დი-

ნასტიების წინამორბედ დამწერლობას წარმოადგენდა [Xia and Zhu, 2019: 003]

ლიანგჭუს კულტურის არტეფაქტების აღმოჩენის ადგილას განთავსებულია მუზეუმი (გაიხსნა 2008 წლის 29 სექტემბერს), რომელიც 40 000 კვდრატული მეტრის ფართობს მოიცავს. მის შემადგენლობაშია სამი მუდმივი საგამოფენო დარბაზი, ერთი დროებითი საგამოფენო დარბაზი, კულტურული სინამინდეების სპეციალური საცავი და მოსასვენებელი ადგილები. მუზეუმის მიმდებარე ტერიტორიაზე მდებარეობს ლიანგჭუს ნაქალაქარი, სადაც დამთვალიერებლს შეუძლია იხილოს ის სამარხები, სადაც აღმოჩენილ იქნა ლიანგჭუს კულტურის უნიკალური არტეფაქტები. მეტად საინტერესოა ასევე პრიმიტიული საცხოვრებლების ნიმუშები, რომლებშიც ლიანგჭუს კულტურის ხალხის სადგომის იმიტაციას წარმოადგენს. იქვე განთავსებულია იმჟამინდელი საყოფაცხოვრებო ნივთები და ხელსაქმის ნიმუშები.

ქუახუციაოს კულტურა. ეს კულტურა, რომელიც 8000 წლის წინ ჩაისახა, ჩინეთის უძველეს მონაპოვართა შორის ერთ-ერთი გამორჩეულია. ის არა მხოლოდ ჩინეთის, არამედ მსოფლიო მასშტაბის კულტურულ მემკვიდრეობადაა აღიარებული. ქუახუციაოს კულტურის ძეგლებს არქეოლოგებმა ქალაქ ხანგჭოუს სიაოშანის რაიონში მიაგნეს. 1990, 2001 და 2002 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, აღმოჩენლ იქნა 7000-8000 წლის წინანდელი უნიკალური კულტურული რელიქვიები: ხისა და ქვის ნაკეთობები, ჭურჭელი, ცხოველებისა და მცენარეების ნაშთები და ა.შ. აღმოჩენილ ნიმუშებს შორის განსაკუთრებულია ფიჭვის ხისგან დამზადებული კანოე. მისი სიგრძე 5.6 მეტრია, სიგანე კი 52 სმ. [Underhill, 2013: 550]. კანოე 8000 წლისაა და აღიარებულია, რომ იგი მსოფლიოში აღმოჩენილ კანოებს შორის ყველაზე ძველია. აღნიშნული აღმოჩენა ამტკიცებს, რომ ჩინეთი ერთ-ერთი ყველაზე ადრეული ქვეყანაა მსოფლიოში, სადაც ადამიანებმა ხის დამუშავება დაიწყეს. 2002 წელს, ქუახუციაოს კულტურის აღმოჩენები „2001 წლის ჩინეთის ახალ არქეოლოგიურ აღმოჩენათა ათეულშია“ შესული.

ხანგჭოუს სიაოშანის რაიონში, „სიანგხუს“ ტბასთან მდებარეობს ქუახუციაოს მუზეუმი, რომელსაც 6800 კვადრატული კილომეტრი ფართობი უჭირავს. საგამოფენო არეალი დაკომპლექტებულია საგამოფენო დარბაზით, თემატური სახელწოდებით – „ვიხსენებთ რვა ათას წელს“ და სპეციალური მინისქვეშა დარბაზით. სწორედ ამ დარბაზშია განთავსებული მსოფლიოს უნიკალური მონაპოვარი – ზემოთ ხსენებული უძველესი ხის კანოე. აღსანიშნავია, რომ თავად ქუახუციაოს მუზეუმსაც, სიმბოლურად, ნავის ფორმა აქვს.

ქალაქის სილამაზესთან დაკავშირებით არსებობს ერთი ცნობილი ჩინური გამონათქვამი: „ზეცაში სამოთხეა, დედამიწაზე კი – სუჭოუ და ხანგჭოუ“, რომელიც ეკუთვნის სუნგის დინასტიის პერიოდის სახელოვან პოეტს ფან ჩენგტას. ხსენებული გამონათქვამი დღესაც ფართო გამოყენებაშია და ხაზს უსვამს ქალაქების – სუჭოუსა და ხანგჭოუს საოცარ სილამაზეს. ხანგჭოუს პეიზაჟური ხიბლი მისი ტბებით, მთებით, პარკებით, სიმწვანით და სხვ., მუდამ უშრეტ წყაროს წარმოადგენდა სხვადასხვა ეპოქის პოეტების და მხატვრების შემოქმედებისათვის [Best of China, 2008: 336-337].

თუ ხანგჭოუ სამოთხეა, მაშინ მისი მთავარი მარგალიტი უდაოდ, დასავლეთის ტბაა, (ჩინურად – სიხუ). ეს არის ჩინეთის ყველაზე სახელგანთქმული ტბა და ქალაქის უმთავრესი ღირსშესანიშნაობა. ლეგენდის თანახმად, ის მარგალიტისგან წარმოიქმნა, რომელიც თურმე მიწაზე ჩამოუვარდათ ერთმანეთთან შერკინებულ ფენიქსს და დრაკონს. დასავლეთის ტბა და მის გარშემო არსებული კულტურული ლანდშაფტი ხანგჭოუს ურბანული ცენტრის დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს. მისი ფართობი მოიცავს 3322,88 ჰექტარს. ტბა და მისი მიმდებარე ტერიტორია მსოფლიოში ცნობილია ბუნებრივი დეკორაციების სილამაზის და ისტორიული ძეგლების წყალობით. დასავლეთის ტბა 5 ნაწილისგან შედგება: გარე ტბისგან, პატარა სამხრეთ ტბისგან, დასავლეთ შიდა ტბისგან, იუეხუს ტბისგან და ჩრდილოეთ შიდა ტბისგან [West Lake Cultural Landscape of Hangzhou in

brief read, 2010: 06]. სიხუს ჩრდილოეთიდან, დასავლეთიდან და აღმოსავლეთიდან მთები აკრავს. ტბის ლანდშაფტის სილამაზის ერთ-ერთ საიდუმლოდ „ოთხი სეზონის ყვავილებია“ აღიარებული. კერძოდ, გაზაფხულზე ატმის ყვავილები ამშვენებენ ტბას, ზაფხულში ლოტუსის ყვავილები იღვიძებენ, შემოდგომაზე ოსმანთუსის ყვავილების სურნელება ათრობს ტბაზე მოსეირნეებს, ზამთარის ბოლოს კი ქლიავის ხის ყვავილები ამცნობს ბუნებას გაზაფხულის მოახლოების შესახებ. საფეხმავლო ზონას ატმის ხეები და ტირიფები ჩაუყვებიან მწკრივად. დასავლეთის მთებიდან ლუნგძინგის ჩაის პლანტაციები დაჰყურებს ტბას. აქვე შეგნიშნავთ, რომ ლუნგძინგის ჩაი ჩინური ჩაის კულტურის ერთ-ერთ საუკეთესო სახეობას წარმოადგენს. ჩაის პლანტაციები და ტერასები მთის ფერდობზე კულტურული მნიშვნელობის მქონე ლანდშაფტად იქცა და დასავლეთის ტბის განუყრელ კომპონენტს წარმოადგენს. ათასწლეულების მანძილზე, სხვადასხვა მიზეზთა გამო (პოლიტიკური, ისტორიული თუ გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა), თავისი მიმზიდველობისა და განუმეორებელი ხიბლის წყალობით, დასავლეთის ტბის ლანდშაფტმა მრავალი ისტორიული და კულტურული ძეგლი შექმნა, რის საფუძველზეც 2011 წელს ის მსოფლიოს კულტურულ მემკვიდრეობათა სიაში იქნა შეტანილი.

სიხუს ლანდშაფტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს 975 წელს აგებული ლეიფენგის რვაკუთხოვანი ბუდისტური პაგოდა, რომლის სიმაღლე დაახლოებით 72 მეტრია. პაგოდა განსაკუთრებული სილამაზით გამოირჩევა მზის ჩასვლისას. ამიტომაც „ლეიფენგის პაგოდა მზის ჩასვლისას“ წარმოადგენს ქალაქ ხანგჭოუს ერთ-ერთ უმთავრეს ტურისტულ პუნქტს. პაგოდას უკავშირდება ჩინური ლეგენდა თეთრი გველის შესახებ [Cai, 2010: 85]. მის თანახმად, შორეულ წარსულში ცხოვრობდა თეთრი გველი დემონი, რომელსაც თითქოსდა, 1000 წლიანი გარდასახვების შემდეგ ძალუძდა უმშვენიერეს ქალად გადაქცეულიყო, სახელად პაი სუჭენი. ერთხელ გველი მეტყვევებ შეიპყრო, თუმცა ახალგაზრდა მამაკაცმა ის გადაარჩინა. გველს ის თურმე

ერთი ნახვით შეუყვარდა. ის ლამაზ გოგონად გარდაიხაზა და მალე ცოლად გაჰყვა მის მხსნელს. სამწუხაროდ, შეყვარებული წყვილის ბედნიერება მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა. მათი შეუღლება ამორალურად და მკრეხელობად იქნა შერაცხული. შენუხებულმა გოგონამ რჩევისათვის ბუდისტ ბერს – ფახაის მიმართა, რომელმაც გამოსავალი იმაში დაინახა, რომ გოგონა ლეიფენგის ულამაზეს პაგოდად გადააქცია. ჩინელი ხალხისთვის ეს ლეგენდა მარადიულ სიყვარულის სიმბოლოს წარმოადგენს [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 130-131]. საუკუნეთა მანძილზე პაგოდა არაერთხელ დაზიანდა, XVI საუკუნეში კი იაპონელმა მეკობრეებმა გადანვეს. მოგვიანებით ის აღდგენილ იქნა, ბოლო რესტავრაცია მას 2002 წელს გაუკეთდა და პირვანდელი სახით იქნა აღდგენილი [Сяошань, 2018: 42]. ლეიფენგის პაგოდიდან ულამაზესი პანორამა იშლება თვალწინ – დასავლეთის ტბა თავისი შემოგარენით და მთელი ქალაქის ხედი.

სიხუს ტბის დასავლეთით, მისგან რამდენიმე კილომეტრის დაშორებით, მთის ძირში მდებარეობს განთქმული ლინგინის ბუდისტური სამონასტრო კომპლექსი. ის აღმოსავლეთ ძინის დინასტიის პერიოდში აიგო (326 წ.) და ერთ-ერთი ყველაზე ძველია დღემდე შემონახულ ბუდისტურ საკულტო ნაგებობათა შორის. მისი ფართობი დაახლოებით 87000 კვადრატული მეტრია [Best of China, 2008: 332]. ტაძრის აგება უკავშირდება ერთ ინდოელ ბუდისტ ბერს, რომელიც ხანგჭოუში ყოფნისას, იმდენად მოხიბლულა იქაური პეიზაჟით, რომ ეს ადგილი „ღმერთების ადგილსამყოფელად“ უღიარებია. ამიტომაც სწორედ იქ ააგო მან ტაძარი და დაარქვა ლინგინი. ტაძრის უკან აღმართულია ხისგან დამზადებული ბუდას უზარმაზარი ქანდაკება, რომლის სიმაღლე 19.6 მეტრია. სხვადასხვა დროს ტაძარს არაერთხელ ჩაუტარდა რესტავრაცია, იმავდროულად ის ფართოვდებდა, ემატებოდა პავილიონები, დარბაზები, საცხოვრებლები ბერებისათვის და სხვ. მთლიანობაში აქ 1300-ზე მეტი ნაგებობაა, სადაც 3000 ბერი ცხოვრობს. ლინგინის კომპლექსის უზარმაზარი ტერიტორიის მიმდებარე კლდეებზე ბუდისტური რელიეფური ქანდაკებებია

ამოკვეთილი, მარტო ბუდას 400-მდე ქვის ქანდაკებაა, მათ შორის გამორჩეულია ბუდა მაიტრეას (რომელიც ჩინურ ბუდიზმში მომავლის ბუდად ითვლება) გამოსახულება, რომელიც მწოლიარე მდგომარეობაში, მომღიმარი სახით ეგებება მოსალოცად მისულ პილიგრიმებსა და ტურისტებს [West Lake Cultural Landscape of Hangzhou in brief read, 2010:42]

ხანგჭოუს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მდებარე ლიოუხეს პაგოდა (ჩინურად ნიშნავს – ექვსი ჰარმონიის პაგოდას), ჩინეთში დღემდე შემონახულ ხისა და აგურისგან ნაგებ ძველ პაგოდებს შორის, ერთ-ერთი უნიკალურია. ლეგენდის თანახმად, ის ითვლებოდა დრაკონების – წყლის სტიქიის მბრძანებელთა დამამეიდებლად. ნაგებობა რვაკუთხოვანია, 60 მ სიმაღლისაა და 13 სართულისგან შედგება. თავისი სიმაღლის გამო, ის შუქურის ფუნქციასაც ასრულებდა შუა საუკუნეების ჩინეთში. ლიოუხეს პაგოდა აიგო 7 წლით ადრე, ვიდრე ზემოთ ხსენებული ლეიფენგის პაგოდა ანუ 968 წელს. აქედან გამომდინარე, სტრუქტურულად და არქიტექტურული სტილით ისინი თითქმის იდენტურნი არიან. 1121 წელს ლიოუხეს პაგოდა ხანძარმა გაანადგურა. სარესტავრაციო სამუშაოები 1156 წელს დაიწყო და 10 წელი გრძელდებოდა. მისი ბოლო სართულიდან თვალწინ ქალაქის ლამაზი პანორამა იშლება [West Lake Cultural Landscape of Hangzhou, 2010:38; Сяошань, 2018:42].

ხანგჭოუს სახელს უკავშირდება მსოფლიოში კარგად ცნობილი ჩინეთის დიდი არხი – ერთ-ერთი უძველესი დღემდე მოქმედი ჰიდროტექნიკური ნაგებობა მსოფლიოში და ჩინეთის ყველაზე გრძელი არხი. მისი სიგრძე 1782 კილომეტრია, ის 10-ჯერ უფრო გრძელია, ვიდრე სუეცის არხი და 20-ჯერ უფრო გრძელი – პანამის არხთან შედარებით. არხის მშენებლობა ძვ. წ. მე-6 საუკუნეში დაიწყო, კონკრეტულად, ძვ. წ. 506 წელს მეფე უს ბრძანებით არხის გათხრის სამუშაოები დაიწყო, რაც, მისი მასშტაბებიდან გამომდინარე, საუკუნეების მანძილზე გრძელდებოდა. ახ. წ. 603 წელს სუეის დინასტიის იმპერატორ იანგ ტის ძალისხმევით მოხდა სხვადასხვა მდინარეების ერთმანეთთან დაკავშირება ერთი დიდი

არხის მეშვეობით. XIII საუკუნეში, მონღოლთა მმართველობის პერიოდში არხს რესტავრაცია გაუკეთდა და მისი საზღვრები ხანგჭოუდან პეკინამდე გაფართოვდა, რასაც მთლიანობაში ათი წელი დასჭირდა [Best of China, 2008: 332]. დიდი არხი წარმოადგენს ქვეყნის უმთავრეს შიდა წყლის არტერიას, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს მდინარეებს – ხუანგხეს, იანგნის ხუაიხეს და ცუნთანს, ასევე რამდენიმე ტბას. მთლიანობაში დიდი არხის საერთო სისტემა 2500 კილომეტრს ფარავდა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 274]. ის სათავეს იღებს პეკინის სიახლოვეს, გაივლის პეკინს და თიენძინს, ოთხ პროვინციას: ხეპეის, შანტუნგს, ძიანგსუს და ჭეძიანს, რის შემდეგაც ხანგჭოუში სრულდება. 2014 წელს არხი შეტანილ იქნა იუნესკოს მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა ნუსხაში.

ისტორიულ ძეგლებთან ერთად, ხანგჭოუში უამრავი მუზეუმი: ჩაის, ტრადიციული მედიცინის, ისტორიული, აბრეშუმის და სხვა. ქალაქი განსაკუთრებით განთქმულია აბრეშუმის, ჩაის, ასევე ეგზოტიკური ყვავილების ნაირსახეობებით [Li and Luo, 2010: 132-135]. აღსანიშნავია, ასევე, რომ ხანგჭოუში არის ჩინეთის ერთ-ერთი საუკეთესო უნივერსიტეტი, სადაც არაერთმა ჩვენმა სტუდენტმა წარმატებით გააგრძელა სწავლა, გაიარა გრძელვადიანი სტაჟირება და უკვე მაგისტრის ხარისხით დაბრუნდა საქართველოში, ზოგიერთი მათგანი კი ამჟამადაც აგრძელებს იქ ცოდნის გაღრმავებას.

ადგილობრივი ფესტივალები. ტრადიციული ჩინური ფესტივალების გარდა, ქალაქ ხანგჭოუში ყოველწლიურად ტარდება სხვადასხვა ადგილობრივი ფესტივალები. ერთ-ერთი ასეთია „დასავლეთის ტბის მუსიკალური ფესტივალი“, რომელიც წელიწადში ორჯერ, გაზაფხულსა და შემოდგომაზე დიდი ზარ-ზეიმით იმართება დასავლეთის ტბაზე. ხანგჭოუში ყოველწლიურად იმართება ასევე „ჩინეთის საერთაშორისო ანიმაციის ფესტივალი“, რომელიც მეტად მასშტაბური ხასიათისაა. ჩინელი ანიმატორების გარდა, მასში მონაწილეობენ უცხოელებიც, რომლებიც წარადგენენ თავიანთ შემოქმედებით ნამუშევრებს, ფესტივალის

ფორმატში იმართება ასევე კოსტიუმირებული წარმოდგენები. ხანგჭოუს ფესტივალებს შორის მეტად პოპულარულია ჩინური ტრადიციული სამოსის – „ციფაოს“ ფესტივალი (ოფიციალურად ეწოდება „ხანგჭოუს გლობალური ციფაოს ფესტივალი“), რომლის დროსაც იმართება როგორც ისტორიული წარსულის კაბების, ასევე თანამედროვე მოდის ჩვენებები. აღსანიშნავია, რომ ფესტივალი საერთაშორისო მასშტაბისაა და მასში ჩართულნი არიან სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლები. მრავალფეროვანი და სხვადასხვა საუკუნეების სამოსის დემონსტრირების წყალობით, ფესტივალზე დამსწრე საზოგადოებას დროში მოგზაურობის ძალზე შთამბეჭდავი შესაძლებლობა ეძლევა.

მიუხედავად იმისა, რომ ამჟამად ხანგჭოუ ქვეყნის დედაქალაქი არ არის, ის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ისტორიული, სამეცნიერო-კულტურული და სავაჭრო-ეკონომიკური ცენტრის სტატუსის მქონე ქალაქია. ის საოცარი სისწრაფით ვითარდება, ამასთან, ისტორიული წარსული და თანამედროვეობა იქ ჰარმონიულად ერწყმის ერთმანეთს. პაგოდებისა და სხვა ისტორიული ნაგებობის გვერდით, ქალაქს მომავლის შენობები ამშვენებს, რომლებიც განსაკუთრებული არქიტექტურული სტილით გამოირჩევა. კერძოდ, ერთ-ერთი ასეთი ნაგებობაა ხანგჭოუს ოლიმპიური სტადიონი, რომელსაც უზარმაზარი ლოტუსის ყვავილის ფორმა აქვს. „ტალიენხუა“ (ჩინურად ნიშნავს – „დიდი ლოტუსი“) არის ჩინეთის ერთ-ერთი უდიდესი სპორტული ცენტრი, რომელიც 80800-ზე მეტ ადამიანს იტევს. ცნობილია, რომ 2023 წლის შემოდგომაზე ხანგჭოუ უმასპინძლებს რიგით მე-19 აზიურ თამაშებს, რომელიც სწორედ „დიდი ლოტუსის“ სტადიონზე გაიმართება. ქალაქის გასაოცარ თანამედროვე არქიტექტურულ ნაგებობათა შორის ერთ-ერთ საუკეთესოდ აღიარებულია ასევე საერთაშორისო საკონფერენციო ცენტრი, რომელიც თავისი ოქროსფერი სფეროს ფორმით მზეს განასახიერებს. შენობის მომიჯნავედ მდებარეობს ხანგჭოუს დიდი თეატრის შენობა, რომელსაც მთვარის ფორმა აქვს. მზისა და მთვარის ფორმის ნაგებობებათა იდენტურად დაგეგმარება შემთხვევითი როდია, იგი ძველი ჩინური

ფილოსოფიის – ფენგშუის პრინციპების დაცვითაა აგებული. ხანგჭოუს საერთაშორისო ექსპო ცენტრის შენობა ლანდშაფტური არქიტექტურის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. 850 000 კვადრატული კილომეტრის შენობის სახურავზე განთავსებულია უნიკალური მცენარეებით განაშენიანებული ღია პარკი. აღსანიშნავია, რომ 2016 წლის სექტემბერში სწორედ ამ შენობაში გაიმართა G20-ის სამიტის შეხვედრა.

ხანგჭოუ მსოფლიოს არა მხოლოდ თანამედროვე არქიტექტურული შედეგებით აოცებს, არამედ ეკონომიკური, სამეცნიერო და სხვა მიღწევებითაც. ყურადღებას შევაჩერებთ ხანგჭოუში დაარსებულ ისეთ დიდ კომერციულ კომპანიაზე, როგორიცაა მსოფლიოში პოპულარული „ალიბაბა“. კომპანია დაფუძნდა 1999 წელს ხანგჭოუელ ბიზნესმენ ჯეკ მას მიერ (მისი ნამდვილი სახელია მა იუნ), რომელმაც თავდაუზოგავი შრომით შეძლო უბრალო რიგითი მოქალაქიდან ჩინეთის ყველაზე მდიდარი ადამიანი გამხდარიყო. მის მიერ დაარსებული კომპანია „ალიბაბა“ ეხმარება სხვა კომპანიებს გააუმჯობესონ თავიანთი ეფექტურობა. ისინი ქმნიან ახალ ტექნოლოგიურ ინფრასტრუქტურასა და მარკეტინგულ პლატფორმას ბიზნესისათვის, რაც უზრუნველყოფს მომხმარებელთან ეფექტურ მუშაობას. ფირმის ერთ-ერთი დიდი მიღწევაა ონლაინ მარკეტინგის განვითარება. „ალიბაბა“ მოიცავს ისეთ მასშტაბურ ონლაინ მაღაზიებს, როგორიცაა თაოპაო (Taobao.com), ალიბაბა, ალიექსპრესი, თიმოლი (Tmall) და სხვ. ამ საიტებიდან მთელი მსოფლიოდანაა შესაძლებელი ნებისმიერი ნივთის შეძენა. 2020 წლის მარტის მონაცემებით, კომპანიის შემოსავალმა შეადგინა 72 მილიარდი აშშ დოლარი.

ქალაქების ეკონომიკური მდგომარეობა და საქალაქო ცხოვრება შუა საუკუნეების ჩინეთში

ეკონომიკური განვითარება. სუნგის დინასტიის მიერ ჩინეთის გაერთიანებამ (960 წ.), დიდად შეუწყო ხელი ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ და კულტურულ აღმავლობას. ახალი ხელისუფლების ძალისხმევით, ქვეყანაში ომებით მიყენებული ჭრილობების მოშუშების პროცესი დაიწყო. ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცების მიზნით, უპირველეს ყოვლისა, პროვინციებში სამხედრო გუბერნატორების – ცედუშების თანამდებობა გაუქმდა, რადგან ისინი ცენტრალურ ხელისუფლებას უპირისპირდებოდნენ, სეპარატისტულ მისწრაფებებს ამჟღავნებდნენ და ხშირად ამბოხებებსაც აწყობდნენ. ასე რომ, ამიერიდან მთელი სამხედრო ძალაუფლება იმპერატორის ხელში მოექცა, იმავდროულად გაიზარდა სამოქალაქო მოხელეთა უფლებამოსილება სამხედროთა საპირისპიროდ. მკაცრი რეგლამენტაცია დაწესდა საფინანსო და სასამართლო საქმიანობაზე.

ახალ რეალობაში ცხადად გამოჩნდა, რომ სუეისა და თანგის პერიოდებისგან განსხვავებით, მსხვილ გვაროვნულ არისტოკრატias უკვე აღარ ძალუძდა ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების წარმართვა. სუნგის იმპერიაში წინა პლანზე წამოიწია მმართველობის მკაცრმა ბიუროკრატიულმა სისტემამ, რომელიც ეფუძნებოდა კონფუციზმის თეორიას და პრაქტიკას, კერძოდ, – მისი მოდიფიცირებული, ახალ ისტორიულ პირობებთან მისადაგებული ფორმით ანუ ნეოკონფუციზმით [გელაშვილი, 2018: 172]. აქვე, უპრიანია მოკლედ შევეხოთ ხსენებული იდეოლოგიის ძირითად არსს. ნეოკონფუციზმის ანუ ჭუსიანიზმის ფუძემდებელი იყო ჩინელი ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი ჭუ სი (1130-1200). კონფუციზმის

ეთიკურ-პოლიტიკურ დოგმატიკაზე დაფუძნებულ მისი მოძღვრება გარკვეული პოსტულატებით ბუდიზმს უპირისპირდებოდა. მის უმთავრეს იდეას წარმოადგენდა საზოგადოების სხვადასხვა ფენებს შორის სოციალური გრადაციის ნორმების მკაცრად დაცვა და დაბალი ფენების უპირობო მორჩილება გაბატონებული კლასის მიმართ. ამ მოძღვრების თანახმად, კონფუციზმში არარსებული საეკლესიო ორგანიზაციის როლი სახელმწიფოს სახელისუფლო აპარატს უნდა შეესრულებინა, რომელიც არსებული სოციალურ-ეკონომიკური წყობილების სიმტკიცეს უზრუნველყოფდა. ჭუ სის და მისი მიმდევრების განცხადებით, მთლიანობაში, მათი იდეოლოგიური მოძღვრების უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა სამყაროში ჰარმონიის აღდგენა, უპირველეს ყოვლისა – ცისქვეშეთში (ანუ ჩინეთში) [Мартынов, 1982: 112-120; Ковтун: 2002]. ნეოკონფუციზმში გაერთიანებული რელიგიურ-ფილოსოფიური და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური ფუნქციები ყოველმხრივ მიესადაგებოდა ჩინეთის ხელისუფლების ინტერესებს ხალხთა მასებზე იდეოლოგიური პრესის გასაძლერების კუთხით. აქედან გამომდინარე, აღნიშნული მოძღვრება ყოვლისმომცველ იდეოლოგიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ძალად იქცა, რომელიც ოფიციალურად იქნა აღიარებული ორთოდოქსულ გაბატონებულ იდეოლოგიად. ჭუ სის მოძღვრება პოპულარობით სარგებლობდა მომდევნო ხანებშიც. XVII-XVIII საუკუნეებში მანჯურიელთა ხელისუფლება მას ფეოდალური წყობილების გამყარების მიზნით იყენებდა და ამიტომაც ჭუსიანიზმი ქვეყნის ოფიციალურ დოქტრინად რჩებოდა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ჩინეთის ხელისუფლების სათავეში სუნგის დინასტიის მოსვლით, ახალი ბიძგი მიეცა ქვეყნის განვითარებას. უპირველეს ყოვლისა, ეს ქალაქებზე აისახა, სადაც საგრძნობლად გამოცოცხლდა ცხოვრების რითმი, ვაჭრობა-ხელოსნობა, ბევრ სფეროში მოდერნიზაციის ნიშნები გამოიკვეთა. ქალაქებში მომრავლდა აფთიაქები, რესტორნები, გასართობი დაწესებულებები, ე. წ. მხიარული კვარტლები და სხვ. [Машига, 1998: 70-71]. ეკონომიკური აღმავლობის კუთხით, აღსანიშნავია, რომ დაიწყო ბრინჯის, სოიოს, ხორბლის ახალი ჯიშების გა-

მოზრდა, მოიმატა მებამბეობის ხვედრითმა წილმა წარმოებაში. მეტალის წარმოებით სუნგის პერიოდმა მნიშვნელოვნად გაუსწრო თანგის იმპერიის ხანას. XII საუკუნის დასაწყისში რკინის მოპოვების საშუალო წლიურმა დონემ 4-ჯერ გადააჭარბა IX საუკუნის მაჩვენებელს. საგრძნობლად იმატა სპილენძის, ოქროს, ვერცხლის მოპოვება-დამუშავებამ, აღმავლობას განიცდიდა საფეიქრო მრეწველობა, ფაიფურის წარმოება. ამ უკანასკნელის წარმატებაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ სუნგის იმპერიაში XI საუკუნეში 50-ზე მეტი ფაიფურის მსხვილი საწარმო ფუნქციონირებდა, რომლის პროდუქცია დიდი მოწონებით სარგებლობდა ქვეყნის საზღვრებს მიღმა.

იმავე პერიოდში მაღალ განვითარებას მიაღწია წიგნის ბეჭდვამ ქსილოგრაფიული მეთოდით. XI საუკუნის 40-იან წლებში სწავლულმა პი შენგმა გამოიგონა მოძრავი შრიფტით ბეჭდვის მეთოდი. ქაიფენგში და სხვა დიდ ქალაქებში გაჩნდა პოლიგრაფიული სახელოსნოები, სადაც იბეჭდებოდა როგორც რელიგიური ნაწარმოებები, ისე პოლიტიკური ტრაქტატები, პუბლიცისტური ნარკვევები და გეოგრაფიული აღწერილობები. ეს ყველაფერი, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა წიგნებით ვაჭრობის ქსელის გაფართოებას მთელი ქვეყნის მასშტაბით [Маиора, 1998: 73]. სუნგის იმპერიის აღმასვლით განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი გემთმშენებლობის მასშტაბების მნიშვნელოვნად გაფართოებამ, რის საფუძველზეც ჩინეთის ხომალდებმა უფრო შორ მანძილებზე დაიწყეს ცურვა. ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ სიახლეს წარმოადგენდა XI საუკუნეში ზღვაოსნობაში მაგნიტის კომპასის გამოყენების დანყება. თუმცა, აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩინელებმა გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ ძვ. წ. IV საუკუნეში პირველებმა აღმოაჩინეს მაგნიტური რკინა და მისი პოლარიზაციის უნარი, რასაც ისინი სამყაროს მხარეთა განსაზღვრისათვის იყენებდნენ [Адамчик и др., 2004:360-361].

რამდენადაც გაცხოველებული ვაჭრობის ცენტრებს ქალაქები წარმოადგენდნენ, ვაჭრობის და ეკონომიკის განვითარების კვალდაკვალ სულ უფრო მატულობდა ქალაქთა რიცხვი და მათი

მოსახლეობა. ქაიფენგში XI-XII საუკუნეებში 1 მლნ 700 000-მდე მაცხოვრებელი იყო, ხანგჭოუში – ცოტა ნაკლები. უჩანგის, ფუჭოუს, კუანგჭოუს მოსახლეობა 200 ათას და მეტ კომლს შეადგენდა, თანგის პერიოდის ქალაქებიდან მათ მხოლოდ ჩანგანი და ლუოიანგი თუ გაუტოლდებოდა [История страны записки Азии, 1970: 234]. X-XIII საუკუნეებში ჩინეთს ფართომასშტაბიანი საგარეო ურთიერთობები ჰქონდა დამყარებული ბევრ ქვეყანასთან. ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ საგარეო სავაჭრო ცენტრებმა სახმელეთო გზებიდან თანდათან წყალზე გადაინაცვლა, რადგან აღნიშნულ პერიოდში ტრადიციული სახმელეთო გზების დიდი ნაწილი დაკარგული იყო, ან კიდევ სახიფათო გახდა მომთაბარეების ჩასაფრების და მათთან შეტაკებების გამო. საზღვაო ვაჭრობის მთავარი პუნქტები უწინდებურად ნავსადგურები იყო, მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია კუანგჭოუ და ციუენჭოუ. სუნგის სახელმწიფო იმხანად 50-ზე მეტ ქვეყანასთან ვაჭრობდა. საგარეო ვაჭრობის მასშტაბებზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ჩინური იმპორტი 200-მდე სახის პროდუქციას მოიცავდა. მათ შორის უმთავრესი იყო: ჩაი, აბრეშუმის ქაღალდი, ფაიფური, წიგნები, საიუველირო ნაწარმი, ლაქის პროდუქცია, ბრინჯი და სუნელები. გარედან კი ჩინეთში შეჰქონდათ ძირითადად ინდური და სპარსული სამოსი, სუნელები, ძვირფასი ქვები, ხალიჩები, პარფიუმერია, წამლები, ასევე შეჰყავდათ ცხენები (რომლებიც ხელისუფლებას ჯარისთვის სჭირდებოდა) და სხვა ცხოველებიც, მათ შორის – აქლემები და ცხვრები [Ebrey, 2009: 132-133].

ჩინეთის ხელისუფლება საქალაქო ვაჭრობიდან და ხელოსნობიდან უზარმაზარ მოგებას იღებდა, ამიტომაც ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტ პროდუქციაზე მოეპოვებინა მონოპოლია. ეს კი, თავის მხრივ, ეკონომიკის კონკრეტულ სფეროთა განვითარებას აფერხებდა. როგორც წესი, მსხვილ საწარმოთა დიდ ნაწილს სახელმწიფო მანუფაქტურები შეადგენდნენ, რომლებშიც დიდი რაოდენობის მუშახელი იყო დაკავებული. მაგალითად, სახელმწიფო საწარმოებში (რკინის, სპილენძის გადადნობის, კერამიკულ სახელოსნოებში, გემთმშენებლობაზე...) ცალკეულ ქალაქებში

რამდენიმე ასეული ოსტატი, ხელოსანი, შეგირდი, შავი მუშა (ჩენგტუს ბამბეულის წარმოების მანუფაქტურაში 700 ადამიანი მუშაობდა) იყო დასაქმებული [Eberhard, 2005: 345]. საყურადღებოა, რომ იმხანად ზოგიერთ სახელოსნოში უკვე დაქირავებული შრომაც გამოიყენებოდა. თუმცა, ამ ტიპის სახელოსნოები ჯერ კიდევ მცირე რაოდენობით იყო და ისიც, ხელოსნობის მხოლოდ ზოგიერთ დარგში. მთლიანობაში კი ქვეყანაში ტრადიციულად არსებული ხელოსანთა და ვაჭართა გაერთიანებები (ხანები) დომინირებდა. მათი რაოდენობა საკმაოდ დიდი იყო, მაგალითად, ხანგჭოუში XIII საუკუნეში 414 ხანი იყო. მთავრობა მოხეტიალე ვაჭრებსაც ავალდებულებდა, რომ ხანებში გაერთიანებულიყვნენ. მათზე მკაცრი კონტროლი იყო დაწესებული, სამხედრო ინსპექტორებიც კი ადევნებდნენ თვალყურს მათ საქმიანობას. ხანებისთვის მძიმე ტვირთი იყო საქონლის იძულებით დაბალ ფასებში მიყიდვა ხაზინისათვის. პარალელურად ძლიერდებოდა მევახშეობა, რაც ასევე კაბალაში აქცევდა როგორც ქალაქის, ისე სოფლის მოსახლეობას [Harrison, 1972: 264]. დროთა ვითარებაში, ხანებში დაიწყო დიფერენცაციის პროცესი – გამოიკვეთა გამდიდრებულ ვაჭარ-ხელოსანთა ფენა, რომლებიც უზარმაზარი ქონების მფლობელები ხდებოდნენ. ბევრი მათგანი მაღალ სახელმწიფო თანამდებობას ყიდულობდა და სასურველ პოსტებსაც იკავებდა, ხოლო ვაჭარ-ხელოხანთა გარკვეული ნაწილი პირიქით – ლატაკდებოდა ან სულაც კოტრდებოდა.

საქალაქო ვაჭრობა. სუნგის ხელისუფლებას მაღალი გადასახადები ჰქონდა დაწესებული ვაჭრებზე. ამასთან ერთად, მთელი ქვეყანა მოფენილი იყო საბაჟოებით. შიდა ბაზარზე ტვირთის გადატანისას, მაგალითად, ერთი ქალაქიდან მეორეში ან სოფლიდან ქალაქში, დაწესებული იყო საქონლის ღირებულების თითქმის ნახევარი. რაც შეეხება საგარეო ვაჭრობას, ის მთლიანად მონოპოლიზირებული იყო სახელმწიფოს მიერ. საზღვაო საბაჟო 11 ნავსადგურში იყო (თანგის დინატიის პერიოდში – მხოლოდ ერთი იყო). საბაჟო გადასახადი უცხოეთიდან შემოტანილ საქონელზე, ტვირთის საფასურის 10-13%-ს აღწევდა, რაც ხაზინას

უზარმაზარ შემოსავალს აძლევდა [История стран зарубежии Азии, 1970: 235]. სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების ზრდასთან ერთად, მოთხოვნილება ფულზე სულ უფრო მატულობდა, სპილენძის მოპოვების უკმარისობა კი ამუხრუჭებდა მონეტების გამოშვებას. ამის გამო გაიზარდა რკინის მონეტების რაოდენობა. ამ კონტექსტში საყურადღებოა, რომ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, სუნგის მონეტები აღმოჩენილია მაღაიზიაში, სამხრეთ ინდოეთში, ზანზიბარის კუნძულზე და აღმოსავლეთ აფრიკის სანაპიროზეც კი, რაც ჩინური ფულის ფართო გავრცელებაზე მიუთითებს [Адамчик и др. 2004: 355]. X საუკუნის მიწურულს, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქალაქის ფულიც გაჩნდა ჩინეთში, რომელსაც სიმსუბუქის გამო, ხალხი „მფრინავ ფულს,“ ასევე „ფრთებიან ფულს“ უწოდებდა. სპეკულაციის თავიდან ასაცილებლად, ხელისუფლებამ ქალაქის ფულის გამოშვება სახელმწიფოს პრეროგატივად გამოაცხადა. XI საუკუნის ბოლოსთვის უკვე მთელი ქვეყნის მასშტაბით ქალაქის ფული სერიული ნომრებით და გაყალბებისგან დამცავი განმასხვავებელი ნიშნით დაიბეჭდა.

განვითარებული და გვიანი შუა საუკუნეების ჩინეთში საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში დეტალურად განვრილი ნორმები მოქმედებდა. მათ შორის, მკაცრი სახელმწიფო კონტროლი იყო დაწესებული ვაჭრობაზეც. მაგალითად, სიანში თითქმის მთელი სავაჭრო საქმიანობა ორ ოფიციალურ ბაზარში იყო კონცენტრირებული, რომლებსაც მოხელეთა სპეციალური შტატი მართავდა. მცირე ზომის სასურსათო ფარდულები მხოლოდ საცხოვრებელი კვარტლების შიგნით იყო განთავსებული. ვაჭრობა მკაცრად რეგლამენტირებული იყო როგორც დროით, ასევე ტერიტორიით. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ადრეული შუა საუკუნეების ხანაში შუადღისას დოლზე 200-ჯერ შემოკვრით მოუხმობდნენ მოქალაქეებს ბაზარში, მზის ჩასვლისას კი – 300-ჯერ შემოკვრით, რათა ეუნყებიანათ ბაზრის დახურვა. მზის ჩასვლის შემდეგ ბაზრების ალაყაფები იხურებოდა და ყველანაირი სავაჭრო საქმიანობა წყდებოდა.

სუნგის დინასტიის მმართველობის ხანაში კი საქალაქო ცხოვრების რეჟიმი რადიკალურად განსხვავდებოდა ადრეული პერიოდისგან. ქალაქების მაცხოვრებლები უკვე მზის ამოსვლისას, დილის ბაზრებისკენ მიიქქაროდნენ, რათა იმ დღისთვის საჭირო პროდუქტები დროულად მოემარაგებინათ. იმავე პერიოდში ფართოდ გავრცელდა ღამის ბაზრებიც. აღსანიშნავია, რომ ჩანგანში და იანგჭოუში IX საუკუნეშიც ფუნქციონირებდა ღამის ბაზრები. ქაიფენგში რამდენიმე ბაზარი იყო, სადაც მთელი ღამე გაცხოველებილი ვაჭრობა იყო გაჩაღებული და მხოლოდ განთიადისას იშლებოდა ხოლმე ხალხი [Суткина, 1979: 189]. მკაცრი ადმინისტრაციული კონტროლი ხორციელდებოდა ვაჭრობის შიდა მექანიზმებზე, კერძოდ, სავაჭროდ სხვა ქალაქში გამგზავრებისას, ვაჭარს თან უნდა ჰქონოდა საშვი, სადაც მითითებული იყო მისი მოგზაურობის მიზანი და მარშრუტი. ბაზარში კი მოვაჭრებს ჰქონდათ ბაზრის ხელმძღვანელთა მიერ გაცემული სპეციალური მონშობა. ათ დღეში ერთხელ მთავრობა მთელი ქვეყნის მასშტაბით ერთიან ფასებს ადგენდა საქონელზე, რომლის დარღვევა დაუშვებელი იყო. სახელმწიფო მოხელეები ბაზრებში თვალყურს ადევნებდნენ როგორც წესრიგის დაცვას, ისე მოვაჭრეთა კეთილსინდისიერებას სავაჭრო ოპერაციების წარმოებისას, სპეკულაციაში ან სხვა კანონდარღვევაში შემჩნეულები განკეპვლით ისჯებოდნენ. თუმცა, ეს ყველაფერი მაინც ვერ უზრუნველყოფდა, რომ ვაჭრობა, მთელი ქვეყნის მასშტაბით, ხელისუფლების მიერ დადგენილ ნორმებს დაქვემდებარებოდა. კერძოდ, დამოუკიდებლად ფუნქციონირებდნენ სოფლის ბაზრები, რომლებსაც მთავრობა ვერ აკონტოლებდა.

დროთა ვითარებაში ვაჭრობის რეგულაციის სახელმწიფო სისტემა ქვეყანაში თანდათან მოიშალა. ამის მაჩვენებელია ის გარემოება, რომ სუნგის დინასტიის მოგვიანო პერიოდში ვაჭრობამ ბაზრების იზოლირებული კვარტლებიდან მის ფარგლებს გარეთ გააღწია და გარე პერიმეტრები მოიცვა. მემატთანე მენგ იუენლაო ხატოვნად აღწერს იმჟამინდელ საქალაქო ყოფას და აღნიშნავს, რომ ხანგჭოუში ერთი მტკაველი თავისუფალი მინა აღარ იყო, სა-

ვაჭრო ფარდულებს დაკავებული პქონდათ ქუჩების ორივე მხარე, მოსახვევები, ხიდები, მოხერხებული ადგილები ქალქის კედელთან და კარიბჭესთან, ისინი შეიჭრნენ მონასტრების ეზოებშიც და გასართობ კვარტლებშიც [Кривош и др., 1984: 105]. ამგვარი უკონტროლო და ქაოტური ვითარების პირობებში, ცხადია, ყველანაირი სავაჭრო ნორმები იგნორირებული იყო. განსაკუთრებით ხელშესახები იყო ეს დიდ ქალაქებში, სადაც მთავრობას არ ძალუძდა გამკლავებოდა მოზღვავებული ხალხის რაოდენობას. არსებული სიტუაციიდან თავის დაღწევის მიზნით, თანდათან დაიწყო ვაჭრობის სპეციალიზაცია სხვადასხვა კრიტერიუმების მიხედვით (პროდუქციის ხარისხის, მოთხოვნადობის, ვაჭრობის ადგილის, დროის და სხვა კომპონენტების მიხედვით). თანგის პერიოდის უნივერსალური ბაზრებისგან განსხვავებით, რომლებიც იწოდებოდნენ უბრალოდ გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის მიხედვით (მაგალითად – დასავლეთის, აღმოსავლეთის, სამხრეთის ან ჩრდილოეთის), მომდევნო ხანებში გაჩნდა ბევრი სპეციალიზირებული ბაზარი, როგორც პერიოდული, ასევე – მუდმივი. მაგალითად, ხანგჭოუში იყო წამლების, მარგალიტის, ყვავილების, ბოსტნეულის, ტანსაცმლის, სამკაულების, სათამაშოების, კვების პროდუქტების და ა.შ. ბაზრები. სუჭოუში, აღმოსავლეთის და დასავლეთის ტრადიციული შერეული ბაზრების გვერდით, იყო ხორბლეულის, ხილის და ბოსტნეულის ბაზრები. სხვა ქალაქებშიც ანალოგიურად ფუნქციონირებდა აბრეშუმის, მარილს, თევზის, ბრინჯის, საქონლის სპეციალიზირებული ბაზრები [Shiba, 1970: 31-32].

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ბუდისტური მონასტრების სავაჭრო და საფინანსო საქმიანობა, რომელიც სპეციფიკური მახასიათებლებით გამოირჩეოდა. ძვირფასეულობას ან სხვა ნივთებს, რომლებსაც მონასტრები საჩუქრად და შეწირულობის სახით ღებულობდნენ, ბუდისტური სამღვდელოება სხვადასხვა საშუალებით აორმაგებდა თავის სარგებელს. საქმე ის იყო, რომ შუა საუკუნეების ჩინეთში რელიგიურთან ერთად, მონასტრები ასრულებდნენ ასევე ლომბარდისა და ბანკის ფუნქციებს. კერ-

ძოდ, ისინი შემოსავალს ღებულობდნენ სხვადასხვა კანონიერი თუ უკანონო გზებით: ლატარიის გათამაშებით, ყალბი მონეტების ჩამოსხმით, სარგებლით ფულის გაცემით ანუ მევახშეობით, საცხოვრებლების გაქირავებით, თილისმების გაყიდვით და ა.შ. [Кривош и др., 1984: 108]. განსაკუთრებით მჭიდრო და მრავალმხრივი იყო მონასტრების კავშირი ვაჭრობასთან დიდ ქალაქებში. საამისო მაგალითად, აღსანიშნავია ქაიფენგის უზარმაზარი ბუდისტური სატაძრო კომპლექსი – სიანგკოსჰი, რომლის შესახებ ინფორმაციას გვანდის მემატთანე მენგ იუენლაო. მისი გადმოცემით, ხსენებული უზარმაზარი კომპლექსის ეზოში 64 ნაგებობა იყო, რომელთა შორის იყო სასტუმროები, ქალაქში ჩამოსული ვაჭრებისათვის, სავაჭრო რიგები, სადაც იყიდებოდა: იარაღი, შინაური ცხოველები, სანერი საშუალებები, ნიგნები და უამრავი სხვა პროდუქტი. მონასტრის ღვთისმსახურები, ბუდას ასკეზის სანინაღმდეგოდ, მიმსვლელებს შემწვარი ღორის საფირმო კერძებითაც უმასპინძლებოდნენ [Стужинца, 1979: 199].

ქალაქის მოსახლეობა. მე-11-13 საუკუნეები ჩინეთის ქალაქების სწრაფი განვითარების და მათი სავაჭრო-სამეწარმეო ტონუსის მკვეთრი ამაღლების ხანას წარმოადგენდა (მონღოლთა გაბატონებამდე). მოსახლეობის რაოდენობით, ხალხმრავლობით და ცხოვრების სწრაფი ტემპით, სუნგის დინასტიის პროვინციული ქალაქებიც კი წინ უსწრებდნენ იმავე პერიოდის ევროპის დიდ ქალაქებს. რაც შეეხება საქალაქო ცხოვრების სოციალურ-ეკონომიკურ მხარეს, მოსახლეობა იერარქიულად მკაცრად იყო ერთმანეთისგან გამიჯნული, ხელისუფლების მხრიდან კი ყოვლისმომცველი კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდა. თითოეული სოციალური ფენის წარმომადგენლის მატერიალური მდგომარეობა სათანადო რანგებით (მათი რაოდენობა სხვადასხვა პერიოდში განსხვავებული იყო) განისაზღვრებოდა. ამაში იგულისხმებოდა საცხოვრებელი სივრცის ზომა და ფორმა, მისი მოწყობა, სამოსი, კვება. სამარხის და განსასვენებლის ზომებიც კი პიროვნების რანგის და სოციალური სტატუსის მიხედვით იყო რეგლამენტირებული. მემატთანე მენგ იუენლაო, ქაიფენგის მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრების

აღწერისას, საგანგებოდ ხაზს უსვამს, რომ ყველასთვის არსებობდა განსაზღვრული დაკანონებული წესები ყველაფერში, მათ შორის ტანსაცმლის ხარისხშიც კი. მისი სიტყვით, ჩინოვნიკების, მინათმოქმედების, ხელოსნების, ვაჭრების და ზოგადად, ყველა ხელობის ადამიანების ტანსაცმელს დადგენილი სახე ჰქონდა, რომლის დარღვევას ვერავინ ბედავდა [Крюков и др., 1984: 101].

სუნგის პერიოდის ქალაქის საზოგადოების პირამიდის სათავეში იდგნენ სახელმწიფო მოხელეები, რომელთა რაოდენობა საკმაოდ დიდი იყო, განსაკუთრებით დედაქალაქებში. მაგალითად, ქაიფენგში 3 ათასზე მეტი შტატისანი მოხელე იყო. ქალაქის მოსახლეობის აუცილებელ შემადგენელ კომპონენტს წარმოადგენდა ასევე სამხედროების ფენა – როგორც რეგულარული ჯარის, ისე პოლიციის წარმომადგენლები. ამას ემატებოდნენ კონფუციური სკოლების მოსწავლეები და დიდი რაოდენობით ქალაქში ჩასული სამეცნიერო ხარისხის მაძიებლები. საქმე ის იყო, რომ დედაქალაქში სახელმწიფო გამოცდების ჩასაბარებლად ყოველწლიურად 20 ათასზე მეტი ადამიანი ჩადიოდა. ქალაქებში ცხოვრებას ამჯობინებდნენ აგრეთვე მსხვილი მინათმფლობელები [Крюков и др., 1984: 101]. სახელმწიფო მოხელეებთან ერთად, სოციალური კიბის ზედა ეშელონებში იყვნენ მდიდარი ვაჭრები. მართალია, თეორიულად ისინი საზოგადოების უუფლებო ფენას წარმოადგენდნენ, მაგრამ რეალურად ძალზე დიდ გავლენას და უფლებებს ფლობდნენ, მათ შორის პოლიტიკურსაც. ასე რომ, ბიუროკრატიისა და სავაჭრო კაპიტალის მჭიდრო კავშირი შუა საუკუნეების ჩინეთის ქალაქების მახასიათებელ ნიშანთვისებას წარმოადგენდა. ეს იმაში გამოიხატებოდა, რომ სწორედ ვაჭრების ზედა ფენა ქმნიდა საქალაქო ცხოვრების არაოფიციალურ ფასადს. ისინი ფეხს უწყობდნენ დიდი ქალაქების ცხოვრების რითმს, გართობის სხვადასხვა სახეობებს, ცდილობდნენ გადაეღოთ დიდგვაროვანთა და ელიტარული საზოგადოების ცხოვრების წესი, ჩაცმულობა და მანერები, ბაძავდნენ მათ ხელგაშილილ ცხოვრებაშიც. საამისოდ, თავის გამოჩენის მიზნით, მდიდარი ვაჭრები ხშირად ღარიბ-ღატაკებს დახმარებას უწევდნენ და ქველმოქმედებას ეწეოდნენ.

ასეთი უქონელი ადამიანებით და მათხოვრებით კი მუდამ სავსე იყო ჩინეთის ქალაქები.

ქალაქის მოსახლეობის შემადგენლობაში შედიოდა ხელოსანთა ფენა, რომლის დიდი ნაწილი სახელმწიფო სახელოსნოებში მსახურობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ხელოსნური წარმოება ქალაქის აუცილებელ სეგმენტს წარმოადგენდა, თავად ხელოსნები დაჩაგრულ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ და რაიმე შესამჩნევ როლს ქალაქის სოციალურ ცხოვრებაში არ ასრულებდნენ. ქალაქებში მასობრივი ხასიათი ჰქონდა მოხეტიალე ვაჭრების ფენის არსებობას, რომლებიც ქალაქ-ქალაქ, სოფელ-სოფელ დადიოდნენ და ათასნაირი წვრილმანით ვაჭრობდნენ. მართალია, ისინი გადასახადებს თავს არიდებდნენ, მაგრამ არსებული სასტიკი კონკურენცია ისედაც ყოველდღიურად გაკოტრების საფრთხეს უქმნიდა მათ [Shiba, 1970]. საქალაქო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ სასულიერო პირები. გამომდინარე იქიდან, რომ ქალაქებში დიდი რაოდენობით იყო ბუდისტური, ტაოისტური და კონფუციური ტაძარ-მონასტრები, ბერ-მონაზვნები, რელიგიურ სფეროსთან, ერთად, აქტიურად იყვნენ ჩაბმულნი საგანმანათლებლო, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც.

დედაქალაქის მოსახლეობის მნიშვნელოვან პროცენტს შეადგენდა წარჩინებულთა, მდიდართა და სხვადასხვა დანესებულებების მომსახურე პერსონალი. კერძო სექტორებში დასაქმებულები გამოყოფილნი იყვნენ ცალკე კატეგორიად – მათ ეწოდებოდათ „სიენჟენ.“ მასში შედიოდნენ მუსიკის, სიმღერის, ცეკვის და სხვა განხრის პედაგოგები, ასევე მხატვრები, მებაღეები, არქიტექტორები, მკერავები, მეწაღეები და ა.შ. ცალკე იყვნენ ისეთები, რომლებიც ოჯახებში დადიოდნენ და სხვადასხვა სამუშაოს ასრულებდნენ. განსაკუთრებით დიდი მოთხოვნა იყო ამ კუთხით ახალგაზრდა ლამაზ ქალებზე. ამიტომაც ქალაქების შესაბამის უბნებში ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა „მხიარული კვარტლების“ და ე. წ. „მწვანე კოშკების“ არსებობა, სადაც სხეულით ვაჭრობდნენ არა მხოლოდ გოგონები, არამედ ვაჟებიც. ამ დანესებულებათა ბინადარნი თავის მხრივ, სხვადასხვა კატეგო-

რიებად იყოფოდნენ. ცალკე იყვნენ მდიდარი ვაჭრების ხარჭები, ყაზარმების, ნავსადგურების და ქუჩის მეძავეები. აღსანიშნავია, რომ მაღალი რანგის კურტიზანი ქალები, თავიანთი ძირითადი საქმიანობის გარდა, განსწავლულნი იყვნენ ხელოვნების დაგებში: კარგად მღეროდნენ, ცეკვავდნენ, უკრავდნენ, თავადაც თხზავდნენ ლექსებს, სიმღერებს და ზოგადად, ფრიად განათლებულები იყვნენ.

ისევე როგორც ადრეულ პერიოდებში, განვითარებული შუა საუკუნეების ჩინეთის ქალაქებში ფართოდ იყო წარმოდგენილი დამნაშავეთა სამყარო. დიდი და ხმაურიანი ქუჩები სავსე იყო ჯიბის ქურდებით, შულერებით და თაღლითებით. კიდევ უფრო საშიში იყო შეიარაღებული ბანდები, რომლებიც ალყაში აქცევდნენ ხოლმე მთელ კვარტლებს და ყველას ერთიანად ძარცვავდნენ. ბანდებს თავთავიანთი სახელები ჰქონდათ, ბანდის მეთაურს კი მეტსახელად „ბაბუას“ უწოდებდნენ [Кривош и др., 1984: 104].

შუა საუკუნეების ჩინეთის ქალაქებში მოსახლეობის სიმჭიდროვე და სიჭრელე ხელს უწყობდა სხვადასხვა სახის საერთო ინტერესების მქონე ნებაყოფლობითი კავშირების და ორგანიზაციების შექმნას. ასეთ ორგანიზაციებს შორის ყველაზე პოპულარული ფორმა იყო რელიგიური თემები. ამ კუთხით განსაკუთრებით აღსანიშნავია მორწმუნე ბუდისტების თემი – შე. მისი წევრები მრავალმხრივ საქველმოქმედო საქმიანობას ეწეოდნენ: კერძოდ, მონასტრების შეკეთებას, სუტრების გადწერას, რელიგიური ლიტერატურის ბეჭდვას, ბუდისტური ადათ-წესების პროპაგანდას და სხვა. მართალია, ფორმალურად რელიგიური გაერთიანებები არ მიეკუთვნებოდნენ საქალაქო ორგანიზაციებს, თუმცა საზოგადოებისათვის სასარგებლო თავიანთი საქმიანობის წყალობით, მათ ქალაქებში სათანადო სტატუსი ჰქონდათ მოპოვებული. თითოელი რელიგიური თემი საშუალოდ 20-30 კაცს აერთიანებდა, რომელთაც ჰყავდათ სულიერი მამა და მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ ტერიტორიულად ახლოს მდებარე მონასტერთან. სოციალური თვალსაზრისით, ხსენებული თემები

ერთმანეთისგან განსხვავდებოდნენ: ზოგიერთი მათგანი თავიანთ რიგებში ნათესავ-ახლობლებს ან პროფესიული ნიშნის მიხედვით აერთიანებდა მსურველებს. თუმცა, თემების უმეტესობა გაერთიანებული იყო ტერიტორიული ან კვარტალური ადგილმდებარეობის მიხედვით და შესაბამისად, ისინი სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლებით იყვნენ დაკომპლექტებული. აღნიშნული რელიგიური ორგანიზაციები განსაკუთრებით მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ დიდი ქალაქების ცხოვრებაში, სადაც მათი რაოდენობა განუხრელად მატულობდა. ზოგიერთი მათგანი უკვე რამდენიმე ასეულ წევრს ითვლიდა. მემატიანე მენგოუენლაოს ცნობით, ხანგჭოუში განსაკუთრებით პოპულარული იყო ე. წ. „წმინდა ლამპრის თემი“, რომელშიც გაერთიანებულნი იყვნენ ქალაქის და მისი შემოგარენის შეძლებული ოჯახების წევრები. ისინი ატარებდნენ სხვადასხვა გრანდიოზულ ღონისძიებებს, მართავდნენ პომპეზურ ტრაპეზებს და წვეულებებს, თავის თავზე იღებდნენ ტაძარ-მონასტრების ხარჯების დაფარვას და სხვ. [Крюков и др., 1984: 114]. ანალოგიური გაერთიანებები არსებობდა ტაოისტური ტაძრების ბაზაზეც. გარდა რელიგიური გაერთიანებებისა, ქალაქებში ფუნქციონერებდა საერო საზოგადოებები, კერძოდ, ქალთა, სპორტსმენთა, სამხედროთა, ახალგაზრდების და სხვ. არსებობდა ისეთი თემებიც, რომლებიც სადღესასწაულო მსვლელობების დროს ღვთაებებსა და დემონებს განასახიერებდნენ.

როგორც ცნობილია, მონღოლთა ბატონობამ ჩინეთში (1271-1368) ქვეყნის ნორმალური განვითარება მნიშვნელოვნად დაამუხრუჭა. პოსტმონღოლური პერიოდის პირველი ათწლეულები მინგის დინასტიამ (1369-1644) ჭრილობების მოშუშებას და ქვეყნის სამეურნეო-ეკონომიკური ვითარების სტაბილიზაციას მოანდომა. აღორძინება დაიწყო წინა მონღოლური ეპოქის ტრადიციებმა, ხოლო მონღოლთა მიერ დაკანონებული ადათ-წესები, გადასახადები, სამოსი, ვარცხნილობა და სხვა ელემენტები გეგმაზომიერად აღმოიფხვრა. მინგის ხელისუფლების მმართველობის სისტემა ჭეშმარიტად ეროვნულ ტრადიციებს ემყარებოდა, რამაც

მალევე გამოიღო სასურველი შედეგი. XVI საუკუნეში ჩინეთი უკვე თავისი ისტორიული განვითარების ახალ საფეხურზე გადავიდა – გვიანი შუა საუკუნეების ეპოქაში. ამ დროისათვის, საწარმოო ძალთა ინტენსიური განვითარების შედეგად, ქვეყნის ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი ინოვაციები გაჩნდა, გაფართოვდა პროდუქციის ასორტიმენტი და ამალდა მისი ხარისხი. ხსენებულ პერიოდში დამზადებული ფერადოვანი, დაჩითული აბრეშუმის ქსოვილები და საფეიქრო ნაწარმი გამოირჩეოდნენ სიმტკიცით, ფორმათა მრავალფეროვნებით და სილამაზით. არანაკლებ განთქმული იყო ჩინელ ოსტატთა მიერ დამზადებული ფაიფური, მოჭიქული ჭურჭელი, ლაქის ნაკეთობები და სხვ [Ebrey, 2009: 227-228].

ხელოსნობის პროგრესს თან სდევდა მისი შემდგომი გამოყოფა სოფლის მეურნეობისგან. ეს, უპირველეს ყოვლისა, გამოხატულებას პოულობდა საქალაქო ხელოსნური წარმოების განვითარებაში, ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ქალაქების ხვედრითი წილის ზრდაში. ამ პროცესის კვალდაკვალ მსხვილ ეკონომიკურ ცენტრებად იქცნენ ისეთი ძველი ისტორიული ქალაქები, როგორებიცაა: ნანკინი, ხანგჭოუ, კუანგჭოუ, პეკინი, სუჭოუ, ჩენგტუ. მათ გვერდით ახალი ქალაქებიც იგებოდა, რომელთა ნაწილი ხელოსნობის უნივერსალურ ცენტრებს წარმოადგენდნენ, ზოგიერთი მათგანი კი ხელოსნური წარმოების კონკრეტული მიმართულებაზე იყო ორიენტირებული. მაგალითად, მეაბრეშუმეობა უფრო მეტად კონცენტრირებული იყო მდ. იანგნის ქვემო წელში და ჭეძიანგის პროვინციის ქალაქებში – სუჭოუ და ხანგჭოუ, შანგხაი და სუნძიანგი საფეიქრო წარმოების ცენტრებად იქცნენ, ძიანსი – ფაიფურის წარმოების და ა. შ. [История стран зарубежного Востока, 1970: 458]. მთლიანობაში, ხელოსნური წარმოების განვითარება მინგის დინასტიის პერიოდის ჩინეთის სხვასხვა ტერიტორიაზე არათანაბრად მიმდინარეობდა. ქვეყნის ჩრდილოეთ და დასავლეთ რაიონებში წარმოება დაბალ დონეზე იყო, სამხრეთ-აღმოსავლეთის პროვინციებში კი, სადაც იმპერიის ორ მესამედზე მეტი

ქალაქი მდებარეობდა, მზადდებოდა უმაღლესი ხარისხის მრავალგვარი ხელოსნური ნაწარმი.

XVI-XVII საუკუნეთა მიჯნაზე ჩინეთში ფეოდალური ურთიერთობების რღვევის პირველი ნიშნები გამოიკვეთა, გაჩნდა კაპიტალისტური წარმოების ჩანასახი – კერძო მანუფაქტურული საწარმოების სახით. ისინი აღმოცენდნენ განსაკუთრებულად განვითარებულ დარგებში, რომლებიც ძირითადად დაკავშირებული იყვნენ საგარეო ბაზართან. მათგან, უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია ფაიფურის, აბრეშუმის და სამთომადნო სფეროები. თუმცა, მანუფაქტურების განვითარების პროცესი ქვეყანაში ძალზე ნელი ტემპით მიმდინარეობდა, რასაც გარკვეული ობიექტური და სუბიექტური მიზეზები ჰქონდა [История стран зарубежного Востока, 1970: 461-464]. მანუფაქტურების სისტემის ერთ-ერთ მთავარ წყარო იყო მათ გვერდით არსებული ტრადიციული ორგანიზაციების სისტემის – ე. წ. ხანების ძლიერება და კონსერვატიზმი. ფეოდალური წყობილების კონსერვაციის უმთავრეს ხელშემწყობ ფაქტორს წარმოადგენდა ასევე ცენტრალიზებული დესპოტური სახელმწიფოს არსებობა, ნეოკონფუციანური სულისკვეთებით გაჯერებული ბიუროკრატიული აპარატი, რომელიც ყველანაირი სიახლეების წინააღმდეგ ილაშქრებდა. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესის გზაზე ძლიერ ხელისშემშლელ ძალა აღმოჩნდა მანჯურიელთა შემოსევები XVII საუკუნის 30-იანი წლებიდან, რომლებმაც საბოლოოდ, 1644 წელს მინგის დინასტია დაამხეს და ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იბატონეს ჩინეთში (1644-1911) [Bai, 2002: 346].

მანჯურიელთა შემოსევების დროს განსაკუთრებით იზარალეს ქალაქებმა; მათგან ზოგიერთი ნანგრევებად იქცა, ნაწილი კი გაიძარცვა და გაუკაცრიელდა. მართალია, ქალაქების აღდგენა შედარებით მოკლე ხანში მოხდა, მაგრამ უკვე არა როგორც ვაჭრობა-ხელოსნობის ცენტრების, არამედ როგორც მანჯურიელთა ბატონობის საყრდენი პუნქტებისა. ქალაქებში განთავსებული იყო სამხედრო გარნიზონები, პოლიცია, გარკვეული რაიონები კი განკუთვნილი იყო სახელმწიფო მოხელეების და უბრალო ხალხის

საცხოვრებლად. ახალი ხელისუფლება მკაცრ ზომებს მიმართავდა ფისკალური და პოლიტიკური ფუნქციების გასაძლიერებლად, უხეშად ერეოდა საქალაქო ცხოვრების ყველა სფეროში, აფერხებდა ნებისმიერ ინიციატივას, ზღუდავდა კერძო სამეწარმეო საქმიანობას და ა. შ. არსებული ვითარებიდან გამომდინარე, ვაჭარ-ხელოსანთა სიცოცხლე და ქონება სრულიად დაუცველი იყო ქალაქის ხელისუფლების განუკითხაობისგან [Адамчук, 2004: 527]. ქალაქების ეკონომიკურ განვითარებას დიდი დოზით ამუხრუჭებდა მანჯურიელთა ე. წ. საზღვაო აკრძალვების და საგარეო ვაჭრობის შეზღუდვის პოლიტიკა. სიკვდილის დასჯის მუქარით, აკრძალული იყო დიდი ხომალდების აგება, რათა ჩინელ ვაჭრებს ღია წყლებში შორ მანძილებზე არ გაეტანათ თავიანთი საქონელი, მცირე ზომის ხომალდებით კი, ეს შეუძლებელი იქნებოდა. მთავრობა ცდილობდა ვაჭრებისთვის სახმელეთო კავშირებიც შეეზღუდა. უცხოელებთან ვაჭრობის უფლება მხოლოდ ზოგიერთ მსხვილ კომპანიას ჰქონდა, თუმცა მათი საქმიანობაც მთავრობის მოხელეთა მკაცრი კონტროლის და ზედამხედველობის ქვეშ იყო მოქცეული [История стран зарубежного Востока, 1970: 485; Harrison, 1972: 330]. დაბოლოს, უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად მრავალი დაბრკოლებებისა, XVIII საუკუნის შუა ხანებში ჩინეთის ქალაქებში კერძო მანუფაქტურული წარმოება აღორძინდა. მანჯურიელთა ცინგის რეაქციულმა რეჟიმმა მხოლოდ შეაფერხა კაპიტალიზმის განვითარება ფეოდალურ ჩინეთში, მაგრამ მას არ ძალუძდა ისტორიული განვითარების კანონზომიერი პროცესის შეჩერება.

საქალაქო კულტურა. ისევე როგორც სხვა ქვეყნებში, ჩინეთშიც კულტურის პროგრესში წამყვან როლს ქალაქები და უპირველეს ყოვლისა, დედაქალაქები ასრულებდნენ. უძველესი დროიდან მოყოლებული, ჩინეთის ისტორიული დედაქალაქები: ჩანგანი და ლუოიანგი (VII-IX სს.), ქაიფენგი (X-XII სს.), ხანგჭოუ (XII-XIII სს.), ნანძინი და პეკინი (XIV-XV სს.) კულტურის მძლავრ კერებს წარმოადგენდნენ. სწორედ დედაქალაქებში იყვნენ ძირითადად თავმოყრილნი სახელოვანი მწერლები, მხატვრები, სწავლულები, მსახიობები და ზოგადად, მთელი ინტელექტუალური ელიტა. ქა-

ლაქებში იყო განთავსებული სახელმწიფო და კერძო სასწავლებლები, ბიბლიოთეკები, მუზეუმები, უამრავი სახის გასართობი დაწესებულებები. ინტენსიურმა ურბანიზაციამ სუნგის პერიოდის ჩინეთში ნამდვილი გადატრიალება მოახდინა კულტურის სფეროში. ქალაქების აყვავებამ, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო კულტურის ტრანსფორმაციას – ჩინეთის ისტორიაში პირველად ავანსცენაზე გამოჩნდა უბრალო მოქალაქეთა ფენა თავისი ინტერესებით, გემოვნებით, ახალი იდეებით და ღირებულებებით. ამის კვალდაკვალ იცვლებოდა კულტურის ტრადიციული ნორმების ხასიათი და სოციალური მნიშვნელობა, გზას იკაფავდა ლიტერატურის და ხელოვნების ახალი ჟანრები [Ebrey, 2009: 131-133].

ქალაქების სწრაფი ზრდისა და სავაჭრო-სამეწარმეო საქმიანობის გააქტიურების ერთ-ერთ უმთავრეს შედეგს წარმოადგენდა ქვეყნის კულტურული ცხოვრების საერთო დემოკრატიზაცია და საბოლოოდ, დემოკრატიური კულტურის ახალი კომპლექსის ფორმირება. სუნგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში ჩასახული ეს კულტურა, შემდგომ ხანებში კიდევ უფრო იკრებდა ძალას, აყალიბებდა თავის ტრადიციებს, რის საფუძველზეც უკვე გაბედულად უპირისპირდებოდა მაღალი წრეების ელიტარულ კულტურას [Eberhard, 2005: 331-333]. ამ მიმართულებით გამონაკლისად შეიძლება მივიჩნიოთ ჩინეთში მონღოლთა ბატონობის ხანა (1271-1368), როდესაც ქვეყანა მთლიანად ამოვარდნილი იყო კალაპოტიდან და მისი ნორმალური განვითარების გეზიც დარღვეული იყო. საბედნიეროდ, მონღოლთა უღელის გადაგდებისა და ხელისუფლების სათავეში ჩინური დინასტიის – მინგის მოსვლის შემდეგ (1369-1644), ქვეყანა თანდათანობით ცხოვრების და განვითარების ჩვეულ რიტმს დაუბრუნდა.

დემოკრატიული თვალთახედვის კუთხით, აღსანიშნავია, რომ უკვე IX-X საუკუნეთა მიჯნაზე ჩამოყალიბდა ახალი ჟანრები თეატრალურ ხელოვნებაში, ზეპირსიტყვიერებაში, ლიტერატურაში – ნოველის, იუმორისტული ნაწარმოებების, აფორიზმების, ქალაქური რომანის სახით. აღნიშნული ჟანრები შეიძლება ჩაითვალოს სუნგის პერიოდში დაწყებული ჩინეთის სულიერი კულტურის

გარდაქმნის პირველ ელემენტებად. სამხრეთ სუნგის სახელმწიფოს ზოგიერთ ქალაქში სხვადასხვა მიმართულების ლიტერატურული საზოგადოებები დაარსდა. იმჟამინდელი ლიტერატურული ცხოვრების სიახლეებს შორის, აღსანიშნავია ქალაქური მოთხრობის ახალი ჟანრის – ხუაპენის აღმოცენება, რომელიც ზეპირი ფოლკლორული ტრადიციის საფუძველზე შეიქმნა. ხუაპენი ცოცხალი ხალხური ენით აშუქებდა ქალაქურ ყოფა-ცხოვრებას, ყოველდღიურ საჭირობოროტო საკითხებს. ამ ჟანრის ნაწარმოებთა მთავარი გმირები რიგითი მოქალაქეები, უბრალო ადამიანები, წვრილი ვაჭრები, ხელოსნები და მსახურები იყვნენ, ხოლო კონფუციელები კი მათში ხშირად უსაქმურებად და ყვეყებად იყვნენ გამოყვანილები [Крюков и др., 1984: 116; Eberhard, 2005: 347]. სწორედ ამ ტიპის ხალხურმა ნაწარმოებებმა განახორციელეს ლიტერატურის მკვეთრი შემობრუნება მასობრივი მსმენელისკენ და მკითხველისკენ. მინგის ეპოქის ლიტერატურულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა ვრცელი თხრობითი ნაწარმოებების – საგმირო ეპოპეის და რომანის ფართოდ გავრცელება.

კულტურის ორი მიმართულების – კლასიკურისა და ხალხურის ურთიერთზეგავლენის პროცესში მიმდინარეობდა ახალი კულტურის ფორმირება, რომელიც ჩინელი ხალხის საზოგადოებრივი თვითშეგნების ახალ ეტაპს მიესადაგებოდა. ცხადია, დემოკრატიული კულტურა მეტ-ნაკლები დოზით ყველგან იქმნებოდა, მაგრამ მისი ფორმირების მთავარ ბაზას და მამოძრავებელ ძალას, უპირველეს ყოვლისა, დიდი ქალაქები წარმოადგენდნენ.

ჩინური კულტურის ტრანსფორმაციის მნიშვნელოვანი ასპექტები გამოხატულებას პოულობდა ქალაქის საზოგადოების ფართო მასებში ტრადიციული განათლების გავრცელების გზით. ამ მიმართულებით ხარისხობრივ ნახტომს წარმოადგენდა X საუკუნეში წიგნის ქსილოგრაფიულად ბეჭდვის გავრცელება (ეს უდიდესი გამოგონება ეკუთვნოდათ ტაოისტ და ბუდისტ ბერებს). სუნგის პერიოდში ქალაქებში ინტენსიურად წარმოებდა წიგნების გამოცემა და წიგნებით ვაჭრობა, რის საფუძველზეც

ისინი არა მხოლოდ კულტურის, არამედ განათლების ცენტრებადაც იქცნენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ წიგნის ბეჭდვის საქმე ხელისუფლების ხელში არ იყო მოქცეული, ის მთლიანად კერძო ინიციატივის პრეროგატივას წარმოადგენდა. შესაბამისად, ხსენებული სფერო უშუალოდ გამომცემელთა და მკითხველთა ფართო წრის მრავალმხრივ ინტერესებს გამოხატავდა. შედეგად, საგრძნობლად იმატა განათლებულ ადამიანთა რაოდენობამ საზოგადოების დაბალ და საშუალო ფენებში. ქაიფენგში, შემდეგ კი ხანგჭოუში დაარსდა უნივერსიტეტები, სადაც სწავლება სამსაფეხურიანი იყო. სწავლის მსურველთა სულ უფრო მზარდი რაოდენობის საფუძველზე, სახელმწიფო სასწავლებლების გვერდით გაჩნდა კერძო სასწავლებლებიც, რომელთა გარკვეულმა ნაწილმა ოფიციალური სტატუსი მოიპოვა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 332]. პარალელურ რეჟიმში გაიზარდა ინტერესი ტექნიკისა და სამეცნიერო დარგების მიმართ: იქმნებოდა ტრაქტატები და ფუნდამენტური ნაშრომები მეტალურგიის, ფაიფურის წარმოების, მიწათმოქმედების, მეცხოველეობის, მათემატიკის, საირიგაციო სისტემის შესახებ. მედიცინაში ჯერ კიდევ X საუკუნეში გაჩნდა ვაქცინაციის ცნება, რის საფუძველზეც პრაქტიკაში დამკვიდრდა ჩუტყვავილას საწინააღმდეგო აცრა. სამეცნიერო სფეროს გამოცოცხლება ნათლად აისახა სწავლული-ენციკლოპედიების, ისტორიკოსების ნაშრომებში, რომლებიც იქმნებოდა წინა საუკუნეებში დაგროვილი ცოდნის საფუძველზე [История стран зарубежной Азии, 1970: 266; Культурология, 1998: 293].

სუნგის პერიოდი აღინიშნა სახვითი ხელოვნების მძლავრი აღმავლობით. ყველაზე პოპულარულ ჟანრებს იმხანად წარმოადგენდა პეიზაჟური ფერწერა, რომელსაც ეწოდებოდა შან-შუეი (შან – მთები, შუეი – მდინარე) ანუ „მთები და მდინარეები“ და „ფრინველები და ყვავილები“, ასევე რელიგიური და ყოფითი ხასიათის ფერწერა [Соколов-Ремизов, 1985: 31-32]. სახვით ხელოვნებაში სიახლე იყო ილუსტრირებული გრაფიურის გაჩენა – დახვეწილი ოსტატობით შესრულებული ფერადი გრაფიურები ხეზე. X საუკუნეში დიდ ქალაქებში წარმატებით ფუნქციონირებ-

და სხვადასხვა ჟანრის სამხატვრო დეპარტამენტები. ჩინური ფერწერის ტრადიციების აღორძინებას დიდად შეუწყო ხელი XV საუკუნის 20-იან წლებში ფერწერის სახელმწიფო აკადემიის გახსნამ, რომელმაც გააერთიანა ხელოვნების სახელოვანი მოღვაწეები. აკადემია მონოდებული იყო ქვეყანაში სამხატვრო ცხოვრების დასარეგულირებლად. იმავდროულად, ის უმაღლეს სამხატვრო სასწავლებელს წარმოადგენდა, სადაც სწავლება ძირითადად ძველი ჩინური ტრადიციების და სუნგის პერიოდში გავრცელებული ფერწერული ჟანრების აღორძინებას ეფუძნებოდა, თუმცა გზას იკაფავდა ასევე სხვადასხვა ინოვაციური თემატიკა [The Cambridge history of China, 1994: 643-644].

აღსანიშნავია, რომ ჩინეთში მონღოლთა ბატონობის პერიოდშიც (1271-1368) კულტურის ზოგიერთი დარგი განვითარებას აგრძელებდა. მაგალითად, აყვავებას განიცდიდა თეატრი და დრამატურგია, რომლებიც პროზაულ დიალოგებს და გალექსილ არიებს ეფუძნებოდნენ. იმ პირობებში, როდესაც მონღოლებმა ჩინელი ინტელიგენცია დამამცირებელ მდგომარეობაში ჩააყენეს და ეროვნული ლიტერატურის ტრადიციული ფორმები დაკნინებული იყო (ისევე როგორც სხვა ეროვნული ლირებულებები), დრამატურგია ჩინელი მწერლებისათვის გახდა ერთ-ერთი მთავარი საშუალება რეალობის მიმართ თავიანთი დამოკიდებულების გამოხატვისათვის, დაუკმაყოფილებლობის გრძნობისა და პროტესტის საჩვენებლად [The Cambridge History of China, 1994: 468-470]. ცხადია, ეს ალევგორიულად, შეფარვით და შენიღბული საშუალებებით ხდებოდა, მონღოლთა ხელისუფლების მხრიდან მკაცრი ცენზურის პირობებში. ხსენებული პერიოდის ლიტერატურაში დრამამ წამყვანი ადგილი დაიკავა, რამდენადც მოქალაქეთა ფართო აუდიტორია სწორედ მასში ხედავდა ქვეყნისათვის ტრაგიკული ეპოქის ამსახველ ნიშნებს.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ჩინეთიდან მონღოლთა განდევნის შემდეგ, მინგის ხელისუფლების უპირველეს ამოცანას ქვეყნის ნორმალურ კალაპოტში მოქცევა, ჭრილობების მოშუშება და სამეურნეო-ეკონომიკური ვითარების აღორძინება წარმოადგენდა.

რაც შეეხება მატერიალურ და სულიერ კულტურას, ინტენსიურად მიმდინარეობდა წინა მონღოლური ანუ ჩინური ეროვნული ტრადიციების აღდგენა და შემდგომი განვითარება. აღნიშნულ პერიოდში, დასავლეთ ევროპასთან სავაჭრო კავშირებისა და იეზუიტების გააქტიურების წყალობით, ჩინეთში ევროპული ტექნოლოგიები გავრცელდა. ამ კუთხით აღსანიშნავია მათეო რიჩის (1552-1610) მოღვაწეობა, რომელმაც ჩინეთში შეადგინა პირველი მსოფლიო ატლასი, ჩინურად თარგმნა ევკლიდეს მათემატიკური ტრაქტატები, დაწერა ნაშრომები ტრიგონომეტრიაზე. არანაკლები წვლილი შეიტანეს იმავე პერიოდის ჩინური მეცნიერების განვითარებაში იეზუიტმა შარლ ფონ ბელმა (1591-1666) და მისმა სულიერმა ძმებმა, რომლებმაც ჩინეთს გააცნეს ტელესკოპი, კეპლერის და გალილეო გალილეის იდეები, გრეგორიანული კალენდარი, მექანიკური საათი და სხვ. [ჩინეთის ისტორია, 2022: 411]. აქვე შევნიშნავთ, რომ ამის შესახებ უფრო ფართო ჭრილში საუბარი იქნება კონკრეტული დედაქალაქების განხილვის დროს.

მინგის დინასტიის შემდგომ პერიოდში ჩინეთში განვითარებას აგრძელებდა ფეოდალური კულტურის ტრადიციები. აღსანიშნავია, რომ მმართველობის მკაცრი რეჟიმის პარალელურად, მანჯურიელთა ხელისუფლება მასშტაბურ აღმშენებლობით სამუშაოებს ახორციელებდა. ამის ნათელი დასტურია თუნდაც დედაქალაქ პეკინის სასახლეები, იმპერატორთა მავზოლეუმები, საკულტო ნაგებობები და სხვ. მიმდინარეობდა ქალაქების კედლების აღდგენა და მშენებლობა მონუმენტურ ჭიშკრებთან ერთად, ქვეყნის ყველა დასახლებულ პუნქტებში იგებოდა სამთავრობო და საცხოვრებელი ნაგებობები, კონფუციური და ტაოისტური ტაძრები, რომლებიც ლამაზი ბალებით და პარკებით იყო შემოსაზღვრული. ხაზგასასმელია, რომ მშენებლობაში, ისევე როგორც სხვა სფეროებში, უცვლელად გრძელდებოდა მინგის იმპერიის დროინდელი სამშენებლო ხელოვნების, არქიტექტურის და ხუროთმოძღვრების ტრადიციები [Адамчик, 2004: 582-583]. თავად ჩინეთის და ასევე ევროპა-ამერიკის მუზეუმებში დაცულია ჩინელი ოსტატების მიერ შექმნილი შედეგები: შირმები, ვაზები,

შანდლები, მუსიკალური ინსტრუმენტები, სხვადასხვა ცხოველთა ბრინჯაოს ფიგურები, ლაქით გაფორმებული ნაკეთობები და სხვ.

ამ კონტექსტში ყურადღებას იმსახურებს ის ფაქტი, რომ საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში დაცულია ჩინური ხელოვნების ნიმუშთა მეტად ფასეული კოლექცია, რომლის ქრონოლოგიური ჩარჩო საკმაოდ ფართოა – ადრეული შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, თანამედროვეობამდე. კოლექციის უბრალო ჩამონათვალიც კი უაღრესად შთამბეჭდავია. მათ შორისაა ჩინური ხელოვნების ადრეული პერიოდის ბრინჯაოს სამსხვერპლო ჭურჭელი, X-XIII საუკუნეების მრავალფეროვანი ფაიფურის და ტიხრული მინანქრის ჭურჭელი, XVI-XIX საუკუნეების აბრეშუმზე შესრულებული პანოები, მინიატურული მხატვრობის ნიმუშები, ოქრომკერდით ნაქარგი სამოსი, სპილოს ძვლის ჭადრაკის ფიგურები, ზარდახშები, დეკორატიული სამშენისები, ბუდისტური მცირე პლასტიკა, ძვირფასი და ნახევრადძვირფასი ქვებით დამუშავებული მინიატურული ქანდაკებები დაა სხვ. [გზა მშენიერებისაკენ, ჩინური ხელოვნება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში, 2010].

ვუბრუნდებით რა გვიანი შუა საუკუნეების ჩინეთის რეალობას, აღვნიშნავთ, რომ ისევე როგორც სხვა სფეროებში, ფერწერაშიც მინგის იმპერიის დროინდელი დეკორატიული ჟანრები და ტრადიციები ვითარდებოდა. ძირითადად, ეს იყო ზემოთ ხსენებული „ყვავილები და ფრინველები“, „მთები და წყლები“, ასევე პორტრეტული ფერწერა. საყურადღებოა, რომ იმხანად ჩინეთში ევროპელი მხატვრებიც მოღვაწეობდნენ, რომელთა ნამუშევრებში დასავლური ფერწერის გამომსახველობითი მეთოდები მისადაგებული იყო ჩინურ ტრადიციებთან. მათგან განსაკუთრებული პოპულარობა მოიპოვეს იტალიელმა ჯუზეპე კასტილიონემ და ავსტრიელმა იგნაცი ზიკერპარტმა, რომლებიც ცინგის სასახლის კარის ფერმწერები გახდნენ [Адамчук, 2004: 586]. ჩინეთში მანჯურიელთა გაბატონების პერიოდიდან ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელება დაიწყო ფანტასტიკური და ალეგორიული ჟანრის ნაწარმოებებმა. ეს განპირობებული იყო ხელისუფლების

მკაცრი ცენზურით სწავლულების და მწერლების შემოქმედების მიმართ. სამთავრობო კონტროლის და რეპრესიების საფუძველზე, ცეცხლში წვადნენ იმ ჩინურ ისტორიულ და ლიტერატურულ ნაწარმოებებს, სამეცნიერო ნაშრომებს, რომლებიც რაიმე თვალსაზრისით მიუღებელი იყო არსებული რეჟიმისთვის. მათი ავტორების მიმართ კი სასტიკი სადამსჯელო ღონისძიებები ხორციელდებოდა

ქალაქური გართობები. ზოგადად, ჩინეთის საქალაქო ცხოვრებაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავათ ქალაქის მოედნებს, რომლებსაც მრავალფუნქციური დატვირთვა ჰქონდათ (ისევე როგორც შუა საუკუნეების ევროპის და აზიის ქვეყნებში). კერძოდ, მოედნებმა მისცეს ბიძგი მრავალი სანახაობრივი ხელოვნების განვითარებას, როგორიცაა სხვადასხვა სახეობის თამაშები, თეატრალური და საცირკო წარმოდგენები, სადღესასწაულო მსვლელობები და სხვ. თუმცა, არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ მოედნები სასჯელების სისრულეში მოყვანის ადგილსაც წარმოადგენდნენ. ქალაქების როლის ზრდასთან ერთად, შუა საუკუნეების ჩინეთში განსაკუთრებული პოპულარობით გამოირჩეოდა სანახაობრივი ხელოვნება. მართალია, თავისი ისტორიული ფესვებით ის შორეული წარსულიდან იღებდა სათავეს, მაგრამ სუნგის და მინგის მმართველობის პერიოდების ქალაქებში მან ჭეშმარიტად „გართობების ინდუსტრიის“ სახე მიიღო, რომელიც გამოირჩეოდა სპეციალიზაციის მაღალი დონით, პროფესიონალიზმით, სათანადო ორგანიზებული ფორმით და დახვეწილობით. ამ თვალსაზრისით უმთავრესი ადგილი ეკავათ მსხვილ გასართობ კომპლექსებს – ზემოთ ხსენებულ ვაშიებს (ვაში – ჩინურად ნიშნავს – კრამიტი), რომლებიც წარმოადგენდნენ კრამიტით გადახურულ უამრავი ბალაგანის ერთად თავმოყრის ადგილსამყოფელს. მემატიანე მენგ იუენლაოს ცნობით, ხანგჭოუში 20-ზე მეტი ასეთი გასართობი ცენტრი იყო, ქაიფენგში კი ვაშიებს რამდენიმე ათეული მოედანი ჰქონდათ დაკავებული, თითოეულ მათგანში რამდენიმე ათასი ადამიანი ეტეოდა [Крюков и др., 1984: 125]. ვაშის შიგნით იყო სასცენო მოედნები – კოულანი, რომელთა გარშემო მაყურებლები

იდგნენ ან ისხდნენ იარუსებად განლაგებულ სკამებზე. დილიდან გვიან ღამემდე იქ წარმოდგენები იმართებოდა ყველანაირი გემოვნების მაყურებლისათვის. ვაშიებში მოქალაქეებს საშუალება ჰქონდათ მუსიკალურ-თეატრალური ხელოვნების სხვადასხვა ჟანრი ეხილათ, კერძოდ: სკეჩი, ფარსი, პანტომიმა, თოჯინების და ჩრდილების თეატრები, ასევე მუსიკოსთა, მომღერალთა და მოცეკვავეთა კონცერტები, რომლებიც ძალზე პოპულარული იყო ხალხში [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 125]. რამდენადაც ვაშიები ფუნქციონირებდნენ როგორც კომერციული ორგანიზაციები, ყოველი წარმოდგენა იქ შესაბამისი თანხით იყო შეფასებული. ცალკე მოედნებზე აკრობატები ასრულებდნენ თავბრუდამხვევ ილეთებს, თავის ხელოვნებას უჩვენებდნენ ილუზიონისტები, მსროლელები, მოჭიდავეები (იყო მოჭიდავე ქალთა გუნდებიც). გარდა ზემოთქმულისა, ქალაქის გასართობ კვარტლებში საზოგადოებას ართობდნენ გველების შემოღაცეელები და სხვადასხვა ცხოველების მომთენიიერებლები.

სახელისუფლო ადმინისტრაცია მკაცრად აკონტროლებდა საქალაქო ცხოვრების ისეთ მნიშვნელოვან სფეროს, როგორიც იყო გართობა. საამისოდ გასართობ კვარტლებში გამწესებული იყო მოხელეთა დიდი შტატი, რომელიც მეთვალყურეობას უწევდა იქ არსებულ სიტუაციას. მსახიობებს, თავიანთი ვიწრო სპეციალობის მიხედვით, მკაცრად დაკანონებული ფერის და ფორმის ტანსაცმელი უნდა ეტარებინათ. ისინი ვალდებული იყვნენ პერიოდულად თავიანთი ხელოვნება სასახლის კარზეც წარედგინათ. დღესასწაულების დროს კი სასახლეში იმართებოდა მასობრივი შეჯიბრებები ჭიდაობაში და კრივში, ორთაბრძოლებში გამარჯვებულები სათანადოდ ჯილდოვდებოდნენ პრიზებით ან ფულით. სუნგის პერიოდის ქალაქებში აყვავებას განიცდიდა ასევე ხალხური თხრობის ტრადიცია. სამხრეთ სუნგის დინასტიის პერიოდში (1127-1279) ჩინეთის ქალაქებში გამოჩნდნენ პროფესიონალი სახალხო მთქმელები – შუოშუტე, თავიანთ გამოსვლებში ისინი პროზაულ მონოლოგს უთავსებდნენ სიმღერას და დეკლამაციას მუსიკალური აკომპანიმენტის თანხლებით. მონოლოგების თემა-

ტიკა ძალზე მრავალფეროვანი იყო, ის მოიცავდა: ისტორიულ, საშინელებათა, სასიყვარულო, რელიგიური ხასიათის სიუჟეტებს, ასევე ეროვნული გმირების ცხოვრება-მოღვაწეობას და ლეგენდებს წმინდანების შესახებ. სხვადასხვა სახეობის სანახაობრივი გასართობების გვერდით იყო რესტორნები წითელი ფარნით შესასვლელში, საროსკიპოები, ასევე სპეციალური დაწესებულებები აზარტული თამაშებისათვის.

განსაკუთრებული პომპეზურობით და ბრწყინვალეობით გამოირჩეოდნენ ჩინეთის დიდი ქალაქები სადღესასწაულო დღეებში. ასეთ დროს მთელი ქალაქი, ქუჩების, მოედნების, ხიდების ჩათვლით, საყოველთაო გართობის ასპარეზად იქცეოდა ხოლმე, მრავალფეროვანი ფეიერვერკები კი კიდევ უფრო საზეიმო ელფერს სძენდა გარემოს. დღესასწაულებს შორის დიდი რაოდენობით იყო პროფესიული საქმიანობისადმი (მაგალითად, მეღვინეთა, თევზით მოვაჭრეთა, ხის ოსტატთა, კონდიტერთა, მონადირეთა დღეები), რელიგიური და კონკრეტული ქალაქის მფარველი ღვთაებებისადმი მიძღვნილი დღესასწაულები. მათ შესახებ დაწვრილებით მოგვითხრობს მენგ იუენლაო [Крюков и др., 1984: 127]. ასეთ დღეებში სადღესასწაულო მსვლელობის მონაწილეები ქალაქის თავის შენობისკენ მიემართებოდნენ, სადაც მათ ასაჩუქრებდნენ ქსოვილის ნაჭრებით, ფულით, ვერცხლის თასებით და სხვ. მათ კი, ვინც ასეთ დღეებში სადღესასწაულოდ არ იყო გამოწყობილი, ხელისუფლება აჯარიმებდა.

სანახაობრივი გართობებისა და ჩინეთის ქალაქებში არსებული სხვადასხვა სახის გასართობი ადგილების შესახებ (მაგალითად, რესტორნების, ახალგაზრდა ლამაზმანებით მომსახურების სახლების, რომელთა შესასვლელებში წითელი ფარნები ეკიდა) ხატოვნად მოგვითხრობს ვენეციელი ვაჭარი მარკო პოლო (1251-1324) [Поло, 1955: 45-47]. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, ის მონღოლთა მმართველობის პერიოდში 17 წელი ცხოვრობდა ჩინეთში და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, შეადგინა საინტერესო ნაშრომი „მარკო პოლოს წიგნი“. ქალაქებში იყო ასევე სპეციალური დაწესებულებები, სადაც იმართებოდა აზარტული

თამაშები ფულზე. მართალია, ოფიციალურად ისინი დიდი დღე-სასწაულების დროს იღებოდნენ, მაგრამ რეალურად მუდმივ რეჟიმში ფუნქციონირებდნენ.

ცნობილია, რომ ჩინეთში უძველესი დროიდან გავრცელებული იყო სხვადასხვა სპორტული თამაშები (როგორც სამაგიდო, ისე მიწაზე სათამაშო სახეობები). მათგან ინტერესს იმსახურებს ფეხბურთის ტიპის სპორტული თამაში ცუძიუ, რომელიც ფეხბურთის უძველეს სახეობად დასახელდა ფიფას მიერ. თავის პოპულარობის პიკს სპორტის აღნიშნულმა სახეობამ სუნგის დინასტიის პერიოდში მიაღწია. წყაროებში ის პირველად ძვ. წ. IV-III საუკუნეებში მოიხსენიება, რომელთა თანახმად, თავდაპირველად ფეხბურთი მეომართა ერთ-ერთ სავარჯიშო სახეობას წარმოადგენდა. გადმოცემის თანახმად, ხანის დინასტიის ფუძემდებელს, ლიოუ პანგს (ძვ. წ. 206-195) პაპამ უამბო თავის ახალგაზრდობის დროინდელი გატაცებებზე – მამლების ჩხუბზე და ცუძიუზე. იმპერატორი იმდენად დაინტერესდა ამ უკანასკნელით, რომ შეისწავლა და ცუძიუს შესანიშნავი მოთამაშეც გახდა. სწორედ იმ დროიდან გავრცელდა ეს სპორტული თამაში ჩინეთის სასახლის კარზე. მომდევნო ხანებში ის არისტოკრატთა ერთ-ერთ საყვარელ გასართობად იქცა, სუნგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში კი საზოგადოების ყველა ფენაში გავრცელდა. იმავდროულად მოხდა ცუძიუ-ს დაკანონებული წესების ჩამოყალიბება, დაიწყო მისი კომერციული კუთხით განვითარებაც, გაჩნდნენ პროფესიონალი და მოყვარული ფეხბურთელები. აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ფეხბურთისგან განსხვავებით, თამაშის დროს არ იკრძალებოდა ფეხის გამოდება, ხელის კერა და სხვა საშუალებები მოწინააღმდეგისგან თავის დასაღწევად. საინტერესოა, რომ სუნგის პერიოდში უკვე არსებობდა ქალთა საფეხბურთო გუნდებიც. გადაჭარბებული არ იქნება იმის თქმა, რომ შუა საუკუნეების ჩინეთში ფეხბურთი ერთ-ერთ ყველაზე უფრო მასობრივ სანახაობას წარმოადგენდა. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მოგვიანო პერიოდში მისი პოპულარობა ჩინეთში გარკვეულწილად შემცირდა.

ინტერესს იმსახურებს ასევე ერთ-ერთი ყველაზე ხანგრძლივი ისტორიის მქონე და დღესდღეობით მსოფლიოში ფართოდ გავრცელებული ჩინური სამაგიდო თამაში – გო¹. ჩინური წყაროების თანახმად, ის ძვ. წ. III-II ათასწლეულების მიჯნაზე გაჩნდა, ხანის დინასტიის პერიოდში კი უკვე მთელ ჩინეთში იყო გავრცელებული. ჩინეთში მას უწოდებენ – ვეიცი-ს. მასში განსხვავებულია ცნობილი გამოთქმა „გენიალობა სიმარტივეშია“. ეს არის სტრატეგიული მნიშვნელობის ინტელექტუალური თამაში, რომელსაც თავდაპირველად მაღალი ფენის წარმომადგენლები თამაშობდნენ, შემდეგ უკვე საზოგადოების ყველა ფენაში გავრცელდა. არისტოკრატებისთვის გო-ს ინვენტარს ოსტატები განსაკუთრებულად ძვირფასი მასალისგან ამზადებდნენ: სათამაშო ქვები ძვირფასი თვლებისგან, დაფა კი – იშვიათი ხის ჯიშებისგან მზადდებოდა. აღნიშნული თამაშის პოპულარობის კვალდაკვალ, მის შესახებ ინერებოდა ნაშრომები, სხვადასხვა სახელმძღვანელოები, იმართებოდა გოს ტურნირები, გო გამოიყენებოდა ასევე, როგორც გონების ვარჯიშის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალება [Pinckard, 1992; Павлов, 2005: 66-69]. აქვე შევნიშნავ, რომ უკანასკნელ ხანებში გო მეტად პოპულარული გახდა საქართველოში და შესაბამისად, უკვე მისი სპორტული ტურნირებიც იმართება.

სხვა უამრავ თამაშებს შორის განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა: „საქანელები“, რომლის დროსაც საქანელაზე რწევის დროს რთული აკრობატული ტრიუკები სრულდებოდა; „ბრძოლა ჭრიჭინებისთვის“ – ორი დაპირისპირებული გუნდი ერთმანეთს ეჯიბრებოდა ჭრიჭინების დაჭერაში; „ფრანის გაშვება“ (მისი მეორე სახელწოდებაა „ქალაღმის ძერა“), რომელიც

¹ სტრატეგიული შინაარსის მქონე უძველესი ჩინური სამაგიდო თამაში. მისი ჩინური დასახელებაა „ვეიცი“, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს – გარემომცველი შაშვები (კოჭები). ასევე გავრცელებულია სახელწოდება „შოუ თან“, რაც ნიშნავს – ხელებით საუბარს. ეს სახელწოდება გამოხატავს თამაშის სპეციფიკას, როგორც დიალოგს არა ადამიანებს შორის, არამედ ერთგვარ საუბარს სათამაშო დაფაზე კოჭების მამოძრავებელ ხელებს შორის. აღნიშნული თამაშს იაპონიაში ეწოდება ი-გო. ევროპასა და ამერიკაში სწორედ იაპონური დასახელების მიხედვით, ის გო-ს სახელწოდებით გავრცელდა.

აღმოსავლეთ ხანის დინასტიის პერიოდში (25-220) ხანაში ჩაისახა ჩინეთში; „აკრობატიკა ჭოკებით“, ხოკეის მსგავსი თამაში; „თოკის გადაქაჩვა“, რომელიც დაახლოებით 2400 წლის წინ ჩაისახა. დიდგვაროვანი ქალების გასართობი თამაში იყო – გამოცანა-რებუსი, რომელიც შესანიშნავ საშუალებას წარმოადგენდა მეტყველების კულტურის განვითარებისათვის; აღსანიშნავია ასევე რეზინებით სახტუნაო თამაში გოგონებისთვის, რომელიც სასარგებლო იყო კოორდინაციის განვითარებისთვის.

ძველ და შუა საუკუნეების ჩინეთში თამაშებს ასაკობრივი შეზღუდვა არ ჰქონდა, მთავარი იყო მოძრაობაში და ჯანსაღ ფიზიკურ ფორმაში ყოფნა, ასევე გონებრივი შესაძლებლობების განვითარება ჩინელები მუდამ განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ ჯანმრთელობას, თამაშების უმეტესი ნაწილი კი სწორედ ფორმის შესანარჩუნებლად იყო მეტად სასარგებლო. ამიტომაცაა, რომ დღესაც ადრეული დილიდან ჩინეთის ქალაქების მოედნებზე, ნებისმიერი ასაკის უამრავი ადამიანი მუსიკის თანხლების ქვეშ ვარჯიშობს.

მოქალაქეთა ყოფა. უძველეს პერიოდიდან მოყოლებული, ჩინეთის ქალაქებში დროის გამოთვლა წყლის საათით ხდებოდა. ადრეულ შუა საუკუნეებში ცხოვრების წესი და რეჟიმი განისაზღვრებოდა ბუნებრივი დროის საზღვრებით – მზის ამოსვლითა და ჩასვლით. ღამის პერიოდი იყოფოდა ხუთ თანაბარ ნაწილად ე.წ. კენგებად. თითოეული მათგანი შეიცავდა დროის უფრო მოკლე ხუთ მონაკვეთს – ტიენს. ღამის საგუშაგოზე მყოფი ჯარისკაცები დროის თითოეულ მონაკვეთს გონგის შემოკვრით აღნიშნავდნენ. ოფიციალური წესის თანახმად, დროის შეტყობინება დღისით არ ხდებოდა. თანგის პერიოდში (618-907), დედაქალაქ ჩანგანში იმპერატორის სასახლის მახლობლად, სახურავზე განთავსებული იყო ცეცხლოვანი ბრჭყვიალა მარგალიტები, რომლებიც ბრწყინავდა მზის ზენიტში ყოფნის დროს ანუ შუადღეზე.

ჩინელი ხალხი ძალიან ადრე იღვიძებდა (ტრადიციულად, ასეა დღესაც). ჯერ კიდევ სიბნელეში მოხელები თავიანთ სამსახურებში მიიჩქაროდნენ, რადგან სახელმწიფო დაწესებულებებ-

ში სამუშაო დღე მზის ამოსვლისთანავე იწყებოდა ანუ დილის 5-6 საათზე, დაგვიანებული ჯოხით განკეპლვით ისჯებოდა. დილაუთენია მონასტრებში ზარებს რეკავდნენ, ბერ-მონაზვნები კი ქუჩა-ქუჩა დადიოდნენ და ჯოხების ბრაზუნით მოქალაქეებს ყვირილით ამცნობდნენ, თუ როგორი ამინდი იყო (მაგალითად: ნათელი ცაა, ნისლია, წვიმს და ა.შ.), ასევე ინფორმაციას აანონსებდნენ სასახლეში მომავალი მიღებებისა და აუდიენციების თაობაზე. მზის ჩასვლის შემდეგ ქალაქში ჭიშკრები იკეტებოდა და ყოვლევგარი ოფიციალური ცხოვრება წყდებოდა და ქუჩები ცარიელდებოდა. ქალაქებში ღამის პატრულები მორიგეობდნენ, რომლებიც ქუჩაში უდროოდ გამოსულებს სჯიდნენ ჯოხის 70 დარტყმით [Kuo, 2013: 48].

სუნგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში კი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქალაქებში ცხოვრება უკვე ღამითაც ჩქეფდა: ღია იყო ღამის ბაზრები, გვიანობამდე მუშაობდნენ გასართობი დაწესებულებები, რესტორნები, ჩაის სახლები. შეიძლება ითქვას, რომ ცხოვრება „დუღდა“, წარსულს ჩაბარდა ადრინდელი პერიოდის სხვადასხვა სახის აკრძალვები. მაგალითად, XI საუკუნის შუა ხანებში ქაიფენგში უკვე აღარ ისმოდა დოლების ხმა, გაქრნენ პატრულებიც, მოქალაქეები თავისუფლად მოძრაობდნენ დღე-ღამის ნებისმიერ მონაკვეთში. მენგ იუენლაოს ინფორმაციით, ქალაქების კეთილმოწყობის და კომუნალური მეურნეობის ორგანიზაციის სფერო მთლიანად ჩინოვნიკ მმართველთა ხელში იყო მოქცეული. ჩინეთის ქალაქებში, სადაც სახლები ძირითადად ხისგან იყო აშენებული, დიდ საშიშროებას წარმოადგენდა ხანძრები. სუნგის დედაქალაქში ფუნქციონირებდა სახელმწიფო ხანძარსაწინააღმდეგო სამსახური. ადმინისტრაცია აკონტროლებდა წყალმომარაგების სისტემასაც; სასმელ წყალს იღებდნენ ჭებიდან, რომლებიც იჯარით ეძლეოდათ კერძო პირებს. ეს უკანასკნელნი ქირაობდნენ წყლის დამტარებლებს, რომლებსაც კონკრეტულ კვარტლებში მიჰქონდათ წყალი. ხელისუფლება ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს ქალაქის სანიტარულ მდგომარეობას: საამისოდ არსებობდა ქუჩების დამსუფთავებელთა გაერთიანებები. ქუჩაში

ჭუჭყიანი წყლის გადაქცევისთვის მოქალაქე ისჯებოდა ჯოხის 60 დარტყმით. ქალაქიდან ნავის გატანას ხელისუფლების მიერ დანიშნული პირები ახორციელებდნენ [Крюков и др., 1984: 122].

რაც შეეხება მოქალაქეთა პირად ჰიგიენას, ისევე როგორც მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, ბანაობას ძველ ჩინეთში, თავდაპირველად რიტუალურ-სიმბოლური დატვირთვა ჰქონდა. ამ კონტექსტში საკმარისია გავიხსენოთ კონფუციზმში დაკანონებული განბანვის რიტუალი მნიშვნელოვანი ცერემონიების წინ, ახალდაბადებულის დაბანვის წესები, მიცვალებულის განბანვა, განწმენდის უძველესი დღესასწაული მდინარეში და სხვა. დაბანვის დიდ პროპაგანდისტად გამოდიოდა ბუდიზმი, რომლის წესებში განბანვის სიმბოლიკას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. თითოეული დიდი მონასტრის აუცილებელ ატრიბუტს წარმოადგენდა აბანო ან აუზი. შეძლებულ ოჯახებს აბანო სახლში ჰქონდათ მოწყობილი. ქალაქების განვითარების კვალდაკვალ ჩინეთში გაჩნდა საზოგადოებრივი აბანოები. სუნგის პერიოდში ფართოდ გავრცელდა ფასიანი აბანოები, რომელთა მფლობელები გაერთიანებულნი იყვნენ სპეციალურ ხანებში (გილდიებში). მარკო პოლოს გადმოცემით, ხანგჭოუში ბევრი აბანო იყო, რომელთა აღწერისას, ავტორი საქებარ ეპითეტებს არ იშურებს [Поло, 1955: 161].

დიდ ქალაქებში ფუნქციონირებდა მრავალრიცხოვანი ბანკები, სხვადასხვა ნივთების გაქირავების პუნქტები – დასაკრძალავი და საქორწილო რეკვიზიტების, წვეულებისთვის საჭირო ჭურჭლის და სხვ. მაღალ დონეზე იყო დაყენებული ქალაქებში სააფთიაქო საქმე. სუნგის პერიოდის დედაქალაქების აფთიაქები წამლების და სხვადასხვა სამკურნალო საშუალებების ფართო ასორტიმენტით იყვნენ აღჭურვილნი. აფთიაქების მფლობელები იმავდროულად მკურნალი ექიმის და მეანის ფუნქციებსაც ასრულებდნენ. ამიტომაც ფარმაცევტები ქალაქებში განსაკუთრებული ავტორიტეტით სარგებლობდნენ. ეს დიდი მიღწევა იყო, რადგანაც იმავე პერიოდში სოფლის მოსახლეობა ჯერ კიდევ არ აღიარებდა ოფიციალურ მედიცინას და დახმარებისათვის შამანებს და ტრადიციულ სამკურნალო საშუალებებს მიმართავდა.

სუნგის პერიოდის ქალაქები მოფენილი იყო კეების ობიექტების ფართო ქსელით: ღვინის ფარდულებით, რესტორნებით, ჩაის სახლებით. მენგ უენლაოს გადმოცემით, მაღალი დონის რესტორნები საფირმო საკვებთან ერთად, გამოირჩეოდნენ საუკეთესო მუსიკოსებით, მომღერლებით და მოცეკვავეებითაც, რაც კიდევ უფრო იზიდავდა ქალაქის მოსახლეობას. განსაკუთრებით მიმზიდველი იყო მოქალაქეებისათვის ღია ცის ქვეშ, პირდაპირ ქუჩაში მომზადებული კერძები. აღსანიშნავია, რომ ეს ტრადიცია დღესაც გრძელდება – ხელმარჯვე ჩინელი მზარეულები, მსოფლიოში განთქმული ჩინური სამზარეულოს სურნელოვანი კერძებით, ქუჩაში უმასპინძლებიან მათი ნახელავის დაგემოვნების მსურველებს.

კუანგჭოუ (იგივე – გუანჯოუ)

კუანგჭოუ¹ წარმოადგენს კუანგტუნგის პროვინციის დედაქალაქს, სამხრეთ ჩინეთის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო და კულტურის მსხვილ ცენტრს. ის სიდიდით ჩინეთის მესამე ქალაქია, პეკინის და შანგაის შემდეგ. მართალია, კუანგჭოუ ჩინეთის დედაქალაქი არასდროს ყოფილა, თუმცა, ის მუდამ ქვეყანაში მიმდინარე მნიშვნელოვანი მოვლენების ერთ-ერთ მთავარ ეპიცენტრს წარმოადგენდა. ეს, უპირველეს ყოვლისა, იმით იყო განპირობებული, რომ კუანგჭოუ საერთაშორისო ვაჭრობის უმთავრეს სანავსადგურო ქალაქს წარმოადგენდა (ამ სტატუსს ის დღემდე ინარჩუნებს). საუკუნეთა მანძილზე კუანგჭოუ სხვადასხვა სახელით მოიხსენიებოდა: ადრეულ ხანებში მას ერქვა ფანიუ, უიანგჩენგი (5 ვერძის ქალაქი), შემდეგ – იანგჩენგი (ვერძების ქალაქი), ხუაჩენგი ანუ ყვავილების ქალაქი (რადგან წლის ნებისმიერ დროს იქ ყვავილები ყვავიან), ევროპელები კი მას კანტონს უწოდებდნენ. თავისი მოხერხებული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის გამო, კუანგჭოუ მოიხსენიება ასევე, როგორც სამხრეთ ჩინეთის კარიბჭე [Best of China, 2008: 480].

რამდენადაც ქალაქი სუბტროპიკულ სარტყელშია მოქცეული, შესაბამისად, კლიმატი იქ თბილი და ნესტიანია, რაც საერთოდ დამახასიათებელია სამხრეთ-აღმოსავლეთ ჩინეთის რეგიონისათვის. კუანგჭოუში მიედინება ე. წ. მარგალიტის მდინარე – ქალაქის ერთ-ერთ მნიშვნელოვანი სანავიგაციო საშუალება, რომელიც სამხრეთ ჩინეთის ზღვაში ჩაედინება. ქალაქის ზომიერი

¹ იგივე გუანჯოუ, კანტონი. აქ გათვალისწინებულია „ჩინური ენის მარცვალთა სისტემის ქართულ ენაზე ტრანსკრიფცია-ტრანსლიტერაციის სახელმძღვანელო წესები“ (მ. ჯიბლაძე 2019-2020)

ჰავა, უზვი ნალექი და მზის შუქი, ერთობლიობაში იდეალურ პირობებს ქმნიან სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისთვის და შესაბამისად, ამ დარგის განვითარებისთვის. ამასთანავე, კუანგჭოუ ძველთაგანვე ჩინეთის ერთ-ერთ მთავარ კომერციულ და სავაჭრო ცენტრს წარმოადგენდა. დღესდღეობით კი ის მსოფლიოში ცნობილია როგორც მსხვილი ინდუსტრიული და სამრეწველო (როგორც მსუბუქი, ისე მძიმე) ცენტრი

ქალაქის ისტორია. ორი ათასზე მეტი წლის წინ კუანგჭოუ უკვე ქალაქის ტიპის დასახლებულ ტერიტორიას წარმოადგენდა. ლეგენდის თანახმად, ჭოუს დინასტიის პერიოდში (ძვ. წ. 1045-256) კუანგჭოუს მოსახლეობა დიდი ხნის განმავლობაში შიმშილისგან და გვალვებისგან იტანჯებოდა. ერთხელაც ქალაქს ციდან ვერძებზე ამხედრებული 5 ღვთაება მოევლინა. ვერძები სხვადასხვა ფერისა იყვნენ, პირში მათ ხორბლეულის კონები ჰქონდათ, რათა ქალაქის მოსახლეობისთვის საჩუქრად გადაეცათ. ღვთაებებმა კუანგჭოუ დალოცეს, კარგი ამინდით დააჯილდოვეს, ხალხს ხორბალი დაუტოვეს, რის შემდეგაც ღრუბლებში გაუჩინარდნენ. მინაზე დარჩენილი ვერძები კი ქვის ქანდაკებებად გადაიქცნენ. ამ მოვლენის შემდეგ კუანგჭოუში უზემოსავლიანობა დაიწყო და ქალაქი აყვევება-განვითარების გზას დაადგა. სწორედ ხსენებული ლეგენდის გამო, ქალაქი ცნობილია „5 ვერძის ქალაქის“ სახელწოდებითაც. ღვთაებების და ვერძების მიმართ მადლიერების გამოსახატავად, მათი ჩამოხდომის ადგილზე ქალაქის მოსახლეობამ 5 ღვთაების სახელზე ტაოისტური ტაძარი ააგო [The Cambridge History of Ancient China, 1999: 230-231]. აღსანიშნავია, რომ სახელწოდებამ „ხუთი ვერძი“ მომდევნო ხანებში სიმბოლური დატვირთვა მიიღო, კერძოდ, ასე ეწოდა ბევრ ადგილს და სხვადასხვა ნივთს კუანგჭოუში, თანამედროვე პერიოდში კი არაერთი კომპანია, ასევე კომერციული ბრენდები და სხვადასხვა ორგანიზაციები ამ სახელს ატარებენ.

კუანგჭოუ წარმოადგენს არა მხოლოდ ქვეყნის მნიშვნელოვან ისტორიულ და კულტურულ ცენტრს, არამედ ასევე მსოფლიოს ერთ-ერთ მსხვილ საერთაშორისო სავაჭრო ნავსადგურს. როგორც

ზემოთ აღინიშნა, მისი უძველესი სახელწოდება იყო ფანიუ, მის ახლოს მდებარე ორი ტყუპი მთის სახელის მიხედვით (ფანი და იუ). დოკუმენტური მასალების თანახმად, ფანიუს ისტორია ცინის დინასტიის მმართველობის პერიოდიდან (ძვ. წ. 221-206) იწყება, როდესაც იმპერატორმა ცინ შიხუანგტიმ ძვ. წ. 214 წელს ეს ტერიტორია დაიპყრო. ცინის დინასტიის დამხობის შემდეგ ფანიუ ნანიუეს სამეფოს დედაქალაქად ფიქსირდება [Bai, 2002: 114]. მომდევნო, ხანის დინასტიის მმართველობის პერიოდში (ძვ. წ. 206-ახ. წ.220), კერძოდ, 111 წელს მოხდა ნანიუეს ანექსია და ფანიუ პროვინციის დედაქალაქი გახდა (დღეს ფანიუ ქალაქ კუანგჭოუს ერთ-ერთ რაიონს წარმოადგენს).

გაუთავებელი შიდა ომებისა და ხელისუფლების ხშირი მონაცვლეობის პირობებში, ქალაქი ხელიდან ხელში გადადიოდა და ახ. წ. 226 წელს ფანიუ უკვე კუანგტუნგის პროვინციის მთავარ ქალაქად გადაიქცა და იმავდროულად მას კუანგჭოუ ეწოდა [Bard, 2014: X]. დაახლოებით იმავე პერიოდიდან ხდება მისი ფორმირება ინტენსიური ტვირთბრუნვის ერთ-ერთ მთავარ პუნქტად, საიდანაც უცხო ქვეყნების ხომალდებს ჩინური საქონელი მსოფლიოს სხვადასხვა მხარეში გაჰქონდათ. აღსანიშნავია, რომ სწორედ აქედან იწყებოდა აბრეშუმის საზღვაო გზა, რომელიც სახმელეთო აბრეშუმის გზასთან შედარებით, უფრო ეკონომიურიც იყო და უსაფრთხოც, ამიტომაც მან სწრაფად დაიწყო განვითარება. გზების უსაფრთხოება კი ძალზე მნიშვნელოვანი იყო ვაჭრობის ფუნქციონირებისათვის. საამისოდ ხანის დინასტია სახსრებს არ იშურებდა. ცნობილია, რომ იმპერატორმა უ ტიმ (ძვ.წ. 141-87) დასავლეთში საგანგებო მისიით გაგზავნა დიპლომატი და მოგზაური ჭანგ ციენი (ძვ.წ. 164-111), რომელმაც ფასდაუდებელი ინფორმაცია ჩაიტანა ჩინეთში ბაქტრიის, პართიის და ფერგანის შესახებ. სწორედ ამის შედეგად დაიწყო ჩინეთის მიერ ცენტრალური აზიის სავაჭრო გზების მონესრიგება და გაფართოება [მშვილდაძე, 2022: 44].

შუა საუკუნეების უცხოურ (არაბულ, სპარსულ, ევროპულ) და ჩინურ წყაროებში თანგის დინასტიის პერიოდის (618-907)

კუანგჭოუ მოხსენიებულია როგორც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნავსადგური. იმხანად უკვე არსებობდა პირდაპირი საზღვაო გზები აღმოსავლეთის სხვადასხვა ქვეყნებსა და ჩინეთს შორის. სწორედ კუანგჭოუდან გაჰქონდათ რეგულარულად ჩინური საქონლის დიდი ნაწილი ერაყში, ირანში და სხვა ქვეყნებში. ქალაქში მუდამ გაცხოველებული სავაჭრო ოპერაციები ხორციელდებოდა და შესაბამისად, მთავარ და ყველაზე მრავალრიცხოვან ფენას იქ ვაჭრები შეადგენდნენ, რომელთა შორის მრავლად იყვნენ უცხოელები, განსაკუთრებით მუსლიმური სამყაროდან – არაბები და სპარსელები. ისინი ქალაქის ძველ მუსლიმურ კვარტალში იყვნენ ჩასახლებულები და მეტწილად ეგზოტიკური ნივთებით ვაჭრობდნენ [Ebrey, 2009: 94].

აღსანიშნავია, რომ 758 წელს არაბმა და სპარსელმა მეკობრეებმა კუანგჭოუ დაარბიეს და გაძარცვეს. ამის გამო მთავრობამ ქალაქი ჩაკეტა თითქმის 50 წლით (მის ნაცვლად, იმ ხნის მანძილზე უცხოური გემები ხანოეში შედიოდნენ). საბედნიეროდ, როდესაც ნავსადგური კვლავ გაიხსნა, მან უწინდებურად აღმასვლით დაიწყო განვითარება. განსაკუთრებით წარმატებით ვითარდებოდა ნაოსნობა, ხელოსნობის სხვადასხვა დარგები, საფეიქრო მრეწველობა, ფაიფურის წარმოება და სხვ. ასე გრძელდებოდა, სანამ თანგის პერიოდის მიწურულს – 879 წელს ხელისუფლებასთან დაპირისპირებულ აჯანყებულთა ნახევარმილიონიანი ლაშქარი, ხუანგ ჩაოს მეთაურობით, კუანგჭოუში შეიჭრებოდა. საგულისხმოა, რომ ქალაქის მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი თანაგრძნობით იყო განწყობილი აჯანყებულთა მიმართ და მათ მხარეს გადადიოდა. კუანგჭოუში მყოფი უცხოელი ვაჭრები და მევახშეები (არაბები, სპარსელები, ებრაელები და სხვ.) კი მტრულად შეხვდნენ ხუანგ ჩაოს და მის ლაშქარს. ამან მათ შორის შეიარაღებული შეტაკება გამოიწვია, რომლის დროსაც აჯანყებულებმა ბევრი უცხოელი ვაჭარი დახოცეს [Shen, 1996: 163; Eberhard, 2005: 190]. ცხადია, რომ ამ ბრძოლების დროს თავად ქალაქმაც დიდი ზარალი განიცადა. აჯანყებულებმა იმავე წლის შემოდგომაზე კუანგჭოუ დატოვეს და ჩრდილოე-

თისკენ გაემართნენ. ამის მიზეზი გახდა ქალაქში ტროპიკული მალარიის საშინელი ეპიდემიის გავრცელება, რამაც ხუანგ ჩაოს არმიის 40% იმსხვერპლა.

სუნგის დინასტიის მმართველობის დროს (960-1278) კუანგ-ჭოუმ კვლავ აღორძინება დაიწყო. საგრძნობლად გაიზარდა მოსახლეობა, რამაც ქალაქის გაფართოების აუცილებლობა მოითხოვა. აქედან გამომდინარე, XI საუკუნის მიწურულს ახალი დამხმარე კედელი აშენდა და ქალაქის შემოგარენში დასახლებები გაჩნდა. კუანგჭოუმ თანდათან თავისი ადრინდელი საპატიო სტატუსიც აღიდგინა, როგორც ქვეყნის ერთ-ერთმა უმნიშვნელოვანესმა ნავსადგურმა.

ჩინეთში მონღოლთა იუენის დინასტიის ბატონობის (1271-1368) პირველ ეტაპზე არაერთხელ მოხდა კუანგჭოუს დარბევა, თუმცა მოგვიანებით, როდესაც მონღოლმა მმართველებმა გააცნობიერეს საგარეო სავაჭრო ურთიერთობების მომგებიანი მნიშვნელობა ხაზინისათვის, კუანგჭოუს და სხვა სავაჭრო ცენტრების პრესტიჟმა მათ თვალში აიწია და მათ მიმართ უკვე სათანადო მზრუნველობას იჩენდნენ. მართალია, მთლიანობაში, მონღოლთა გაბატონობას ჩინეთში ადგილობრივ საწარმოო ძალთა რღვევა, ჩინელი მოსახლეობის ეროვნული ჩაგვრა და სოციალური მდგომარეობის გაუარესება მოჰყვა, თუმცა, მათი მმართველობის მეორე პერიოდში პოზიტიური იმპულსებიც გამოიკვეთა. კერძოდ, ქვეყანაში აღორძინება დაიწყო ხელოსნობა-ვაჭრობამ, განსაკუთრებით – საგარეო ვაჭრობამ [გელაშვილი, 2018: 223]. მონღოლთა ხელისუფლება მონოპოლიას ფლობდა ისეთი საქონლის ვაჭრობაზე, როგორიც იყო: ფერადი და ძვირფასი ლითონი, მარილი, აბრეშუმის, ლვინო, ჩაი, საიდანაც უზარმაზარ შემოსავალს იღებდა [Адамчик и др., 2004: 378-379]. მიუხედავად იმისა, რომ მონღოლთა მხრიდან თავდაპირველად კუანგჭოუმ დიდი ზარალი განიცადა, მოგვიანებით ქალაქის ეკონომიკამ გარკვეული დოზით აღმასვლა დაიწყო, რადგანაც როგორც ზემოთ აღინიშნა, მოგვიანო ხანის მონღოლი მმართველები უკვე სათანადოდ აფასებდნენ ვაჭრობა-ხელოსნობის განვითარების საჭიროებას და

ამიტომაც დიდ ყურადღებას აქცევდნენ მათთვის ძალიან მომგებიან ამ სფეროს.

იუენის დინასტიის დამხობისა და ხელისუფლების სათავეში მინგის დინასტიის მოსვლის შემდგომ (1368-1644), კუანგჭოუმ უკვე სრულფასოვანი ფუნქციონირება დაიწყო. უპირველეს ყოვლისა, ინტენსიური აღმშენებლობის საფუძველზე, ქალაქი საგრძნობლად გაფართოვდა, 1380 წელს ძველი ქალაქის და ორი დამხმარე ოლქის გაერთიანების შედეგად, ის ერთ დიდ მეტროპოლიად ჩამოყალიბდა. 1565 წელს კუანგჭოუს სამხრეთ კედელს კიდევ დაემატა გარე კედელი და მარგალიტის მდინარის ჩრდილოეთ სანაპიროზე მას ახალი კომერციული რაიონები შემოუერთდა.

ახალი ხელისუფლების პირობებში, სხვა ინოვაციებთან ერთად, შეიცვალა საგარეო ვაჭრობის ფორმაც. ეს განპირობებული იყო რეგიონში ევროპელების გამოჩენით, რის შედეგადაც არაბთა უწინდელი მონოპოლია სავაჭრო საქმიანობაზე დასრულდა. პორტუგალიელები იყვნენ პირველი ევროპელები, რომლებიც კუანგჭოუში შევიდნენ. თავდაპირველად, 1511 წელს ისინი მალაკაში ჩავიდნენ, რომელიც იმხანად ჩინეთის საგარეო ვაჭრობის მნიშვნელოვან პუნქტს წარმოადგენდა. მალე პორტუგალიელებმა თავიანთი კონტროლი განავრცეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის წყლების დიდ ტერიტორიაზე, რამაც მნიშვნელოვნად შეასუსტა ჩინეთის პოზიციები რეგიონში. მალაკაში ფეხის მტკიცედ მოკიდების შემდეგ, 1517 წლის აგვისტოში პორტუგალიელთა შეიარაღებული სავაჭრო ზომალდი, პორტუგალიელი ვაჭრის – ფერნანდო პერეს დანდრადის მეთაურობით, კუანგჭოუში შევიდა [Bai, 2002: 378]. უცხოურმა საქონელმა და ხომალდმა ცხოველი ინტერესი გამოიწვია ადგილოვრივ მოსახლეობაში, განსაკუთრებით ვაჭრებში. ამიტომაც ჩინეთის ხელისუფლებამ, სათანადო ბაჟის გადახდის პირობით, ნება დართო მათ, „რომ სავაჭრო საქმიანობა ეწარმოებინათ. მაგრამ პორტუგალიელებს ეს არ აკმაყოფილებდათ და მალე მათ ჩინეთში საექსპორტო მონოპოლიის ხელში ჩაგდება მოახერხეს. იმავდროულად მათ პირველი დიპლომატიური წარმომადგენლობაც გახსნეს კუანგჭოუში.

თავდაპირველად მინგის ხელისუფლება გულგრილად ადევნებდა თვალს პორტუგალიელთა საქმიანობას. თუმცა, იქიდან გამომდინარე, რომ ამ უკანასკნელთა ქმედებები ჩინეთის მიწაზე არაეთიკურობით და თავხედობით გამოირჩეოდა, გარკვეული პერიოდის შემდეგ ხელისუფლების დამოკიდებულება მათ მიმართ შეიცვალა. პირველი ოფიციალური აკრძალვა პორტუგალიელებთან ვაჭრობაზე 1519 წელს დაწესდა. ამის მიზეზი ის გახდა, რომ უკვე აშკარად და დაუფარავად გამომჟღავნდა პორტუგალიელთა ძალადობრივი და დამპყრობლური მიზნები ჩინეთში [Bai, 2002: 378-379]. ისინი არ იცავდნენ ადგილობრივ კანონებს, აგდებულად ექცეოდნენ ჩინელ ხალხს, ავიწროებდნენ ჩინელ ვაჭრებს და სხვ. ყოველივე ამის გამო, უკიდურესად გამწვავდა ურთიერთობა პორტუგალიელებსა და მინგის ხელისუფლებას შორის. საბოლოოდ მთავრობამ გადამჭრელი ზომები მიიღო და 1549 წელს საზღვაო შეტაკებების შედეგად, პორტუგალიელები გაძევებულ იქნენ კუანგჭოუდან [Адамчик и др., 2004: 433-434]. თუმცა, 1557 წელს მათ პოზიციების გამყარება მოახერხეს კუნძულ მაკაოზე (აომენი), რომელიც ფაქტობრივად, თავიანთ კოლონიად აქციეს და იქიდან ახერხებდნენ ჩინეთთან ვაჭრობის გაგრძელებას. პორტუგალიელები იქ მონოპოლიას ფლობდნენ საგარეო ვაჭრობაზე XVII საუკუნემდე ანუ სხვა ევროპელი კოლონიზატორების გააქტიურებამდე რეგიონში. კერძოდ, ესენი იყვნენ ჯერ ესპანელები, რომლებიც ჩინეთში 1575 წელს ჩავიდნენ. 1601 წელს კუანგჭოუში ჰოლანდიელთა კარგად შეიარაღებული სავაჭრო ხომალდი შევიდა. 1624 წელს კუანგჭოუდან ჰოლანდიელები კუნძულ თაივანზე გადავიდნენ და იქ გაიმყარეს პოზიციები. კონკრეტულად კუანგჭოუს რაც შეეხება, 1637 წელს ქალაქი ინგლისელთა ესკადრამ დაბომბა. იმავდროულად, ულტიმატუმი იქნა წაყენებული სავაჭრო ურთიერთობების დაუყოვნებლივ დაწყების თაობაზე. ქვემეხების ხმაურის ფონზე, ჩინეთის ხელისუფლება იძულებული იყო ინგლისელი ვაჭრები კუანგჭოუში შეეშვა [Perdue, 2002; Bai, 2002: 380]. აღსანიშნავია, რომ ჩინეთში ევროპელ ვაჭრებსა და მეომრებს სხვადასხვა ქრისტიანული ორდენის წარმომადგენლებიც ჩაჰყვნენ.

მათ შორის პირველი იყო იტალიელი იეზუიტი მისიონერი მათეო რიჩი, რომელიც 1583 წელს ჩავიდა კუანგჭოუში და მრავალმხრივი მოღვაწეობით გაითქვა სახელი. თავისი ერუდირებით, ჩინურ კულტურაში განსწავლულობით, მთარგმნელობითი საქმიანობით და სხვა პოზიტიური თვისებების წყალობით, ჩინელების სიყვარული და პატივისცემა მოიპოვა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 408].

ჩინეთის მომდევნო ხელისუფლება – მანჯურიელთა ცინგის დინასტიის (1644-1911) მთავრობა სანყის ეტაპზე კეთილგანწყობას იჩენდა ევროპელების მიმართ, რადგან ჩინეთის მოსახლეობასთან დაპირისპირების პირობებში, მათგან დახმარების მიღების იმედი ჰქონდა. მართლაც, ეს უკანასკნელნი იარაღით და ხომალდებით ამარაგებდნენ ხელისუფლებას. ამიტომაც ცინგის მთავრობა ხელს არ უშლიდა უცხოელთა სავაჭრო დასახლებების გაჩენას ჩინეთში და საბაჟო შეზღუდვებიც კი შეუმცირა მათ. ჩინეთში იმხანად დიდი რაოდენობით იყვნენ უცხოელები როგორც აღმოსავლეთიდან, ისე დასავლეთიდან: მუსლიმური სამყაროს წარმომადგენლები, ინდოელები, გერმანელები, დანიელები, შვედები, ინგლისელები და ავსტრალიელებიც. განსაკუთრებით აქტიურობდა ბრიტანეთის ოსტ-ინდოეთის კომპანია, რომელმაც 1685 წელს კუანგჭოუში დააარსა საგარეო ვაჭრობის ბიზნეს-ცენტრები, ხოლო 1699 წლიდან მან უკვე ყოველწლიური სავაჭრო ოპერაციების განხორციელება დაიწყო. ანალოგიური უფლებები მოიპოვეს დასავლეთის სხვა სახლმწიფოთა წარგზავნილებმაც [Адамчик и др., 2004: 565; Bard, 2014]. აღსანიშნავია, რომ მათ შორის იყვნენ არა მხოლოდ ვაჭრები და დიპლომატები, არამედ კათოლიკე მისიონერები, ხელოვნების მოღვაწეები და ჯაშუშებიც, რომლებიც თავიანთი მთავრობისთვის საჭირო ინფორმაციას აგროვებდნენ ჩინეთის შესახებ.

მას შემდეგ, რაც მანჯურიელებმა მყარად მოიკიდეს ფეხი ჩინეთის მიწაზე, უკვე რადიკალურად შეცვალეს პოლიტიკა უცხოელების, კერძოდ, ევროპელთა მიმართ. 1716 წელს დაწესდა პირველი შეზღუდვები უცხოელთა ჩინეთში შესვლაზე, რადგან გამოიკვეთა ქვეყნის პოლიტიკური დამოუკიდებლობის დაკარგვის

ნიშნები. 1724 წელს გამოიცა ბრძანებულება ქრისტიანულ ეკლესიათა უმრავლესობის დახურვისა და მისიონერთა ქვეყნიდან გასახლების თაობაზე. 1757 წელს კი იმპერატორმა ციენ ლუნგმა (1736-1795) აკრძალა უცხოელი ვაჭრების საქმიანობა ჩინეთის ყველა ნავსადგურში, გარდა კუანგჭოუსი, სადაც სავაჭრო ოპერაციები ხელისუფლების წარმომადგენელთა კონტროლის ქვეშ წარმოებდა. გაუქმდა ევროპელთა ფაქტორიებიც და ქვეყანაში უცხოელთა შესვლა საერთოდ აიკრძალა [Shen, 1990: 163].

ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ანტიდასავლური ღონისძიებების შედეგად, ჩინეთი ფაქტობრივად, „დაიხურა“ და შესაბამისად, შეწყდა კავშირი გარე სამყაროსთან. დასავლეთის მონივნავე ქვეყნებისგან ასეთი ხელოვნური იზოლაცია ერთი მხრივ, ხელს უწყობდა ფეოდალური ურთიერთობების კონსერვაციას ქვეყანაში, ასევე ამუხრუჭებდა მის სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებას, მეორე მხრივ, აღნიშნული გარემოება აფერხებდა ევროპელთა კოლონიზაციის პროცესს ჩინეთში. იმხანად შექმნილ ვითარებაში, კუანგჭოუ, ეკონომიკური თვალსაზრისით, თითქმის ერთადერთ მეტნაკლებად განვითარებულ რაიონს წარმოადგენდა ჩინეთში, რადგან მისი საშუალებით ხორციელდებოდა სავაჭრო კონტაქტები აზიის მეზობელ სახელმწიფოებთან – კორეასთან, იაპონიასთან და ინდოეთთან [Ebrey, 2009: 272].

რაც უფრო დაჟინებით მოითხოვდნენ დასავლეთის დიდი სახელმწიფოები ჩინეთის „გახსნას“, მით უფრო მეტად იკეტებოდა ის თავის ნაჭუჭში. განსაკუთრებული აქტიურობით ამ მიმართულებით დიდი ბრიტანეთი გამოირჩეოდა. ლონდონის საქმიანი წრეები სულ უფრო რწმუნდებოდნენ ჩინეთის ბაზრის ძალისმიერად გახსნის აუცილებლობაში. ამ მიზნით, 1837 წლიდან ინგლისის სამხედრო გემები მუდმივ რეჟიმში პატრულირებდნენ კუანგჭოუს მიმდებარე წყლებში. სიტუაცია განსაკუთრებით მას შემდეგ გამწვავდა, როდესაც 1939 წლის მარტში ჩინეთის ხელისუფლებამ ინგლისელებს ჩამოართვა და გაანადგურა დიდი რაოდენობით (20 ათასი ყუთი) არალეგალური ოპიუმი, რომლის

ქვეყანაში შეტანასაც ისინი კანონსაწინააღმდეგოდ ცდილობდნენ. ამის საპასუხოდ ინგლისელები თავს დაესხნენ ჩინეთის პოზიციებს მარგალიტის მდინარის დელტაში. კუანგჭოუმ კი განადგურებისგან თავი იხსნა მხოლოდ დიდი გამოსასყიდის გადახდის შედეგად [Best of China, 2008: 481].

რამდენადაც იმხანად კუანგჭოუ ერთადერთ ღია ნავსადგურს წარმოადგენდა ევროპის სავაჭრო ხომალდებისთვის, სწორედ მისი ბლოკირებით დაიწყო ბრიტანეთის საჯარისო ფორმირებათა საომარი მოქმედებები ჩინეთის წინააღმდეგ. ე. წ. ოპიუმის პირველი ომი (1839-1842) ჩინეთის მარცხით დასრულდა. ინგლის-ჩინეთს შორის 1842 წლის 29 აგვისტოს გაფორმებული ხელშეკრულების თანახმად, ქ. კუანგჭოუ გამოყოფილ იქნა ექსტერიტორიულ სეტლმენტად ინგლისისა და საფრანგეთისათვის, რის საფუძველზეც ჩინეთის ხელისუფლების დაქვემდებარებაში ის უკვე აღარ ითვლებოდა. ჩინელებს უნდა გადაეხადათ ყველა იმ საქონლის საფასური, რომელიც მათ ინგლისელებს ჩამოართვეს 1838-1839 წლებში (ჯამურად 21 მილიონ დოლარზე მეტი). ამასთან ერთად, ჩინეთი ვალდებული იყო გაეხსნა შემდეგი ნავსადგურები: სიამენი, ფუჭოუ, კანტონი და შანგხაი [ჩინეთის ისტორია, 2022: 500-501]. ამავდროულად, დასავლეთის დიდმა სახელმწიფოებმა სხვა პრივილეგიებიც მიიღეს ჩინეთისგან [Бытков, Тихоняцкий, 2002: 16]. ოპიუმის მეორე ომი ჩინეთსა და ბრიტანეთ-საფრანგეთს შორის (მათ მხარში ედგნენ ასევე აშშ და რუსეთი, რომლებიც ფინანსურად და შეიარაღებით ეხმარებოდნენ მოკავშირეებს). 1856 წელს დაიწყო. ამჯერადაც უცხოელთა სამხედრო ძალები კუანგჭოუში იყვნენ გამაგრებულები, რომელიც ოკუპირებული ჰქონდათ 1861 წლამდე [Immanuel, 1990: 190-194]. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, ეს ომიც ჩინეთის მარცხით დასრულდა. ცინგის ხელისუფლება იძულებული გახდა ხელი მოეწერა ხელშეკრულებისთვის, რომლის მიხედვით, ის ვალდებული იყო დიდი ბრიტანეთისთვის და საფრანგეთისთვის გადაეხადა კონტრიბუცია 8 მილიონი ლიანგის (3 მილიონი დოლარის) ოდენობით, ხოლო მათ კოლონიებში შესაძლებელი იყო ჩინელი მუშახელის გამოყენება. ამასთან ერთად,

უცხოელი ვაჭრებისთვის დამატებით უნდა გახსნილიყო 9 პორტი. აღსანიშნავია, რომ ომის შედეგად რუსებმაც გარკვეული სარგებელი ნახეს: მათ მიაღწიეს წყნარი ოკეანის გაუყინავ სანაპიროს, სადაც ქ. ვლადივოსტოკი დააარსეს. ამასთან ერთად, მდ. ამურის ორივე ნაპირი რუსეთის მხარეს მოექცა [ჩინეთის ისტორია, 2022: 514]. აღნიშნული დროისათვის კანტონი (იგივე – კუანგჭოუ) ევროპელებისთვის და აშშ-თვის მაინც უმთავრეს სავაჭრო პუნქტად რჩებოდა რეგიონში, საიდანაც გაჰქონდათ: ჩაი, ვერცხლი, აბრეშუმი, სხვადასხვა ფუფუნების საგნები. იმავდროულად მათთვის კანტონი მეტად მიმზიდველ გასაღების ბაზარს წარმოადგენდა თავიანთი პროდუქციისთვის [Perdue, 2002: 21-23; Бытатов, 2002: 9-11].

კუანგჭოუსთვის მეტად მძიმე აღმოჩნდა ასევე ჩინეთ-იაპონიის მეორე ომის პერიოდი; კერძოდ, 1938 წლის ოქტომბერში ქალაქი იაპონელთა დესანტმა დაიკავა და ის იაპონიის ოკუპაციაში რჩებოდა მეორე მსოფლიო ომის დასრულებამდე. ომის შემდგომ კი ინგლისმა და საფრანგეთმა ოფიციალურად განაცხადეს უარი ექსტერიტორიულ უფლებებზე ჩინეთში და შესაბამისად, 1946 წელს მათი სეთლმენტები გაუქმებულ იქნა. ჩინელ კომუნისტთა არმია კუანგჭოუში სამოქალაქო ომის ფინალურ ეტაპზე შევიდა, რის შემდეგაც 1949 წლის 14 ოქტომბერს ის პროვინციული დაქვემდებარების ქალაქად გამოცხადდა [Immanuel, 1990: 647-650]. აღნიშნული დროიდან კუანგჭოუმ ახლებური და მრავალმხრივი განვითარება დაიწყო, უპირველეს ყოვლისა, აღდგა მისი უნიკალური სტატუსი, როგორც ჩინეთის საგარეო ვაჭრობის უმნიშვნელოვანესი ცენტრისა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, დღესდრეობით კუანგჭოუ სამხრეთ ჩინეთის ფინანსურ და ეკონომიკურ ცენტრად გვევლინება, იმავდროულად, ის აღიარებულია არა მხოლოდ ჩინეთის, არამედ სრულიად აზიის ბიზნეს-კომერციულ ჰაბად. თანამედროვე კუანგჭოუზე საუბრისას, გვერდს ვერ ავუვლით არასამთავრობო ორგანიზაცია „სარტყლისა და გზის საქართველოს ბიზნეს სახლს“, რომლის მეთაურობით გაერთიანებულია რამდენიმე წარმატებული კომპანია. „სარტყლისა და გზის საქართველოს ბიზნეს

სახლი“ საქართველოში 2018 წლის იანვარში დარეგისტრირდა, რის შემდეგაც კუანგჭოუს ადგილობრივი მთავრობის ხელშეწყობით, ქალაქის ცენტრში დაიდო ბინა. აღნიშნული სახლის ხელმძღვანელი და ერთ-ერთი დამფუძნებელია ქართველი სინოლოგი, ჩემი ყოფილი სტუდენტი ბექარ მიქაბერიძე, რომელიც ჩინეთში უკვე 20 წელზე მეტი ხანია მოღვაწეობს. ბ. მიქაბერიძეს დამთავრებული აქვს თიენძინის უნივერსიტეტი და მინიჭებული აქვს ბაკალავრისა და მაგისტრის ჩინურენოვანი ხარისხი. შორეულ ჩინეთში ქართული საქმის წარმატებით კეთებაში მას მხარს უმშვენებს მისი მეუღლე, ასევე სინოლოგი სალომე ციხისელი. აღნიშნული ბიზნეს სახლი წარმოადგენს უპრეცედენტო ორგანიზაციას თავისი 7 მნიშვნელოვანი, კომპლექსური მიმართულებით (იმპორტი, ექსპორტი, ტექნოლოგიები და წარმოება, ტურიზმი, მედია, განათლება, ბიზნეს სახლები) და შესაძლებლობებით, რომლის კონცეფციაც, უპირველეს ყოვლისა, ხელს უწყობს საქართველოს პოპულარიზაციას არა მხოლოდ ჩინეთში, არამედ მთელ მსოფლიოში

კუანგჭოუს ლირშესანიშნაობები. ქალაქის ლირშესანიშნაობათა რაოდენობა და მათი კულტურულ-ხარისხობრივი დონე საკმაოდ შთამბეჭდავია. მათგან, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავასახელოთ იუესიოუს პარკი – ეს უზარმაზარი პარკი (920 000 კვ.მ) განთავსებულია კუანგჭოუს ჩრდილოეთ ნაწილში, რომელიც განაშენიანებულია იშვიათი ჯიშის ეგზოტიკური ყვავილებით და ხეებით. მის ტერიტორიაზე რამდენიმე ხელოვნური ტბაა (რომლებიც ერთმანეთს ხიდებით უკავშირდება), ასევე სხვადასხვა ქანდაკებები და დეკორატიული ნაგებობები. პარკის ტერიტორია გაშლილია იუესიოუს მთის 7 გორაკზე, საიდანაც მომდინარეობს მისი სახელწოდება. პარკში მთავარი ინტერესის ობიექტებია: 5 ვერძის სკულპტურული გამოსახულება (რის შესახებაც ზემოთ იყო საუბარი), ჭეხნაის ციხე-სიმაგრე – ქალაქის მთავარი ორიენტირი, მინგის დინასტიის დროინდელი ქალაქის კედელი და კვადრატული ქვეშეშები. გადმოცემის თანახმად, ჭულიანგ ნუმ – მინგის იმპერიის ერთ-ერთმა მოხელემ (1368-1644) იუესიოუს მთაზე

ერთხელ იხილა ყვითელი და იისფერი ჰაერის ნაკადი. წინასწარ-მეტყველმა მას უთხრა, რომ ეს ახალი იმპერატორის გამოჩენის მანიშნებელი იყო. მინიშნების რეალურად ასრულების მიზნით, ჭულიანგ წუმ ბრძანა იმ ადგილას ციხე-სიმაგრის აშენება (1380 წ). ბოლო 600 წლის განმავლობაში ციხე-სიმაგრე 5-ჯერ დაინგრა და ამდენჯერვე ხელახლად აშენდა [Bard, 2014: 21]. ამჟამად იქ კუანგჭოუს მუზეუმი გათავსებული, რომელშიც დაცულია უკანასკნელი 2000-წლოვანი ისტორიული დოკუმენტები, წიგნები და ხელნაწერები. იუსიოუს პარკში ყოველწლიურად ყვავილების გრანდიოზული გამოფენა-ფესტივლი იმართება.

მარგალიტის მდინარე, იგივე ჭუხე კუანგჭოუს სიმბოლოს და სავიზიტო ბარათს წარმოადგენს. ეს არის 2200 კმ სიგრძის მდინარე, რომელიც სიგრძით მესამეა ჩინეთში და უდიდესია კუანგჭოუში. ის შედგება 4 განცალკევებული მდინარის დელტისგან, რომლებიც კუანგჭოუში ერთმანეთს უერთდება. მარგალიტის მდინარე დაახლოებით 70 კმ-ის მანძილზე მიედინება და სამხრეთ ჩინეთის ზღვაში ჩაედინება. მდინარის სახელწოდება მომდინარეობს იქ არსებული ქვის კუნძულიდან, რომელიც დიდ მარგალიტს ჰგავს და მდინარის დინებისგან ათასწორად ბრწყინავს [Best of China, 2008: 480]. უძველეს ხანაში მარგალიტის მდინარეს მარგალიტის ზღვას უწოდებდნენ მისი სიგანის გამო, რომელიც 2000 მეტრი იყო, მოგვიანებით ის დაშრა და ახლა 180 მეტრი სიგანისაა. დღესდღეობით მდინარეზე 10 ხიდია გადებული, რომელთა ორივე ნაპირზე მრავალსართულიანი თანამედროვე შენობები, სასტუმროები და სავაჭრო ცენტრებია განთავსებული [Johnson, 1999].

პაიიუნის მთა (ჩინურად – თეთრი ღრუბლების მთა) ქალაქის ცენტრიდან ჩრდილოეთით, დაახლოებით 15 კმ-ის დაშორებით მდებარეობს. მთის ირგვლივ პარკები და ბალებია განაშენიანებული, სადაც უამრავი ჯიშის ყვავილები და ხეებია. უძველესი დროიდან აღნიშნული მთის ტერიტორია კუანგჭოუს ულამაზეს ადგილად იყო აღიარებული. ნელინადის სხვადასხვა დროს მთის წვერს თეთრი ღრუბლების გროვა ფარავს და აქედან მომდინარეობს მისი სახელწოდებაც. მთლიანობაში აღნიშნული მთა 30

ბორცვისგან შედგება, მათგან ყველაზე მაღალი 382 მ სიმაღლისაა, საიდანაც მთელი ქალაქის პანორამა იშლება, თავის ღირშესანიშნაობებთან ერთად [Best of China, 2008: 481; Bard, 2014: 102]. კუანგჭოუს სილამაზის აღწერისას, უპირველეს ყოვლისა, მუდამ მარგალიტის მდინარე და ღრუბლებში ჩაძირული პაიიუნის მთა სახელდება.

ჩიკანგის პაგოდა – ეს არის კუანგჭოუს სამი მთავარი ბუდისტური პაგოდიდან ერთ-ერთი. შორეულ წარსულში ფაჭოუს და ჩიკანგის პაგოდები აბრეშუმის გზაზე მოძრავ ვაჭრებს გზას უჩვენებდნენ. ჩინკანგის პაგოდა ტრადიციულ და თანამედროვე არქიტექტურული სტილების ჰარმონიულ ნაზავს განასახიერებს, რის საფუძველზეც ისიც კუანგჭოუს სიმბოლოდ ითვლება.

ჩენის საგვარეულოს ტაძარი, იგივე – ჩენძიაცჰი. ამ ტაძრის აგება უკავშირდება ციგნის დინასტიის (1644-1911) ბოლო პერიოდის ერთ-ერთი დიდმოხელის – ჩენის სახელს. სწორედ მან გაუთქვა სახელი თავის საგვარეულოს, როდესაც წინაპრების საპატივცემულოდ ეს ულამაზესი ტაძარი ააგო. მისი ჩანაფიქრით, ტაძარი რელიგიურ დანიშნულებასთან ერთად, იმავდროულად სასწავლებელიც უნდა ყოფილიყო მომავალი თაობებისთვის. ჩენის ტაძრის მშენებლობა 1894 წელს დასრულდა. ის ტრადიციულ ჩინურ სიმეტრიულ არქიტექტურულ სტილშია აგებული, გაფორმებულია დეკორატიული ხელოვნების უნიკალური ნიმუშებით და მრავალფეროვანი ჩუქურთმებით, რომლებიც სხვადასხვა მასალითაა შესრულებული: ხით, აგურით, ქვით და სხვ. ამჟამად ჩენის სატაძრო კომპლექსის ტერიტორია მოიცავს: საკუთრივ ჩენის ტაძარს, წინაპრების კოშკს, ჩინეთის რესპუბლიკის პირველი პრეზიდენტის – სუნ იატსენის (1866-1925) ყოფილ რეზიდენციას და ოპიუმის ომების მემორიალურ დარბაზს. აღნიშნული კომპლექსი ამჟამად ფუნქციონირებს როგორც ხალხური ხელოვნების მუზეუმი, სადაც გამოფენილია თიხის, ქვის, ფაიფურის ნაკეთობები, ფერწერის იშვიათი ნიმუშები, აბრეშუმზე შესრულებული მაღალმხატვრული ნაქარგობები, ხელნაწერები და სხვა ნივთები [Bard, 2014: 2-3].

კუანგსიაოს ტაძარი. ეს არის უძველესი და ყველაზე ცნობილი ბუდისტური ტაძარი კუანგჭოუში, რომელიც ძველი ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობს. ის ძველთაგანვე იზიდავდა ბუდიზმის მიმდევრებს, როგორც წმინდა მოსალოცი ადგილი. ტაძრის ისტორია 1700 წელს ითვლის, აგებულია ძინის დინასტიის პერიოდში (317-420) ბუდისტი ბერების ძალისხმევით. კუანგსიაოს ტაძარმა საყოველთაო აღიარება მე-7 საუკუნეში მოიპოვა, როდესაც იქ მოღვაწეობდა ჩან(ძენ)-ბუდიზმის მე-6 პატრიარქი ხუეინენგი. სწორედ იმ პერიოდში მოხდა ხსენებული ტაძრის ჩან-ბუდიზმის სკოლის ცენტრად ტრანსფორმირება, სადაც მრავალი ბერი და ბუდისტური სუტრების მთარგმნელი მოღვაწეობდა, ასევე მიმდინარეობდა სწავლება ბუდიზმის პოპულარიზაციისა და ფართოდ გავრცელების მიზნით [Васильев, 1988: 295]. კუანგსიაო რამდენიმე ნაგებობისგან შედგება (პაგოდები, მთავარი კარიბჭე, დარბაზები, პავილიონები), რომლებიც ერთიან სატაძრო ანსამბლს ქმნიან. თითოეული მათგანი ტრადიციულ ჩინურ არქიტექტურულ სტილშია შესრულებული, გაფორმებულია ხეში ნაკვეთი ჩუქურთმებით, დრაკონების და სხვა ფანტასტიკურ ცხოველთა გამოსახულებებით. თავისი სილამაზით გამორჩეულია კომპლექსის მთავარი დარბაზი (რომელიც მაჰავირას სახელითაა ცნობილი), რომელშიც ბუდას სამი დიდი ქანდაკებაა განთავსებული. აღსანიშნავია ასევე ე. წ. ექვსი წინაპრის დარბაზი, რომელიც აშენდა ჩრდილოეთ სუნგის დინასტიის დროს მოძღვარ ხუეინენგის პატივსაცემად. სატაძრო კომპლექსის ტერიტორიაზე აღმართულია დასავლეთის და აღმოსავლეთის პაგოდები – დასავლეთის პაგოდა აშენდა 963 წელს, რომელიც მინისძვრის შედეგად დაზიანდა, ხოლო აღმოსავლეთისა – აიგო 967 წელს და შემორჩენილია ძველი იერ-სახით [Johnson, 1999]. XVII საუკუნეში კუანგჭოუში მომხდარმა დიდმა ხანძარმა საგრძნობლად დააზიანა მთელი კომპლექსი, რომელიც შემდგომ აღდგენილ იქნა თითქმის პირვანდელი სახით.

ხუაიშენგის მეჩეთი. ეს არის ყველაზე ძველი მეჩეთი ჩინეთში, რომელიც 1300-ზე მეტი წლის წინ აიგო. მასში შერწყმულია

არაბულ-მუსლიმური და ჩინური არქიტექტურის ელემენტები. კერძოდ, მეჩეთის გუმბათი და სახურავის კიდეები მუსლიმური კანონების მიხედვითაა აგებული, რვაკუთხოვანი მინარეთი და კრამიტით გადახურული სახურავი კი ბუდისტური პაგოდის სტილშია გადანაყვებილი [Cai, 2010: 96-97]. მეჩეთი 36 მეტრი სიმაღლისაა, რის გამოც მას კოშკი-შუქურას სახელითაც მოიხსენიებენ ჩინეთში. აღსანიშნავია, რომ ძველ ხელნაწერებში არსებული ცნობების თანახმად, ეს მეჩეთი ააგო წინასწარმეტყველი მუჰამადის ბიძამ 630 წელს.

დასავლეთის კოლონიური სისტემის მმართველობამ თავისი კვალი დაამჩნია კუანგჭოუს, რაც სათანადოდ აისახა ადგილობრივი კულტურის კულტურის განვითარებაში. მართალია, ქალაქში ძირითადად ტრადიციული ჩინური სტილის ქუჩები და ისტორიული ნაგებობებია, მაგრამ ის ასევე საინტერესოა იმ არქიტექტურული ღირებულებებით, რაც ბრიტანულმა, ფრანგულმა და გერმანულმა კულტურებმა შეიტანეს. ამ კუთხით აღსანიშნავია დასავლური რელიგიური არქიტექტურული ძეგლები, კერძოდ, ძველი ქალაქის ცენტრში განთავსებული, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ტიპურ გოთურ სტილში აგებული, იესოს სახელობის კათოლიკური ტაძარი, რომელიც მოქმედია ჩინელი და უცხოელი კათოლიკური მრევლისთვის [Сяожаң, 2018: 78-79]

ზემოთ ჩამოთვლილი ისტორიული ძეგლების გარდა, სიმწვანეში ჩაფლულ კუანგჭოუში უამრავი სხვა ღირსშესანიშნაობაა: მუზეუმები [Guangdong Museum, 2013], ბუდისტური ტაძრები, პაგოდები, 1911 წლის 23 აპრილის აჯანყებაში დაღუპული გმირების მემორიალური სასაფლაო, ქალაქის ცენტრში აღმართული ჩინეთის ყველაზე მაღალი კოშკი – ე. წ. კანტონის კოშკი, რომელზეც მოწყობილია ობსერვატორია, ორიგინალურ არქიტექტურულ სტილში გადანაყვებილი საგამოფენო დარბაზი, ვიტრაჟული კონსტრუქციით აგებული ეროვნული ბიბლიოთეკის გრანდიოზული შენობა, ჩიმელონგის გასართობი პარკი, შადრევნები და სხვა.

ნანკინი

ნანკინი (იგივე – ნანძინგი) ჩინეთის ერთ-ერთი უძველესი საპორტო ქალაქია, რომელიც ამჟამად წარმოადგენს სამხრეთ ჩინეთის პროვინციის – ძიანგუს ადმინისტრაციულ ცენტრს. ქალაქი ქვეყნის ერთ-ერთ ყველაზე მაღალგანვითარებულ ზონაშია მოქცეული. იქიდან გამომდინარე, რომ ის მეტად მდიდარია ბუნებრივი რესურსებით, მის ტერიტორიაზე 40-ზე მეტი სახეობის სასარგებლო წიაღისეული მოიპოვება. ნანკინი განთავსებულია მდ. იანგნის (იგივე – იანძის) ქვემო ნელის სანაპირო ზოლში, ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან ის მთებითაა შემოსაზღვრული, სამხრეთ ნაწილში კი აკრავს ლამაზი ტბა თაიხუ. მოხერხებული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობის წყალობით, სამხედრო თვალსაზრისითაც, ის იმთავითვე დაცული იყო მტრების შემოსევებისგან [Danielson, 2004]. თავად ქალაქი მთლიანად მწვანეშია ჩაფლული (მისი 40% მწვანე საფარს უჭირავს), ფაქტობრივად, ეს არის ქალაქი-პარკი. ამიტომაც ნანკინი ჯერ კიდევ უძველეს ხანაში აღიარებული იყო „სამხრეთ ჩინეთის ყველაზე ლამაზ ქალაქად და იმპერატორებისთვის იდეალურ საცხოვრებელ ადგილად“. დღესდღეობით ის მსხვილ სავაჭრო, სამრეწველო და კულტურის ცენტრს წარმოადგენს. სახელწოდება ნანკინი ჩინურად ნიშნავს – სამხრეთის დედაქალაქს.¹

ქალაქის ისტორია. ნანკინის დაარსების ზუსტი თარიღი უცნობია, თუმცა სამეცნიერო ლიტერატურაში მიღებული თვალსაზრისის თანახმად, მისი ისტორია 2400 წელზე მეტი ხნის წინ იღებს სათავეს. ლეგენდის მიხედვით, დაახლოებით ძვ. წ. 495 წელს (სხვა

¹ ჩინურად „ნან“ ნიშნავს – სამხრეთი, „კინ“ (იგივე – ძინგ) ნიშნავს – დედაქალაქი. ნანკინი – სამხრეთ-ჩინური გამოთქმა.

მონაცემებით – 472 წელს) უ-ს სამეფოს ხელმწიფემ უანგ ფუ-ჩაიმ, თანამედროვე ნანკინის ადგილას დააარსა საპორტო ქალაქი იეჩენგი. საუკუნეთა განმავლობაში დინასტიების მონაცვლეობის კვალდაკვალ, ქალაქმა არაერთხელ შეიცვალა სახელი. სხვადასხვა დროს მას ეწოდებოდა: ძინლინგი, მოლინგი, ძიენიე, ძიენქანგი, პაისია, შენგჭოუ, ძიანგინგი [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 168]. ახ. წ. III საუკუნიდან მოყოლებული, ნანკინი არაერთი ფეოდალური სახელმწიფოს (აღმოსავლეთ ძინის, სუნ-გის, ლიანგის...) დედაქალაქს წარმოადგენდა. აღსანიშნავია, რომ ჩინეთის უმეტესი ისტორიული ქალაქებისგან განსხვავებით, მისთვის დამახასიათებელი იყო თავისუფალი დაგეგმარება, ტრადიციული დაგეგმარების პრინციპებს ექვემდებარებოდა მხოლოდ მის აღმოსავლეთ ნაწილში არსებული ე. წ. საიმპერატორო ქალაქი [Till, 1982].

როგორც ცნობილია, 1271-1368 წლებში ჩინეთში მონღოლთა იუენის დინასტია ბატონობდა, რომლის წინააღმდეგ ჩინელი ხალხი თავგანწირვით იბრძოდა და საბოლოოდ 1368 წლის მიწურულს მათგან ქვეყნის განთავისუფლება მოხერხდა [გელაშვილი, 2018: 224-226]. ამ კონტექსტში აღსანიშნავია, რომ XIV საუკუნის 50-60-იან წლებში მონღოლთა წინააღმდეგ მიმართული მასშტაბური აჯანყების ცენტრს სწორედ ნანკინი წარმოადგენდა. ჩინეთის ტერიტორიიდან მონღოლთა განდევნის შემდეგ, მთავარსარდალმა ჭუ იუენჭანგმა (1328-1398) თავი იმპერატორად გამოაცხადა და საფუძველი ჩაუყარა მინგის დინასტიას (1368-1644), რომლის დედაქალაქად ნანკინი გამოაცხადა. თუმცა, მან ქალაქს სახელი შეუცვალა და უწოდა ძინგში (ჩინურად ნიშნავს – სატახტო ქალაქს) [Jun, 2014]. ნანკინი დედაქალაქად რჩებოდა 1421 წლამდე ანუ მანამდე, სანამ მონღოლთა მიერ განადგურებული პეკინის რეკონსტრუქცია-რესტავრაცია დასრულდებოდა [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 173]. 1421 წელს კი იმპერატორმა ჭუ ტიმ (1403-1424), რომლის ზეობის დევიზი იყო „იუნგ ლე“, დედაქალაქი ხელახლად აშენებულ პეკინში გადაიტანა, რომელსაც სახელი პეიფინგი შეუცვალა და პეიძინგი (ჩინურად ნიშნავს –

ჩრდილოეთის დედაქალაქს) უწოდა. მიუხედავად ამისა, მინგის ეპოქის დასრულებამდე, ნანკინი ქვეყნის მეორე დედაქალაქად რჩებოდა. აღნიშნულ პერიოდში საგრძნობლად გაიზარდა ქალაქის ზომები – მისი პერიმეტრი 30.67კმ-ს აღწევდა და სულ უფრო ფართოვდებოდა, მანამ აღმოსავლეთით და ჩრდილოეთით მდინარეებამდე და მთების ძირამდე არ მიაღწია. უზარმაზარ ქალაქს 13 ჭიშკარი ჰქონდა, რომელთაგან დღესდღეობით მხოლოდ 4 შემორჩა [Fang, 2014: 19-27; Kuo, 2013: 39].

1644 წელს მინგის დინასტია მანჯურელებმა დაამხეს და საფუძველი ჩაუყარეს ცინგის დინასტიას (1644-1911). ხანმოკლე დროით, სანყის ეტაპზე დედაქალაქი ნანკინი იყო, რომელსაც ახალმა ხელისუფლებამ ძიანგნიზი (ჩინურად ნიშნავს – მდინარის სიმშვიდეს) უწოდა. თავდაპირველად, ქალაქმა ინტენსიურად დაიწყო განვითარება, თუმცა, მალევე მას მძიმე პერიოდი დაუდგა. 1645 წელს დაწყებული ფართომასშტაბიანი ანტიმანჯურიული ბრძოლების დროს განსაკუთრებული თავგანწირულობით და სიმამაცით სწორედ ნანკინის მოსახლეობა გამოირჩეოდა. ამის გამო მანჯურიელებმა ქალაქი სასტიკად ააოხრეს და გაძარცვეს, მთლიანად გაანადგურეს საიმპერატორო სასახლის კომპლექსი, ადგილობრივი მოსახლეობის დიდი ნაწილი კი დაატყვევეს და პეკინში გადაიყვანეს [Struve, 1988: 56-59].

ნანკინის ისტორიაში დრამატული მოვლენებით აღსავსე პერიოდს წარმოადგენდა ჩინეთის წინააღმდეგ მიმართული ოპიუმის ომების ხანა (1840-1842; 1856-1860), რომელიც საბოლოოდ დასავლეთის დიდი სახელმწიფოების გამარჯვებით დასრულდა. როგორც ცნობილია, ხსენებული ომების სულისჩამდგმელი იყო ინგლისი, რომლის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენდა ჩინეთში ოპიუმით ვაჭრობის ლეგალიზაცია. რამდენადაც ადგილობრივი ხელისუფლება ამას ეწინააღმდეგებოდა, ინგლისმა შეიარაღებული ბრძოლა წამოიწყო ჩინეთის წინააღმდეგ, რაშიც მას მხარში ამოუდგნენ აშშ და საფრანგეთი [Бутакон, Тизенгаузен, 2002: 72]. პირველი ოპიუმის ომის დამაგვირგვინებელი ეტაპი იყო ინგლისელთა მიერ ნანკინის დაკავება, სადაც ხელი მოეწერა კიდევ

ინგლის-ჩინეთის ხელშეკრულებას – 1842 წლის 29 აგვისტოს. დამარცხებული ჩინეთი იძულებული იყო კაბალური ხელშეკრულებისთვის მოეწერა ხელი, რომელიც უხეშად ბღალავდა ჩინეთის ეროვნულ სუვერენიტეტს. [История стран Азии и Африки в новое время, 1989: 36; Li, Gong, 2012: 6] აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ოპიუმის ომები მნიშვნელოვანი გარდატეხის ზღვარს წარმოადგენდა ჩინეთის ისტორიაში, რადგან მათ დასაბამი მისცეს ჩინეთის ნახევარკოლონიალ გადაქცევის დაწყების პროცესს.

დაახლოებით იმავე ხანებში ნანკინი თაიფინგელთა აჯანყების (1851-1864) ცენტრსაც წარმოადგენდა. თაიფინგელთა მოძრაობა მიმართული იყო მანჯურიელთა მმართველობის წინააღმდეგ, რომელიც მალევე შეიარაღებულ ბრძოლაში გადაიზარდა. 1853 წლის 19 მარტს სამთავრობო სამხედრო ძალებთან მწვავე შეტაკებების შედეგად, თაიფინგელებმა ნანკინი დაიკავეს და ის თავიანთ დედაქალაქად გამოაცახდეს, რომელსაც თიენძინი (ჩინურად ნიშნავს – ზეციური დედაქალაქი) უწოდეს [ჩინეთის ისტორია, 2022: 504-505]. სამწუხაროდ, ხსენებულ პერიოდში მიმდინარე შეტაკებების დროს ნანკინში უამრავი ისტორიული და უნიკალური ძეგლი განადგურდა, მათ შორის საიმპერატორო სასახლე თითქმის მთლიანად დაიწვა. საბოლოოდ 1864 წლის 7 აგვისტოს ნანკინში, სისხლისმღვრელი ბრძოლები სამთავრობო ჯარებსა (რომლებსაც დასავლეთის დიდი სახელმწიფოები ედგნენ მხარში) და თაიფინგელთა შორის, ამ უკანასკნელთა მარცხით დასრულდა [Адамчик и др., 2004: 652-655; Li, Gong, 2012: 8-9]. მიუხედავად ამისა, თაიფინგელთა რევოლუციურ მოძრაობას უკვალოდ არ ჩაუვლია. სწორედ მის შედეგად დაიწყო ჩინეთში მანჯურიელთა მმართველობის კრიზისი და ფეოდალური ურთიერთობების რღვევის პროცესიც დაჩქარდა. თაიფინგელთა სახელის უკვდავსაყოფად, ნანკინის ცენტრში, როგორც მათი აჯანყების დედაქალაქში, განთავსდა თაიფინგელთა ისტორიული მუზეუმი. 1911-1912 წლების სინხაის რევოლუციის შემდეგ ნანკინში ჩინეთის რესპუბლიკის დროებითი პრეზიდენტის – სუნ იატსენის (1866-1925) რეზიდენცია განთავსდა [Kuo, 2013: 45].

1927-1937 წლებში ჩინეთის ტერიტორიის უმეტესი ნაწილი კომუნისტანგის (იგივე -გომინდანის) მთავრობის მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა, რომლის სათავეში იყო ჩინეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი ჩანგ ქაიში (ჩინურად გამოითქმის, როგორც – ძიანგ ძიეში), (1887-1975). მან 1927 წლის 18 აპრილს ნანკინში თავისი მთავრობა ჩამოაყალიბა, რის საფუძველზეც ჩინეთში შეიქმნა ახალი კონტრრევოლუციური ცენტრი, რომელიც სხვა რევოლუციური ძალებს უპირისპირდებოდა. რამდენადაც 1927-1937 წლებში ნანკინის საპრეზიდენტო სასახლე ჩინეთის მთავრობის ადგილსამყოფელს წარმოადგენდა, აღნიშნული პერიოდი ჩინეთის ისტორიაში „ნანკინის ათწლეულის“ სახელით შევიდა [Ebrey, 2009: 429-430]. ჩანგ ქაიშის მიერ სხვადასხვა სფეროში გატარებული რეფორმების საფუძველზე, „ნანკინის ათწლეულის“ სანყის ეტაპზე გამოიკვეთა სამრეწველო წარმოების შეუფერხებელი წინსვლა, სოფლის მეურნეობის ტექნიკური მოდერნიზაცია და ზოგადად, ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობა. აღსანიშნავია ასევე, რომ ჩინეთის მთავრობამ იმხანად უარი განაცხადა უცხოელი მოქალაქეების ექსტერიტორიალური უფლებების დაცვაზე, გააუქმა უცხოური კონცერნების უმეტესი ნაწილი და ქვეყანამ საბაჟო ავტონომიაც მოიპოვა. თუმცა, გარკვეულ სფეროებში წარმატებების მიუხედავად, ჩანგ ქაიშის მთავრობამ ვერ შეძლო სტაბილური პოლიტიკური სისტემის შექმნა, რის საფუძველზეც კომუნისტანის ზედა ფენაში მალევე გახეთქილებამ იჩინა თავი. გარდა ამისა, ჩინეთისთვის დიდ დარტყმას წარმოადგენდა მანჯურიის დაკარგვა, რომელიც 1931 წელს იაპონელებმა დაიპყრეს. როგორც ისტორიიდან ცნობილია, იაპონიამ 1932 წელს იქ შექმნა მარიონეტული სახელმწიფო მანჯოუკუო, ცინგის დინასტიის უკანასკნელი იმპერატორის – ფუ ის (1906-1961) ფორმალური მეთაურობით [Бурлингас, 1982: 423; Адамчук и др., 2004: 678].

ნანკინს უმძიმესი ხანა დაუდგა 1937 წლის მიწურულს – ხსენებული წლის 13 დეკემბერს იაპონიის სამხედრო ძალებმა ნანკინი დაიკავეს და საშინელი ხოცვა-ჟლეტა გააჩაღეს, რაც ექვსი კვირა გრძელდებოდა. სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, ამ ხნის

მანძილზე მათ 300 000-ზე მეტი ჩინელი მოქალაქე და განიარაღებული ჯარისკაცი დახოცეს [Бурлюк, 1982: 425]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოგვიანებით, ამ დანაშაულებათა რამდენიმე მთავარი დამნაშავე შორეული აღმოსავლეთის საერთაშორისო სამხედრო ტრიბუნალის და ნანკინის ადგილობრივი ტრიბუნალის მიერ იქნა გასამართლებული და სათანადოდ დასჯილი. ჩინეთის რესპუბლიკის მთავრობა, ნანკინის სისხლიანი პერიპეტიების შემდეგ, იძულებული გახდა ქვეყნის სამხრეთ-დასავლეთში, ქ. ჩუნგცინგში (სჩუანის პროვინცია) მოეხდინა ევაკუაცია. იაპონელებმა კი ნანკინში მარიონეტული მთავრობა ჩამოაყალიბეს [Адамчик и др., 2004: 680; Ha Jin, 2011]. რამდენადაც მეორე მსოფლიო ომის პერეპეტიები ჩინეთ-იაპონიის ფრონტზე კარგად არის ცნობილი ისტორიოგრაფიაში, ამჯერად მხოლოდ იმის დაფიქსირებით შემოვიფარგლებით, რომ იაპონიაზე გამარჯვებიდან რამდენიმე თვეში (1946 წლის 5 მაისს) ჩინეთის რესპუბლიკის მთავრობა ჩუნგცინგიდან ნანკინში დაბრუნდა. 1949 წლის 23 აპრილს ჩინეთის სახალხო დემოკრატიულმა არმიამ კუომინტანგელებისგან (რომლებიც კუნძულ თაივანზე გადავიდნენ), გაათავისუფლა ნანკინი, რითაც დასრულდა კიდევ სამოქალო ომი ჩინეთში.

ქალაქის ღირსშესანიშნაობები. ნანკინში არსებული, დღემდე შემონახული მატერიალური კულტურის ისტორიული ძეგლებიდან, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავასახელოთ 384 წელს აგებული კონფუციის სახელობის ტაძარი, რომელიც თავდაპირველად საიმპერატორო უნივერსიტეტის ტიპის უმაღლესი სასწავლებლის ნაწილს წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, იქ ძირითადად კონფუციანური და სხვა ფილოსოფიური დოქტრინები ისწავლებოდა [The Best of China, 2008: 310]. სამწუხაროდ, იაპონიასთან ომის დროს აღნიშნული ნაგებობა იმდენად დაზიანდა, რომ ის თითქმის მთლიანად ხელახლად იქნა აშენებული. ნანკინის გარეუბნებში აღმოჩენილია V-VI საუკუნეების 30-მდე სკულპტურული გამოსახულება, რომლებიც განთავსებულია იმპერატორთა და საიმპერატორო ოჯახის წევრთა აკლდამებთან. ტრადიციუ-

ლად, ესენი ფანტასტიკური არსებებია: კატისებრი და დრაკონისებრი ცხოველები, კუს ფიგურები და სხვა [Сущности, 1959]. ქალაქის აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარეობს ე.წ. საიმპერატორო ქალაქი, რომელიც შემოფარგლულია მასიური კედლით. ხსენებულ ტერიტორიაზე მდებარეობს მსოფლიოში ცნობილი თეთრი ქვით აშენებული პაგოდა „შელი“, ბუდისტურ ტაძართან ერთად, რომელიც X საუკუნეს განეკუთვნება. ეს არის 5-სართულიანი 18 მ სიმაღლის ნაგებობა, რომლის გარეთა კედლები მთლიანად რელიეფური სკულპტურული გამოსახულებებითაა დაფარული. უმეტეს მათგანზე ბუდას ცხოვრების სხვადასხვა ეპიზოდებია გამოსახული.

ნანკინი განსაკუთრებით მდიდარია მინგის პერიოდის (1368-1644) მატერიალური კულტურის ძეგლებით, რომლებიც ქალაქის ისტორიულ ნაწილშია თავმოყრილი. მათ შორის გამორჩეულია საიმპერატორო სასახლის შემორჩენილი ნაწილი, ასევე მინგის დინასტიის ფუძემდებლის, იმპერატორ ჭუ იუენჭანგის (1368-1398) და მისი მეუღლის გრანდიოზული მავზოლეუმი ქალაქის აღმოსავლეთ გარეუბანში – სიაოლინგის კომპლექსი, რომლის მშენებლობა 1383 წელს დასრულდა. დღემდე შემონახულ მავზოლეუმებს შორის, ის ერთ-ერთი უდიდესია. ამ კომპლექსის სიგრძე 2,6 კმ.-ია, რომელიც მოიცავს სასახლეებს, დარბაზებს, კოშკურებს და კარიბჭეებს [Kuo, 2013: 43]. კომპლექსისკენ მიმავალი ე. წ. „წმინდა გზის“ ორივე მხარეს გამოჩენილ ისტორიულ პირთა მონუმენტური ქანდაკებები, მემორიალური სვეტები და ასევე 6 სახეობის 12 სხვადასხვა ცხოველის უზარმაზარი ქანდაკებებია ჩამწკრივებული. ამ ცხოველთა დანიშნულებას წარმოადგენდა იმპერატორის მიმართ განსაკუთრებული პატივისცემის და თავყვანისცემის დემონსტრირება, ასევე ავი სულების დაფრთხობა და აკლდამის დაცვა. ცხოველთა პირველ წყვილს წარმოადგენს ორი ლომი – ნადირთა მეფე და ძლიერების სიმბოლო. მომდევნო წყვილები განასახიერებენ აქლემებს, სპილოებს, ცხენებს და სხვადასხვა მითიურ ცხოველებს [Cai, 2010: 58-59]. თავისი განსაკუთრებული მახასიათებლების გამო, აღნიშნული მავზოლეუ-

მის კომპლექსი 2003 წელს შეტანილ იქნა იუნესკოს კულტურულ მემკვიდრეობათა ნუსხაში.

მავზოლეუმის აღმოსავლეთით – მისგან 3კმ-ის დაშორებით მდებარეობს VI საუკუნეში აგებული ბუდისტური ტაძარი „ლინგ კუ“ (ანუ სულების ველის ტაძარი), რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ძველ ჩინეთში ბუდიზმის გავრცელებაში. მის ტერიტორიაზეა 60 მ სიმაღლის პაგოდა, რომლის სახურავიდან ქალაქის პანორამა იშლება [Danielson, 2004: 200]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ნანკინში ბუდისტური ტაძრების და პაგოდების გარკვეულ ნაწილს დღევანდლამდე არ მოუღწევია, თუმცა მათი უნიკალურობის გათვალისწინებით, აღდგენილი მათი მაკეტები და პირვანდელი არქიტექტურული იერ-სახე. მათგან საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს მინგის დინასტიის დროს, XV საუკუნეში აგებული ბაოენის სატაძრო კომპლექსი, რომელის უზარმაზარ ტერიტორიაზე განთავსებული იყო პაგოდები, დამხმარე ნაგებობები, ბუდისტურ ღვთაებათა ქანდაკებები. ტერიტორიის ცენტრში აღმართული იყო ულამაზესი პაგოდა, რომელიც „ფაიფურის პაგოდის“ სახელითაა ცნობილი. ის იმპერატორ იუნგ ლეს (იგივე – ჭუ ტი, 1403-1424) პროექტით აიგო ფაიფურის მსგავსი თეთრი აგურისგან. ეს იყო 8-კუთხოვანი, 9-სართულიანი ნაგებობა, რომლის ზედაპირი ფაიფურით იყო მოპირკეთებული და ლაქით გაპრიალებული. პაგოდის ფასადზე გამოსახული იყო ცხოველები, ყვავილები და ბუდისტური სიუჟეტები. ფერთა გამა კი წარმოდგენილი იყო მწვანე, ყვითელი, ყავისფერი და თეთრი ფერებით. როდესაც ევროპელებმა პაგოდა პირველად იხილეს, აღფრთოვანებულებმა თურმე ჩინეთის ერთ-ერთ საოცრებად აღიარეს [Сушкина: 1959]. სამწუხაროდ, ხსენებულ სატაძრო კომპლექსს ტრაგიკული ბედი ერგო: 1801 წელს მას მეხი დაეცა და დიდი ნაწილი განადგურდა. მართალია, ამჟერად პაგოდა აღადგინეს, თუმცა 1856 წელს თაიფინელებმა ის მთლიანად დაანგრეს, მიზეზად კი ის დასახელდა, რომ მტერს პაგოდა სათვალთვალ პუნქტად არ გამოეყენებინა. ამჟამად ტაძრის ტერიტორიაზე მუზეუმი,

სადაც ამ ისტორიული შედეგის გადარჩენილი და აღდგენილი ნაწილებია წარმოდგენილი.

ჭუ იუენჭანგის სახელს უკავშირდება ასევე ნანკინის გალავანი, რომლის მშენებლობაც მან ჯერ კიდევ იმპერატორად კურთხევამდე დაიწყო. აგურის უზარმაზარი გალავნის მშენებლობა 21 წელი მიმდინარეობდა, რომელიც ერთ-ერთი უდიდესია ჩინეთში: მისი სიგრძე 35 კმ-ია, სიმაღლე – 14-დან 21 მეტრამდე აღწევდა სხვადასხვა მონაკვეთზე, ფუნდამენტის სიგანე 14 მეტრი იყო, ზემო ნაწილის ზედაპირის სიგანე კი 4-დან 9 მეტრამდე. მთლიანად ქალაქის კედელს 13 შესასვლელი კარიბჭე ჰქონდა, თითოეული მათგანი წინა და უკანა მხრიდან ხის და მეტალის ორ-ორი დამცავი მოწყობილობით იყო აღჭურვილი [Cai, 2010: 29-30]. აღსანიშნავია, რომ შემონახულია ხსენებული გალავნის რამდენიმე კარიბჭე, თითოეული მათგანი დახვეწილი ხელოვნების ნიმუშს განასახიერებს [Seven Ancient Capital Cities, 2009: 174].

მინგის პერიოდს განეკუთვნება ნანკინში არსებული გამოჩენილი მოღვაწეების მონუმენტური ქანდაკებები, რომლებიც სამარხებზეა აღმართული. მათგან აღსანიშნავია ლეგენდარული ადმირალის, მოგზაურისა და დიპლომატის – ჭენგ ხეს (1371-1435) საფლავი. რამდენადაც ჩინეთის ისტორიაში ის მეტად პოპულარულ ისტორიულ ფიგურას წარმოადგენს, ცოტა უფრო ფართოდ წარმოვაჩინო მის მოღვაწეობას. ჭენგ ხე მუსლიმურ ოჯახში დაიბადა და შესაბამისად, თავადაც მუსლიმი იყო, თუმცა ზღვაოსნად გახდომის შემდეგ, უკვე ჩინურ ლეთაებებს ეთაყვანებოდა. თავდაპირველად მას ერქვა მა ხე და მინგის დინასტიის სამეფო კარზე საჭურისი იყო. როდესაც 1402 წელს იმპერატორის გარდაცვალების შემდეგ ტახტისთვის ბრძოლა გაჩაღდა, ჭენგ ხეს ქმედითი დახმარების წყალობით, საიმპერატრო ტახტი უფლისწულმა ჭუ ტიმ დაიკავა. ამ უკანასკნელმა, მაღლიერების ნიშნად, მას უბოძა გვარი – ჭენგ. ამიერიდან ჭენგ ხე იმპერატორ ჭუ ტის (1403-1424) მფარველობით სარგებლობდა და მისი გავლენაც ქვეყანაში სულ უფრო ფართოვდებოდა [Seven Ancient Capital Cities, 2009: 178]. ჩინეთის საგარეო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების

გაფართოების მიზნით, იმპერატორ ჭუ ტის გადანყვეტილებით, ჭენგ ხე შორეული საზღვაო ექსპედიციის კაპიტნად დაინიშნა. კანდიდატურა მრავალმხრივ შესაფერისი იყო, რამდენადაც ჭენგ ხე მეტად ერუდირებული და გამჭრიახი პიროვნება იყო, კარგად იცოდა არაბული ენა, ისტორია, გეოგრაფია, ეგზოტიკური ქვეყნების ადათ-წესები. მართლაც, მან წარმატებით განახორციელა 7 გრანდიოზული ექსპედიცია 1405-1433 წლებში, რომლებიც ნანკინში იწყებოდა და ნანკინშივე სრულდებოდა. მარშრუტი გადიოდა სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნებზე, ინდოეთზე, სპარსეთის ყურეზე და აღმოსავლეთ აფრიკის ნაპირებამდე აღწევდა [The Cambridge History of China, 1998: 236; Dreyer, 2007: 79].

საერთო ჯამში, ეს იყო ძალზე მნიშვნელოვანი საგარეო პოლიტიკური ღონისძიება, რომლის შედეგად ბევრ ქვეყანაში ჩინური სავაჭრო ფაქტორიები და კოლონიები დაარსდა, ფართოდ გავრცელდა ჩინური ხელოვნების ნიმუშები და მრავალფეროვანი პროდუქცია. იმავდროულად, ხსენებული ექსპედიციების საშუალებით, უცხო ქვეყნებიდანაც აღწევდა ჩინეთში სხვადასხვა საქონელი და ინოვაციები, საგრძნობლად გაღრმავდა და გაფართოვდა ჩინეთის საერთაშორისო ურთიერთობების არეალი. თუმცა, ყოველივე ამის მიუხედავად, მეშვიდე ექსპედიციის შემდეგ, ჭენგ ხეს პრობლემები შეექმნა კონფუციური ელიტის და კონსერვატორი მმართველი წრეების მხრიდან, რომლებიც სკეპტიკურად იყვნენ განწყობილი ამ ექსპედიციების მიმართ. მათი მოტივაცია ამ მიმართულებით ის იყო, რომ თითქოსდა ძალიან დიდი თანხები იხარჯებოდა ქვეყნისათვის ყოვლად უსარგებლო მოგზაურობებში. ამასობაში ჭენგ ხეს მფარველი იმპერატორი ჭუ ტი გარდაიცვალა და ახალი ხელისუფლების პირობებში, მას უკვე გავლენის სფეროები შეეკეცა. შედეგად, ექსპედიციები შეწყდა, ჭენგ ხეს გარდაცვალების შემდეგ კი მისი ფლოტის შესახებ არსებული ტექნიკური ინფორმაციაც დაიკარგა, შესაძლოა, მიზანმიმართულად განადგურდა კიდევ [Бокшанин, Непомнин, 2002: 155-157]. მოწინააღმდეგე ძალების მცდელობის მიუხედავად, ჭენგ ხემ, როგორც სახელოვანმა ზღვაოსანმა, თავისი ქვეყნის დიდმა პატრიოტმა და

საზოგადო მოღვაწემ, მარადიული სახელი დაიმკვიდრა ჩინეთის ისტორიაში და დღესდღეობით ის ეროვნული გმირის რანგშია აყვანილი. განსაკუთრებით ამაყობს მისი სახელით ნანკინის მოსახლეობა, სადაც ის მოღვაწეობდა და სადაც დაკრძალულია.

ნანკინში, ზემოთ ხსენებული საიმპერატორო მავზოლეუმის – სიაოლინგის აღმოსავლეთით, მდებარეობს რევოლუციონერი ლიდერის, ჩინეთის რესპუბლიკის პირველი პრეზიდენტის – სუნ იატსენის (ჩინურად გამოითქმის – სუნ ჭუნგშანი) (1866-1925)¹ გრანდიოზული მავზოლეუმი, რომელიც მინგის დინასტიის აკლდამების არქიტექტურულ სტილშია შესრულებული. მის შესასვლელზე გაკეთებული წარწერა მნახველებს აცნობს სუნ იატსენის მიერ ჩამოყალიბებულ საყოველთაოდ ცნობილ „სამ პრინციპს“: ნაციონალიზმი, დემოკრატია, კეთილდღეობა. მემორიალურ დარბაზში მისი მარმარილოს ძეგლია განთავსებული, დარბაზის ქვემოთ კი – მისი საფლავია ფერფლით – მარმარილოს სარკოფაგში [Kuo, 2013: 45]. მავზოლეუმის ახლოს მდებარეობს 1927 წელს სამხრეთის ლაშქრობაში დაღუპული ჩინელი ჯარისკაცების მემორიალი და თაიფინგელების ისტორიული მუზეუმი.

საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ნანკინის ცენტრალური მუზეუმის კომპლექსი, რომელსაც 70 000 კვადრატული მეტრი ფართობი უჭირავს. მასში შემავალი ნაგებობები აღმოსავლური და დასავლური არქიტექტურული სტილების ნაზავს წარმოაჩენს. მუზეუმის კოლექციაში 400 000 ნივთია დაცული, რომელთა შორის ბევრი უნკალურია თავისი ისტორიულ-კულტურული ღირებულებით. მაგალითად, ასეთთა შორისაა 1982 წლის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მეზრძოლ სამეფოთა პერიოდის დროინდელი (ძვ. წ. 475-221) ვერცხლის სირმებით შეკერილი ნეფრიტის ტანსაცმელი, რომელმაც მსოფლიო აღიარება

¹ 1912 წლის 1 იანვარს ნანკინში გამართულ ყრილობაზე, ემიგრაციიდან დაბრუნებული სუნ იატსენი არჩეულ იქნა ჩინეთის რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად. თუმცა, იმავე წლის 12 თებერვალს ძალაუფლება გადაეცა საიმპერატორო არმიის გენერალ იუნ შიქაის. 1940 წელს სუნ იატსენს მიენიჭა ტიტული „ერის მამა“.

მოიპოვა [Best of China, 2008: 309; Li and Luo, 2010: 31-32]. მეტად შთამბეჭდავია კალიგრაფიის და ფერწერული ნამუშევრების კოლექცია, რომლებიც ძირითადად მინგის და ცინგის დინასტიების პერიოდებს განეკუთვნება. მუზეუმში დაცულია ასევე დიდი რაოდენობის, თემატურად მეტად მრავალფეროვანი ისტორიული დოკუმენტები.

პეკინი

პეკინი – (პეიძინგი – ჩინურად ნიშნავს – ჩრდილოეთის დედაქალაქს) ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის დედაქალაქი, ქვეყნის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული, ეკონომიკური, სამეცნიერო და კულტურის ცენტრი – მსოფლიოს ერთ-ერთ უძველეს ქალაქს წარმოადგენს. სიდიდით ის ქვეყნის მეორე ქალაქია (შანგხაის შემდეგ). ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში პეკინს იმპერატორთა მარადიულ დედაქალაქად მოიხსენიებდნენ, თავისი ხანგრძლივი ისტორიისა და დიდებული იერსახის გამო. ქალაქი განთავსებულია ჩინეთის დიდი დაბლობის ჩრდილოეთ ნაწილში, სიშანის მთების ძირში, მდინარე იუნგტინგხეს აუზში. მისი ყველაზე მაღალი წერტილია ტუნგლინის მთა, რომლის სიმაღლე 2303 მ-ია. პეკინის დასავლეთით და ჩრდილოეთით მდებარე მთები ქალაქს და ჩრდილოეთ ჩინეთს მონღოლეთის უდაბნოებისგან და სტეპებისგან იცავენ. ჩინეთის დიდი კედლის აგებისას (რომელიც პეკინის ჩრდილოეთ საზღვრის ზეგნებს გასდევს), ეს ლანდშაფტური უპირატესობანი გამოიყენებოდა ჩრდილოეთის მომთაბარე ტომებისგან თავდასაცავად [Грицак, 2005]. აღსანიშნავია, რომ პეკინი წარმოადგენს მსოფლიოში ყველაზე ძველი ჰიდროტექნიკური ნაგებობის – დიდი არხის დამასრულებელ პუნქტს ჩრდილოეთით, რომელიც ჩინეთის დიდ დაბლობს გაივლის და სამხრეთში ქალაქ ხანგჭოუში სრულდება. პეკინის არხი ქალაქს მდინარე იუნგტინგხესთან აკავშირებს [Kuo, 2013: 53-54].

პეკინის მოსახლეობის 95% ხანებია (ანუ ეთნიკური ჩინელები), ძირითადი ეროვნული უმცირესობანი კი არიან მანჯურიელები, მონღოლები, ტიბეტელები, უიღურები და სხვ. უკანასკნელ წლებში შეინიშნება სამხრეთ კორეელების მოზღვავება, რომლებიც

ჩინეთის ყველაზე დიდ უცხოურ დიასპორას წარმოადგენენ. მოსახლეობის სიჭარბის გამო, 2005 წელს ჩინეთის მთავრობამ შეიმუშავა გეგმა, რომელიც მიზნად ისახავდა პეკინის ზრდის შეჩერებას. ეს განპირობებული იყო იმ პრობლემებით, რაც ქალაქის ტერიტორიის გაფართოებამ და ურბანიზაციამ წარმოშვა. მათგან უმთავრესია: ჰაერის დაბინძურება, მიგრანტების საგრძნობლადმატება, შეფერხებები გზებზე, ისტორიული ნაგებობების დაზიანება, სოფლიდან ქალაქში მასობრივი მიგრაცია და სხვ. როგორც აღინიშნა, პეკინს მეტად ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა აქვს. ის განთავსებულია ქვეყნის ერთ-ერთ ყველაზე მჭიდროდ დასახლებულ და ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ რეგიონში – ხუაპეიში (ჩრდილოეთ ჩინეთი). 1949 წლამდე იქ უმთავრესად განვითარებული იყო მსუბუქი და კვების მრეწველობის დარგები, 1948-1957 წლებში კი პეკინის სამრეწველო პროდუქციის წარმოება, წინა პერიოდთან შედარებით, 17-ჯერ გაიზარდა, წამყვანი პოზიციები დაიკავეს მძიმე მრეწველობის დარგებმა. ხსენებულ პერიოდში საწარმოთა დიდი ნაწილი პეკინში მეგობარი ქვეყნების დახმარებით ვითარდებოდა, მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია, მანქანათმშენებლობის, ხელსაწყოთმშენებლობის, რადიოელექტრონიკის, საშენ მასალათა საწარმოები, ასევე წარმატებით ვითარდებოდა ნავთობგადამამუშავებელი, ქიმიური, საფეიქრო და პოლიგრაფიული მრეწველობა [Адамчик и др., 2004: 689-690]. ზემოთქმულთან ერთად, პეკინი წარმოადგენს ჩინეთის ყველაზე დიდ სატრანსპორტო კვანძს, სადაც თავს იყრის ოთხი სარკინიგზო მაგისტრალი.

ქალაქის ისტორია. პეკინი კაცობრიობის ცივილიზაციის ერთ-ერთ აკვანს წარმოადგენს. დამტკიცებულია, რომ სწორედ მის სამხრეთ-დასავლეთით, მთიან ტერიტორიაზე, ქალაქიდან 50 კმ-ის დაშორებით, პრეისტორიულ ხანაში მსოფლიოში ცნობილი ე.წ. „პეკინელი ადამიანი“ ბინადრობდა, რომლის ნაშთი არქეოლოგებმა 1929 წელს აღმოაჩინეს. ამიტომაც აღნიშნული ტერიტორია 1987 წელს იუნესკოს კულტურულ მემკვიდრეობათა ნუსხაში იქნა შეტანილი. გამოკვლევებმა ცხადყო, რომ ხსენებული „პეკინელი

ადამიანი“ რომელიც, როგორც ირკვევა, ჯგუფურად ცხოვრობდა, უკვე იყენებდა ცეცხლს და ქვის იარაღებს [Best of China, 2008: 56; Li and Luo, 2010: 188]. ცეცხლს, გარდა საკვების მომზადებისა, იყენებდნენ გასათბობად და მტაცებლებისგან თავის დასაცავად. თავისთავად, ცეცხლის დანთების სწავლა უმნიშვნელოვანესია კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში. ფაქტობრივად, ეს ნიშნავდა ადამიანის მიერ ბუნების ერთ-ერთი სტიქიის „მოთვინიერებას“ [ჩინეთის ისტორია, 2022: 16-17]. დაახლოებით 5-6 ათასი წლის წინ პეკინმა ნეოლითურ ხანაში შეაღწია, როდესაც მის ტერიტორიაზე სოფლის მეურნეობამ და მეცხოველეობამ დაიწყო განვითარება. შესაბამისად, მოსახლეობა ბინადარ ცხოვრებაზე გადავიდა [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 104]. თავისი არსებობის ხანგრძლივი დროის მანძილზე, პეკინი არაერთხელ დაანგრის, გაძარცვეს და გადანვეს შინაურმა თუ გარეშე მტრებმა, თუმცა ყოველ ჯერზე მისი ხელახლა აშენება ხდებოდა და აქედან გამომდინარე, მუდამ ინარჩუნებდა თავის ტრადიციულ დიდებულებას.

ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე პეკინს განსხვავებული სტატუსი და სახელწოდება ჰქონდა. კერძოდ, შანგის დინასტიის პერიოდში (ძვ. წ. 1600-1046) ის არავის პოლიტიკურ დაქვემდებარებაში არ იმყოფებოდა, ჭოუს ხანაში (ძვ. წ. 1046-771) კი ამ უკანასკნელის უფლებამოსილების არეალში მოექცა. ხსენებულ პერიოდში ჩინეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვრის დასაცავად, ასევე ჩინელებსა და მოსაზღვრე ნომადურ ტომებს შორის ვაჭრობის გასაკონტროლებლად, თანამედროვე პეკინის სიახლოვეს სამხედრო და ადმინისტრაციული ცენტრი დაარსდა. თუმცა, ვერც სამხედრო ძალებს და ვერც დიდ კედელს პეკინის მისადგომებთან არ ძალუძდათ მომთაბარე ტომების შემოსევების შეჩერება.

ისტორიულად დასაბუთებული პირველი ცნობები თანამედროვე პეკინის რაიონში არსებული დასახლების შესახებ, ძვ. წ. პირველ ათასწლეულს განეკუთვნება. ეს იყო ქალაქი ძი ჟი – „მებრძოლ სამეფოთა პერიოდის“ (ძვ. წ. 473-221) ერთ-ერთი

სახელმწიფოს – იენის დედაქალაქი. ძვ. წ. III საუკუნეში ძი ჟი (ანუ დღევანდელი პეკინი) ცინის იმპერიის შემადგენლობაში მოექცა [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 106]. ახ.წ. პირველ ათასწლეულში პეკინი თანდათან ჩრდილოეთ ჩინეთის მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრად და სტრატეგიულ პუნქტად ჩამოყალიბდა. პარალელურ რეჟიმში, მას პერიოდულად სახელწოდება ეცვლებოდა. მაგალითად, X საუკუნის მათიანეებში ის მოიხსენიება, როგორც სიძინგი, ცოტა მოგვიანებით, კიდანების ლიას დინასტიის პერიოდში – იენძინგის (ჩინურად ნიშნავს – სამხრეთის დედაქალაქს) სახელწოდებით გვხვდება. 1125 წელს, როდესაც ჯურჩენების ძინის იმპერიამ ლიას სახელმწიფო შემოიერთა, დედაქალაქი ნანძინგში გადაიტანეს, იმავდროულად მას სახელი შეუცვალეს და უწოდეს ჭუნგტუ (ჩინურად ნიშნავს – ცენტრალურ დედაქალაქს). ამასობაში, ძალას იკრეფდნენ ძინის სახელმწიფოს ჩრდილოეთით მცხოვრები მონღოლები, რომლებმაც შესაფერისი დროს ელოდნენ ჩინეთზე თავდასხმისათვის და საბოლოოდ, 1209 წელს პირველი ლაშქრობაც განახორციელეს ცისქვეშეთში, ჩინგიზ ყაენის სარდლობით. მომდევნო ლაშქრობის დროს, 1215 წელს მათ უკვე პეკინი დაარბიეს, შემდეგ კი გადაწვეს [The Cambridge history of China, 1994: 342-345]. მოგვიანებით ყუბილაი ყაენმა 1264 წელს გადამწვარი ჭუნგტუს ადგილას ახალი დედაქალაქის აღმშენებლობა დაიწყო (მანამდე მონღოლთა იმპერიის დედაქალაქი იყო ყარაყორუმი). მშენებლობას ხელმძღვანელობდნენ არქიტექტორები ლიოუ პინგჭუნგი და ამირ ადდინი.

1271 წელს ყუბილაიმ თითქმის დაასრულა ჩინეთის დაპყრობა (სამხრეთ ჩინეთის გამოკლებით) და ახალი დინასტიის დაფუძნება დააანონსა, რომელსაც ჩინური სახელი – იუენი უწოდა [Best of China, 2008: 57; გელაშვილი, 2018: 217-220]. „იუენ“ ჩინურად ნიშნავს – სამყაროს დასაბამს, წყაროს, საწყისს. როგორც ჩანს, ამით ყუბილაი იმას მიანიშნებდა, რომ ის იყო არა ბარბაროსი (როგორც ჩინელები ყველა უცხოელს მოიხსენიებდნენ) დამპყრობელი, არამედ უბრალოდ, ჩინეთის ახალი დინასტიის იმპერატორი. უნდა აღინიშნოს, რომ საკითხისადმი ამგვარი მიდგომით,

ყუბილაიმ ჩინელი საზოგადოების ზედა ფენის გარკვეული ნაწილის გული მოინადირა.

ყუბილაიმ იმპერიის დედაქალაქს უწოდა ტატუ (ანუ დიდებული დედაქალაქი) – დღევანდელი პეკინი. სახელწოდება „ტატუ“ ჩინური იყო და მონღოლები მას უფრო ხშირად „ხანბალიკის“ სახელით მოიხსენიებდნენ, რაც ითარგმნება, როგორც „ხანის დიდებული ქალაქი“. ასე უწოდებდნენ ქალაქს იმხანად ჩინეთში მყოფი ევროპელებიც და შესაბამისად ეს სახელწოდება გავრცელდა ევროპაში. ხანბალიკის რეკონსტრუქცია ყუბილაიმ ჯერ კიდევ 1264 წელს დაიწყო და თავისი ზეობის მინურულს – 1293 წელს დაასრულა [The Cambridge History of China, 1994: 405]. ქალაქი, ჩინური ტრადიციის მიხედვით, სამი ნაწილისგან შედგებოდა: საიმპერატორო, სასახლის და გალავანთან არსებული ნაწილებისგან. ტატუ, როგორც მონღოლთა იმპერიის დედაქალაქი, XIII-XIV საუკუნეებში განთქმული და პოპულარული იყო მთელ მსოფლიოში. ვაჭრები, მოგზაურები, დიპლომატები ევროპიდან, აფრიკიდან და აზიის ქვეყნებიდან ალტაცებულნი იყვნენ ამ ქალაქის სილამაზით და დიდებულებით, მისი კეთილმოწყობილი ინფრასტრუქტურით, უზარმაზარი ბაზრებით, ზარაფხანებით, ფართო ქუჩებით, პომპეზური სასახლეებით და ტაძრებით. ვენეციელი ვაჭრის – მარკო პოლოს ნაშრომში „მარკო პოლოს წიგნი“, ასევე იმხანად ჩინეთში მყოფი კათოლიკე მისიონერების – ჯოვანი დე მონტეკორვინოს, ოდორიკო დე პორდენონეს, ჯოვანი მარიონელის და სხვათა რელაციებში ხატოვნადაა აღწერილი ტატუს სასახლეები, ხელოვნების ნიმუშები, გასართობი დანესებულები და სხვა [Потто, 1955: 98; გელაშვილი, 2018: 222-223]. ყუბილაის სასახლით მოხიბლული მარკო პოლო წერს, რომ ეს იყო მთლიანად თეთრი მარმარილოს ნაგებობა, მოოქროვილი დარბაზებით, რომელთა კედლები მოხატული იყო ულამაზესი პეიზაჟებით, ცხოველთა და ფრინველთა გამოსახულებებით, ნადირობის სცენებით და სხვ. სასახლის ირგვლივ კი ეგზოტიკური ყვავილებით და ხეხილით განაშენიანებული პარკი იყო, რომელსაც მაღალი გალავანი ჰქონდა შემოვლებული [ჩინეთის ისტორია, 2022: 351].

მონღოლ დამპყრობელთა წინააღმდეგ ბრძოლის პერიოდში პეკინმა, ისევე როგორც ჩინეთის სხვა ქალაქებმა, დიდი ზარალი განიცადა. 1368 წლის მიწურულს მონღოლთა ბატონობის დამხობის შემდეგ, ახალი – მინგის დინასტიის ფუძემდებელმა, იმპერატორმა ჭუ იუენჭანგმა თავდაპირველად დროებით დედაქალაქად ნანძინგი (თანამედროვე ნანკინი) გამოაცხადა, რამდენადაც პეკინში აღდგენითი სამუშაოები იყო ჩასატარებელი. იმავდროულად მან ქალაქს სახელი შეუცვალა და პეიფინგი ("ჩრდილოეთ მშვიდობა") უწოდა. 1406 წელს იმპერატორ იუნგ ლეს (1403-1424) ბრძანებით, პეიფინგის ჩრდილოეთის კედლის შიგნით კიდევ ახალი 12 მეტრი სიმაღლის კედელი აიგო, დაიწყო სასახლის და მისი პარკების აღმშენებლობა, რაც 1420 წლისთვის დასრულდა [Kuo, 2013: 57]. რეკონსტრუქციის დასრულების შემდგომ ანუ 1421 წელს ქალაქს ეწოდა პეიძინგი (ჩრდილოეთის დედაქალაქი), რომელიც დღემდე შემორჩა (ჩვენთან დამკვიდრდა, როგორც „პეკინ“).

უზარმაზარი ქალაქის აღმშენებლობას დიდი დრო, უამრავი არქიტექტორის, მხატვრის და მილიონი მუშახელის მძიმე შრომა დასჭირდა. ქალაქი ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით 8 კილომეტრს იკავებდა, ნაგებობები ტრადიციული ჩინური სიმეტრიის პრინციპების დაცვით იყო განლაგებული ცენტრალური ლერძის (რომელსაც ქალაქის ხარხემალს უწოდებდნენ) ორივე მხარეს, რომელთა გარკვეული ნაწილი დღემდე შემონახულია [Sit, 1995]. ლერძი იწყებოდა ქალაქის სამხრეთ ნაწილში „მარადიული სიმშვიდის კარიბჭიდან“. მისგან აღმოსავლეთით ულამაზესი „ცის ტაძარი“, დასავლეთით – „კულტივაციის ღმერთის“ ტაძარი, ორივე მათგანი მსხვერპლშენიერვის ცერემონიებისთვის იყო განკუთვნილი. ტაძრებს შუა მდებარე ბულვარის დასაწყისში დიდი „წინა ალაყაფის კარი“ აიგო, მისგან ჩრდილოეთით – ქვის თალი და ხიდი. კიდევ უფრო ჩრდილოეთით მდებარეობდა „ჩინეთის კარიბჭე“, რომელიც 1959 წელს დაანგრიეს თიენან-მენის მოედნისკენ გზის გაყვანის დროს [Best of China, 2008: 63]. მოედნის ჩრდილოეთით არის „ზეციური სიმშვიდის კარიბჭე“, მისგან აღმოსავლეთით მდებარეობდა საიმპერატორო ოჯახის

წმინდა სალოცავი (სადაც იმპერატორი თავისი წინაპრებისთვის ლოცვებს აღავლენდა), დასავლეთით კი – „სახელმწიფოს წმინდა სალოცავი“, სადაც პატივი მიეგებოდა მიწისა და მოსავლის ღმერთებს (ამჟამად ამ ადგილას სუნ იატყენის სახელობის პარკია). ჩრდილოეთით – „მერიდიანის კარიბჭის“ გავლით, ცენტრალურ ღერძი „აკრძალული ქალაქისკენ“ მიემართება და გადაკვეთს მას ჩრდილოეთის კარიბჭამდე, რომელსაც ეწოდება „ღმერთების ნების კარიბჭე“. მისგან ჩრდილოეთით იყო „აყვავების ბორცვი“, შემდეგ – „მინიერი სიმშვიდის კარიბჭე“. იქიდან გრძელი ბუღვარი მიემართება სამრეკლომდე და დოლების კოშკამდე, რომლებიც პეკინის ცენტრალური ღერძის დასასრულის მაჩვენებელია [Li and Luo, 2010: 5-7; Лян, 2011: 79-82].

როგორც ზემოთ აღინიშნა, 1644-1911 წლებში ჩინეთს მანჯურიელთა ცინგის დინასტია მართავდა. ამ ხნის მანძილზე პეკინმა არაერთი მძიმე განსაცდელი გადაიტანა. მათ შორის იყო ქალაქის ოკუპაცია ინგლისელების და ფრანგების მიერ 1860 წელს (ოპიუმის II ომის დროს – 1856-1860), როდესაც ამ უკანასკნელთა საჯარისო ფორმირებებმა დაარბიეს ქალაქი და გაძარცვეს, შემდეგ კი გადაწვეს საიმპერატორო სასახლის კომპლექსი. იმპერატორმა, თავის ამალასთან ერთად, გაქცევით უშველა თავს ისე, რომ არც კი უცდია დედაქალაქის დაცვა [Адамчик и др., 2004: 615]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ფაქტს იმხანად დიდი გამოხმაურება მოჰყვა, კერძოდ, ფრანგ და ინგლისელ სამხედროთა ვანდალური ქმედებები საჯაროდ დაგმო მსოფლიოს პროგრესულმა საზოგადოებამ. თუმცა, საბოლოოდ კრიზისულ მდგომარეობაში მყოფი მანჯურიელთა მთავრობა იძულებული იყო მარცხი ელიარებინა და დასავლეთის სახელმწიფოებთან (ასევე რუსეთთან) მისთვის კაბალურ ხელშეკრულებაზე მოეწერა ხელი [История стран Азии и Африки, 1989: 48-49; Бутаков, Тизенгаузен, 2002: 130].

1911-1912 წლების სინხაის რევოლუციის შედეგად ჩინეთის ისტორიაში უკანასკნელი მონარქიული დინასტია – ცინგი დაემხო და ქვეყანაში რესპუბლიკური მმართველობა დამყარდა, დედაქალაქად კი – პეკინი გამოცხადდა. თუმცა, ეს სტატუსი მან მალევე

დაკარგა. საქმე ის იყო, რომ 1927 წელს ჩინეთში კუომინტანგის დიქტატურის გამარჯვების შემდეგ, ახალმა ხელისუფლებამ 1928 წელს დედაქალაქი ნანკინში გადაიტანა, პეკინს კი სახელი გადაერქვა და ეწოდა პეიფინგი (ანუ – ჩრდილოეთის სიმშვიდე), რაც ხაზს უსვამდა პეკინში დარჩენილი მთავრობის არალეგიტიმურობას.

ახალი ეტაპი პეკინის უახლეს ისტორიაში ჩინეთ-იაპონიის მეორე ომის დროს დაიწყო. კერძოდ, 1937 წლის 29 ივლისს პეკინი იაპონელთა ხელში აღმოჩნდა. ოკუპაციის პერიოდში ქალაქს დაუბრუნდა თავისი სახელწოდება და იქ ჩინეთის რესპუბლიკის მარიონეტული დროებითი მთავრობა დაფუძნდა, რომლის დაქვემდებარებაში მოექცა იაპონიის მიერ ოკუპირებული ჩრდილოეთ ჩინეთის ტერიტორიები. როგორც ზემოთ ითქვა, იმავე პერიოდში იაპონიის საიმპერატორო არმიამ ქ. ნანკინში ბაქტერიოლოგიური გამოკვლევების ცენტრი განათავსა, სადაც იაპონელი ექიმები ექსპერიმენტებს ატარებდნენ ჩინელ მოსახლეობაზე [Бурлиукас, 1982: 425-426]. II მსოფლიო ომის დასრულების და იაპონიის მიერ კაპიტულაციის გამოცხადების შემდეგ, კუომინტანგის მთავრობამ, ჩანგ ქაიშის ლიდერობით და აშშ-ს დახმარებით, ქვეყანაში სამოქალაქო ომი გააჩალა, მაგრამ 1949 წელს ჩინეთის სახალხო-გამათავისუფლებელი არმიის მიერ განხორციელებული შეტევების შედეგად, ჩინეთი განთავისუფლდა კუომინტანგელებისგან (როგორც ცნობილია, ჩანგ ქაიშიმ, თავის მომხრეებითურთ, კუნძულ ტაივანს შეაფარა თავი). 1949 წლის 1-ელ ოქტომბერს პეკინში – თიენანმენის მოედანზე საზეიმო ვითარებაში, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკად და დედაქალაქად პეკინი გამოაცხადეს. ამიერიდან, ახალი ლიდერების მიერ პეკინის აღმშენებლობის ახლებური პროგრამა დაისახა და 1950-იანი წლების დასაწყისში მისი განხორციელებაც დაიწყო.

ქალაქის ღირსშესანიშნაობები. მიუხედავად გადატანილი მრავალი ომისა და ქარტეხილებისა, როგორც ადრეულ ხანაში, ისე XIX და XX საუკუნეებში – დასავლეთის სახელმწიფოების და იაპონიის მხრიდან მიყენებული ზარალისა, ე. წ. კულტურული

რევოლუციის მძიმე პერიოდის ჩათვლით, პეკინში უამრავი უნიკალური ისტორიული ძეგლი შემოინახა. ამის ნათელი დასტურია თუნდაც ის ფაქტი, რომ პეკინი მსოფლიოს რეკორდსმენადაა აღიარებული იუნესკოს კულტურულ მემკვიდრეობათა სიაში შეტანილი ძეგლების რაოდენობით. მათგან, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავასახელოთ საიმპერატორო სასახლის კომპლექსი (ე. წ. აკრძალული ქალაქი), ზეციური სიმშვიდის კარიბჭე (რომელიც აკრძალული ქალაქის მთავარ შესასვლელს წარმოადგენს), ცის ტაძარი, ასევე პეკინის ძველი ობსერვატორია, საიმპერატორო აკლდამები, კონფუციური და ბუდისტური ტაძრები, პაგოდები, მეჩეთები, ულამაზესი პარკები და ბალები, XII საუკუნის თიხატკეპნილი კედლებისა და შენობების ნაშთები.

დოკუმენტური მასალის მონაცემებით, ისტორიულ წარსულში პეკინს ცენტრალური ღერძით ორ ტოლ ნაწილად გაყოფილი კვადრატული ფორმის დაგეგმარება ჰქონდა, სწორკუთხოვანი ქუჩებით, რომლებიც ერთმანეთს ჯვარედინად კვეთდნენ [Li, 2009: 105-109]. 1553 წელს პეკინის გარეუბნებისგან შეიქმნა ე. წ. „გარე ქალაქი“ (ჭარბი მოსახლეობის გამო). „შიდა ქალაქში“ კი შედიოდა გალავნითა და თხრილით შემოფარგლული „საიმპერატორო ქალაქი“, რომლის შემადგენელი შედიოდა შემდეგი ნაგებობები: თაიმიაოს ტაძარი („წინაპართა მოსახსენიებელი ტაძარი“), პეიხაის პარკი („ჩრდილოეთის ზღვა“) პეიხაის ტბის ნაპირას, პაითა – ლამაისტური პაგოდა („თეთრი პაგოდა“) და ტაძარი პაითასპი (ორივე მათგანი აგებულია 1652 წელს), ასევე სხვადასხვა ფუნქციის მქონე პავილიონები. რამდენადაც პეკინის ღირსშესანიშნაობათა შორის განსაკუთრებულად გამორჩეული ადგილი საიმპერატორო სასახლეს უჭირავს, უპირველესად სწორედ მის შესახებ ვინყებთ საუბარს.

საიმპერატორო სასახლის კომპლექსი – კუუუნგი. პეკინის ე.წ. „აკრძალული ქალაქი“ მსოფლიოში ყველაზე დიდ სასახლის კომპლექსადაა აღიარებული, რომელიც ქალაქის ცენტრალურ ნაწილშია განთავსებული. ის გადაჭიმულია 720 000 კვ.მ-ზე, შეიცავს 5 პავილიონს, 17 სასახლეს და სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობებს. კომპლექსი შემოსაზღვრულია 10,4 მ სიმაღლის კედლითა

და წყლიანი თხრილით. მისი მიმდებარე ტერიტორია თიენანმენის მოედნის ჩრდილოეთით იწყება და მასთან თიენანმენის კარიბჭე აკავშირებს. 1987 წელს კუკუნგი მსოფლიოს კულტურულ მემკვიდრეობათა ნუსხაში იქნა შეტანილი [Kuo, 2013: 59].

სასახლე მინგის (1368-1644) და ცინგის (1644-1911) დინასტიების პერიოდში 24 იმპერატორის რეზიდენციას წარმოადგენდა. ჩინეთის უკანასკნელმა იმპერატორმა ფუ იმ (1906-1961) სასახლე 1924 წელს დატოვა და კომპლექსი დიდი ხნის მანძილზე დაკეტილი იყო. 1961 წელს ფუ ის გარდაცვალების შემდეგ კი „აკრძალული ქალაქი“ გაიხსნა უკვე მუზეუმის სტატუსით და ყველა მსურველისთვის ხელმისაწვდომი გახდა ამ საოცარი იდუმალებით მოცული კომპლექსის დათვალიერება.

საიმპერატორო სასახლე სხვადასხვა სახელწოდებით მოიხსენიება, კერძოდ, „ქალაქი მუზეუმი“, რა ფუნქციითაც ის ამჟამად არის წარმოდგენილი; „აკრძალული ქალაქი“ (ჩინურად – კუკუნგი), ასევე „მენამული ქალაქი“ (რადგანაც მის არქიტექტურულ იერ-სახეში ეს ფერი დომინირებს). „აკრძალული“ იმის გამო ეწოდა მას, რომ საიმპერატორო კარის წარმომადგენელთა და მაღალი რანგის მოხელეთა გარდა, არავის ჰქონდა უფლება შესულიყო მის ტერიტორიაზე ან მის სიახლოვეს გაეცლო. სიკვდილით დასჯის მუქარით იყო აკრძალული პეკინში იმაზე მაღალი შენობის აშენება, ვიდრე სასახლის კომპლექსის შემადგენლობაში იყო ანდა კიდევ – სახლის სახურავის ყვითლად შეღებვა [Cai, 2010: 36-37]. ევროპაში საიმპერატორო სასახლის კომპლექსს „საიდუმლო ქალაქსაც“ უწოდებდნენ, რადგანაც გარეშე თვალისთვის მის კედლებს მიღმა იდუმალებით მოცული სამყარო იყო. საიმპერატორო რეზიდენციის აშენება დაიწყო იმპერატორმა ჭუ ტიმ (1403-1424), რომლის მმართველობის დევიზი იყო იუნგ ლე (ჩინურად ნიშნავს –“მარადიული ბედნიერება“). მშენებლობა მიმდინარეობდა 1406-1420 წლებში. ლეგენდის თანახმად, იმპერატორის ბრძანებით, 999, 5 დარბაზი აიგო ანუ ნახევარი დარბაზით ნაკლები, ვიდრე ზეციურ ნეფრიტის ბრძანებელს ჰქონდა ცაში. საქმე ის იყო, რომ რამდენადაც თავად იმპერატორი ჩინეთში ცის შვილად ითვლებო-

და, ზეციური ღვთაების სასახლეზე უფრო დიდი ნაგებობის აგება, მკრეხელობა და ღვთაებების შეურაცხყოფა იქნებოდა. მართლაც, იქ 9000-ზე ცოტა მეტი ოთახია, რომლის ხის კონსტრუქციები დღეისათვის თითქმის სრულადაა შემონახული [ყანდარელი, 2007: 266].

საიმპერატორო რეზიდენციის მშენებლობაში უამარავი ადამიანი იყო დაკავებული: მილიონზე მეტი ხუროთმოძღვარი, მხატვარი, ოსტატი და მუშა. სამშენებლო მასალას ჩინეთის სხვადასხვა კუთხიდან ეზიდებოდნენ. კომპლექსი ორი ძირითადი ნაწილისგან შედგება: გარეთა – სამხრეთით და შიდა – ჩრდილოეთით. გარეთა მხარე მოიცავს კომპლექსის სამხრეთ და ცენტრალურ ნაწილებს, ასევე იმ პავილიონებს, სადაც იმართებოდა კორონაციები, ქორწინებები და სხვა მნიშვნელოვანი ცერემონიები. იმავე ნაწილში იყო განთავსებული საიმპერატორო ბიბლიოთეკა და არქივი. გარეთა სასახლე მოიცავს 3 ძირითად დარბაზს შემდეგი სახელწოდებებით: უმაღლესი ჰარმონია, ცენტრალური ჰარმონია და ჰარმონიის შენარჩუნება. კომპლექსის შიდა ნაწილი კი მოიცავს ჩრდილოეთ, დასავლეთ და აღმოსავლეთ მხარეებს, ასევე იმ პავილიონებს, სადაც ყოველდღიური ღონისძიებები იმართებოდა. ამ ნაწილში განთავსებულია შემდეგი დარბაზები: ზეციური სინმინდის, გაერთიანების და მშვიდობის, მინიერი სიმშვიდის, სადაც იმპერატორი ოჯახით ცხოვრობდა. შიდა სასახლე, თავის მხრივ, დაყოფილია 12 შიდა ეზოდ, 6-6 თითოეულ მხარეს, სადაც იმპერატორის ცოლები და მათი მოსამსახურე-მოახლეები ცხოვრობდნენ [History of Seven Ancient Capital Cities, 2009: 116; Каяк, 2020: 32].

საიმპერატორო სასახლემ განავითარა და კიდევ უფრო გამოკვეთა ჩინური სასახლეების არქიტექტურული სტილი და ტრადიციები. მისი საერთო დაგეგმარება და გრანდიოზული მასშტაბები, ისევე როგორც ფორმები, ფერები და ინტერიერის გაფორმება, ნათლად განასახიერებდა იმპერატორის განუსაზღვრელ ძალაუფლებასა და იერარქიულ ნორმებს. მთელი სასახლის არქიტექტურა გამოირჩევა თითოეული დეტალის დამუშავების

მრავალფეროვნებით და განუმეორებლობით. როგორც ზემოთ აღინიშნა, „აკრძალული ქალაქი“ ყოველი მხრიდან შემოსაზღვრულია კედლით, რომელსაც თავდაცვითი ფუნქცია ჰქონდა და იცავდა საიმპერატორო კარს არა მხოლოდ სხვადასხვა სახის აგრესიისაგან, არამედ გარეშე თვალისგანაც. კომპლექსი შემოსაზღვრულია ბალებით, სადაც დარგულია იშვიათი ჯიშის ხეები, რომელთა ასაკი 100-დან 300 წელს აღწევს. კომპლექსის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარეობს პეიხაის ბაღი, ჩრდილოეთით – ძინშანის პარკი. აღსანიშნავია, რომ როდესაც აჯანყებულთა არმია (ლი ნიჩენგის მეთაურობით) 1644 წლის 25 აპრილს სასახლის ტერიტორიაზე შეიჭრა, მინგის დინასტიის უკანასკნელმა იმპერატორმა სწორედ ხსენებულ პარკში ჩამოიხრჩო თავი [Ebrey, 2006: 239].

პეკინის სამხრეთის კედელზე მდებარე ანტინგმენის უზარმაზარ ჭიშკარსა და იმპერატორის რეზიდენციას შორის განთავსებული იყო 9 ჭიშკარი. ერთობლიობაში ეს შეესატყვისებოდა სამეფო სასახლეების 9 ჭიშკრიანი დაგეგმარების პრინციპს. ეს კი თავის მხრივ, ძველი ჩინეთის დედაქალაქის ხუროთმოძღვრული პრინციპების თანხმეორია. ცნობილია, რომ რიცხვი 9 ჩინურ ფილოსოფიაში უზენაესი ძლიერების სიმბოლოს განასახიერებს [Cai, 2010: 39]. კუკუნგი, რომელიც აშენებული იყო პეკინის სამხრეთ-ჩრდილოეთის ლერძზე, შესაბამისად, მისი ყველა ძირითადი დარბაზიც განთავსებული იყო ამ ლერძის გასწვრივ, ხოლო ნაკლებად მნიშვნელოვანი ნაგებობები სიმეტრიულად იყო განლაგებული აღმოსავლეთ და დასავლეთ მხარეებზე. ნაგებობებს შორის გამორჩეულია კომპლექსის ცენტრში მდებარე თაიხეტიენის სასახლე, რომელის სიმაღლე 35,5 მ-ია. იმხანად ის მთელ პეკინში ყველზე მაღალ შენობას წარმოადგენდა და უზენაესი იმპერიული ძალაუფლების სიძლიერის სიმბოლოს განასახიერებდა [ყანდარელი, 2007: 266-267]. სწორედ იქ იმართებოდა სხვადასხვა სახის გრანდიოზული ცერემონიები მუსიკის თანხლებით, რომლის დროსაც სამოქალაქო და სამხედრო ოფიციალური პირები მოედანზე გამწკრივებულნი, იმპერატორის მიმართ თაყვანისცემის

ცერემონიას მუხლებზე დაჩოქილები ასრულებდნენ და თან სამ-გზის შესძახებდნენ: „მრავალუამიერ იმპერატორს“.

კუკუნგის არქიტექტურა ორიგინალურობით და თვითმყოფადობით გამოირჩევა; მისი ცენტრალური ღერძი დრაკონის კონტურებს ნააგავს. ღერძის ორივე მხარეს სიმეტრულად განლაგებული ნაგებობები ძალზე განსხვავებულია დიზაინითა და ზომებით. მიუხედავად ამისა, ისინი ერთიან ანსამბლს ქმნიან, სადაც ყველა ნაწილი ერთმანეთს უკავშირდება უამრავი კედლით, ჭიშკრითა და შიდა ეზოებით. რაც შეეხება ფერთა გამას, ძირითადად დომინირებს წითელი და ყვითელი. შენობათა სახურავების უმეტესობა ყვითლად არის შეღებული, რამდენადაც ეს ფერი მიჩნეული იყო საიმპერატორო ძლიერების სიმბოლოდ. ყოველი ნაგებობის სახურავს კუთხეში ამშვენებს მცირე ზომის ქანდაკებები, რომელთა რაოდენობა მიაღწევდა იმაზე, თუ ვინ ცხოვრობდა იქ. „უსინგ“-ის (ჩინურად ნიშნავს – ხუთ ელემენტს) სწავლების თანახმად, მიწის ფერი ყვითელია, ამიტომ ტაძრის სახურავები ყვითლადაა შეფერილი. გამონაკლისს წარმოადგენს ბიბლიოთეკის შავი სახურავი (შავი ფერი წყალს აღნიშნავდა ანუ ცეცხლის წყლით თავიდან აცილებაზე მიაღწევდა) და უფლისწულის რეზიდენციის მწვანე სახურავი – მწვანე შეესატყვისებოდა ხეს და ზრდის პროცესს. წითელი კი ჩინეთში ძველთაგანვე ბედნიერების სიმბოლოს წარმოადგენდა, ცეცხლის სიმბოლოც წითელი ფერის იყო. ამიტომაც სასახლის ყველა სვეტი წითლადაა შეღებილი, რაც იმავდროულად სიმდიდრის და ბარაქის სიმბოლოცაა. მკვეთრი ფერები სასახლის კომპლექსს სითბოსა და ვიზუალურ ეფექტს მატებდა. ყოველი ცალკე მდგომი ნაგებობის სახურავი დაფარულია ოქროსფერი მოჭიქული ფილებით, კედლები კი – წითელი ფერით. ბალანსირებული ეფექტის მოსახდენად, გამოყენებულია სხვა ფერებიც. მაგალითად, კარნიზების ქვემოთ ძელებზე ნახატები შესრულებულია ცივი ფერებით (როგორიცაა თეთრი და ლურჯი). წითელი სვეტები, კარები და ფანჯრები თეთრი ქვის იატაკს ებჯინება [E Лан, 2011: 83-84]. ფერთა ასეთი კონტრასტები საოცარ ვიზუალურ ეფექტს

ქმნიდა და ქმნის დღესაც. „საიდუმლო ქალაქის“ დახვეწილმა არქიტექტურამ დიდი გავლენა იქონია ზოგადად სხვა ჩინურ ნაგებობებზე და საკუთარი განსაკუთრებული არქიტექტურული მოდელიც კი ჩამოაყალიბა. აღსანიშნავია, რომ ამ მოდელმა ჩინეთის საზღვრებს მიღმაც გააღწია, კერძოდ, ევროპისა და ამერიკის არაერთ ქალაქში, ნაგებობებზე მეორდება აკრძალული ქალაქის არქიტექტურის ცალკეული დეტალები.

სასახლის კომპლექსის შიდა სივრცე მოფენილია უამრავი ქვის და ბრინჯაოს ქანდაკებებით, სასაკმევლებით და სარიტუალო ჭურჭლით. ქანდაკებებს შორის ჭარბობს ჩინური მითოლოგიის საყვარელი პერსონაჟები: დრაკონები, ლომები და კუები, ასევე სხვადასხვა მითიური ცხოველების და ფრინველების ქანდაკებები. საინტერესოა, რომ „საიდუმლო ქალაქში“ უნიკალური გათბობის სისტემა ფუნქციონირებდა; მიუხედავად იმისა, რომ კომპლექსი ხისგან იყო ნაგები და დიდი იყო ხანძრის საშიშროება, არსად ჩანდა საკვამლე მილი ან გასათბობი ღუმელი. გათბობის სისტემა მიწის ქვეშ იყო დამონტაჟებული და ამ სისტემისთვის განსაკუთრებული ტიპის ნახშირი გამოიყენებოდა, რომელიც წვის დროს სუნს არ გამოყოფდა [დემურიშვილი, 2017: 91].

საიმპერატორო სასახლე იმავდროულად წარმოადგენს ისტორიულ განძეულობის საცავს, სადაც თავმოყრილია უნიკალური ექსპონატები შანგის დინასტიის პერიოდიდან მოყოლებული, ცინგის დინასტიის ჩათვლით. საგანძური შეიცავს მოხატულ კერამიკას, ნეფრიტის, ბრინჯაოს, ფაიფურის, მინანქრის, სპილოს ძვლის, ბამბუკის და ხის ნაკეთობებს, კალიგრაფიის და ფერწერის ნიმუშებს, ძველ ხელნაწერებს, იარაღს და უამრავ სხვადასხვა უძვირფასეს ნივთს, რომელთა საერთო რაოდენობა 1.5 მილიონს აღწევს. სასახლის მუზეუმში დაცულია ასევე მინგისა და ცინგის დინასტიების 9 მილიონი ისტორიული დოკუმენტი, ცალცალკე საგამოფენო დარბაზებია გამოყოფილი კალიგრაფიული და ფერწერული ნამუშევრებისთვის, ფაიფურისთვის და კერამიკისთვის, საგანძურისთვის, საათებისთვის, ბრინჯაოს, ოქროს და ვერცხლის ნაკეთობებისთვის [Li and Luo, 2010: 12-14].

აღსანიშნავია, რომ ადრეულ პერიოდში „აკრძალულ ქალაქში“ ხელოვნების გაცილებით მეტი ნიმუში ინახებოდა, მაგრამ იაპონიის ინტერვენციის დროს მათი დიდი ნაწილი ჩინეთის ხელისუფლებამ შესანახად გადაგზავნა სამხრეთ ჩინეთში – ქალაქ შანგხაიში. თუმცა, იაპონელები შანგხაისაც დაესხნენ თავს, ამის გამო, განძი სამ ნაწილად გაიყო და სამ სხვადასხვა ქალაქში განთავსდა. ამასობაში იაპონიის სამხედრო ძალებმა „საიდუმლო ქალაქი“ დაიკავეს და გარკვეული ზარალიც მიაყენეს მას. მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ საიმპერატორო სასახლეს რესტავრაცია გაუკეთდა და განძეულიც უვნებლად დაუბრუნდა თავის უწინდელ ადგილსამყოფელს. დღესდღეობით, როგორც ზემოთ აღინიშნა, საიმპერატორო სასახლე მუზეუმს წარმოადგენს და მისი მოხილვა-დათვალიერება ყველა მსურველს შეუძლია.

პეკინის დასავლეთ გარეუბანში მდებარეობს იმპერატორთა საზაფხულო სასახლე, თავისი არაჩვეულებრივი პარკით, რომელიც ჯერ კიდევ უძველეს ხანაში აიგო. სასახლე დარბეულ და განადგურებულ იქნა ბრიტანელი და ფრანგი საჯარისო ფორმირებების მიერ 1860 წელს, თუმცა დედოფალ ცისპის (1835-1908) ძალისხმევით, საზაფხულო რეზიდენცია რესტავრირებულ და აღდგენილ იქნა. სასახლის მიმდებარე ბაღი კი თავისი უნიკალურობის წყალობით, 1998 წელს მსოფლიოს კულტურულ მემკვიდრეობათა ნუსხაში იქნა შეტანილი [Li and Luo, 2010: 167].

ცის ტაძარი. პეკინის მშენებაა სატაძრო კომპლექსი – ცის ტაძარი, რომელიც ქალაქის სიმბოლოდაც მოიხსენიება და დამსახურებულად ითვლება ძველი ჩინური არქიტექტურის შედევრად. ის აიგო, როგორც ტაოიზმის ტაძარი და სამონასტრო კომპლექსი (მისი ფართობი 280 ჰექტარია) დედქალაქის ცენტრალურ ნაწილში, საიმპერატორო სასახლის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. წრიული ფორმის ჰაეროვანი ტაძარი სამ მრგვალ პლატფორმაზეა განთავსებული, რომელსაც ყველა მხრიდან საფეხურები მოუყვება ქვემოდან ზემო მიმართულებით. ნაგებობის ირგვლივ კვადრატული ფორმის ლამაზი პარკია, რომელიც მასიური კედლითაა შემოფარგლული [Культурология, 1998: 300]. ტაძრის ფორმები ადრეულ ხანებში

ფორმირებულ ჩინურ კლასიკურ არქიტექტურულ ტრადიციებს ეხმარება. ზოგადად, მინგის დინასტიის პერიოდის სატაძრო არქიტექტურისა და სკულპტურისთვის დამახასიათებელი იყო უძველესი ხანის ნიმუშების მიბადვა. რაც შეეხება ტაძრის წრიულ ფორმას და მის გარშემო არსებულ კვადრატულ პარკს, ესეც ჩინურ ტრადიციებთან იყო დაკავშირებული. კერძოდ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, მშენებლობის დროს განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა გეომეტრიული სიმბოლოების შეხამებას და ჩინელების კოსმოგონურ წარმოდგენებს. ყველაზე ხშირად ეს იყო სწორედ წრისა და კვადრატის დანყვილება. წრე აღიარებული იყო ცის სიმბოლოდ, რომელსაც ჩინელები ძველთაგანვე პატივს მიაგებდნენ, როგორც უზენაეს ღვთაებას, ასევე ის განასახიერებდა მამაკაცურ სანყისს – იანგს. კვადრატი კი წარმოადგენდა ქალურ სანყისს – ინს და დედამიწის მიწიერი ძალების სიმბოლოს განასახიერებდა [Cai, 2010: 46]. უმთავრესად ამ გეომეტრიული ფიგურების საფუძველზე ხდებოდა როგორც ცალკეული ნაგებობების, ისე ქალაქთმშენებლობის მთელი კომპლექსების დაგეგმარება.

ცის ტაძარი იმპერატორ იუნგ ლეს (1403-1424) – იგივე ჭუტის, ზეობის პერიოდში აიგო 1420 წელს [Mallory, 1998: 75]. იმავე წელს იმპერატორმა დედაქალაქი ნანძინგიდან პეკინში გადაიტანა და სწორედ მაშინ პირველად ჩატარდა ცის ტაძარში ცისთვის და მიწისთვის ძღვენის მირთმევის უმნიშვნელოვანესი რიტუალი. მომდევნო ხანებში მინგის და ცინგის დინასტიების იმპერატორები რიტუალს წელიწადში ორჯერ ატარებდნენ: გაზაფხულზე და ზამთარში. ცისადმი მიძღვნილი საგაზაფხულო რიტუალი ე. წ. „მკის ლოცვების დარბაზში“ ტარდებოდა – ცისგან კარგი მოსავლის თხოვნით, ასევე ლოცვები აღევლინებოდა წვიმისათვის გვალვების დროს ან პირიქით – წვიმების შეწყვეტისათვის. იმპერატორის მიერ ჩატარებული მომდევნო რიტუალი მსხვერპლშენირვას უკავშირდებოდა. კომპლექსის მთავარი ნაწილში, რომელსაც „ზეცის სამსხვერპლო“ ეწოდება, ყოველ წელს – ზამთრის ბუნიობის დღეს (22 დეკემბერს) იმპერატორი მსხვერპლს სწირავდა ცას. მხოლოდ მას შეეძლო ელოცა „ცის ტაძარში“, უბრალო ხალხს ამის

უფლება არ ჰქონდა. თუმცა, ცისადმი პატივის მიგება და თავ-
ვანისცემა მთელი ჩინელი ხალხის საერთო ტრადიციას წარმოად-
გენდა. როგორც ცნობილია, ძველი ჩინური რწმენის თანახმად,
ცა განაგებდა ყველაფერს დედამიწაზე, ბუნებრივი კატაკლიზმები
კი განიხილებოდა, როგორც გაფრთხილება ცისგან ადამიანების
მიერ ჩადენილი ცუდი და უღირსი საქციელის გამო. აღნიშნული
რიტუალის პერიოდში იმპერატორს ეკრძალებოდა ხორცის ჭამა,
ალკოჰოლის მიღება, გართობა, სექსუალური ურთიერთობა და
პოლიტიკური საქმიანობა [Cai, 2010: 48; E Лан, 2011: 27].

„ცის ტაძრის“ ულამაზესი კომპლექსი თავისი იერ-სახით განა-
სახიერებს ჩინელი ხალხის სწრაფვას ცასა და მიწიერ მოკვდავთა
შორის ჰარმონიის მიღწევისაკენ. კომპლექსის არქიტექტურული
კომპონენტები თვალნათლივ წარმოაჩენენ ბუნების მიმართ ადა-
მიანის კრძალვის და პატივისცემის კონცეფციას. მაშინ როცა
ტაძრის ძირითად ფერს ცისფერი წარმოადგენს, მისი სამი მთა-
ვარი ნაგებობა სამიარუსიან თეთრი ფერის ფუნდამენტებზეა გან-
თავსებული. არქიტექტორთა მიერ ამ ფერთა შეხამება გათვლილი
იყო იმაზე, რომ ადამიანებში სინმინდისა და ამაღლებულობის
შეგრძნება აღეძრა, რასაც ჩინელები ცას მიაწერდნენ. მართ-
ლაც, ტაძრის მთავარი ნაგებობის – ცის სამსხვერპლოს (ანუ
საკურთხევის) და „მკის ლოცვების დარბაზის“ საფეხურებზე
ასვლისას, ადამიანს ცასთან მიახლოების შეგრძნება ეუფლება.
სამიარუსიანი ნაგებობის ყველაზე ზემოთა იარუსზე მოთავსებუ-
ლია მრგვალი ქვა, რომელიც გარშემორტყმულია კერამიკის ფილე-
ბისგან დამზადებული წრეებით. ეს ქვა ცის გულს განასახიერებს
და ამიტომაც ეწოდება „ცის გული“. ზამთრის ნაბუნობის დღეს,
როდესაც იმპერატორი ასრულებდა მსხვერპლშენიერვის რიტუალს,
ფირფიტა თავსდებოდა ქვაზე. ცის გულისადმი მიმართვის აღ-
ნიშნული რიტუალი განასახიერებდა ცისადმი მიმართვას [E Лан,
2011: 29-30]. საინტერესოა, რომ ცის საკურთხეველს არა აქვს
სახურავი, ის უკიდევანო ცითაა გადახურული. ძველ ჩინელებს
სჯეროდათ, რომ მათ შეეძლოთ ცასთან უშუალოდ დაემყარები-
ნათ ურთიერთობა და რომ ცის ტაძარი სწორედ ამისთვის აშენდა.

სატადრო კომპლექსის სასწაულებიდან აღსანიშნავია ე. წ. უკან დაბრუნებული ხმების კედელი ანუ ექოს კედელი, რომლის აკუსტიკური თავისებურებაა ხმების გადაცემა შორ მანძილზე. კერძოდ, თუკი დარბაზის შიგნით მდგომი კედელთან ჩურჩულთ დაილაპარაკებს, მისგან მოშორებით, ტადრის მეორე ბოლოში მდგომი ადამიანი კარგად გაიგონებს მის ხმას. ამ ფენომენმა, ხმის ტალღის გავრცელების გამო, მიიღო სახელწოდება „კედელი-ექო“. ტადრის საოცრებათა შორისაა ასევე მრავალჯერადი ექო ანუ ცის საკურთხეველში „ცის გულზე“ დადგომისას, ისმის ხმები საკურთხეველის ყველა მხრიდან – კედლებიდან, იატაკიდან და ზემოდან. როგორც დამპროექტებლების მიერ იყო ჩაფიქრებული, ექო გამოხატავდა ცის პასუხს იმაზე, რასაც მას შესთხოვდა ქვაზე მდგომი ადამიანი [Cai, 2010: 49]. ექო ცის საკურთხეველისა და სხვა დარბაზების ტერიტორიებზე სწორედ იმის დასტურია, რომ ჩინელებს სწამდათ მათსა და ცას შორის კავშირის დამყარების შესაძლებლობა.

ცის ტადარი დღეისათვის პირვანდელი სახითაა შემონახული და მსოფლიოს სხვადასხვა მხრიდან უამრავ მნახველს იზიდავს. მე-19 საუკუნის 50 წლებში – მეორე ოპიუმის ომის დროს, ცის ტადარი ინგლის-საფრანგეთის სამხედრო ძალებს ჰქონდათ დაკავებული, შემდეგ 1900 წელს იხეთუანელთა აჯანყების დროს, უცხოელები ცის ტადარს დროებით საკომენდანტო პუნქტად იყენებდნენ. ცხადია, რომ ორივე შემთხვევაში ეს უნიკალური ნაგებობა დაზიანდა. 1918 წელს აღდგენის შემდეგ, მის ტერიტორიაზე ლამაზი პარკი გაშენდა. 1998 წელს იუნესკომ ცის ტადარი მსოფლიოს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლთა ნუსხაში შეიტანა, როგორც მსოფლიო ცივილიზაციის ერთ-ერთი არქიტექტურული შედეგრი.

პეკინის ძველ კედელთან მდებარეობს უძველესი ობსერვატორია, რომელიც მონღოლთა იუენის დინასტიის მმართველობის დროს აიგო და ხუთას წელზე მეტი ხნის განმავლობაში, ის გამოიყენებოდა ციურ სხეულებზე და მოვლენებზე დაკვირვების სანარმოებლად. დღესდღეობით აღნიშნული ნაგებობა უაღრესად

საინტერესო მუზეუმს წარმოადგენს. ობსერვატორიის კომპურიის ქვეშ არის დიდი დარბაზი, რომელიც მინგის დინასტიის დროს – 1442-1444 წლებში აიგო. მის აღმოსავლეთ და დასავლეთ ნაწილებში სიმეტრიულად განლაგებული დარბაზებია, სადაც წარმოდგენილია უძველესი ასტრონომიული რუკები და ხელსაწყოები, არქაული და უფრო გვიანდელი პერიოდის წყლის ასტრონომიული საათები და სხვა იშვიათი ნივთები [Best of China, 2008: 82]. შუა საუკუნეების საინჟინრო ტექნიკის საოცრებათა შორის ყველაზე უფრო ცნობილია დამრეცი ფორმის თაღოვანი ხიდი, რომელიც 1189 წელს პეკინის დასავლეთით, მდინარე იუნდინზე აიგო. ხიდმა მარკო პოლოს სახელწოდება მიიღო, რადგან ამ უკანასკნელმა თავის ნაშრომში დეტალურად აღწერა ის და „მსოფლიოს ყველაზე ლამაზი ხიდი“ უწოდა. დღემდე მოქმედი ხსენებული ხიდი 11 თალისგან შედგება, მისი საერთო სიგრძე კი 213 მეტრია [Культурология, 1998: 294].

1949 წლის შემდეგ ანუ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკად გამოცხადების დროიდან, პეკინში ინტენსიური სააღმშენებლო ღონისძიებები დაიწყო: გაფართოვდა თიენანმენის მოედანი, მის დასავლეთით და აღმოსავლეთით აშენდა სახელმწიფო წარმომადგენელთა საკრებულო, ჩინეთის რევოლუციის, ხელოვნების, ლიტერატურის, გეოლოგიის, სპორტის და ისტორიული მუზეუმები. განსაკუთრებით საინტერესოა ჩინეთის ეროვნული მუზეუმი, რომელიც განთავსებულია თიენანმენის მოედნის აღმოსავლეთით. მუზეუმში თავმოყრილია უმდიდრესი კოლექცია, რომელიც აშუქებს ჩინელი ხალხის ხუთიათასწლოვან ისტორიას. მას 192 000 კვადრატული მეტრის ტერიტორია უჭირავს და შესაბამისად, მსოფლიოს უდიდეს მუზეუმებადაა აღიარებული. მასში დაცულია მილიონზე მეტი ექსპონატი, რომლებიც განთავსებულია ორმოც საგამოფენო დარბაზში. ექსპონატები ინახება პალეოლითის ხანიდან მოყოლებული, თანამედროვე პერიოდამდე [Li and Luo, 2010: 68-75]. აღნიშვნას იმსახურებს პეკინის ეროვნული აკვაცენტრი, რომელიც ცნობილია ასევე როგორც „წყლის კუბი“. ეს არის საცურაო და საწყლო სპორტის ცენტრი, რომელიც პეკინის ეროვნულ

წულ სტადიონთან ერთად, 2008 წლის ზაფხულის ოლიმპიური თამაშებისთვის აიგო. პეკინის ეროვნული სტადიონი, მეტსახელად „ჩიტის ბუდე“ – ასევე 2008 წლის ოლიმპიური თამაშებისთვის აშენდა, სადაც ოლიმპიადის გახსნისა და დახურვის ულამაზესი პომპეზური ცერემონიები გაიმართა.

პეკინის გარეუბანში, მის ჩრდილო-დასავლეთით, იენშანის მთის ძირში მდებარეობს მინგის დინასტიის (1368-1644) იმპერატორთა სამარხების კომპლექსი – ტინგლინგი, რომელიც 13 აკლდამას მოიცავს. მისი მშენებლობა 1584-1590 წლებში მიმდინარეობდა და მთლიანობაში 18 პექტარი ეკავა. ტინგლინგის ძირითადი ნაგებობები განლაგებულია ცენტრალური ღერძის გასწვრივ და მოიცავს; ქვის ხიდს, ჭიშკრებს, დარბაზებს, კოშკს, გარშემორტყმულ კედელს და მიწისქვეშა სასახლის დარბაზს. ამ საოცარი სასახლის შესავლელი არქეოლოგებმა 1956 წელს აღმოაჩინეს 27 მეტრის სიღრმეზე, რომელსაც მოოქროვილი მეტალის კედელი იცავდა. მისი მიმდებარე ღერეფანი კიდეც არაერთი კედლითა და ჭიშკრით, ასევე ნეფრტით გრავირებული 3 მეტრი სიმაღლის კარებებით იყო დაცული, რომლის ბოლოშიც აღმოჩნდა ზემოთ ხსენებული სამარხები. კუბოებთან კი ელაგა სკივრები ოქროსა და ვერცხლის ნივთებით, ძვირფასი ქვებით, ქსოვილებით, კერამიკის და ნეფრიტის ნაკეთობებით [Best of China, 2008: 77; Li and Luo, 2010: 126-127]. აღმოჩენილ უნიკალურ არტეფაქტებს შორის განსაკუთრებით შთამბეჭდავია იმპერატორის ოქროს გვირგვინი, რომელზეც ორი დრაკონია გამოსახული და დედოფლის გვირგვინი, რომელზეც გამოსახულია დრაკონები და ნეფრიტის ფენიქსი, ასევე ძვირფასი ქვებით გაფორმებული ყვავილები. აღნიშნული გვირგვინი მთლიანად შეიცავს 150 ძვირფას ქვას და 5 ათასზე მეტ მარგალიტს. იმპერატორთა სამარხების მიმდებარე ტერიტორიაზე გაშენებულია ე. წ. „სულეების ხეივანი“ (რომელიც ნანკინში არსებული, ზემოთ ხსენებული „წმინდა გზის“ ანალოგიურია), სადაც სხვადასხვა ცხოველების, ასევე სამხედრო და სამოქალაქო მოხელეთა ქანდაკებებია ჩამწკრივებული, იმპერატორთა დასაცავად იმქვეყნიურ ცხოვრებაში.

ზემოთქმულის გარდა, პეკინში უამრავი ძველი ტაძარია (ბუდისტური, ტაოისტური და კონფუციური), პაგოდები, მეჩეთები, სასწავლო, სამეცნიერო და კულტურული დაწესებულებები. პეკინში არის უძველესი და უდიდესი უმაღლესი სასწავლებელი – პეკინის უნივერსიტეტი (დაარსდა 1898 წელს), ჩინეთის მეცნიერებათა აკადემია. საგანგებო აღნიშვნას იმსახურებს მსოფლიოში სახელგანთქმული პეკინის ოპერა – ტრადიციული ჩინური თეატრალური ხელოვნების სახეობა, რომელშიც გაერთიანებულია მუსიკა, ვოკალური შესრულება, პანტომიმა, ცეკვა და აკრობატიკა. პეკინის ოპერის სილამაზე მისი ნიღბებიდან ასხივებს, რომლებიც მეტად შთამბეჭდავია, ისინი გამოირჩევიან ორიგინალური დიზაინით და ფერადოვანი გამით [Е Плн, 2011: 79-81]. ამიტომაცაა, რომ ეს ნიღბები ჩინეთის ემბლემადაც კი იქცა. პეკინის ოპერამ განსაკუთრებით დიდი პოპულარობა მოიპოვა ცინგის დინასტიის მმართველობის პერიოდში (1644-1911), დღეს კი ის მთელი ჩინეთის ერთ-ერთ მთავარ კულტურულ ღირშესანიშნოებად ითვლება.

დღესდღეობით პეკინის საქალაქო ზონაში სამი არქიტექტურული სტილი დომინირებს: I – საიმპერატორო პერიოდის ჩინეთის ტრადიციული არქიტექტურა, რომლის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია ზემოთ ხსენებული ზეციური სიმშვიდის კარიბჭე (იგივე თიენანმენის კარიბჭე) – ჩინური არქიტექტურის სიმბოლო, ასევე აკრძალული ქალაქი და ცის ტაძარი, II – ეს არის XX საუკუნის 50-70-იანი წლების სტილი, რომელიც იმავე პერიოდის საბჭოური ნაგებობების მსგავსია, III – თანამედროვე არქიტექტურული ფორმები, რომლებიც განთავსებულია პეკინის ცენტრალურ რაიონში. პეკინის ტრადიციულ სტილს წარმოადგენს კვადრატული ფორმის ნაკვეთებზე აშენებული რუსული II (პ) ასოს ფორმის სახლები შიდა ეზოებით. ამ ტიპის ნაგებობები მეტად მჭიდროდაა ერთმანეთის გვერდით და ამის გამო მათ შორის ძალიან ვიწრო ქუჩებია. მთლიანობაში, პეკინი კონტრასტების ქალაქია, სადაც არის ულტრათანამედროვე არქიტექტურული სტილის ცათამბჯენები და ძველი ქალაქური რაიონები, სადაც შუა საუკუნეების სული ტრიალებს და საოცარი ეგზოტიკური გარემოა, მთელი თავისი სპეციფიკური კომპონენტებითურთ.

რამდენადაც პეკინი ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის დედაქალაქს და ქვეყნის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ცენტრს წარმოადგენს, სწორედ მისით ვასრულებთ ჩინეთის ისტორიული დედაქალაქების წარმოშობის, განვითარების, მათი არქიტექტურული მახასიათებლების და უმთავრესი ღირსშესანიშნაობების განხილვას, ასევე თითოეულ მათგანთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი პოლიტიკურ-ეკონომიკური და კულტურის მოვლენების გაშუქებას. დასასრულ, ხაზგასასმელია, რომ ზემოთ წარმოდგენილი მასალა ჩინეთის უმდიდრესი ცივილიზაციური მონაპოვრის მხოლოდ მცირე ნაწილს და კონკრეტულ სფეროს წარმოაჩენს. აქედან გამომდინარე, ამ მიმართულებით მუშაობა გრძელდება და სამომავლოდ ვგეგმავთ ჩინური კულტურის შესახებ ახალი ნაშრომის წარდგენას.

HISTORICAL CAPITALS OF CHINA

SUMMARY

In modern times, on the background of the political, socio-economic and cultural processes taking place in the world, and specifically in Georgia, it is increasingly important to expand the research area both, geographically and in time and space. This includes, first of all, an in-depth and complex study of the countries territorially distant from Georgia, presentation of their specific characteristics, mutual comparison and proper analysis. From this point of view, with all existing parameters (civilization acquirements, scientific and technical achievements, both in the distant past and in the recent period, high level of economic development, etc.), the People's Republic of China deserves special attention. This is conditioned not only by the great interest towards this truly superpower state, but also by its ever-increasing potential and role in solving global issues of the world.

It is widely known that today China is one of the central players on the political map of the world, which is moving forward at a fast pace and boldly accepting new challenges. However, at the same time, the Chinese people tenderly take care of their ancient civilization acquirement and traditions of the past, whose history exceeds 5000 years. In this context, I would like to invoke the old Chinese wise saying: „While drinking water, think of its source“ meaning, that the present comes from and originates from the historical past, which must not be forget. This is what the great Chinese thinker and philosopher Confucius (551 – 479 BC) preached, one of whose catchphrases was the following: „The key to solving the problems of the present must be sought in the past, in the forgotten ancient wisdom.“

Over the centuries, China was developing completely independently as a country with a unique and self-contained civilization. Moreover, it was itself a paragon and bright example for the entire Asian region. It was under the influence of China that various elements of material and spiritual culture, many branches of arts and crafts, philosophical and religious doctrines, institutions of state management, principles of urban development, etc., were spread in the neighboring countries. The ancient Chinese were equally aware of their special role in the world of their time, and therefore believed that China was the center of the universe, the underworld, and the sky was recognized as the supreme deity. Even the name of China – Zhongguo, i. e. the middle, central state, was suitable for such an approach to the issue.

There are already stable traditions of diplomatic, trade-economic and scientific-cultural relations between Georgia and China. It should be emphasized that China was one of the first to recognize the independence of Georgia, and in 2022 the 30th anniversary of the establishment of diplomatic relations between the two friendly states was fulfilled. At the modern stage, the main cornerstone of the Georgian-Chinese political-diplomatic dialogue is close cooperation in the trade-economic sphere. In this context, it is particularly noteworthy the large-scale project of the so-called „Belt and Road“, in which Georgia, due to its special geo-strategic location, is actively involved as a transport and transit hub connecting Eurasia.

The great attention of the Embassy of the People's Republic of China in Georgia to the Sinology department of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University deserves special mention. In particular, for us – professors and students opening of the „Cabinet of Chinese Language and Culture“, equipped with the latest computer equipment, educational and scientific literature and other things, necessary for the educational process in 2015 at the University with the financial support of the Chinese Embassy and the company „Huawei“, was a great incentive. It is also pleasant to note here that many of our

students have completed long-term internships in leading Chinese universities (with full funding from the inviting party), who are currently working successfully both in Georgia and China, in State or Private Organizations.

Based on all of the above said, it is quite natural that the historical past and recent period of China, its international relations, Chinese language, culture, economy and other aspects are intensively studied and researched at the academic scientific level in Georgia. Moreover, there is relatively little literature about China in the Georgian language, and the demand for it is growing. It is for this purpose that the present work serves, in which the main attention is focused on the historical capitals of China. In particular, the history of their origin and development over the centuries, the traditions and principles of city-building, the specific characteristics of their infrastructure and architecture, the main civilization achievements of the discussed cities are also presented. The purpose and relevance of the work is determined by raising the awareness of China in Georgia, deepening the knowledge, in this case, by getting to acquainting with the historical capitals. As in general, the capital city has always been and is still in direct connection with the ongoing life processes in the country, it has witnessed many important historical events, facts and contains interesting information. At the same time, it is also the center of formation and development of national culture. Therefore, the capital cities presented in the work are considered not abstractly, but in connection with specific historical-political reality and circumstances in the context of centuries.

It is natural that in such a huge state like China, there are quite a lot of historical cities, which are practically impossible to present all together at the same time. That's why in this work are discussed only the distinguished historical cities recognized in Chinese historiography itself, which had the status of capital during the rule of different dynasties and, accordingly, made a particularly valuable contribution to the world's cultural treasury with their archaeological material,

artifacts, architectural monuments, etc. After a general overview of the main principles and traditions of ancient Chinese city-building, the work presents the following historical capitals in chronological order: Aniang – the capital of the ancient Shang state, Luoyang, Changan (modern Xian), Kaifeng, Hangzhou, Nanjing, Beijing. To their number is added Guangzhou (which became known as Kanton in Europe) – the most important port city for international trade.

The work is based on the study and analysis of numerous scientific literature, periodicals (the list of which is attached to the work), visual material and artefacts found over the years. Along with that, the unforgettable impressions received during the visit to China played a big role. It is clear that seeing with own eyes and experienced, exceeded the virtual knowledge, that I had got from books about China. Inasmuch as the presented work is the first monograph of this profile in the Georgian scientific space, I think it will arouse interest among both orientalist researchers-specialists and, depending on the topic, among a wide circle of readers. At the same time, the work will be very helpful for the students of the relevant branch (first of all for Chinese studies) to learn deeply and thoroughly about the interesting pages of China's historical past.

Finally, it should be noted that due to the specificity of the Chinese language, certain terms, sounds, proper names and geographical names are often incorrectly translated and used in the press and scientific publications in Georgian language (under the influence of Russian and European languages). On the basis of the currently existing „Transcription-Transliteration Manual Rules Guide“, the Chinese terminology in the work is as close as possible to the native language, which is an important factor for Georgian readers.

გამოყენებული ლიტერატურა

6. გელაშვილი (2013). ბუდისტური კულტურის ფორმირება ჩინეთში, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები, XXVIII, თბ., გამომცემლობა: მნიგნობარი, გვ. 922-100.
6. გელაშვილი (2018). მონღოლთა ბატონობა ჩინეთში, აღმოსავლეთმცოდნეობა, #7, თბ., გამომცემლობა: თსუ, გვ. 217-228.
6. გელაშვილი (2018). შორეული აღმოსავლეთის რელიგიები, თბ., გამომცემლობა: უნივერსალი.
6. გელაშვილი (2022). ებრაელთა ჩინეთში დასახლების ისტორიიდან, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები, XXXVI, გვ. 63-76, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- გზა მშენიერებისკენ – ჩინური ხელოვნება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში (2010). გამოფენასა და კატალოგზე მუშაობდნენ: მ. დგებუაძე, ი. კოშორიძე, ტ. გრიგოლია, ი. გუგუნავა, ნ. დემურიშვილი, თბილისი.
6. დემურიშვილი (2017). ძველი ჩინეთის ხელოვნება – სახვითი და დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნება, არქიტექტურა, თბ., გამომცემლობა: უნივერსალი.
- მშვილდაძე, მ. (2022). რომის და ხანის იმპერიებს შორის არსებული ურთიერთობების შესწავლის საკითხისათვის, კულტურის ისტორიისა და თეორიის საკითხები, XXXVI, გვ. 41-48, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- მ. უთურაშვილი (2007). უძველესი ჩინეთის მეცნიერება და ტექნიკა, ჩინეთი ჟამთა სივრცეში, გამომცემლობა: მერიდიანი.
- ჩინეთის ისტორია (2022). მთავარი რედაქტორი და შემდგენელი მ. ჯიბლაძე, თბილისი, გამომცემლობა: ოქროს სანმისი.
- ი. ცინცაძე (1960). მონღოლები და მონღოლთა დაპყრობები, თბილისი, გამომცემლობა: მეცნიერება.

მ. ჯიბლაძე, თინათინ ბოლქვაძე, ლიოუ ჩაო, ლიანგ ქუნგქუნგი, ნიკო ქელბაქიანი, მაკა თეთრაძე (2019-2020). „ჩინური ენის მარცვალთა სისტემის ქართულ ენაზე ტრანსკრიფცია-ტრანსლიტერაციის სახელმძღვანელო წესები.“ სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი. ბიულეტენი. გამომცემლობა: ოქროს საწმისი.

პარტი, ჰენრი (2011). მარკო პოლო, მთარგმნელი ნ. თარგამაძე, თბილისი.

Bard J. Lindsey (2014). Guangzhou – Heart of the South: Tour Guide to the Southern Capital, Stanford: Create Space Publishing.

Bnys D. H. (2011). A New History of Christianity in China, USA – New Jersey.

Bai Shiuyi (2002). An Outline History of China, Beijing: Foreign Language Press.

Baum W. and Winkler D. W. (2003). The Church of the East, a Concise History, London- New York.

Benn Charles (2002). Chinas Golden Age: Everyday Life in the Tang Dynasty, Oxford University Press.

Bin Liu, Qin Ling, Zhuang Yijie (2019). Liangzhu Culture: Society, Belief and Art in Neolithic China, Beijing

Boyd A. (1962). Chinese Architecture and Town Planning, Chicago.

Cai Yanxin (2010). Chinese Architecture: Palaces, Gardens, Temples and Dwellings, Beijing: China International Press.

Chang Chun-shu (2007). The Rise of the Chinese Empire: Nation, State and Imperialism in Early China (A. 1600 BC-8 AD), University of Michigan Press.

Chen Tingyou (2003). Chinese Calligraphy, Beijing: China international press.

Clements Jonathan (2015). The First Emperor of China, publisher: Albert Bridge Books.

Cotterell Arthur (2008). The Imperial Capitals of China: a Dynastic History of the Celestial Empire, USA – Abrams Press.

Clunas C. (1997). Art in China: Oxford History of Art, Oxford University Press.

- Danielson Eric N. (2004).** Nanjing and the Lower Yangji River, Singapore: Marshal Covendish/Times Edition.
- Dreyer Edward L. (2006).** Zheng He: China and the Oceans in the Early Ming Dynasty, 1405-1433, New York: Person Longman.
- Eberhard Wolfram (2005).** A History of China, New York: Cosino.
- Ebrey Patricia Buckley (1999).** The Cambridge Illustrated History of China, Cambridge University Press.
- Ebrey P. B., Walthall A., Palasis J. B. (2006).** East Asia: a Cultural, Social and Political History, Boston: Wadworth.
- Eigner Julius (1938).** „The Rise and Fall of Nanjing“ in National Geographic, vol. LXXIII, #2, Washington, publisher: Nat Geographic.
- Elvin M. (1973).** The Pattern of the Chinese Past, Stanford: Stanford University Press.
- Evance Thammy (2006).** Great Wall of China, Beijing.
- Fu Tianchou (1987).** Underground Terracotta Army of Emperor Qin Shi Huang, Beijing: New World Press.
- Funo Shuji (2017).** Ancient Chinese Capital Models –Measurement System in Urban Planning. Proceedings of the Japan Academy, Series B Physical and Biological Sciences, Nov. 10, 93 (9).
- Fuwei Shen (1996).** Cultural Flow Between China and the Outside World Throughout History, Beijing: China Books and Periodicals.
- Guandong Museum (2013).** Exhibition of Pottery and Porcelain Through Dynasties, Guangzhou Museum PR Department.
- Ha Jin (2011).** Nanjing Requiem, New York, Publisher: Pantheon.
- Harper Damian (2007).** Beijing: City Guide, California – Oakland.
- Harrison L. John (1972).** The Chinese Empire, a Short History of China from Neolithic Times to the End of the Eighteenth Century, New York.
- History of the Seven Ancient Capital Cities (2009).** Editor in chief: Long Lee, Sydney: CPG-International.
- Hong Xu (2021).** Dynamic Interpretation of Early Cities in Ancient China, Translated by P. Wertmann, Beijing: Springer.
- Howard Michael C. (2012).** Transnationalism in Ancient and Medieval Societies, the Role of Cross-border Trade and Travel, Jefferson: Mc-Tarland and Company.
- Immanuel C. Y. (2002).** The Rise of Modern China, New York – Oxford

- Jenner W. F. J. (1981).** *Memories of Loyang (493-534)*, Oxford: Clarendon Press
- Johnson Graham E. (1999).** *Historical Dictionary of Guangzhou (Canton) and Goandong*, London: The Scarecrow Press.
- Jun Fang (2014).** *China's Second Capital – Nanjing under the Ming, 1368-1644*, London – New York: Routledge.
- Kracke E. A. (1975).** *Sung Kaifeng: Pragmatic Metropolis and Formalistic Capital – Crisis and Prosperity in Sung China*, Tuneso.
- Kuo Cheng (2013).** *Historical and Famous Cities in China*, Beijing: China International Press.
- Law Eugene (2008).** *Intercontinental's Best of China*, Beijing: China International Press.
- Lewis Mark Edward (2012).** *China's Cosmopolitan Empire – the Tang Dynasty*, Harvard University Press.
- Li Honguan, Gong Yan (2012).** *China's Road, 1840-1911*, Honolulu Publishing House.
- Li Li (2004).** *China's Cultural Relics*, Beijing: China International Press.
- Ling Haicheng (2004).** *Buddhism in China*, Beijing: China International Press.
- Li Xian Yao, Luo Zhewen (2010).** *China's Museums Treasures of Civilization*, Beijing: China International Press.
- Liangzhu Culture: Society, Belief and Art in Neolithic China (2019).** Ed. by Bin, Qing Ling and Zhuang Yijie, Beijing: Publisher Routledge.
- Pancella Peggy (2003).** *Qin Shi Huangdi: First Emperor of China*, Publish House Heinemann.
- Perdue C. Peter (2002).** *Rise and Fall of the Canton Trade System, 1, China in the World (1700-1860s)*.
- Shen Fuwei (1996).** *Cultural Flow between China and the Outside World*, Beijing: Foreign Languages Press.
- Shiba Yoshinobu (1970).** *Commerce and Society in Sung China*, Translated by Mark Elvin, Ann Arbor Press
- Sit F. S. Victor (1995).** *Beijing: The Nature and Planning of a Chinese Capital Cities*, Hong Kong: Belhaven Press.
- Sit F. S. Victor (2010).** *Chinese Cities and Urbanism: Evolution and Development*, Hong Kong: World Scientific Publishing Company.

- Steinhardt N. Sh.** (1999). *Chinese Imperial City Planning*, Honolulu: University of Hawaii Press.
- The Cambridge History of Ancient China** (1999). Edited by Michael Loewe, Edward Shaughnessy, UK: Cambridge University Press.
- The Cambridge History of China** (1986). Vol. 1, the Ch'in and Han Empires, 221 B. C. – A.D. 220, ed. by Denis Twitchett and M. Loewe, UK: Cambridge University Press.
- The Cambridge History of China** (2019). Vol. 2, 220-589, ed. by Albert E. Dien and Keith N. Knapp, UK: Cambridge University Press.
- The Cambridge History of China** (1994). Vol. 6, 907-1368, ed. by Herbert Franke and Denis Twitchett, UK: Cambridge University Press.
- The Cambridge History of China** (1998). Vol. 8, part 2, 1368-1644, ed. by Denis Twitchett and Frederic W. Mote, UK: Cambridge University Press.
- Underhill P. Anne** (2013). *A Companion to Chinese Archaeology*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Weisz Tiberiu** (2006). *The Kaifeng Stone Inscriptions: The Legacy of the Jewish Community in the Ancient China*, New York, publisher: iUniverse.
- West Lake Cultural Landscape of Hangzhou in Brief Read** (2011), Beijing.
- Wright David Curtis** (2011). *The History of China*, California – Santa Barbara.
- Weiping Wu, Piper Gaubats** (2020). *The Chinese City*, London – New York: Routledge.
- Wu Hung** (1995). *Monumentality in Early Chinese Art and Architecture*, Stanford University Press.
- Xia Yong and Zhu Xuefei** (2019). *Primitive Characters of Liangzhu: Paintings and Symbols*, Hangzhou: Zhejiang University Press.
- Xin Xu** (2003). *The Jews of Kaifeng China: History, Culture and Religion*, Beijing: KTAV Publishing House.
- Zhi Dao** (2019). *History of Capital Cities in China*, Beijing: Published by Deep Logic.
- Zi Yan** (2012). *Chinese Red: Famous Temples in China*, Huangshan Publishing House.

- Абаев Н. В. (1990). Чань-буддизм и Шаолиньская школа у-шу, Буддизм и культурно-психологические традиции народов Востока, Новосибирск, издательство: Наука.
- Адамчик В.В. (2004). История Китая, Минск: издательство: Харвест.
- Бокщанин А. А. (2000). Китай во второй половине XIV-XV века, История Востока, т. 2, Москва.
- Бокщанин А. А., Непомнин О.Е. (2002). Волшебный свет на мачтах, Заморские экспедиции Чжан Хэ, Лики срединного царства, Москва
- Бурлигас И. Я. (1982). Китай и Япония, Китай и соседи в новое и новейшее время, Москва: издательство Наука.
- Бутаков А. М., Тизенгаузен А. Е. (2002). Опиумные войны, Москва, издательство: АСТ.
- Ван Фан (2014). В поисках великого шёлкового пути, Китай, №6, Пекин: издательство Жэньминь Жибао.
- Васильев Л. С. (1995). Древний Китай, т. 1: предистория, Шань-Инь, западное Чжоу (до VIII века до н. э.), Москва: издательство Восточная литература.
- Воробьев М. В. (1975). Чжурчжени и государство Цзинь (X в.-234 г.), Москва: издательство Наука.
- Грицак Е. Н. (2005). Пекин и великая Китайская стена, Москва: издательство Вече.
- Дёмин Р.Н. (1992). Школа Инь-Ян. Культуры в диалоге, вып. 1, Екатеринбург.
- Жэнь Шини (2019). Нравы золотой эпохи Тан, переводчик Кумилева Н.В., Москва: издательство Шанс.
- История стран Азии и Африки в новое время (1989). Т. 1, под редакцией Ацамба Ф. М., Москва, издательство: Московский Университет.
- История Китая (2004). Редактор Меликсетов А. В., Москва: издательство МГУ.
- Китай (2002). Пекин: издательство Синьсин.
- Кобзев А. И. (2002). Философия Китайского неоконфуцианства. Конфуцианство в Китае, Москва.
- Котерелл Артур (2008). Имперские столицы Китая: взгляд изнутри Поднебесной, Лондон: издательство Памлико.

- Кравцова М. Б. (2010). Лоян, духовная культура Китая, Энциклопедия, Москва: издательство Восточная литература.
- Кроль Ю. Л. (1970). Сыма Цянь – историк, Москва: издательство Наука.
- Крюков М. В., Малявин В. В., Софронов М. В. (1984). Китайский этнос в средние века (VII-XIII), Москва: издательство Наука.
- Крюков М. В., Переломов Л. С., Софронов М. В., Чебоксаров Н. Н. (1983). Древние китайцы в эпоху централизованных империй, Москва: издательство Наука.
- Культурология, история мировой культуры (1998), под редакцией А. Н. Марковой, Москва: издательство Наука.
- Кучера С. К. (1963). К вопросу о датировке и достоверности «Чжоу Ли», Вестник древней истории, №3, Москва: издательство Наука.
- Кучера С. К. (1977). Китайская археология 1965- 1974 гг, палеолит – эпоха Инь, находки и проблемы, Москва: издательство Наука.
- Лоу Чинси (2002). Традиционная архитектура Китая, Пекин: межконтинентальное издательство Китая.
- Лоу Чинси (2010). Двадцать лекций по древней архитектуре Китая: издательство.
- Лу Си (2010). Сиань, память о древности, Китай, №1. Пекин: издательство Жэньминь Жибао.
- Лучкова В. И. (2011). История Китайского города: градостроительство, садово-парковое искусство, Хабаровск: издательство ТОГУ.
- Лэмб Гарольд (2005). Чингиз-хан властитель мира, Москва: издательство Наука.
- Малиюга Ю. Л. (1998). Культурология, Москва: издательство ИНФРА.
- Марков Л. А. (2003). Система дуальных противоположностей Нь-Ян в сравнительном освещении, журнал Восток, №5. Москва: издательство Наука.
- Мартынов А. С. (1982). Чжу Сы и официальная идеология императорского Китая. Конфуцианство в Китае, Москва.
- Массон В. М. (1989). Первые цивилизации, Ленинград: издательство Наука.
- Меликсетов А. В. (2002). История Китая, Москва, издательство: Оникс.
- Непомятый Н. Н. (2013). 100 Великих городов древности, Москва: издательство Вече.

- Семененко И. И. (1987). Афоризмы Конфуция, Москва: издательство МГУ.
- Се Кюэ (2020). История семи столиц Китая, перевод Жмак А. С., издательство Шанс.
- Спиличев Д. А. (1998). Культурология, учебное пособие для вузов, Москва, издательство: Наука.
- Сидихменов В. Я. (1987). Китай страницы прошлого, Москва: издательство Наука.
- Соколов-Ремизов, С. Н. (1985). Литература, каллиграфия, живопись, Москва: Наука.
- Стужина Э. П. (1973). Китайский город XI – XIII вв., Москва: издательство Наука.
- Сушкина Н. Н. (1959). Нанкин, у древних памятников, Москва.
- Сыма Цянь (1984). Исторические записки (Ши цзы), т.3, перевод с китайского, предисловие и комментарий Вяткина Р.В., Москва, издательство: Наука.
- Сыма Цянь (2003). Исторические записки, под редакцией Вяткина Р.В., Москва: издательство Восточная литература.
- Суй Суй (2010). Священная столица – Лоянь. Ежемесячный журнал Китай. №3 (53), Пекин-Москва.
- Фань Вань-Лань (2013). Древняя история Китая, Москва: издательство Наука.
- Федоренко Н. Т. (1958). «Шицзин» и его место в Китайской литературе, Москва: издательство Наука.
- Цао Шуцзе, Ян Дун (2019). Славное имя великой столицы, перевод Климова Л. Г., Москва: издательство Шанс.
- Цай Сяовэй (2018). Рассказы о городах Китая, Москва: издательство Шанс.
- Ши Лю (2019). Роскошь двух столиц, перевод Труновой А. С., Москва: издательство Шанс.

ჩინეთის ისტორიული დედაქალაქები

საქართველოს სინოლოგთა ასოციაცია
格鲁吉亚汉学家协会

გამომცემლობა ოქროს სანძისი
金羊毛出版社